STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00085

ALE VERK

Sholem Aleichem

Permanent preservation of this book was made possible by
The children of Gittel Telingator Rabinovich
in memory of
Gittel Telingator Rabinovich

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלע ווערק פון שלום-עליכם

יאָסילע סאָלאָוויי

א אידישער ראָמאַן.

שלום-עליכם פאָלקספאָנד-אויסגאַבע — ניו-יאָרק, 1924

Copyright 1920, by Olga Rabinowitz (Sholom-Aleichem), New York

יאסילע סאָלאָוויי. אַ אידישער ראָמאַן.

געשריבען אין יאָהר 1886

Лучшему другу и вѣрнѣйшему товарищу

Ѳ. М.

въ знакъ глубочайшей преданности посвящаетъ

Авторъ

ליעבער, טייערער פריינד!

מיין צווייטען אידישען ראמאן „יוסילע סאלאוויי" ברענג איך דיר במתנה היינט, צו דעם טאג פון דיין געבוירען ווערען. איך האף, אז די דאזיגע מתנה וועט ביי דיר אנגעלעגט זיין, נישט דערפאר, וואס איך זאל מיך איינרעדען, אז זי איז מיט אלע מעלות; איך וויים ביי מיר זעהר גוט, אז איך האב נאך נישט אינגאנצען אויס־געפאלגט דעם זיידען רב מענדעלי'ס כלל, אז „א ווערק דארף מען פיילען און פיילען", — מחמת צוויי טעמים: ראשית, דערלאזט ניט די צייט, מען איז דאך נישט מעהר ווי א זינדיגער מענש, משטיינס געזאגט, און בסך־הכל נאר א האלבער שרייבער, ד. ה. האלב סוחר און האלב שרייבער, ווי געוועהנליך ביי אידען; מע בעדארף אין זינען האבען די וועלט אויך, נישט נאר עולם הבא אליין... והשנית, איז מען דאך טאקי, צווישען אונז רעדענדיג, יונגע לייט, מענשען, וואס האבען קיינמאל קיין צייט ניט, אחשתרנים, אלץ געיאגט, געחאפט, אין איין מורא, מע זאל חלילה ניט פערשפעטיגען... נאר וואס דען? ווייל איך רעכען דערויף, וואס דו ווייסט, אז ווי ווייט נאר מיין מעגליכקייט איז געווען, האב איך געארבייט און מיט מיין יוסילען מיה געהאט, ביז גאט האט מיר געהאלפען און איך האב איהם דערלעבט צו זעהען, אז ער האט חאטש עפים א פנים פון א לעבעדיגען פארשוין.

נעם זשע צו, ליעבער פריינד, די דאזיגע מתנה מיינע, אזוי ווי זי איז, און לאז זי דיר דיענען צום צייכען, ווי אזוי עס ליעבט דיך און שעצט דיך

דיין בעסטער, אמת געטרייער פריינד,

דער מחבר.

קיעוו, 26 דעצעמבער 1889

I.

יוסילע געהט־אוים זינגען.

אזעלכע אויסברענגער, ווי די בעלי־בתים פון דער קאלטער שוהל אין מאזעפעווקע, איז שווער צו געפינען אויף דער גאנצער וועלט. „וואס זיי קאסט־אפ א יאהר חזנים — אזוי זאגט מען אין שטאדט — וואס זיי קאסט־אפ א יאהר חזנים, וואלט זיך דאס יעדער געמעגט ווינשען האבען אויף זיין אייגענס“. נעמען נעמט זיך דאס דערפון, וואס די מאזעפעווקער אידען בכלל זענען, ווי עס איז בעוואוסט אויף דער גאנצער וועלט, פון תמיד אן שארפע מבינים אויף נגינה; נאר אזעלכע ליעבהאבער אוף זינגען, ווי די בעלי־בתים פון דער קאלטער שוהל, קריגט מען גאר נישט, מע זאל אויספאהרען וועלטען. קומט־אראפ קיין מאזעפעווקע דער בעריהמטער פיצי — וואו דאווענט ער? אין דער קאלטער שוהל; וואו הערט מען ירוחמ'ען? אדער ניסי'ן? אדער מיצי'ן? — אין דער קאלטער שוהל. עס איז שוין ביי זיי איינגעפיהרט אזוי פון קדמונים, און ס'איז רעכט, קיינער פרעגט ניט קיין קשיות. עס קומט זיי דארט אן שווערליך, ביז זיי קלויבען זיך צו א רעכטען בעל־תפלה, וואס מע זאל פון איהם האבען הנאה און ניט שעמען זיך מיט איהם קעגען לייטען. זיי קאכען־אוים גענוג דאס וואסער, ביז דער חזן געפעלט זיי איטליכען בעזונדער און ביז ער טרעפט זיי צו זייער שניט מיט זייער

כּאַראַקטער; נאָר קוים האָט ער זיי שוין צוגעטראָפען, אַזוי בלייבט ער שוין ביי זיי אַ שטענדיגער, איין איביגער, און עס איז שוין פאַר איהם גאָר קיין בעסערס ניטאָ אויף דער גאַנצער וועלט. אָט אַזעלכע מינים ברואים זענען זיך די בעלי־בתּים פון דער דאָרטיגער קאַלטער שוהל, און אָט אַזאַ מין בעל־תּפלה איז ביי זיי געווען שמואליק יאַמפּעלער. געהאַט האָט שמואליק אַ קול — אַ „שאגת־ארי“, דאָס הייסט, אַ געמבע פון אַ לייב, מיט זעהר אַ שען „פיסטעל“, דאָס הייסט, אַ מין ביי־קול, אויף וועלכען ער פלעגט זיך בריה׳ש פּערקאַטשען. „מיט זיין ממקומך — אַזוי האָט מען אויף איהם געזאָגט — לאָזט זיך אוים די וועלט; דעם ממקומך האָט ער געגנאַשט פון׳ם קרוטיער“... אויך האָט שמואליק געהאַט אַ רייבען האַלז און איז געווען אַ פיינער בעל־עברי; זיין „זאָגען“ איז געווען גאָלד מיט זילבער... „ווען, אַשטייגער, אונזער שמואליק — אַזוי האָבען אויף איהם געזאָגט די בעלי־בתּים פון דער קאַלטער שוהל — ווען, למשל, אונזער שמואליק זאָל שטודירען אויף נאָטען, וואָלט ער נשׂוים אַריבער־געפוצעוועט פּיצי׳ן און מיצי׳ן און ירוחם׳ען מיט אַלע היינטיגע וועלט־חזנים! אונזער שמואליק, אַבי ער וויל נאָר, קאָן ער נאָך היינט אויך אָוועקלעגען מיט איין כּתר׳ל זיינס, מיט איין וואָלעכעל אַ רעכטס, די אַלע היינטיגע נייע בריה׳ס מיט זייער גאַנצען כּאָהר דאָרטען!“... ימים נוראים פלעגט שמואליק דאַווענען מיט משוררים; איהם פלעגט אונטערהעלפען טאַקי זיין זוהנדעל יוסילע, אויף אַ פייפעדיג קול׳כעל, און נאָך צוויי משוררים: איינער אַ באַס און דער אַנדערער אַ שרייער — און געננוג; דאָס איבעריגע האָט שוין שמואליק אַליין אויסגעאַרבייט מיט זיין אייגענעם „געבענטשטען“ האַלז. די „שטיקלעך“, וואָס שמואליק פלעגט אויף יעדען יום־טוב „אויסשטעלען“, האָט מען נאָכדעם אין דער שטאָדט געזונגען אַ גאַנץ יאָהר כּסדר; דאָס הייסט, ניט מע האָט זיך צונויפגעקלויבען ערגיץ אין איין אָרט אויף צו זינגען, — דערויף איז קיין צייט ניטאָ און ס׳איז עפּיס

גאָר נישט אַזוי אויפגעלעגט אויפ׳ן האַרצען, אַז מע זאָל זיך פלוצים אַנידערזעצען זינגען; נאָר יעדער בעזונדער פאַר זיך, ביי זיין טיש, אָדער אפילו אין גאַס געהענדיג, האָט זיך שטילערהייד איבערגעזונגען די אַלע „שטיקלעך“, וואָס שמואליק האָט בעשאַפען. פון קיין נאָטען, ווי אויבען איז געשטאַנען, האָט שמואליק נישט געוואוסט, דאָס הייסט, ער האָט געהערט, אַז ס׳איז דאָ חזנים, וואָס זינגען פון נאָטען, נאָר געזעהען האָט ער דאָס נאָר איין מאָל אויף זיין לעבען. דאָס איז געווען דעמאָלט, ווען פיצי איז דורכגעפאָהרען איבער מאַזעפעווקע מיט זיינע אַכטצעהן משוררים. שמואליק האָט געהערט אַ סך חזנים אויף זיין לעבען, נאָר אַלע האָבען זיי געזונגען אויפ׳ן אַלטען שטייגער, דאָס הייסט, אָדער איין „אויסגעשטעלטע“ זאַך, אָדער גאָר „פונ׳ם קאָפּ“. מע בעדאַרף ניט מעהר ווי דער פאַרעצער חזן איז געווען גרויס, האָט איהם שמואליק געהערט דאַוונען אַ מוסף׳על ביי׳ם רבי׳ן, און דוקא אָהן נאָטען, וועט ער דעם טעם געדענקען וויל ער וועט לעבען. נאָר אַז פיצי איז אַראָפּגעפאָהרען מיט זיינע אַכטצעהן משוררים קיין מאַזעפעווקע, האָט שמואליק דאָס ערשטע מאָל דערהערט, ווי מע דאַוונט מיט נאָטען; ער איז פון פיצי׳ס דאַוונען אַזוי אַנטציקט געוואָרען, אַז ער איז געבליבען צוגעקאָוועט צום אָרט. „אָט דאָס הייסט נאָטען! נאָטען!!“... דעם גאַנצען שבת איז ער אַרומגעגאַנגען ווי אַ טוידטער, זיך גאָר נישט געקאָנט קיין אָרט געפינען. „אָט וואָס הייסט נאָטען!“ — ער האָט קוים דערלעבט דעם שבת־צו־נאַכטס, ער האָט אָפּגעמאַכט הבדלה און האָט געזאָגט צו זעלדען זיין ווייב, אַז ער וועט דאָס גאָר ניט אויסהאַלטען; ער מוז זיך דורכגעהן צו רב שבתי׳ן אויף דער אַכסניה זיך זעהען מיט דעם דאָזיגען פיצי׳ן און זיך דורכשמועסען מיט איהם פנים אל פנים. אָפּזאָגענדיג די אליהוס, האָט זיך שמואליק אונטערגעגאַרטעלט, גענומען מיט זיך זיין יוסילען און איז זיך דורכגעגאַנגען מיט איהם צו רב שבתי׳ן אויף דער אַכסניה. שמועסענדיג מיט פיצי׳ן פון ענין החזנות,

האָט איהם שמואליק געבעטען, ער זאָל זיך מטריח זיין „זאָגען“ איהם עפּיס אַ שטיקעל פון נאָטען און קלאָר מאַכען דעם ענין אַקוראַט. לכתחילה האָט איהם פּיצי אויסגעלאַכט, געטריבען מיט איהם קאָטאָוועס; נאָר בעטראַכטענדיג שמואליק׳ס עהרליך נאַאיוו פנים און אויספּרובענדיג די שטימע זיינע, האָט זיך אין פּיצי׳ן צעבּרענט דער חזן, און ער האָט איהם פירגעזאָגט עטליכע שטיקלעך פון זולצער׳ס סדור מיט אַלע זיינע אַבּטצעהן משוררים. שמואליק איז אַרויס פון די כלים, און עס האָבען זיך איהם געשטעלט טרערען אין די אויגען. „וואָס איז שייך? אַט היינט זעה איך ערשט אַרוים, רב פּיצי, וואָס פאַר אַ מין קאַליקע, וואָס פאַר אַ דער־רוח־ווייסט־וואָס איך בין!“ — האָט שמואליק געזאָגט בתמימות און האָט איהם אַ ווייז געטהאָן אויף זיין יוסילען. „זעהט איהר, רב פּיצי, אַט דעם קליינעם? ס׳איז מיינער, מיין זוהן הייסט דאָס; איהר מעגט איהם האָרכען“. פּיצי האָט אויסגעפּרובט יוסילען, און זיין שטימע איז איהם זעהר געפעלען. שמואליק האָט אַליין פון פּיצי׳ס מויל געהערט, „אַז דאָס קינד איז אַ כלי שלמה, אַז ער האָט זעהר אַ שענע „שאָפּראַנע“, און מיט דער צייט, ער זאָל זיך אויסאַרבּייטען, קאָן ער ווערען אַ לייט“... די דאָזיגע ווערטער זענען שמואליק׳ען אַריין אין נאָז אַריין, און פון יענער צייט אָן האָט ער ניט אויפגעהערט צו טראַכטען: „וואָס טהוט מען מיט יוסילען? מילא, איך בּין שוין אַ פאַרפאַלענער, וואָס איז שייך, איך וועל שוין שטאַרבען אַ קאַליקע; אָבער מיין יוסילע? לאָז ער מיר נאָר אונטערוואַכסען, אָנהויבען צו לעגען תפילין, אם ירצה השם, וועל איך איהם אָוועקגעבען צו אַ גרויסען חזן, צו פּיצי׳ן אָדער צו מיצי׳ן, אָדער גאָר צו ירוחמ׳ען, אם ירצה השם, מיט גאָט׳ס הילף“... עס האָט זיך איהם פון דעמאָלט אָן כסדר פאָרגעשטעלט, אַז יוסילע בעדאַרף זיין אַמאָל אַ בעריהמטער, אַ וועלט־חזן, אַזוי ווי פּיצי, און אפשר טאַקי אַזוי ווי ניסי — פאַר וואָס ניט? וואָס איז? מיר האָבען דען ניט געזעהען, ווי

אַזוי פון אַ יונגעל אַ שנעק וואַכסט נאָכדעם אויס אַ מענש, וואָס אַ מענש הייסט?

— יוסילע, — רופט זיך אָן שמואליק צו זיין זוהנדעל, בשעת יענער קומט פון חדר פערפלאָמט און דאָס קאַשקעטעל איז איהם אויף דער זייט, — יוסילע, דו ווילסט זיין אַ וועלט־חזן, דו שקאָץ איינער?

יוסילע בלייבט שטעהן פערטראַכט, און די אויגלעך גלאַנצען איהם. אַ שאלה, אויב עס ווילט זיך איהם זיין אַ וועלט־חזן? נאָך פון קינדוויז אָן איז זיין השגה געווען צו זיין אַ חזן; קיין גרעסערס און שענערס דערפון האָט זיך יוסילע גאָר ניט געקאָנט פאָרשטעלען. און זינט ער האָט געהערט פּיצי׳ן דאַוונען, איז אין איהם דער חשק צו זיין אַ חזן געוואָרען נאָך גרעסער. דאָס דאַוונען אין מאַזעפעווקע פון פּיצי׳ן מיט זיינע אַכטצעהן משוררים האָט אָנגעמאַכט ביי יוסילען אין הארצען, גלייך ווי ביי שמואליק׳ען, אַ גאַנץ איבערקעהרעניש. אין דער צייט ווען שמואליק איז געווען פערנומען מיט פּיצי׳ן, האָט זיך דער־וויל יוסילע צונויפגעסקאָמפּאַניעט מיט פּיצי׳ס קליינע משוררים׳לעך, פון וועלכע ער איז געוואָהר געוואָרען אַ סך זאַכען: ראשית, האָבען זיי איהם דערצעהלט, אַז זיי פאָהרען־אויס די גאַנצע וועלט, און וואוהין זיי קומען, פאָהרט מען זיי אַרויס אַקעגען מיט גרויס פּאַראַד, עס קעהרט זיך די וועלט; מע טראָגט זיי אַרום אויף די הענד, מען איז זיי אומעטום מכבד פונ׳ם שענסטען און פונ׳ם בעסטען — הכלל, עס איז אַ לעבען, אויף אַלע אידען געזאָגט געוואָרען!... בעטראַכטענדיג די דאָזיגע זינ־גערלעך מיט זייערע שענע שוואַרצע קאַפּאָטקעלעך און מיט זייערע קיילעכיגע סאַמעטענע היטעלעך, האָט זיי יוסילע באמת מקנא געווען; יוסילע האָט זיי מקנא געווען נישט אַזוי אויף זייערע קאַפּאָטקעלעך מיט די היטעלעך, ווי אויף זייער זינגען ביי׳ם עמוד מיט פּיצי׳ן. ער וואָלט זיך געשעצט גליקליך, ווען ער זאָל

זיין, ווי זיי, אַ משורר בײַ פּיצי׳ן. „ווי דערלעבּ איך שוין מיין בר־מצוה!“ — האָט זיך יוסילע געקלערט, און יענע גליקליכע זינגערלעך זענען איהם ניט אַרויסגעקראָכען פון׳ם קאָפּ אפילו אויף אַ מינוט. זיצענדיג בײַ׳ם חומש, פלעגט ער ניט איין מאָל חאַפּען אַ מיאוס׳ען פּסק פון׳ם רבי׳ן פאַר זיין טבע פערטראַכטען זיך בשעת לערנען. „אַ יונגעל זאָל נאָר אין זינען האָבּען פויגעלעך, מלאכים, בשעת מע לערענט!“ — פלעגט דער רבי אויף איהם זאָגען. דאָס לערנען און דער חדר זענען געווען פאַר יוסילען אַ משא כבדה, און וויבּאַלד ער האָט נאָר געהאַט אַ פרייע מינוט, פלעגט ער זיך קאַטשען אויפ׳ן העלזעל, נאָכמאַכען פּיצי׳ס טענאָר, צעבּרומקען זיך אויף דער גראָבּער סטרונע, ווי פּיצי׳ס באַס, און רייסען זיך אויף די גלייכע ווענד. בײַ זיך אין האַלז האָט ער געפיהלט, ווי עס קיצעלט איהם תמיד און עס ווערגט איהם עפּיס אינוועניג; ער האָט געפיהלט, אַז ווען ער זאָל זיך קאָנען גוט אויסשרייען, אויסזינגען, וואָלט איהם צוגעקומען אַ שטיק געזונד.

II.

שמואליק דער חזן דערצעהלט מעשיות פון חזנים, און יוסילע לעגט־צו קאָפּ.

די וועלט, וואו יוסילע האָט זיך געפונען קינדווייז, איז געווען פול מיט זינגען און מיט חזנים. פון קינדווייז אָן האָט ער זיך אָנגעהערט בײַ שמואליק׳ען אין שטוב פערשיעדענע מעשיות פון וועלט־חזנים, וואָס האָבּען זיך קונה שם געווען מיט זייער זינגען, און זייער נאָמען איז נאָכדעם פערבּליבּען אויף אייביג צווישען אידען. די דאָזיגע מעשיות וועגען הערשעלע דאָס יונ־

געלע, וועגן דעם ווילנער בעל־הבית׳על, וועגן אַרקע פּיעדעלע, וכדומה, האָבן איהם נישט געלאָזט צו־רוה, און ער פלעגט טראַכטען וועגען זיי טאָג און נאַכט. יוסילע פלעגט זיך פאָרשטעלען, אַז ער איז אַליין הערשעלע דאָס יונגעלע, וואָס האָט צו עלף יאָהר אָנגעטהאָן אַ טלית׳על, געדאַווענט ביי׳ם עמוד און מרעיש עולם געווען. אַז ער פלעגט אַמאָל בלייבען איינער אַליין אין שטוב, פלעגט ער זיך אָנטהון אינ׳ם טאַטענ׳ס טלית, אַוועקשטעלען זיך ביי דער וואַנד און, מאַכענדיג מיט די הענד, פראַווען חזנ׳ישע שטיק, זיך רייסען אויף קולות, זינגען און „מתפלל זיין“, קאַטשענדיג זיך אויפ׳ן האַלז. שמואליק האָט איהם אַמאָל געטראָפען אין אַזאַ מין אופן, האָט ער איהם גוט מכבד געווען, דעם שקאָץ, און אָפּגעשיקט אין חדר אַריין, ווי געוועהנליך. יוסילע אָבער האָט צום חדר ווינציג־וואָס חשק געהאַט, און דער רבי האָט מיט איהם געהאַט צו זינגען און צו זאָגען. ער האָט ניט פערשטאַנען, וואָס הייסט דאָס: אַ יונגעל זאָל זיין שטענדיג פערטראַכט און דער קאָפּ זאָל איהם ליגען ווייס איך וואו? יוסילע׳ס גרעסטער פערגעניגען נאָך אַלס פּיצעל־קינד איז געווען, אַז עס איז געקומען די צייט פאַר ימים נוראים, ווען שמואליק פלעגט זיך בעדאַרפען פאַרטיג מאַכען צום דאַוונען און אַ וואָך זעכס פאַר ראש־השנה איבערזינגען אַלע שטיקלעך מיט זיינע משוררים, — אין יענער צייט פלעגט יוסילע׳ס נשמה זיין אויפ׳ן הימעל. ער האָט קוים דערלעבט די גליקליכע מינוט, וואָס דער רבי לאָזט די קינדער אַהיים עסען, און פלעגט סוטען צו לויפען, אָפּחאַפּען דאָרט, ווי עס איז, דעם וואַרמעס, זיך פעררוקען אין אַ ווינקעלע און צוהערען, ווי דער טאַטע צעגעהט זיך אויף אַ זיס קול, צענעמענדיג מיט ביידע הענד מיט אַ געבעט, און זאָגט: „אוי־וועה — אוי־וועה — אוי־וועה!“... און די משוררים האַפּען איהם אונטער: „אַטונענעם דעי — עי — עי!“... גליקליך איז יוסילע געווען, אַז קיינער האָט איהם ניט בעמערקט און ער האָט געקאָנט אַוועקזיצען אַזוי אין אַ ווינקעלע און אויסהערען

דאָס גאַנצע דאַוונען ביז דער „עבודה". בעסער פון אַלץ האָט יוסילע ליעב געהאַט הערען די מעשיות, וואָס דער טאַטע פלעגט דערצעהלען פאַר זיינע משוררים פון בעריהמטע וועלט-חזנים, ווי אַזוי זיי האָבען זיך געמאַכט אַ נאָמען אויף דער וועלט. עס איז איהם זעהר געפעלען די מעשה, ווי אַזוי פּיצי איז געוואָרען חזן. „פון באַרדיטשעוו שטאַמט ער אַרויס — אַזוי האָט שמואליק דערצעהלט וועגען פּיצי דעם וועלט-חזן — פון באַרדיטשעוו, פון אונטער דער גרעבלי; זיין טאַטע איז געוועזן אַ שמש. נאָך יונגעלווייז האָט פּיצי אַרויסגעוויזען, אַז ער איז אַ כלי. פריהער איז ער געוועזן אַ משורר'ל ביי אַ חזן, נאָכדעם האָט ער פאַרלאָרען די שטימע, האָט מען איהם אָפּגעגעבען צו אַ גאָלד-שמיעד; נאָר מחמת ער האָט זעהר ליעב געהאַט דאָס זינגען, האָט ער זיך שטענדיג געריבען צווישען חזנים און צווישען כלי-זמר. ער איז געוועזן וואָס איהר ווילט: ער איז געוועזן אַ פייקלער, געגאַנגען מיט די טאַצען און איז שוין געוועזן, זאָגט מען, אַ וואַסערפיהרער אויך, ביז ער האָט זיך באַגעגענט מיט'ן גרויסען רב צלאַל'ען; האָט איהם רב צלאַל געזאָגט: „וואָס איז שייך, דו נאַר, צו וואָס טויג דיר זיין אַ וואַסערפיהרער? דו האָסט אַ שענערע כלי — אַ האַלז!"... בקיצור, ער האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין לעמבעריג און איז געקומען פון דאָרטען מיט אַ נאָמען און מיט אַ כבוד, הלואי אויף מיין יוסילען געזאָגט געוואָרען חאָטש האַלב, רבונו-של-עולם!"... דערהערענדיג פונ'ם טאַטען אַזעלכע ווערטער, איז ביי יוסילען שיער דאָס האַרץ נישט אַרויסגעשפּרונגען פאַר שמחה; ער האָט זיך פאַרגעשטעלט, אַז מע שיקט איהם אויך קיין לעמבעריג, און ער קומט אויך פון דאָרטען מיט אַזאַ נאָמען און מיט אַזאַ כבוד, ווי פּיצי... שמואליק האָט געהאַט מעשיות פון חזנים לרוב, איינע שענער פון דער אַנדערער. ער האָט געוואוסט איטליכען בעזונדער פונ'ם שורש. „למאי באַכמאַן? — האָט שמואליק געזאָגט צו זיינע משוררים — למאי באַכמאַן? וואָס איז שייך? דער גרויסער

באכמאן! וואס איז ער געווען פריהער? פאהרט אריין קיין קעשעניעוו, וועט מען אייך דערצעהלען. וואס דען מיינט איהר? מע שטעהט אויף פלוצים אין דער פריה און מע ווערד א באכ־מאן, א פיצי, א ניסי? נאר איין סענדער מי־רער איז געווען א איד א נגיד, א גביר, און האט געזונגען נאר פון כבוד וועגען; אט דאס איז זיין „יראו עינינו". וואס איך זינג איהם. ס'איז דא, ס'איז פארהאן חזנים גרויסע היינט אויך; ס'איז פארהאן א ניסי בעלזער, א חזקאל'ע, א פיצי, איין אלי־דוד טשערניגעווער, א שקו־דער חזן, — וואס איז שייך? און נאך חזנים לרוב. נאר אזעלכע חזנים, ווי אמאל זענען געווען, געפינט מען שוין היינט ניט. כדומה למשל, וואו געפינט איהר היינט אזא חזן, ווי ארקע פידעלע דער וויטעבסקער איז געוועזען, וואס די וועלט פלעגט פאהרען הערען זיין שטימע, וואס איז געווען א פידעלע, ניט קיין שטימע? צי, אשטייגער, וואו קריגט איהר היינט אזא מין קאנאריק, וואס זאל האבען א מתנה פונ'ם קיסר פראנץ־יוסף אליין? צי, אשטייגער, וואו נעמט איהר היינט אזא רב דוד חמעלניקער מיט זיינע דריי זיהן? ער איז דאך באמת געווען לפני מלכים יתיצב, געמעגט זינגען פאר'ן מלך אליין! ער פלעגט זיך אוועקשטעלען זינגען טרוילערש, און דוקא מיט א לאנגען טלית־קטן, און דוקא מיט א צילענדער אויפ'ן קאפ, אז ס'איז געווען מחיה נפשות! צי, אשטייגער, איהר האט היינט אזא מין חזן, ווי דער קרוטיער חזן, טאקי דעם גרויסען ניסי'ס א זיידע? צי, למשל, רב אברהם חסיד פון לעמבעריג, וואס איז געווען איין שטשאגאל אין דער וועלט? צי קאשטאן מיט זיין ודוי, וואס ער האט געמאכט פאר'ן טוידט? צי, אשטייגער, אזא מין, ווי דער ווילנער בעל־הבית'על, ווי מע האט איהם גערופען? וואו הערט מען גאר היינט אזוינס? וואס איז שייך, מסתמא האט איהר דאך געהערט די מעשה מיט'ן ווילנער בעל־הבית'על? ס'איז א

שענע מעשה, איהר מעגט דאָס אויסהערען. גערופען האָט מען איהם יואל־דוד. ער איז געווען אַ פּאַרשוין, אַז ס'האָט זיך אויסגעלאָזט די וועלט, און אַ כּלי האָט ער געהאַט — שמועסט מען ניט: איהר קאָנט פאַרשטעהן, אַז צו עלף יאָהר האָט ער גע־דאַווענט ימים נוראים פאַר'ן עמוד. זיין נאָמען איז געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז ער האָט געגרויכט ביז צום גראַף, און דעם גראַף האָט זיך פאַרוואָלט הערען, וואָס פילדערט דאָרטען אַזוי דער עולם? האָט ער איהם מסתמא געשיקט רופען. יואל־דוד איז אַריינ־געקומען צום גראַף דוקא מיט אַ יאַרמעלקע אויפ'ן קאָפּ. דאָרט זענען געווען פיעל גרויסע לייט, שררות. דאָס בעל־הבית'על האָט זיך תחילת שטאַרק פאַרשעמט פאַר אַזאַ עולם און אַ ביסעל דערשראָקען אויך; נאָר ער האָט זיך אָוועקגעשטעלט מיט'ן פּנים צום וואַנט און האָט אָנגעהויבען צו באַווייזען זיינע קונצען, „שטעלען אַ האַלז“ און אַרויסבאַווייזען גרויסע בריה'שאַפטען, ווי ער האָט געקאָנט. איהם האָט איינער אונטערגעהאַלטען אויפ'ן פּיעדעל, און דער גאַנצער עולם איז געבליבען ווי פאַרגאַפט, גאָר נישט ווויסענדיג, וועלכעס איז האַלז און וועלכעס איז פּיעדעל, — אַזאַ לויטערע שטימע האָט יואל־דוד געהאַט און אַזוי הויך פלעגט ער מיט איהר נעמען און דערלאַנגען, טאַקי נאָר „ביז'ן גיבעל“, ווי מע זאָגט. שוין צום סוף כּמעט האָט ביי דער פּיעדעל געפּלאַצט די קווינטע, און מע האָט באַדאַרפט אויסלאָזען אַ זאַך אויף דער דינסטער אָקטאַווע. וואָס־זשע מיינט איהר? איז זיך מיישב מיין בעל־הבית'על און נעמט־אָן, וואָס איז שייך, מיט'ן האַלז פּונקט אָט דאָס, וואָס מע קאָן דערלאַנגען נאָר מיט אַ פּיעדעל, און האָט נאָך דערביי אָוועקגעמאַכט עטליכע קונצען, ווי אַ סאָלאָווייטשיק, און אַז ער האָט אויסגעלאָזט, האָט זיך שוין דער גראַף ניט געקאָנט איינהאַלטען: ער איז צוגעגאַנגען צו איהם און האָט איהם אַ קוש געטהאָן אין שטערן. דער גראַף איז געווען זעהר אַ גוטער מענש, נאָר זי, די גראַפיניע ימח שמה, איז געווען זעהר אַ גרויסע מרשעת און האָט פיינט געהאַט אַ

אידען, ווי איהר קאָנט זיך פאָרשטעלען. אַז דאָס בעל־הבית'על איז אַריינגעקומען מיט'ן יאַרמעלקע אויפ'ן קאָפּ, איז זי געווען אַזוי אין כעס, אַז זי איז גרייט געווען איהם דעם קאָפּ אַראָפּצונעמען. נאָר אַז ער האָט אָנגעהויבען צו זינגען, איז זי באַלד אָפּהענטיג געוואָרען און איז נאָכדעם צוגעגאַנגען צו איהם, איהם אָנגענומען פאַר דער האַנט און איהם געדאַנקט עטליכע מאָל פאַר זיין זינגען, געפרעגט איהם, ווי אַזוי ער הייסט און וויפיעל ער איז אַלט? יואל־דוד האָט איהר דערויף אַלסדינג געענטפערט, נישט קוקענדיג איהר אין פּנים אַריין, מחמת זי איז געווען אַ זעלטענע פאַרשוין. זי אָבער האָט אויף איהם יאָ געקוקט, האָט זיך לאַנג געשפּיעגעלט אין זיין פּנים, איהם נישט אָפּגעלאָזט פון זיך בשום אופן, אַלץ געקוקט אויף איהם און געקוועטשט איהם די האַנט, איהם געדאַנקט. אויפ'ן אַנדערען טאָג, וואָס איז שייך, קומט אַ שליח ווידער פונ'ם גראַף און רופט איהם אין פּאַלאַץ אַריין גאָר אָהן אַ שום תירוץ. וואָס טהוט מען? סע העלפט אָבער נישט; אַז דער גראַף רופט, קאָן מען קיין דבר־אַחר נישט זיין און מע מוז געהן. צום סוף לאָזט זיך אויס אַ מעשה — ווער־וואָס? דער גראַף איז גאָר נישט געווען אין דער היים, נאָר זי, די גראַפיניע ימח שמה; זי איז אַרויסגעגאַנגען אַקעגען יואל־דודע'ן מיט זיינע משוררים אַיין אויסגעסטראָצעלטע, באַהאַנגען מיט גאָלד און מיט דימענטען פון קאָפּ ביז די פיס, און דערלאַנגט איהם די האַנט מיט זעהר אַ פריינדליכער מינע, גלייך ווי זי וואָלט שוין געווען מיט איהם באַקאַנט מי יודע פון ווען אָן. די משוררים האָט זי געבעטען מחילה, זיי זאָלען צו־וואַרטען אַ ווײַלע אין זאַל, און איהם האָט זי אַריינגעפיהרט צו זיך אין איהר חדר אַריין, אַנידערגעזעצט איהם אויף אַ טייערען סאַמעטענעם דיוואַן, מכבד געווען איהם, וואָס איז שייך, מיט זיסע שפּייזען און מיט טייערען פראַנצוויין אויף גילדענע כלים. ער האָט זיך פון די זיסע שפּייזען אָפּגעזאָגט, און דעם וויין, געוועהנליך, נישט געוואָלט טרינקען בשום אופן; וויפיעל זי האָט איהם נישט געבעטען, עס

האָט איהר נישט געהאָלפען. אז די גראַפיניע ימח שמה האָט דערזעהען, אַז ס'איז שלעכט, האָט זי איהם אָנגעחאַפּט ביי דער קאַפּאָטע, אַזוי ווי פּוטיפרע האָט אָנגעחאַפּט אַמאָל יוסף הצדיק... און יואל דוד איז אַנטלאָפען פון דאָרט קוים מיט'ן לעבען. פון דעמאָלט אָן, דערצעהלט מען, איז זי געוואָרען נאָך מעהר מרשעת, און אַז זי האָט דערזעהען אַ אידען, פלעגט זי ווערען, וואָס איז שייך, אַנגעצונדען און האָט אַרויפגעפיהרט דעם גראַף אויך, ער זאָל ווערען אַ שונא־ישראל, און מיט'ן בעל־הבית'על האָט זי זיך אָפּגערעכענט אויף איין אַנדער אופן. עס האָבען זיך געפונען אַזעלכע לייט, טאַקי צווישען אונזערע אידעלעך, וואָס האָבען פאַר געלט אָוועקגעקוילעט אַ מענשען; וואָס, מיינט איהר, האָבען זיי געטהאָן? זיי האָבען איהם איינגעגעבען אַזאַ געטראַנק און האָבען איהם אָפּגע'סמ'ט די שטימע. דאָס בעל־הבית'על נעבאַך, וויבאַלד ער איז געבליבען אָהן אַ קול, איז ער אַריינגעפאַלען אין אַ שרעקליכער מרה־שחורה און איז געוואָרען, וואָס איז שייך, אויף אַלע שונאים. ער האָט זיך נאָכדעם אַרומגעשלעפּט איבער דער וועלט, אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען, נישט רעדענדיג צו קיינעם אַ וואָרט. אָט אַזוי האָט זיך אויסגעלאָזט דער סוף פון'ם ווילנער בעל־הבית'על, און אַלץ איבער איהר, ימח שמה!"...

ביי יוסילען אין האַרצען האָבען די מעשיות אָנגעמאַכט אַ גאַנצע חתונה: „בעל־הבית'על", „פיעדעלע", „קאַנאַריק", „גראַפיניע", „פוטיפרע", וכדומה אַזעלכע בילדער, זענען איהם נישט אַרויס פון קאָפּ, און דאָס האַרץ האָט איהם כסדר געצויגען אַהין, צו פּיצי'ן, צו ניסי'ן, צו ירוחמ'ען! עס איז איהם שוין געגאַנגען דאָס צעהנטע יאָהר. נאָך אַ יאָהר, נאָך אַ יאָהר ווערד ער בר־מצוה, און דער טאַטע שיקט איהם אָפּ אַהינצו. די גאַנצע וועלט איז פאַר איהם פול געוועזען מיט פערשיעדענע קולות און געזאַנגען. חזנים און משוררים זענען איהם קיינמאָל פון קאָפּ נישט אַרויסגעקראָכען, און אין דער צייט, ווען דער רבי

האָט געהאָרעוועט איבער איהם מיט נאָך תלמידים אויף דער גמרא. — דעמאָלט פלעגט זיך יוסילע גאָר פאַרגעסען אָן דעם רבי'ן מיט דער גמרא, און עס פלעגט זיך ביי איהם אָפטמאָל ארויסרייסען פונ'ם האלז א קוויטשעל, א פייף אָדער אזוי א משונה'דיג קול, ווי א קרעה פון א האָהן, גאָר אליין נישט וויסענדיג ווי אַרום. דערביי פלעגט איהם, געוועהנליך, דער רבי אראָפּלאָזען א שענעם פּאַטש: „דאָרטען, מיט'ן טאַטען ביי'ם עמוד, וועסט דו קרעהען, ניט דאָ!"...

ביי'ם עמוד האָט יוסילע אונטערגעהאָלפען דעם טאַטען נאָר ימים נוראים, און דאָס איז פאַר איהם געווען דאָס בעסטע שטיקעל צייט: ערשטענס, וואָס מע האָט איהם אָפּגענומען פונ'ם חדר פריהער מיט א חודש, און צווייטענס — דאָס זינגען: דאָס זינגען איז ביי איהם געווען זעהר טייער. דאָרטען, ביי'ם עמוד, האָט ער שוין פאַר קיין פּעטש קיין מורא ניט געהאַט; דאָס העלזעל איז איהם געווען פריי, און ער האָט זיך געקאָנט אָנשרייען וויפיעל דאָס הארץ האָט געגלוסט. אינאיינעם מיט שמואליק'ס האלז האָט זיך ימים נוראים ביי'ם עמוד געלאָזט הערען אויך יוסילע'ס פייפענדיג קול'כעל, און דער עולם האָט אָנגעקוואָלען פון זיי ביידען. מבינים האָבען אויף איהם געזאָגט, אז ער וועט זיין א כלי שלמה און וועט אמאָל אריבערגעהן דעם טאַטען זיינעם. שמואליק אָבער האָט דערפון געהאַט ווינציג־וואָס נחת; עס איז איהם נישט איינגעגאַנגען דער כבוד, זעהענדיג, אז יוסילע וואַכסט אין שטויבער אריין, און ער קאָן איהם גאָר נישט העלפען. שמואליק דער חזן, האָטש ער איז געווען אין שטאָדט זעהר אָנגענומען, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם נישט געשאָדט צו זיין א קבצן, ווי אלע מאַזעפּעווקער כלי־קודש, וואָס בעדאַרפען ארויסקוקען אויף די דאָרטיגע הכנסות, משטיינס געזאָגט. אין מאַזעפּעווקע, ווי עס איז בעוואוסט, איז דאָס שכירות פון חזנים, שמשים, שוחטים, רבנים עפּיס נישט אזוי גרויס. דער דאָזיגער עולם זאָלען דאַרפען ארויסקוקען אויף דאָס שכירות אליין,

וואָלטען זיי געמעגט, ווי מע זאָגט, פערוואָרפען די צייהן אויף די באַנטענעם; דער עיקר איז ביי זיי די הכנסה, די זייטיגע הכנסות, דאָס קערבעל, וואָס פאַלט־אריין מן הצד. די דאָזיגע זייטיגע הכנסות דאָס זענען: די „שיסעל“, וואָס מע שטעלט ערב יום כפור אין שוהל, דאָס „חנוכה־געלד“, דאָס „פורים’דיגע שלח־מנות“, דער „בע־ע־עבור“ אויף אַלע שמחות, וכדומה. שמואליק דער חזן מעג זיך האָבען אַ זעלטענעם האַלז און אויסשטעלען אַ זאַך, ווי ניסי, ווי פיצי, און אפילו ווי ירוחם הקטן, נאָר אַז עס קומט חנוכה, מעג ער זיך, נישקשה, נעמען אַ שטעקען מיט’ן לאַמטערן און ארויסגעהן אַ ביסעל איבער דער שטאָדט, ווינשעווען יעדען בעזונדער „דערלעבען איבער אַ יאָהר“ און נעמען... אַ נדבה. אויך פורים מעג איהם אַנשטעהן נעמען אַ שאַל, אריינלעגען אהינצו אַ צוקער־לעקאַכעל מיט אַ שטיקעל פלאָדען און ארומשיקען פון איין בעל־הבית צום אַנדערען און נעמען פאַר דעם דאָזיגען שלח־מנות... אַ נדבה.

III.

ווי אַזוי שמואליק בעקענט זיך מיט זיין שכנה זלאַטע די צעלניקערין, און זייערע קינדער — צווישען זיך.

האָבען איין אייגענע שטוב האָט אין מאַזעפּעווקע נישט קיין קליינע ווערטה; אַ נחלה, אַ לאַך, אַ זעמליאַנקע — אַבי ס’איז אייגענס, און מע בעדאַרף נישט אַנקומען צו יענעם, קריכען אין שכנות אריין. זלאַטע די צעלניקערין האָט זיך געהאַט איהר אייגען שטיבעל, אפילו נישט קיין געהויבענע פּאַלאַצען, נישט קיין

סך פּאָקאָיעס, — אַ דריי חדרים נידעריגע, אײַנגעבויגענע, מיט שפּיציגעוואַטע ווינקלען, און אַ קיך, אָהן אַ הויז, אָהן אַ הויף און אָהן אַ שום שטעלכעל ביי דער האַנד, נאָר אַ בוידעם און געגוג. נאָר דאָס וואָלט נאָך געווען נישקשה, ווען דער דאַך זאָל זיין אַ דאַך; עס איז אָבער גאָר קיין דאַך ניט; משטיינס געזאָגט, אַ צוויי קראָקוועס מיט אַ ביסעל ערד און מיט אַ ביסעל שוואַרצע שטרוי איבערגעדעקט, ערטערווייז בעוואַכסען מיט גרינע פּעטשעריצעס, אַזוי, אַז פון דערווייטענס זעהט־אויס די שטוב ווי אַ סוכה, בעדעקט מיט גרינעם סכך. נאָר דאָס וואָלט נאָך אַלץ געווען אָהן איין אומגליק, ווען דער גראַף, דער פּריץ פון דער שטאָדט, זאָל ניט דעקוטשען מיט זיינע חפציות: איהם ווילט זיך, די גאַנצע שטאָדט זאָל זיך איבעראַנייעס דעקען מיט אייזען, מיט שינדעל, אָדער, לכל הפחות, מיט האָלץ, און קיין שטרוי זאָל גאָר ניט געדאַכט ווערען. זלאַטע די אַלמנה האָט זיך געגוג אָנגעטהאָן אַ כח ביז זי האָט צונויפגעשלאָגען אַ גראָשען מיט אַ גראָשען און האָט זיך געשטעלט דעקען איהר נחלה. נאָר דאָ האָט זיך אַרויסבעוויזען גאָר אַ נייער אומגליק: נאָר־וואָס מע האָט זיך אַנידערגעשטעלט צעוואַרפען דעם דאַך, לויפט אַריין צו זלאַטען אין שטוב אַריין שמואליק דער חזן מיט אַ גוואַלד:

— רוצח'טע! אין גאָטעס ווילען, וואָס טהוט איהר דאָס? איהר ווילט מיך, וואָס איז שייך, מאַכען אומגליקליך? וואָס האָט איהר צו מיר? געהאָרעוועט, געהאָרעוועט, קוים דערלעבט זיך אַ שטיקעל נחלה, קומט איהר און מאַכט פון מיר אַ תל!

— אָט האָסט דו דיר די אַנדערע טעג יום־טוב! וואָס פאַר אַ תל? — פרעגט איהם זלאַטע פערוואונדערט. — ווער טשעפּעט אייך מיט אייער נחלה?

— איהר פרעגט נאָך, ווער טשעפּעט מיך? — האָט זיך שמואליק צעלאָזט גאָר אויף איין אַנדער אופן. — אַ אידינע בלייבט אַ אידינע: לאַנגע האָר — קורצער שכל.

— אַט ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען ? — האָט איהם זלאַטע געענטפערט, אַריינקומענדיג אין כעס אריין. — חאָטש איהר זענט חזן אין דער קאַלטער שוהל, פון דעסטוועגען, איהר זאָלט אויף מיר קיין פאַראיבעל ניט האָבען, וואָס איך זאָג אייך דעם אמת : זינט גאָט האַנדעלט מיט נאַראָנים, האָט ער נאָך אַזאַ נאַר, ווי איהר זענט, נישט באַשאַפען.

— זענט איהר נאָך, הייסט דאָס, איין עזות-פּנים׳טע אויך ? — האָט זיך שמואליק צעפלאַקערט. — לא־די, וואָס איהר צעוואַרפט מיר מיין שטוב, מאַכט פון מיר, וואָס איז שייך, אַ תל-עולם, האָט איהר נאָך אַ העזה צו זידלען איין עהרליכען אידען ? איך האָב שוין געהאַט אויף מיין לעבען אַלערליי שכנים און שכנה׳טעס, וואָס איז שייך, טפו זאָל דאָס ווערען !...

— טפו זאָלט איהר בעסער ווערען מיט אַלעמען, וואָס ס׳איז אייך ליעב היינטיגען טאָג, רבונו של עולם, עס זאָל זיך אָנקלעפּען אָן אייך און וואו איך האָב ערגיץ אַ שונא, ליעבער גאָט ! איך בין אויך, ברוך השם, געזעסען אין שכנות און האָב נאָך אַזאַ מין באַגעגעניש נישט געטראָפען זינט איך לעב, זינט איך שטעה אויף מיינע פיס ! ווי פאַרגינט זיך דאָס אַ איד אַריינקומען צו יענעם און אַזוי אָנהאַפּען איין אַלמנה און שפּייען יענעם אין פּנים אריין פּלוצים פון דער העלער הויט ? !...

— ששששא, שאַט נאַר, וואָס טהוט זיך דאָ ? — האָט זיך אַריינגעמישט, אַריינלויפענדיג אַ דערשראָקענע, זעלדע די חזנ׳טע, אַ נידעריגע, אַ שווארצע אידינע מיט זעהר שענע גוטע אויגען. — וואָס איז דאָ ביי אייך פאַר קולות ?

שמואליק מיט זלאַטען האָבען זיך ביידע צעלאָזט צו דער חזנ׳טע אויסדערצעהלען איהר דאָס מחלוקת, וואָס איז צווישען זיי פאַרגעקומען ; נאָר מחמת זיי האָבען ביידע געשריגען, איבער־שלאָגענדיג איינס דאָס אַנדערע, דעריבער האָט זעלדע נישט

געקאָנט פערשטעהן, ווער ס׳איז דאָ געערבט און ווער ס׳איז אומגעערבט.

— ווייסט דו וואָס, שמואליק? דו געה אַהיים, דאָרט האָב איך דיר צוגעגרייט אַ גלעזעל ציקאָריע, און איהר, זלאַטעניו, זעצט זיך אָקאָרשט צו אַט דאָ מיט מיר אויף דער באַנק, וועלען מיר שמועסען פּאַוואָלינקע; צו וואָס טויגען די גוואַלדען? די גאַס וועט זיך צונויפלויפען, מע וועט מיינען, חלילה, אַז מע קוילעט דאָ מענטשען אין מיטען העלען טאָג!

ערשט, אַז שמואליק איז אַוועקגעגאַנגען און זלאַטע מיט זעלדען האָבען זיך אַ ביסעל פאַנאַנדערגערעדט, איז מען געקומען צו אַ שטיקעל טאָלק. די מעשה דערפון איז אַזוי: זלאַטע דער אַלמנה׳ס שטוב מיט דער אַנדערער שטוב, וואָס שמואליק דער חזן האָט ערשט ניט לאַנג געקויפט ביי רב שלום־שכנא דעם שוחט אויף אויסצאָהלען, זענען געווען בסך־הכל מיט אַ וואַנד אָפּגעטיילט; דאָס הייסט, עס איז, אייגענטליך, געווען איין שטוב, איבער־געצאַמט מיט עטליכע ברעטלעך און איבערגעדעקט מיט איין דאַך. דאָס פערשטעהט מען שוין אַליין, אַז אַנריהרענדיג די ערשטע קראָקווע, איז איינגעפאַלען דער גאַנצער דאַך, פון שמואליק׳ס שטוב אויך — און דערפאַר איז דאָס שמואליק אריינגעפלויגען אַזוי צעקאָכט. זלאַטע מיט זעלדען, וואָס זענען געווען בעקענט פריהער פון דערוויטענס (ווייל זלאַטע האָט זיך געהאַלטען פאַר אַ מיוחסת: פאָרט רב אברהמעל׳ס שנור, ווי וויטער וועט שטעהן), האָבען זיך נאָך דעם דאָזיגען שמועס אַזוי בעפריינדעט, אַז זיי זענען געוואָרען גיך נפש אחת, גאָר ווי אַנדערע צוויי. דעם דאַך — איז געבליבען — זאָל מען דעקען בשותפות, וועט קאָסטען אַ סך וועלוועלער, און דער בוידעם מעג אויך זיין אַ בשותפות׳דיגער; נישקשה, מען איז, ברוך השם, בעגלויבט איינס ביי׳ם אַנדערען פון צו גנב׳ענען חלילה.

— אייער מאַן — האָט זלאַטע געזאָגט צו זעלדען — איז אַ כשר׳ער איד; ווער ווייס עס נישט? נו, און איהר, זעלדע,

זענט אויך ניט, חלילה, פון די ווייבער, וואָס זאָלען זיך ראַדעווען אויף אַ פּרעמדע ציבעלע.

— און איהר — האָט זעלדע דערויף געענטפערט זלאַטען — באַדאַרפט ניט חלילה מיין זעקעל קאַרטאָפליס; איהר מיינט, מע קען אייך נישט? מע ווייסט גאַנץ גוט, ווער אייער מאַן איז געוועזען און פון וואַנען איהר שטאַמט. ס'איז אַ שטיקעל סברה, אַז מיין מאַמע, זאָל האָבען אַ ליכטיגען גן־עדן, איז געוועזען ביי אייער באָבע אסתר'על איין אָפּטע איינגעהעריין, דאָס הייסט, זי פלעגט איהר איינקויפען אין שטוב אריין אַלדאָס גוטס. און אַ שטוב איז ביי אייער באָבען געוועזען, הלואי האָטש האַלב אויף אַלע אידישע בעל־הבית'טעס! דאָס הייסט דאָך אייער טאָכטער נאָך איהר, מן הסתם?

זלאַטע האָט זיך אַזש צעוויינט פאַר ווייטקייט פון זעלדע'ס רעד, און עס איז פון דעמאָלט אָן געוואָרען צווישען זיי אַ מורא'־דיגע ליעבשאַפט. אויך זייערע קינדער זענען צווישען זיך געוואָרען גאַנץ נאָהענט; שמואליק'ס זוהן יוסילע און זלאַטע'ס טאָכטער אסתר זענען שוין תמיד געוועזען אינאיינעם, כמעט ווי אין איין שטוב געוואַכסען. שפּעטער, אַז זעלדע איז געשטאָרבען און יוסילע איז געבליבען אַ יתום, זענען די קינדער נאָך מעהר צוגעלאָזט געוואָרען איינס צום אַנדערען. „אומגליק — זאָגט מען — בינדט צונויף, שלעכטיגקייט מאַכט פריינדשאַפט“...

כל זמן זעלדע האָט געלעבט, האָט שמואליק דער חזן פון קיין נויט נישט געוואוסט: ער האָט זיך, ווי עס איז, דורכ־געשלאָגען און געלעבט, ווי אַ סך אַנדערע לעבען דאָרטען. נאָר עס האָט איהם פּלוצים געטראָפען אַ גרויסער אומגליק: זעלדע זיין ווייב איז איהם אָפּגעשטאָרבען! זעלדע די חזנ'טע איז געוועזען אַ כשר'ע, איין עהרליכע אידינע; איהר פּלוצליך אָפּשטאַרבען איז געוועזען פאַר איהרע אַלע בעקאַנטע אַ גרויסער בראָך, און פאַר שמואליק'ען איז דאָס געוועזען אַזאַ אומגליק, אַז ער האָט געשוואָרען

פאַר איין עדה אידען, אַז ער וועט נישט אויסהאַלטען, ער וועט נאָך זעלדען געווים נאָכשטאַרבען, ס'איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדען! און פון חתונה האָבען שמועסט מען ניט: וואָס איז שייך? ווען ביי איהם וועט אויסוואַכסען האָר אויף דער דאָלאָני, דעמאָלט וועט ער חתונה האָבען נאָך זלעדען!" — אַזוי האָט שמואליק געזאָגט בשעת שבעה זיצען. עס האָבען זיך אָבער געפונען אַזעלכע, וואָס האָבען איהם שטאַרק דעקוטשעט, געהענגדיג צו איהם טאָג אויף טאָג און איינ'טענה'נדיג מיט איהם: „איהר ווילט, אפנים, רב שמואליק, זיין קליגער פון דער גאַנצער וועלט און געהן אַקעגען דעם מנהג העולם? די וועלט איז שוין אַזוי געשטעלט געוואָרען איין מאָל פאַר אַלע מאָל, אַז אַ מאַנסביל טאָר ניט זיצען אַליין, און איהר ווילט זי מיט אייער חכמה איבער־מאַכען?" די דאָזיגע לייט האָבען איבער שמואליק'ען אַזוי לאַנג גע'טענה'ט, ביז ער איז אַ פּאָר וואָכען נאָך שלשים זיך דורכ־געפאָהרען מיט רב קלמן שדכן קיין באַרדיטשעוו און גאָר גיך געבראַכט מיט זיך אַ אידינע מיט אַ טערקישען שאַל... באַרדי־טשעוו, דאַנקען גאָט, איז בעוואוסט אויף דער וועלט פאַר אַזאַ מקום, וואָס דאָרט קאָן מען אין גלייכען געלד אָפּזעצען די דאָזיגע סחורה, דאָס הייסט — איין אַלמן, אַ גרוש, אַ בחור, — וואָס עס מאַכט זיך. באַרדיטשעוו, ברוך השם, איז איין ארץ מבורכת, זי פערזאָרגט די אַלע איבעריגע שטעדט פון יענער געגענד מיט ווייבער פון כל המינים: אַלמנות, גרושות און בתולות, — ווי עמיצענ'ם גוסט. אַהינצו אַז עס חאַפּט זיך אַראָפּ איין אַלמן, הויבט מען איהם אָן ארומצופיהרען איבער די הייזער, בעווייזענדיג איהם סחורה פון וואָס איין אויג קאָן זעהען, און זייט זיכער, ער וועט זיך שוין זיין גלייכען אָפּזוכען, ער וועט האַנדלען די מציאה און צוריקפאָהרען שוין אין צווייען... אַהינצו האָט זיך אויך אַריינגעחאַפּט אונזער שמואליק; חברה האָבען מיט איהם קיין לאַנגע שהיות ניט געמאַכט — אַ וואָרט און צוויי און אַ חופּה. אָנקוקענדיג די יפהפיה זיינע, אַזוי, חאַפּענדיג, אויף איין פוס,

בכדי מע זאָל קאָנען קומען צוריק אַהיים אויף שבת, האָט שמואליק'ען אויסגעוויזען, אַז ער האָט, ברוך השם, געטראָפען גאַנץ נישקשה'דיג. „אַ אידינע, וואָס איז שייך, ווייזט־אויס אַ לייטישער מענטש, באַדאַרף זיין נישט קיין שלעכטע בנאַטור, רעדט אַזוי בנעימות, שמייכעלט"... ערשט קומענדיג אַהיים אין אַ פּאָר וואָכען אַרום, האָט זיך נעבאַך שמואליק אַרומגעקוקט, וואָס פאַר אַ צרה, וואָס פאַר אַ שלאַק־פּורעניות גאָט האָט איהם בעשערט: גרוי און אַלט האָט זי איהם געמאַכט פאַר דער צייט! שמואליק איז ביי איהר אויסגעריסען געוואָרען און האָט געהאַט ביי איהר אַ ווייסט עלטער. און יוסילע נעבאַך איז אָפּגעקומען אויף איין אַנדער אופן. ער איז איהר געווען גרוים אין די אויגען, געשטאַנען איהר ווי אַ ביין אין האַלז. „דאָס יונגעל — האָט זי אַלץ גע'טענה'ט — וועט מיך נאָר אין דער ערד אַריינטרייבען, שונאי ציון! פון אין דער פריה ביז אויף דער נאַכט ווייסט דאָס נאָר עסען און געַנוג! דאָס מויל מאַכט זיך איהם נישט צו אויף קיין מינוט, און איז נאָך איין עזות־פּנים אויך: אַז מע זאָגט איהם, וויינט ער נאָך, פּעסטעט זיך, דאָס ציטעריגע קינד!" גאָט ווייסט וואו יוסילע וואָלט אַצינד אָנגעשפּאַרט, ווען ניט שמואליק'ס שכנה, זלאַטע די צעלניקערין, מיט איהר הויזגעזינד, וואָס האָבען זיך אָנגענומען די קריוודע פונ'ם דאָזיגען אומשולדיגען יתום.

IV.

זלאַטע די צעלניקערין און איהר טאָכטער אסתר.

זלאַטע די צעלניקערין האָט זיך געדעבענט נאָך פאַר איהר מאַנ'ס לעבען פאַר איינע פון די בעריהמטסטע קרעמערינס, נישט נאָר אין מאַזעפּעווקע אַליין, נאָר אויך אין דער גאַנצער סביבה

פון מאזעפעווקע; איהר נאמען איז געווען בעוואוסט אויף אלע גרויסע ירידים. — אין דער צייט, ווען מע האט נאך ביי אלע פעלקער צו טהון מיט דער שאלה, צי איז די נקבה אויך עפּים א מענש, דאס הייסט, צי מע מעג איהר עפּים געבען איין ארבייט אין דער האנד, צי איהר עסק איז טאקי נאר די שטוב, דאס טעפּעל, די קינדער און דעסגלייכען; דעמאלט ווען גרויסע מענשען זיצען און ברעכען זיך דעם מוח איבער דעם ענין שוין היבשע עטליכע יאהר, איבערפיהרענדיג אזוי פיעל פאפּיער און טינט — שטעהען זיך די מאזעפעווקער אידען פון דערווייטענס און מאכען חוזק פון זייערע אלע המצאות און אויפטהועכצען, דען ביי זיי אין מאזעפעווקע שפּיעלט די אידינע פון קדמונים פונקט אזא ראלע, ווי דער איד, און די בעל־הבית׳טע איז ניט קלענער פון׳ם בעל־הבית. אדרבה, מע קאן זאגען, אז כמעט דער גאנצער מסחר אין מאזעפעווקע געפינט זיך ביי די ווייבער אין די הענד. עס טרעפט זיך דארטען גאנץ אפט, אז דאס ווייב פערשטעלט דעם מאן מיט איהר נאמען לחלוטין. עס געפינען זיך אזעלכע מאנען, וואס כמעט מע ווייסט זיי גאר נישט; מע קען נאר „זי“ און געווג. זלאטע די צעלניקערין איז געווען איינע פון די דאזיגע ווייבער, וואס זענען בעקאנט מיט דעם נאמען „אשת־חיל“. אין שטאדט האט זלאטע שטענדיג געהייסען, אפילו פאר איהר מאנ׳ס לעבען, „זלאטע די צעלניקערין“, ניט זלאטע לוי׳ס, אויף איהר מאנ׳ס נאמען; אדרבה, לוי האט געהייסען אויף ,,הר נאמען — „לוי זלאטע׳ס“. דאס הייסט: לוי, וואס איז דער מאן פון זיין ווייב זלאטע... אזוי איז געווען מיט זלאטע׳ס מוטער אויך. „בתיה די הארטאווניצע“ האט מען זי גערופען; זי איז אליין געווען איין אשת־חיל און האט אויך איהרע טעכטער געמאכט פאר „אשת־חילס“, בכדי זיי זאלען קאנען געבען א מאן ברויט... איידעמס האט זיך בתיה די הארטאווניצע געקריגען אנטיקלעך, צאצקעלעך, זיידענע קינדער און מיוחסים; פאר יחוס האט בתיה געצאהלט אין טאג

ארײַן. פֿאַר איהר אײדעם לוי, זלאַטע'ס מאַן, האָט זי געצאָהלט צװײ מאָל נדן, אַבי בעקומען איהם פֿאַר אײן אײדעם, מחמת לוי איז געװעזן רבֿ אַברהמ'על סלאַװיטער'ס אַ זוהן, און רבֿ אַברהמ'על סלאַװיטער איז געװעזן אײַנגעטונקען אין יחוס, אױסגעבֿונדען כמעט מיט אַלע גוטע אידען. בטבע איז לוי געװעזן טאַקי זעהר אַ װאױלער יונגער מאַן, נאָר נישט קײן געזונדער, אַ יאַדעשליװער, עפּים אַלץ גהוסט, געהוסט, בּיז ער איז געשטאָרבען, איבער־לאָזענדיג זלאַטען אַ יונגע אַלמנה מיט דרײַ פּיצלעך קינדער: אסתר — אַ מײדעל פֿון אַ יאָהר אַכט, און צװײ חדר־יונגלעך — אפרים און מנשה.

אסתר איז געװעזן אַ בת־יחידה בײַ איהר מאַמע, נאָר תנועות פֿון אַ בת־יחידה האָט זי נישט געהאַט, דערפֿאַר װײַל זי האָט שױן בײַ איהרע עלטערען נישט „זאַזנאַיעט“ קײן גוטע צײַטען. זינט זי איז צו איהר שכל געקומען, געדענקט זי נאָר שלעכטס און טרױעריגס: דער טאַטע שטעלט זיך איהר אַנדערש נישט פֿאָר, װי נאָר פֿערזאָרגט, פֿערקרענקט און פֿער'חושכ'ט, און די מאַמע איז שטענדיג פֿערנומען מיט דער קראָם, האָט קײנמאָל קײן צײַט נישט, תמיד בײז, שטענדיג פֿערשאָלטען זיך און דעם טאָג, װאָס זי איז געבֿוירען געװאָרען אױף דער װעלט. צו דרײַצעהן יאָהר איז איהר אסתר געװעזן שױן אַ גאַנצע הילף אין קלײט, פֿריהער אַכטונג געבענדיג גלאַט אַזױ, מע זאָל נישט גנבֿ'ענען, און נאָכדעם רעדען מיט אַ קונה, דערלאַנגען אַ שטיקעל סחורה, און שפּעטער טאַקי העלפֿען צום געשעפֿט, לײזען געלד. אסתר האָט גע'שמ'ט אין שטאָדט פֿאַר אַ גרױסען בר־דעת, אַ בריה צום געשעפֿט און אַ פֿײנע בעל־חשבון'טע. װאו האָט זיך אסתר אױסגעלערענט שרײַבען און רעכענען? — בײַ מאָטעל שפּרײַז, װאָס האָט אױס־געלעהרענט אַלע מאַזעפּעװקער מײדלעך לײענען און שרײַבען און רעכענען. עס איז אין מאַזעפּעװקע גלאַט קײן נאָװינע נישט, װאָס עס װאַכסען־אױס קינדער זעהר געראָטענע און קאָנען אַלסדינג, נישט לערנענדיג זיך אין ערגיץ, נאָר „פֿון זיך אַלײן“...

כל זמן לוי זלאטע׳ס האט געלעבט, האט ער, ווי א געטרייער טאטע און ווי איין איידעלער מענש, א איד פון לערנען, אוודאי געוואלט, אז אסתר זאל זיין א וואוילקענענדיגע, און לויט זי האט זיך ארויסבעוויזען נאך קינדהייט, האט לוי גאר אנדערשט נישט גערעכענט, אז אסתר וועט, אם ירצה השם, זיין א מיידעל מיט אלע מעלות, ניט ווי אלע מאזעפּעווקער מיידלעך. געוועהנליך, איז דאס שוין ניט אנגעקומען אזוי גרינג, מחמת זלאטע זיין ווייב, וואס איז ביי איהם תמיד געגאנגען אין ספּאדעק, האט דערויף אזוי גיך נישט געקאנט מסכים זיין: „נא דיר גאר נאך — האט זי געטענה׳ט מיט לוי׳ן — א נקבה א למדן, א הוהן קרעהט קוקאריקו, כלעבען, נישט מיאוס!“... אויף אלץ האט זיך לוי אונטערגעגעבען זלאטען זיין ווייב, נאר אין דעם ענין האט ער זיך געשטעלט שטאהל און אייזען: איין מאל פאר אלע מאל, אסתר בעדארף זיין א מלומדת! נאר דער מענש טראכט און גאט לאכט: עס איז לוי׳ן נעבאך ניט בעשערט געוועזען זיין מחשבה אויסצו־פיהרען, דען ער האט זיך נאך עטליכע יאהר בארעניש מיט דער גוטער קרענק, מיט דער טשאכאטקע, רחמנא ליצלן, געמוזט אפּ־ועגענען זיך מיט דעם לעבען צו עטליכע און צוואנציג יאהר, איבערלאזענדיג זיין ליעבע, טייערע אסתר אויף זלאטע׳ס הענד.

אסתר האט דעמאלט שוין מעהר ניט געקאנט אין זינען האבען דאס לערנען און דאס שרייבען; דאס ביסעל, וואס זי האט געקאנט, איז איהר פערבליבען, און דאס איבעריגע איז זי שוין דערגאנגען אליין, רייבענדיג זיך צווישען סוחרים. און אסתר האט דערמיט אין מאזעפּעווקע שטארק אויסגענומען. רב קלמן שדכן האט זיך נישט געשעמט דאס איהר אין די אויגען צו זאגען, איינמאל, אריינקומענדיג צו זלאטען אין קלייט ארײן.

— הערסט דו — האט זיך רב קלמן געווענדט צו זלאטען, סמארענדיג מיט דער נאז און כלומרש קוקענדיג אן א זייט — הערסט דו, זלאטע, דו האסט דאך שוין א היבשע מויד האסט דו,

און אַ גרעַטענע דוקא, אַ פּאַרשוין, קיין עין־הרע, און אַ בריה נפלאה, זאָגט מען. וויפיעל איז זי אַלט? האַ? שוין צייט אַ טראַכט טהון עפּים מכח אַ שידוך, ווי זאָגט ער... אַ שען מיידעל איז אַ האַלבער נדן, האַ?

— וויים איך! — האָט איהם זלאַטע גיענטפערט מיט אַ צופריעדען שמייכעלע. — וואָס חאַפּט איהר זיך אַזוי? ס'איז נאָך אַ צייט; לאָז זי נאָך הוליען...

און אסתר האָט געהוליעט...

טאָג און נאַכט איז זי געווען איינגעשפּאַנט אין דער אַרבּייט, נישט וויסענדיג פון קיין שום פערגעניגען. מע קאָן זאָגען בּפירוש, אַז אסתר איז קיינמאָל קיין קינד נישט געוועזען. די נאַרישע, קינדערשע יאָהרען זענען איבּערגעלאָפען בּיי איהר, ווי אַ חלום, און זי איז פריה געוואָהר געוואָרען וואָס הייסט נויט, דאגות און אָרעמקייט. זי געדענקט נישט, אַז זי זאָל אַמאָל זיין פריילי‌ך, ווי אַנדערע מאַזעפּעווקער מיידלעך. טאָמער האָט אסתר אַמאָל אַ לאַך געטהאָן, פלעגט איהר די מאַמע זאָגען: „איך וויים נישט, וואָס איז מיט דיר די שמחה אַזוי גרוים? וואָס דער טאַטע איז געשטאָרבּען און האָט מיך געלאָזט אַ וויסטע, אַ פינסטערע אַלמנה מיט דריי קינדער צו מוטשען זיך אויף דער וועלט?“... דאָס איז געווען בּיי אסתר'ען ערגער ווי געשלאָגען; אַז מע האָט איהר דערמאַנט דעם טאַטען, פלעגט זיך איהר אָפּרייסען אין האַרצען, און זי האָט שוין מעהר קיין קאָפּ נישט געקאָנט אויפהויבּען. זי האָט געדענקט דעם טאַטען, ווי דורך אַ חלום, מחמת זי איז אַלט געווען סך־הכל זיעבּען־אַכט יאָהר בּשעת ער איז געשטאָרבּען. ער האָט זיך איהר תמיד פאָרגעשטעלט אַ קראַנקער, מיט אַ געל אויסגעטריקענט פּנים, נאָר מיט גרויסע זעהר גוטע בּלויע אויגען, וואָס האָבּען תמיד געקוקט אויף איהר מיט רחמנות, גלייך ווי לוי האָט געוואוסט, אַז זיין בּת־יחידה וועט גיך בּלייבּען אַ יתומה נעבּעך. אסתר געדענקט, ווי דער טאַטע פלעגט זי גלעטען מיט

דער האנד איבער׳ן קאפ און בשעת מעשה הוסטען און זיך פער־געהן. אייביג וועט אסתר נישט פערגעסען יענעם טאג, ווען דער טאטע איז געלעגען ביי זיך אויפ׳ן בעטעל אהן לשון, נאר געקוקט אויף איהר מיט זיינע גוטע בלויע אויגען, און, צורופענדיג זי צו זיך מיט דער האנד, אלץ געגלעט זי איבער׳ן קאפ. דעם דאזיגען קוק האט זי לאנג נישט געקאנט פערגעסען. און קוים איז איהר געווען אויפ׳ן הארצען עפּיס פריילין, לעבעדיג, האט זי נאר בעדארפט זיך דערמאנען אין יענעם קוק, אזוי איז איהר באלד פערשטעהרט געווארען איהר שמחה די רגע, חאטש זי איז נאך געווען גאר א קינד. זלאטע האט זי נישט געלאזט, זי זאל לאנג בלייבען א קינד; זי האט זי גיך בענוצט צום געשעפט, צו דער קלייט, און אסתר האט ארויסבעוויזען אזוי פיעל בריה׳שאפט, אז זלאטע האט גאר אנגעקוועלט פון איהר: „איינס און א רעכטס, דאנקען דעם וואס לעבט אייביג חאטש דערפאר! — האט זלאטע געזאגט. — וואס וואלט איך געטהאן, א וויסטע אלמנה, ווען איך זאל האבען אזעלכע קינדער, ווי ביי לייטען, גאט זאל נים שטראפען פאר די רעד? מיט איין האנט שטראפט ער, דער וואס לעבט אייביג, מיט דער אנדערער האנט היילט ער... אט אזוי, טאכטער, לערען זיך, וועל איך האבען חאטש א שטיקעלע הילף מיט מיינע יתומים די פיצעלעך, און אליין וועסט דו אויך ווערען א שטיקעל מענטש“... אסתר האט זיך געלאזט לערנען און האט פערשטאנען דאס געשעפט, ווי עס דארף צו זיין.

ווי אסתר איז געווען א בריה אין קלייט, אזוי האט זי נאך מעהר געטויגט אין שטוב, דעם דלות צו פערשטעלען. „פער־שטעלען דעם דלות“ — איז איינע פון די חכמות, וואס מע בעדארף אין מאזעפּעווקע דערויף שטודירען; נים איטליכער קאן דאס. ביי דער ערגסטער צייט האט אסתר געקאנט פיהרען די שטוב אזוי קונציג, אז קיינער האט נישט געקאנט טרעפען, אריינקומענדיג צו זלאטען אין שטוב אריין, צי זי איז א נגידה, צי א קבצנ׳טע. ריין און ציכטיג איז דארטען געווען, ווי ביי קיין

שום נגיד אין דער גאַנצער שטאָדט; דאָס עסען — וואָס ס'איז שוין דאָרטען געווען, נאָר דאָס טישטוך, דאָס געפּעס און דאָס דערלאַנגען — האָטש נעם און שפּיעגעל זיך אין דעם! אויס־קלערען וואָס ווארמעס צו קאָכען ביי'ם געמיינעם גראָד, אָהן פליישׁ, אָהן פיש, אָהן שמאַלץ, נאָר גלאַט אַזוי מיט די הוילע פינף פינגער — דאָס איז עפּיס נישט אַזאַ גרינגע מלאכה, און דערצו האָט אסתר געטויגט. דאָס מעבעל ביי זלאַטען אין שטוב איז געווען עפּיס נישט אַזוי בעל־הבתיש, זעהר אַלט־פרענקיש און שטאַרק צעפאָהרען; דערפאַר אָבער איז דאָס תמיד בעצויגען מיט אַזעלכע ווייסע ציכלעך, און די פענסטער זענען פערהאַנגען מיט אַזעלכע פיינע פאָרהענגלעך, אַז עס שעמערירט און פינקעלט אין די אויגען, ווי עפּיס רעכטס. די מלבושים, אמת, זענען שוין אַ ביסעל אַרויס פון דער מאָדע, דערפאַר זענען זיי אָבער תמיד גאַנץ, אויסגעוואַשען, אויסגעפּרעסט — אַ מחיה נפשות אָנצוקוקען! קיין קינד איז אין מאַזעפּעווקע נישט געגאַנגען אַרום זיך אַזוי ריין, אַזוי שען, ווי אפרים מיט מנשה'ן, זלאַטע'ס קינדער, און אסתר אליין — שמועסט מען ניט; קוקענדיג אויף איהר, האָט מען אין שטאָדט געזאָגט: „אפּנים, אַז עס איז זלאַטען די צייט גאָר נישקשה'דיג"... נעמען דעם קבצן, אַרומוואַשען איהם, אויסקעהמען איהם, אויספּוצען און מאַכען אַזוי, אַז קיינער זאָל איהם נישט דערקענען, — דערויף איז אסתר געווען איין בריה. נאָר דער נאָמען, וואָס אסתר האָט זיך געקויפט ביי איהר אין איהר שטאָדט, איז נאָך גאָר נישט אַקעגען דעם שם, וואָס זי האָט געהאַט אין דער גאַנצער סביבה פון מאַזעפּעווקע אַרום און אַרום. איהר נאָמען האָט זיך געלאָזט הערען אויף דער וועלט צוליעב די ירידים, וואָס שטעלען זיך אויס אין מאַזעפּעווקע דריי מאָל אין יאָהר.

דריי גרויסע ירידים שטעלען זיך אויס אין מאַזעפּעווקע און געבען דער שטאָדט די וועלט צו זעהען: אָהן זיי איז אַ שטאַרקער ספק, אויב מאַזעפּעווקע וואָלט געהאַט אַ קיום. דאָס זענען די

געוויסע דריי ירידים יוריע, ספאס און פאקראווע, אויף וועלכע דער מאזעפעווקער איד קוקט־ארויס א גאנץ קיילעכיג יאהר, ארויפלעגענדיג דאס גאנצע שטיקעל האפנונג נאר אויף זיי. נאך פריהער מיט עטליכע וואכען הויבט מען זיך שוין אן צו גרייטען צום יריד, דאס הייסט, אידען לויפען שוין ארום, ווי די פער׳סמ׳טע, אויסשמעקענדיג זיך ערגיץ איין ארט און פער־האפענדיג וואס פריהער א בעסער שטיקעל פלאץ. „ניטא קיין צייט, מע בעדארף זיך פארטיג מאכען צום יריד!“ אזוי זאגט יעדער, אפילו דער וואס האט נישט קיין קראם, נישט קיין שענק און נישט קיין איינפאהרהויז, נישט קיין קאמער פון תבואה, אפילו נישט קיין עפעלקוואס; גלאט אזוי א איד פון א גאנץ יאהר גרייט זיך אויך צום יריד; אפילו מלמדים און חזנים קוקען ארויס אויפ׳ן יריד. אין פלוג איז אפילו א שטיקעל קשיא: וואס פאר א שייכות קאן האבען א מלמד אדער א חזן מיט׳ן יריד? פון דעסטוועגען צעלאזט דער מלמד דעם חדר א ביסעל פריהער, און דער חזן פערלאזט די משוררים אין מיטען א „מלך עליון“ — און מע לויפט אוועק גיך און געשווינד אויפ׳ן יריד, און מע קומט צוריק מיט דעם, מיט וואס מען איז אוועקגעגאנגען, דאס הייסט, מיט לעדיגע הענד און מיט א גריזאטע אין הארצען: „סטייטש, די וועלט קויפט, האנדעלט מציאות פון כל־טוב!“ קומענדיג אהיים, חאפט מען נאך א רעכטען פסק פונ׳ם ווייב דערפאר, וואס אלע חאפען מציאות אויפ׳ן יריד, נאר זיי ניט. „א וויסטער, א פינסטערער מארגען אויף אלע שונאימ׳ס קעפ! — טענה׳ן נאכדעם די ווייבער. — א שמחה אויף איהם, א גליק האט איהם גע־טראפען, אויפ׳ן הימעל א יריד! געווען ברענגען חאטש א שטיקעל זאנע אויף העמדלעך די קינדער, צי חאטש א רעכטען קראנץ ציבעלעס אויף ווינטער, צי דאס שווארץ־פינסטערע יאהר ווייסט די נשמה דיינע!“... „נא דיר א יריד, טאמער איז דיר קארג!“ — זאגט נאכדעם דער מלמד אדער דער חזן און בלייבט שטעהן א פערוואגעלטער, אראפלאזענדיג די נאז און אויסהערענדיג

א גאַנץ צעטעל פון אַלערליי קללות. אַט אַזאַ כח האָט אין זיך דער יריד אין מאַזעפּעווקע. נו, איז שוין אַ חידוש, וואָס צווישען די קרעמער ווערד חושך, אַז עס קומט יוריע, ספּאַס און פּאָקראָווע? עס איז שוין אַ חידוש, וואָס מע צעשלאָגט זיך פאַר די ערטער מיט די פּלעצער און וואָס מע שלעפּט איינער ביי'ם אַנדערען דעם קונה, רייסענדיג איהם אויף אַלע זייטען? אַז מע וויל דערקענען אַ מאַזעפּעווקער אידען, וואָס ער איז מיט אַלע זיינע מעלות און חסרונות, זאָל מען איהם בעטראַכטען דורך אַ שפּאַקטיוו פון דערווייטען בשעת יריד, ווען ער שטעהט אַזוי מיט זיין ווייב ביי זיין שאַלאַש, רעדענדיג מיט זעכס קונים מיט אַ מאָל, ווייזענדיג דעם, דינגענדיג זיך מיט יענעם און מעסטענדיג אָדער וועגענדיג די סחורה. דאָרט, אין שאַלאַש, עסט מען, דאָרט שלאָפט מען, סאַי זומער, סאַי ווינטער. ער איז אַ גרויסער בריה, דער מאַזעפּעווקער איד, צום יריד; מיט איין מויל רעדט ער פאַר צעהן, מיט צוויי הענד טהוט ער דריי מלאכות, מיט צוויי אויגען קוקט ער אויף פיער זייטען, וואוהין עס געהט־אוועק דער קונה, בכדי מע זאָל איהם קאָנען רופען צוריק, שרייענדיג: „אַ חאָדי נו סיודי, טשאָלאָוויטשע!“ און דער עיקר — אַכטונג געבען, מע זאָל ניט גנב'ענען. „דאָס לייזען — זאָגט ער — איז נאָך ווי עס איז, נאָר דאָס גנבה'נען, וואָס מע גנבה'ט פון אונטער די הענט, אוי, איז ניט אויסצושטעהן!“ בעטראַכטענדיג דעמאָלט דעם אידען, ווייזט זיך אייך אויס, אַז ער און זיין ווייב און זיינע קינדער זענען לכתחילה בעשאַפען געוואָרען נאָר צוליעב דעם יריד; זייערע פּנים'ער פלאַמען בשעת מעשה, די אויגען ברענען, די נאָז שמעקט, דאָס מויל רעדט, די הענד אַרבייטען, אַלע איברים טהוען, עס איז כל עצמותיו תאמרנה: „גוואַלד, אידען, ס'איז יריד!“...

זלאַטע מיט אסתר'ען אַרבייטען, גלייך מיט אַלע יריד־לייט, אויף אַלע כלים דעם גאַנצען טאָג. אַזאַ טאָג! אָנגערעדענדיג זיך ווי אַ פּויק, ווערד מען אַזש הייזעריג און מאַט, אויסגעמוטשעט,

הונגעריג און פערשמאכט, ווי נאך א תענית, ביז גאט העלפט, דער טאג געהט אוועק און עס קומט די נאכט; דעמאלט ווערען די שאלאשען פערהאנגען פון אויבען ביז אראפ מיט ליינטיכער, און אלע קרעמער מיט די קרעמערינס זעצען זיך אויפ׳ן טיש, און מע הויבט־אן יעדער בעזונדער איבערצעהלען דעם פדיון, זאגענדיג נאכדעם מיט א זיפץ: „אט האסט דו דיר די מחיה פונ׳ם יריד — א טארעראם! אויף אזא יריד זאל מען ניט לייזען קיין געלט — איז שוין עק וועלט און גענוג!“

— מאהלט אייך, — דערצעהלט איין אלטער שניט־קרעמער רב פייוועל — אז מע האט שוין ביי מיר געקאנט אוועק׳לקח׳ענען אכצעהן ארשין! איך בין שוין העכער דרייסיג יאהר קרעמער און מע האט נאך ביי מיר ביז היינטיגען טאג ניט גע׳גנבה׳ט קיין פאדעם אפילו — א מעשה נפלא! איך קאן דאס ניט פארשטעהן: אט איז דאס געלעגען, דאכט זיך, פאר מיינע אויגען, און אט האט דאס אין דער מינוט שוין ניט געסטאיעט! מאראזאוו׳ס זאנע, פערווע נומער, אכצעהן ארשין, אזא רציחה!

צווישען עולם ווערד א גערעדעריי. יעדער דערצעהלט מעשיות פונ׳ם יריד. צווישען אלע קולות לאזט זיך הערען אויך אסתר׳ס קול; אידען הערען זי אויס, קוקענדיג אויף איהר מיט א צו־פריעדען שמייכעלע און קראצענדיג זיך פאר התפעלות. „א גאנצער מענטש, זלאטע׳ס מיידעל! — זאגען נאכדעם די קרעמערס. — דאכט זיך, נאך גאר א קינד, פארשטעהט אבער דוקא א געשעפט, ווי עס געהער צו זיין“...

מחמת גרוים ענגשאפט און מחמת פיעל פדיון אויפ׳ן יריד, בענוצען די מאזעפעווקער ווייבער, די אשת־חילס, זייערע מאנען, די שענע אידען, וואס קעהרען זיך, צום מייסטענס, א גאנץ יאהר נישט אן מיט׳ן געשעפט לחלוטין גארניט; זיי בענוצען די מאנען ניט אזוי צום לייזען געלד, ווי צום היטען, מע זאל נישט גנבה׳נען. די דאזיגע מאנען זענען „פוגאלעס“, „סטראשידלעס“; אויפ׳ן קופ

דאַכט זיך, גאַנץ פיינע אידען מיט בערד, נאַר אין תוך אריין — גרויסע לאַ־יוצלחס, טויגעניכטסען, אידינעס אין הויזען, ווייבער מיט בערד און פאות... אזא ראָלע האָט אמאָל געשפּיעלט לוי זלאַטע'ס ביי זיין לעבען, און תמיד, ווען זלאַטע דערמאָנט זיך אָן דעם, בעדויערט זי זיך און בעוויינט זיך: „ניטאָ לוי'ן, ניטאָ ווער ס'זאָל זיצען אַכטונג געבען ביי דער שטעל!“... זלאַטע קלאָגט זיך פאַר איהר שכן, שמואליק דעם חזן, און בעט ביי איהם, אזוי ווי זיין יוסילע געהט ממילא אַרום בטל, לאָז ער חאָטש וויסען אַ שטיקעל עול אויף זיך, לאָז ער חאָטש זיין אַ שומר ביי דער שטעל, אַכטונג געבען, מע זאָל נישט גנבה'נען. שמואליק טהוט איהר צוליעב, און יוסילע שטעהט גלייך מיט זלאַטען און אסתר'ען אויפ'ן יריד און „העלפט לייזען געלד“. יוסילען, אייגענטליך, טהוט דאָס הנאה, וואָס ער קאָן העלפען אסתר'ען, איהר נוצליך זיין מיט עפּיס אַ טהועכטס. צוליעב אסתר'ען וואָלט זיך יוסילע נישט געפּוילט און וואָלט געגאַנגען אין עק וועלט, אין פייער און אין וואַסער, נאָר פאַר איהר גע־טריישאַפט אליין, פאַר איהר גוט האַרץ און פאַר איהר בעגעהן זיך מיט איהם, אָרעמען, עלענדען יתום.

V.

יוסילע געהט־אַרום פּוסט און פּאַס און עס ציהט איהם אלץ „אַהין“.

דער עולם זאָגט אַ ווערטעל: „מיט דער מאַמע איז דער טאַטע אַ פאָטער, מיט דער מוהמע — איז ער אַ פּעטער“. שמואליק דער חזן, כל־זמן זעלדע האָט געלעבט, איז

יוסילע געוועןבייאיהם א צאצקע, ער האט זיך שטענדיג גע־שפיעגעלט אין איהם: „מיין יוסילע? איהר וועט זעהען, וואס ס'וועט פון איהם אמאל זיין!" ווייבאלד אבער זעלדע איז איהם אפגעשטארבען און ער האט געבראכט צו פיהרען פון באררדיטשעוו אט־א־יענע אידינע מיט'ן טערקישען שאל, האט שמואליק צוליעב איהר אנגעהויבען ביסלעכווייז קאלט צו ווערען צו יוסילען, חאטש אין הארצען, קאן זיין, האט ער איהם ליעב געהאט ווי פריהער. זלאטע די צעלניקערין האט געברענט קוקענדיג, ווי מע בעגעהט זיך מיט יוסילען. „ווי מיינט איהר, רב שמואליק, — פלעגט איהם אפט זאגען זלאטע מיט א שמאך — אשטייגער, אז זעלדע, עליה־השלום, זאל געוועןבלייבען איין אלמנה, וואלט יוסילע אזוי ארומגעגאנגען פוסט און פאס? זי וואלט איהם אויך אפ־גענומען פונ'ם חדר, עס זאל פון איהם אויסוואכסען א וויים איך־וואס, א הינטשלעגער?" דערויף פלעגט שמואליק ענטפערען נאר מיט א טיעפען זיפץ און מיט א קרעכץ און אויסדרעהען זיך פון זלאטע'ס מויל, אבי ניט הערען מעהר איהרע רעד, וואס דער־לאנגען אין דער זיעבעטער ריפ.

יוסילע איז געווען, ווי אויבען איז געשטאנען, פון קינדווייז אויף ביי זלאטען אין שטוב, ווי איין אייגענער, און זינט ער איז א יתום געבליבען, האט איהם זלאטע נאך מעהר מקרב געווען, אויף איהם גרויס רחמנות געהאט און זיך איינגעשטעלט פאר איהם, נישט לאזענדיג די שטיפמאמע זאל זיך מיט איהם בעגעהן, ווי איהר האט זיך געוואלט. דערפון איז צווישען זלאטען און צווישען שמואלק'ם ווייב אויסגעבראכען א גרויס מחלוקת מיט א שרעקליכער שנאה איינע צו דער אנדערער, און איבער זיין ווייב האט שוין שמואליק אויך זיך געמוזט צעקריעגען מיט זלאטען. דאס הייסט, קריעגען האבען זיי זיך, אייגענטליך, נישט געקריעגט: איהם האט נאר זלאטע עטליכע מאל גוט אפגעזייפט דערפאר, וואס ער לאזט זיך טרעטען אויפ'ן קאפ און וואס ער לאזט, מע זאל בעלעדיגען זיין קינד.

— איהר זענט, רב שמואליק, איהר זאָלט מיר מוחל זיין, וואָס איך זאָג אייך אַזוי אָפּענטליך, איהר זענט אַ צאַפּ, נישט קיין מאַן. וואָס הערט איהר זי, די באַרדיטשעווער מכשפה? ווען זעלדע, עליה השלום, זאָל איצטערט אויפשטעהן און זאָל אַ קוק טהון אויף איהר יוסילען, וואָלט זי זיך געמעגט נאָך אַ מאָל באַגראָבען. אַ שענער טאַטע, ניטאָ וואָס צו רעדען! איך וואָלט זיך אויף אייך געריכט אַ קרענק, כלעבען! אַזוי טהוט איין עהרליכער איד, איאָ?!

שמואליק פלעגט זי אויסהערען, אָננעמען וואַסער אין מויל אריין און אַוועקגעהן צו זיך מיט זיינע משוררים בעשאַפען אַ נייעם „עוד יזכר לנו" אויף ראש־השנה. פאַר זלאַטען האָט שמואליק מורא געהאַט אַ סך מעהר, ווי פאַר זיין פלונית'טע, „די באַרדיטשעווער מכשפה"; עס איז איהם געווען פריקרע צו בעגעגענען זיך מיט זלאַטען, וואָס האָט איהם שטענדיג דערמאַנט זעלדען. דאָס איז פאַר איהם געווען ערגער פון ערגער, און דער־פאַר האָט ער זיך פאַר איהר געהיט, ווי פאַר פייער, און תמיד געטשאַטעוועט, אַז ווען זלאַטע איז געקומען פון מאַרק, איז ער געווען פערנומען מיט זיינע משוררים איבער אַ „מכלכל", אָדער אַ „ויאתיו" אויף ימים נוראים, אָדער אַזוי זיך געקאַטשעט אויפ'ן האַלז, אַבי זיך נישט בעגעגענען מיט זלאַטען. דערפאַר איז אָבער יוסילע געלעגען דאָרטען טאָג ווי נאַכט. פון צעהן יאָהר אָן, זינט מע האָט איהם אָפּגענומען פונ'ם חדר, איז יוסילע אַרומ־געגאַנגען בטל, נישט האָבענדיג וואָס צו טהון און נישט וויסענדיג וואוהין זיך צו „פריטוליען"; ער פלעגט זיצען ביי זלאַטען אין קלייט, דאָרט אַכטונג געבען, אָדער אין שטוב עפּים העלפען טהון איין ארבייט, דערביי צוזינגענדיג מיט זיין זיסער שטימע, וועלכע אסתר האָט זעהר ליעב געהאַט צו הערען. מיט אסתר'ען האָט יוסילע געלעבט, ווי איין אייגענער ברודער. זיי זענען ביידע געווען כמעט אין איינע יאָהרען, פון קליינוווייז אויף אינאיינעם געוואַכסען, ביידע געוועזען יתומים, און ביידע אין איין צייט

געוואָהר געוואָרען, וואָס בעדייט שלעכטיגקייט. אַז אסתר'ען איז שלעכט געוואָרען אויפ'ן הארצען, פלעגט זי בעטען יוסילען, ער זאָל איהר זינגען פון „דער ווילנער גאַס"; יוסילע פלעגט זיך אוועקשטעלען אין מיטען שטוב און מיט דער מינע פון איין אַקטיאָר אויסציהען אויף זיין ווייכער, זיסער שטימע:

געה איך אַרוים
אויף דער ווילנער גאַס.
הער איך אַ קול
מיט אַ גרוים געשריי:
אוי וועה! איך הער מע שרייט...

יוסילע פלעגט זיך צעהיצען, פערגלאָנצען די אויגען צו דער סטעלי, צוהאַלטען זיך מיט דער האַנד ביי'ם הארצען, זיך פערגעהן, מאַכענדיג בשעת מעשה אָנשטעלען, ווי איין אמת'ער אַקטיאָר.

— וואו האָסט דו זיך אויסגעלערענט אַזעלכע תנועות? — האָט איהם איינמאָל אסתר אַ פרעג געטהאָן.

— איך האָב דאָס געזעהען פון פ י צ י ' ס טענאָר, ווען איך בין דאָרט געוועזען מיט'ן טאַטען. פ י צ י ' ס טענאָר האָט דער־צעהלט, אַז אַזוי זינגט מען אין טריאַטער. אַז מע זינגט אין טריאַטער, באַדאַרף מען זיך אויסציהען, מאַכען מיט די הענט און מיט אַלע אברים. אי, אי, זינגט ער, אָט דער טענאָר! ער האָט אַ פרוב געטהאָן מיין שטימע און האָט מיר געזאָגט, אַז פ י צ י וואָלט מיך צוגענומען בשתי ידים. איך האָב דעמאָלט געטראַכט אפילו אַ זאָג טהון דעם טאַטען מכח דעם, נאָר איך האָב נישט געוואָלט. איך האָב מורא געהאַט... אַצינד, אַז פיצי זאָל קומען אַהער, וואָלט איך שוין קליגער געוועזען.

זאָגענדיג די ווערטער, פלעגט זיך יוסילע פערטראַכטען. אין זיין קליין קינדעריש הארץ האָט געברענט אַ פייערעל, און עס האָט

איהם אלץ געצויגען אהין, אין דער גרויסער, פרייער וועלט אריין. כיסי, פיצי, ירוחם, נאטען — אט דאס איז געווען יוסילע׳ס השגה, זיין וואונש אין זייגע יונגעלשע יאהרען. צו גרייכען צו איינער פון די דאזיגע זאכען — איז ביי איהם געווען די העכסטע מדרגה אין זיין קינדערשען לעבען. פערשיעדענע גילדענע חלומות האבען זיך ניט אויפגעהערט צו פלאנטען און צו שוועבען ביי איהם אין קאפ; דער בעסטער פון די דאזיגע אלע זיינע חלומות איז געווען: אוועקלאזען זיך אמאל קיין אדעס צו פיצי׳ן, אדער צו מיצי׳ן קיין טעטרעוועץ, און דארטען זיך אויסלערנען נאטען. דאס זעלבע, קאן זיין, איז געווען אויך שמואליק׳ס וואונש; ער האט אבער נישט געהאט ביכולת ארויס־נעמען און געבען איהם עטליכע קערבלעך אויף הוצאות: דערצו האט ער נאך בעדארפט פריהער איבעררעדען מכח דעם מיט זיין פלונית׳טע, און דאס איז געווען פאר איהם שווער בקריעת ים־סוף. אז יוסילען האבען שוין גוט צוגעטראטען די צרות, פלעגט ער זיך ניט איין מאל פערטראכטען, טאמער וואלט געווען א סברה, אז ער זאל זיך אליין אוועקלאזען צו פיצי׳ן, נעמען פשוט די פיס אויף די פלייצעם — און ניטא מיך! פאר וועמען האט ער נאכדעם מורא צו האבען? יוסילע האט שוין אפילו אפגעקלערט א פלאן, וועו און ווי אזוי; עס האט איהם אבער באנג געטהאן איבערלאזען דעם טאטען אליין ביי׳ם עמוד. שמואליק האט זיך שוין אהן יוסילען גאר נישט געקאנט בעגעהן. ער איז געווען זיין גאנצע „פאדפארע“ ביי׳ם עמוד; אין דער צייט ווען יוסילע פלעגט זיך צעלאזען אויף זיין העלזעל, פייפען און טערעלייקען אויף אלערליי אופנים, האט זיך שמואליק דער־ווייל געקאנט אפרוהען און אננעמען זיך מיט נייע כחות אויף צו ארבייטען ווייטער. יוסילע, ווי שלעכט ס׳איז איהם געווען, האט דעם טאטען זעהר ליעב געהאט, רחמנות געהאט אויף איהם. „וואס וועט ער טהון אהן מיר? ווער וועט איהם טראגען דעם שלח־מנות אום פורים, צעטראגען די שמורה־מצה ערב פסח, די

אתרוגים אויף סוכות?"... אַמאָל, אין די גוטע יאָהרען, בשעת זעלדע, עליה השלום, האָט געלעבט און געפיהרט די שטוב־הוצאה פון איהר אייגענער פּראַצע, פון האָרעווען גענז, פון פּרעגלען שמאַלץ, פון פליקען פעדערען וכדומה אַזעלכע זייטיגע פּרנסות, האָט נאָך שמואליק נישט בעדאַרפט אַזוי יאָגען זיך נאָך די דאָזיגע וויסטע הכנסות; אַצינד אָבער, אַז זעלדע איז איהם אָפּגע־שטאָרבען און ער האָט געבראַכט איענע אידינע פון באַרדיטשעוו, האָט זי איהם פערגרעסערט די משפחה מיט אַ צוויי־דריי פּיצלעך אומשולדיגע בעשעפענישלעך, וואָס בעדאַרפען עסען, און שמואליק האָט זיך בעדאַרפט אָנטהון אַ כח און אַליין אַרויסשיקען יוסילען אויף דער שטאָדט פורים אַרומטראָגען דעם שלח־מנות. דאָס איז געוועזן פאַר שמואליק'ען אַ גרויסער אַראָפּפאַל, צוזעהענדיג זיין זוהן, ווי ער געהט דאָס אַרום איבער די הייזער אַ באַרוויסער נעבאַך...

יוסילען אַליין האָט דאָס ווינציג־וואָס געאַהרט. פונ'ם טאַטענ'ס וועגען איז ער געוועזן גרייט צו טהון אַלץ אין דער וועלט, ווען ער זאָל נאָר וויסען וואָס. „איך זאָל זיין אַזוי גרויס, ווי פּ י צ י, — האָט זיך יוסילע געקלערט — וואָלט איך דאָס לעצטע אַוועקגעגעבען מיין טאַטען, אַבי נישט צו זעהן זיינע יסורים!" וואָס ווייטער האָט יוסילע אָנגעהויבען אַלץ מעהר צו פיהלען, ווי עס ציהט איהם אין ערגיץ, פלעגט אַרומגעהן פערטראַכט און פערזאָרגט. זיינע מחשבות זענען געוועזן דאָרטען ערגיץ, גאַנץ ווייט. עס איז ביי איהם אין האַרצען געזעסען אַ מין גייסט, וואָס ער אַליין האָט איהם ווינציג פערשטאַנען. עס האָט איהם געטראָגען אין דער לופטען, נישט געלאָזט שלאָפען און אַלץ געשלעפּט איהם ערגיץ: „אַהין — אַהין! איין מאָל פאַר אַלע מאָל — אַהין!"...

VI.

ער זוכט זיך אָפּ זיין גן־עדן, נאָר מע טרייבט איהם פון דאָרטען מיאוס ארויס.

נישט האָבענדיג וואָס צו טהון, פלעגט זיך יוסילע אָרומשפאַנען איבער דער שטאָדט, אויסמעסטען די גאַסען אין דער לענג און אין דער ברייט, אַמאָל פערגעהן ווייט הינטער דער שטאָדט און דאָרט איינער אַליין זיך אויסציהען אויף דער ערד, נישט ווייט פונ׳ם וואַלד, און צעלאָזען זיך אויפ׳ן האַלז, צעגיסען זיך אויפ׳ן טאַטענ׳ס שטייגער, זאָגענדיג „עפּים" פון ימים נוראים „אַ זאַך"... דאָרט, אויפ׳ן פרייען פלאַץ, האָט ער זיך געקאָנט אויסשרייען, אויסזינגען זיך, און דער ווידער־קול פונ׳ם וואַלד פלעגט זיך איהם אָפּגעבען מיט אַ קלאַנג און מיט אַ הילך, גלייך ווי די בוימער זענען זיינע משוררים און זיי האַלטען איהם אונטער. דאָ, אויפ׳ן פרייען פעלד, האָט זיך יוסילע געפיהלט אַ סך היימישער, ווי ביי זיך אין דער היים; קיינער האָט איהם נישט געוועהרט צו זינגען און צו שרייען, און ער האָט זיך פאַר קיינעם נישט בעדאַרפט שעמען. אויך האָט ער דאָ נישט געהאַט אויף זיך קיין אויבערהאַר, קיין שטיפמאַמע, וואָס זאָל איהם יאַדען, און קיין טאַטען, וואָס זאָל זיפצען און קרעכצען אויף זיינע יאָהר און טעג. עפּים גאָר אַ בעזונדערע וועלט האָט דאָ יוסילע בעשאַפען ביי זיך אין קאָפּ: דער וואַלד — דאָס איז ז י י ן וואַלד, צוליעב איהם בעשאַפען געוואָרען, ער זאָל דאָ קאָנען זינגען; דאָס פעלד — דאָס איז זיין אייגענע „אימעניע", זיין גוטס, זיין גן־עדן. דאָ, אין דעם גן־עדן, וואו קיינער זעהט איהם ניט און הערט איהם ניט, מעג ער זיך, נישקשה, אָנטהון דאָס וואוילטאָג און זינגען, און שרייען, און שפּרינגען, און מאַכען אָנשטעלען, וויפיעל זיין האַרץ געלוסט. עס איז אָבער, אוי־וועה, נישטאָ קיין אייביגע זאַך אויף דער וועלט! מע האָט יוסילען גיך פון

זיין נייעם גן־עדן אַרויסגעטריבן, אַרויסגעיאָגט מיט הינד, מיט שטעקנס און מיט שטיינער, האָטש ער איז געווען גאָט די נשמה שולדיק...

עס איז געווען אַ וואַרעמער, אַ לויטערער זומער־טאָג. אין שטאָדט, געוועהנליך, בראָט די זון און סמאַליעט גאָר אָהן רחמנות, פערטרייבענדיג די מאַזעפּעווקער מאַרק־אידען און מאַרק־ווייבער אונטער דער סטאָיקע, ליגען דאָרטען אין אַ שאָטען און פּאָכען מיט דער נשמה, און די היימישע ווייבער, די גראָבע אידינעס, וואָס קאָנען קיין היץ ניט איבערטראָגען — אין די קעלערס אַריין. די מלמדים אין די חדרים דעמאָלט וואַרפען אַראָפּ די קאַפּאָטעס, בלייבען זיצען מיט די ברייטע אַרבעל פון דעם העמד און מיט די געלע טלית־קטנס, דאָס האַרץ צעהראַסטעט, מע הויבט די יאַרמעלקע און מע שוויצט, ווי אין אַ באָד; די תלמידים לאָזט מען אָפּ צום טייך זיך באָדען, פּליעסקען זיך אין דער בלאָטע — עס ברענט ווי אין גיהנם, נישטאָ זיך וואו אַהינצוטהון! אידען מיט שטעקלעך געהען־אַרום אין מאַרק, די אַרבעל פערקאַטשעט, דאָס היטעל פעררוקט, מע רייסט אויף זיך דאָס לייב, זאָגענדיג איינער צום אַנדערען: „נו, אַ היץ! אַי, אַ טאָג! גאָר ניט אויסצושטעהן!“... אויך די ציעגען אויף דער שוהלגאַס, וואָס האָבען ביז אַהער פערשייט געקלעטערט אויף די דעכער, געסיפּעט פון דאָרטען שטרוי פון דער סטריכע, געלעקט די ווענד פון די שוהלען, געשפּרונגען צו די ווייבערשע טישלעך אין מאַרק, חאַפּענדיג אַלע מינוט אַ מיאוס׳ען פּסק פון די קלייט־משרתים, — אויך די דאָזיגע פערשייטע ציעגען האָבען זיך איינגעמיעדט פון דער היץ, זיך אַנידערגעלעגט, די פיסלעך אונטער זיך, אויס־געצויגען די קעפּלעך, אַרויסגעשטעלט די ציינגלעך, מאַכענדיג דער־ביי אַ משוגה־נאַריש פּנים. הכלל, עס ברענט אין שטאָדט, עס שרפה׳ט, און אַלע קוקען שוין אַרויס אויף דער ליעבהאַרציגער נאַכט.

נישט אַזוי איז אָבער הינטער דער שטאָדט, אין פעלד, ביי׳ם גרויסען גרינעם וואַלד. אַהינצו האָט זיך עס יוסילע פערקלויבען

מיט זיין זינגען, שרייען און פילדערען. געהענדיג אזוי ביי׳ם וואלד מיט׳ן שאָטען פון די בוימער און שלינגענדיג די פרישע קיהלע לופט מיט׳ן פולען מויל, האָט זיך יוסילע גאָר נישט ארומגעקוקט, ווי ווייט ער איז פערגאַנגען פון דער שטאָדט. עס האָט זיך פאַר זיינע אויגען פערשפּרייט אַ גרויסער גריגנער קאָוויאָר, אַזאַ גלאַטער, אַזאַ מחיה׳דיגער, אַז עס בעט זיך אַ וואָרף טהון אויף איהם, אויסציהען זיך און רוהען, און רוהען אָהן איין עק. נאָר וואָס ווייטער ווייזט־אויס דאָס גראָז אַלץ געדיכטער און שענער, און עס ציהט איהם אַלץ ווייטער און ווייטער. ער פיהלט זיך אזוי גרינג, אויפ׳ן הארצען איז איהם אזוי גוט און אין האַלז באַרבעלט, עס קיצעלט, עס גלוסט זיך זינגען. עס פאַלט איהם אריין אין קאָפּ אַ נייער געדאַנק, אַ נייער מין נוסח פון אַ „ועל המדינות בו יאָמר“, און יוסילע הויבט־אָן צו נעמען אַלע מאָל העכער און שטאַרקער, און דאָס קול געהט איהם אזוי פריי, אזוי גרינג, אַז עס דאַכט זיך איהם אויס, ווי הויך ער זאָל ניט נעמען דעם טאָן, קאָן מען נאָך העכער נעמען — און ער קנאַקט, ער זינגט, ער צעגעהט זיך, ער מאַכט טרעלען אזעלכע, וואָס ער אַליין וואונדערט זיך, ווי קומט דאָס צו איהם? ער פּלאָנטעט אַ מין פאַנטאַזיע מיט׳ן האַלז, נאָר אַליין נישט וויסענדיג, וואוהין ער וועט פערקריכען ווייטער און מיט וואָס וועט ער אויסלאָזען; עס קומט צו די ווערטער: „אשרי איש — וואויל איז צו דעם, וואָס פערגעסט דיך ניט, און שטאַרקט זיך מיט דיר, ווארום דיינע פאַרשער וועלען ניט געשטרויכעלט ווערען, און וועלען זיך ניט שעמען אייביג אַלע די, וואָס בעשיצען זיך אָן דיר“... — צעלאָזט זיך יוסילע אויף זיין האַלז אַלץ לעבעדיגער און שטאַרקער, אונטערשפּרינגענדיג, מאַכענדיג מיט די הענד און שרייענדיג אויף אַ קול:

„כל החוסים בך!

כל החוסים בך!“...

פלוצים הערט יוסילע א משונה געשריי: „קסי—קסי—קסי! אטו יעהא! קסי—קסי—קסי!“ ער קוקט זיך ארום און בלייבט טוידט: א גאנצע טיטשקע פאסטיכלעך, מיט טארבעלעך אויף די פלייצעס, מיט גרויסע היטלען אויף די קעפ און מיט גראבע בולעווקעס אין די הענד, יאגען זיך נאך איהם, און פאר זיי לויפט א גרויסער, שווארצער, מורא'דיגער, קודלאטער הונד. יוסילע פיהלט א שארפען קלאפ און נאכדעם — ווי עפּיס עמיצער שלעפט איהם, רייסט איהם, סיפּעט איהם. און נאכדעם... נאכדעם געדענקט ער שוין גאר ניט.

. . . .

אז ער האט זיך אויפגעחאפּט, האט ער שוין קיינעם נישט געזעהען ארום זיך. פערטומעלט, מבויש, איין איבערגעשראקענער, מיט א צעריסענער, צעפיצעלטער קאפּאטקע, האט זיך יוסילע אויפגעהויבען פון דער ערד און האט זיך געלאזט געהן צוריק אהיים, נעבאך מיט זעהר א פערביטערט הארץ. ער האט זיך צעוויינט; ער האט נישט פערשטאנען, וואס האט צו איהם דער רבונו־של־עולם מעהר ווי צו אלע יונגלעך פון זיין גראד? פאר וואס שטראפט ער איהם אזוי? דאכט זיך, דאוונען דאווענט ער אלע טאג, היט אפּ אלע מצות, ווי עס געהער צו זיין, איז מקיים די מצוה פון כבוד־אב; אפילו דער שטיפמאמע גיט ער אפּ כבוד, מעהר ווי זי פערדינט ביי איהם.

— פאר וואס קומט דאס מיר, רבונו של עולם? מיט וואס האב איך אזעלכעס פארזינדיגט, וואס דו שטראפסט מיך אזוי?

און אויסדרעהענדיג צום לעצטען מאל דעם קאפּ צוריק, האט זיך יוסילע מיט א זיפץ אפּגעזעגענט מיט זיין גן־עדן, מיט דעם פרייען פעלד, מיט'ן גרינעם שאטענדיגען וואלד אויף תמיד, אויף אייביג.

VII.

יוסילע ווערד א בעל־תשובה און פאלט אריין אין א נייעם אומגליק.

נאכדעם ווי מע האט איהם אזוי מיאוס ארויסגעטריבען פון זיין גן־עדן און יוסילע איז געקומען אהיים א צעשלאגענער, א צעפלאכטענער, מיט א צעפליקט קאפאטקעלע, האט ער, געוועהנליך, בעקומען א שענעם ברוך־הבא פון דער שטיפמאמע, און טאקי פונ'ם טאטען אליין. שלאגען האט איהם שמואליק נישט געשלאגען קיינמאל, נאר ער פלעגט איהם בעשטראפען מיט ווערטער:

— איך פרעג דיך אליין: נו, טהוט עס אזוי א בחור'על? געהט און צערייסט א קאפאטקעלע אויף פיץ־פיצלעך! איך וועל דיר מסתמא, וואס איז שייך, באלד מאכען א נייעם? די גוטע פרנסות היינטיגע? ווען די מאמע דיינע זאל איצטערט אויפשטעהן, איך וויים? וואס איז שייך...

יוסילע וואלט אוועקגעגעבען מי יודע וואס, אבי ער זאל ניט הערען מעהר דעם טאטענ'ס מוסר. אין דער מינוט האט זיך יוסילע בעשווארען, אז ווייל ער וועט לעבען זאל שוין זיין פוס מעהר ניט זיין אין וואלד, און ער וועט שוין פון שטאדט ניט ארויסטרעטען, ער זאל וויסען — גליקליך צו ווערען!... דאס איז געווען דאנערשטאג. אויפ'ן אנדערען טאג, פרייטאג הייסט דאס, איז יוסילע גאנץ פריה אוועקגעלאפען אין שוהל אריין און האט זיך אוועקגעשטעלט דאווענען, אבער אזוי פרום און מיט אזוי פיעל הארץ, ווי נאך קיינמאל ניט. נאכ'ן דאווענען האט ער זיך אליין גענומען שייערען דער שטיפמאמען דאס מעש מיט'ן קופער, געלאפען איהר אין מארק אריין „אויף איין פוס“ איינקויפען

פעפער, לאָרבער־בלעטער מיט צימערינג מיט איינגעלגעווירץ, מיט „פאָר דריי גראָשען האָניג" צום קוגעל, מיט קידוש אויף שבת. און קומענדיג האָט זיך יוסילע אליין אַ וואָרף געטהאָן אַנרייבען חריין צום טיש און האָט זיך גענומען צו דער „פיסנאָגע" זי שפּאַלטען אין בעט מיט אַ מעסער און מיט'ן אויבערשטען פונ'ם שטויסעל אזוי בריה'ש, אז די חזנ'טע האָט זיך שוין ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט אַ זאָג געטהאָן אזוי, פאַר זיך, פערקוקענדיג אין אויווען אריין און צעבלאָזענדיג דאָס פייער:

— וואָדען? אזוי בארארף אַ יונגעל! ניט ווארטען, ביז יענער זאָגט געה! האריקען זיך, שיקערלעך, זאָגערלעך, שאפערלעך...

פון די ווערטער האָט יוסילע בעקומען אין זיך נאָך מעהר קוראזש, ווי פריהער; ער האָט זיך געפיהלט אין כח איבערקערען אַ וועלט, כמעט ווי שמשון הגבור. ער האָט בעמערקט, אז די שטיפמאַמע זוכט אַ ביסעל וואסער, האָט ער לאַנג נישט געטראַכט, פערקאַטשעט די פּאָלעס פונ'ם צענויפגעשטריגעוועט קאַפּאָטקעלע, געחאַפּט דעם עמער און האָט איהם אין עטליכע מינוט ארום אריינגעטראָגען אַ פולען, ווי איין אויג. שפּעטער האָט ער זיך אָוועקגעזעצט מעביר זיין די סדרה און זאָגען שיר־השירים מיט אַזאַ זיסקייט, אז די חזנ'טע האָט איהם אליין צוגעטראָגען אויפ'ן דערקאַטש אַ ביסעל לאָקשען, בעשמאַלצט מיט אַ ציבעלקע פון שמאַלץ. יוסילע'ס הארץ איז געווען יענעם טאָג און דעם אַנדערען טאָג, דאָס הייסט שבת, פול מיט ליעבשאַפט און געטריישאַפט צו זיינע אייגענע און מיט תשובה צום אויבערשטען. שבת ביי־טאָג, נאָכ'ן טיש, דעמאָלט ווען אלע יונגלעך שפּאַציערען־ארום אויף דער בארדיטשעווער גאַס, האָט זיך יוסילע אָוועקגעזעצט זאָגען פרק מיט גרוים חשק. נאָכ'ן פרק האָט ער זיך גענומען געשמאַק צום תהלים און האָט זיך אָבער מיישב געווען, עס איז ניט קיין פּלאַץ: אלע עהרליכע אידען זאָגען תהלים אין בית־

המדרש, און ער זיצט דאָ בײַ דער פּאַמעניצע גאָר — פֿע, מע בעדאַרף געהן אין שוהל אַריין!

און יוסילע נעמט אויף זיך דאָס שבת'דיגע קאַפּאָטקעלע, בינדט זיך אַרום דעם האַלז מיט אַ ווייסער פּאַטשיילע און לאָזט זיך געהן אין שוהל אַריין. אויפ'ן האַרצען איז איהם איצט אַזוי גרינג, ווי נאָך קיינמאָל ניט. ער פיהלט זיך, ווי אַ מענש, וואָס האָט זיך מיט עמיצען צעקריעגט און האָט זיך נאָר־וואָס איבער־געבעטען. עס ווייזט זיך איהם אויס, אַז צווישען איהם און צווישען דעם גרויסען לעבעדיגען גאָט איז פאַרהאַן אַ שטיקעל שייכות; ער, יוסילע, און אָט די גאַנצע וועלט, וואָס ער זעהט איצט פאַר זיינע אויגען, זענען גאַנץ נאָהענטע מחותנים. די זון, וואָס הויבט־אָן נאָר־וואָס צו אונטערגעהן, אַראָפּלאָזענדיג זיך געשווינד אַראָפּ־אַראָפּ, דער הימעל, וואָס לויכט און וואָס בע־פאַרבט זיך בײַ דער זייט מיט אַ העלרויטען פּאַס, די פויגעלעך, וואָס שווימען אויבען, מחנות'ווייז, אַראָפּ און אַרויף, וויעגען זיך, ווי אַ שיף אויפ'ן ים, — אַלץ, אַלץ איז איהם נאָהענט, היימיש, עס געהער זיך מיט איהם עפּיס אָן, עס האָט אַ שייכות צו איהם... פערטיעפט אין געטליכע ענינים, געהט זיך יוסילע ווייטער און ווייטער, גאָר נישט בעמערקענדיג, אַז ער האָט שוין לאַנג איבער־געלאָזט די קאַלטע שוהל, מיט דער גאַנצער שוהלגאַס, מיט דער באַרדיטשעווער גאַס אויך, מיט די „האַמאַרניקעס“, מיט די „קוזניעס“, מיט דער „נייער בריק“, און איז שוין גאָר אויף דער „פוילישער גאַס“. יוסילע וואָלט געגאַנגען נאָך ווייטער, ווען עס זאָל איהם נישט געוועזן אָפּשטעלען אַ משונה־זיס געזאַנג, עפּיס אַ מין געטליך שפּיעלען, זעלטענע קולות, אַזעלכע, וואָס ער האָט זיי נאָך אין זיין לעבען קיינמאָל ניט געהערט. ער שטעלט זיך אָפּ און הערט און קאָן זיך גאָר זאַט ניט אָנהערען. אַז עס איז פאַרהאַן אויף דער פוילישער גאַס, דאָרט אויפ'ן באַרג ערגיץ, אַ „קאָסטיל“ — ווייסט ער גאַנץ גוט; אויך ווייס ער, אַז דאָרט שפּיעלט מען אויפ'ן „אָרגעל“; נאָר הערען האָט ער דאָס נאָך

ניט געהערט קיינמאָל, מחמת, ערשטענס, איז אויף דער פוילישער גאַס פאַרהאַן, הינד אין יעדען הויף, און, צווייטענס, טאָר מען דאָך גלאַט ניט הערען דעם „אָרגעל" שפּיעלען זינט דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרען... אין דער מינוט פערדריסט איהם שטאַרק, וואָס די אידען האָבען פערזינדיגט, און עס טהוט איהם האַרצעדיג באַנג, וואָס אידען האָבען שוין מעהר ניט זייער בית־המקדש, זייער אָרגעל מיט זייערע לויים, וואָס פלעגען שפּיעלען אויף אַלערליי אינסטרומענטען און זינגען היילינע ליעדער... און דאָ דערו, יל פון קאַסטיאָל לאָזט זיך הערען דאָס שפּיעלען מיט׳ן געזאַנג, און ווי מיט אַ מאַגניט ציהט עס איהם אַלץ ארויף־באַרג, נעהענטער צו זיך, און פון דאָרטען, פון ערגיץ, גיסען זיך, גיסען זיך זיסע, הימעלשע קולות, ווי אַ געזאַנג פון אַ מענשען, פון אַ סך מענשען אינאיינעם; און עפּיס אַ גראָב קול, אַ דינער, פאַלט אַלע מינוט פון אויבען אראָפּ, אַז עס ציטערען אזש די ווענד מיט דער ערד אונטער די פיס. און נאָכדעם — ווידער זיסע געצייכענטע שטימען, מיני געזאַנגען, וואָס שניידען, שניידען דאָס האַרץ, ווי מיט אַ מעסער, און אַ שענע גלאַטע שטימע פון אַ מענשען לאָזט זיך הערען פון דאָרטען און פילט אָן דאָס האַרץ און רופט־ארויס פערשיעדענע מחשבות. יוסילע שטעלט זיך פאָר, אַז פונקט אזוי האָבען די לויים בעדאַרפט זינגען אין בית־המקדש, געשפּיעלט אויפ׳ן „אָרגעל" און געלויבט גאָט דעם האַר פון אַלע הערשאַפטען — און דאָס האַרץ ווערד איהם פול, און די מחשבות טראָגען איהם אַוועק אַהין, קיין ירושלים... די גאַנצע צייט פונ׳ם שפּיעלען און פונ׳ם זינגען געדענקט ניט יוסילע אויף וואָס פאַר אַ וועלט ער איז; עס איז איהם ליכטיג אין די אויגען, עס איז איהם ליכטיג אין אַלע אברים; עס הויבט איהם ווי אין דער לופטען, עס טראָגט איהם ארויף, ארויף, אויפ׳ן הימעל... פּלוצים הערט מען אויף צו זינגען און צו שפּיעלען, און יוסילע דערהערט איין אַנדער שטימע, אַ בעקאַנט קול שוין פון איין אַנדער זייט. ער קוקט זיך איין, פון וואַנען דאָס קול געהט, און דערזעהט פאַר

זיך אַ בעקאַנטען פּריץ, מיט אַ פעט געגאָלט פּנים. ער קוקט זיך צו און דערקענט... דער קסיאַנדז! דעם קסיאַנדז האָט ער ניט איין מאָל געזעהען ביי זלאַטען אין קלייט קויפען סחורה. זיין קיילעכיג געגאָלט פּנים מיט דער רויטער גראָבער נאָז, וואָס האָט אויסגעזעהען ווי אַ גולקע, פלעגט זיך איהם תמיד אויסווייזען משונה, טאָקי נאָר צום לאַכען. יוסילע מהוט זיך אַ חאַפּ: „אַי, וואו בין איך דאָס?“ — און לאָזט זיך אַראָפּ פון בארג...

אויף דער גאַס, הינטער׳ן בארג, שטעהט אַ רעדעל פון אידען און יונגע לייט. מע שטעהט און מע בעטראַכט די נייע בריק, וואָס בויעט זיך, און מע שאַצט, מע רעכענט, מע זאָגט מבינות, ווי געוועהנליך אידען, אַז מע קומט צונויף ביי אַ נייעם בנין. דערזעהענדיג, ווי יוסילע לויפט פון דאָרטען בארג אַראָפּ, שטעלען זיי איהם אָפּ און מע טהוט איהם אַ פרעג:

— פון וואַנען איז? פון קאַסטיל?... ווער ביזט דו, יונגעלע?

— וואָס הייסט? — זאָגט דער אַנדערער. — דו קענסט איהם ניט? ס׳איז דאָך שמואליק׳ס, שמואליק דעם חזנ׳ס זוהנדעל!

— אַ פיינער בחור! געהסט אין קאַסטיל, געהסט דו?!...

— קוק איהם אָן, דאָס נעבאַכעל: שטעהט, חאַטש מעלק איהם! אַ לייטיש בחור׳על!

— היינטיגע קינדער! גוטע יאָהרען זיך דערלעבט! פיהר איהם אָפּ אַהיים, דוד־הערש! ער איז דאָך פון דיין גאַס. אַ שענע מעשה, נאָר אַ קורצע!...

דער גאַנצער גיהנם, מיט אַלע מורא׳דיגע פּורעניות, וואָס איז ביי אונז אויסגערעכענט אין די הייליגע ספרים, מיט׳ן כף־הקלע, דאָס הייסט, דאָס שליידערען פון איין עק ביז׳ן אַנדערען עק וועלט, מיט די אַלע מלאכי־חבלה ארום און אַרום — איז אַ גאָר־

נישט אקעגען דעם, וואס יוסילע האט זיך פארגעשטעלט ביי זיך אין קאפ נאך דער שרעקליכער עבירה, וואס ער האט דא אפ־געטהאן, אליין נישט ווינסענדיג — וואו, ווען און ווי אזוי קומט ער גאר דערצו? ער האט זיך שוין גערעכענט פאר א פער־פאלענעם, פערשפיעלט ביידע וועלטען... ער האט זיך מוסר נפש געווען, מקבל געווען אויף זיך אלע שטראף, וואס א מענש קאן צוקלערען, און האט זיך בעשלאסען, איין מאל פאר אלע מאל, נישט רעדען קיין ווארט, ווי איינער רעדט: „שניידט מיך, בראקט מיך, עסט מיין פלייש — איך וועל אייך נישט זאגען!“... עס פער־שטעהט זיך, אז צום אלעם ערשטען האט זיך שמואליק צו איהם גענומען מיט ווערטער, איהם געשטראפט מיט מוסר, וויפיעל ס׳איז אין איהם אריין, און האט געוואלט וויסען פון איהם נאר איין זאך: „ער זאל איהם זאגען, וואס איז שייך, ווי קומט ער גאר אהין?“... נאר אזוי ווי די וואנד שווייגט, אזוי האט אויך געשוויגען יוסילע. דאס האט שוין די חזנ׳טע נישט געקאנט אויסהאלטען; זי האט זיך א לאז געטהאן צו יוסילען, איז אנ־געפאלען אויף איהם מיט ביידע קולאקעס, געפינעט און געהיר־טשעט, ווי א ווילדע חיה, און ווען ניט זלאטע, וואס האט דערהערט פון יענער זייט וואנד דאס קלאפען מיט׳ן פאטשען, וואלט איהם די חזנ׳טע קיין לעבעדיגען פון איהרע הענד נישט ארויסגעלאזט. זלאטע האט איהם ארויסגעריסען פון דער חזנ׳טע און האט איהם משלח געווען צו זיך אין שטוב אריין, און אליין איז זי געבליבען דא און האט שמואליק׳ען געגעבען א ווייסטען, א פינסטערען פסק, וואס ער דערלאזט, אז פרעמדע הענד זאלען שלאגען זיין בלוט און פלייש. די חזנ׳טע פון איהר זייט האט איהר אויך ניט אפגעשוויגען, און דערווייל איז יוסילע ניצול געווארען פון שלעכטע הענד.

VIII.

אסתר האַרעוועט־צו, און יוסילע פּאַרט־אוועק קיין טעטרעוועץ שטודירען חזנות.

איין קוק אַ ווארעמער, איין וואָרט אַ גוטס פון אסתר׳ען איז פאַר יוסילען געווען אַ רפואה צו אַלע צרות, טענות פונ׳ם טאַטען אינאיינעם מיט די קלעפּ פון דער שטיפמאַמע זיינער. אריינ־קומענדיג אין שטוב אריין פונ׳ם שפּאַציער שוין שפּעטליך און דערוועהענדיג יוסילען, ווי ער שטעהט אַזוי פערדוקט אין אַ ווינקעלע, אַ דערשלאָגענער, ווי איין אָפּגעפליקט היהנדעל, דאָס היטעלע צעקנייטשט, די בעקלעך רויט און אָנגעדראָלען, ווי די פּאַמפּעשקעס, איז אסתר צוגעגאַנגען צו איהם גאַנץ נאָהענט, האָט איהם אָנגענומען ביי דער האַנד און האָט איהם אַ פרעג געטהאָן מיט אַ ווייך קול, קוקענדיג אויף איהם מיט רחמנות:

— וואָס איז, יוסילע? ווייטער זי?...

פאַר דער גאַנצער צייט האָט זיך יוסילע אָט־דאָ דאָס ערשטע מאָל צעוויינט פאַר אסתר׳ען, ווי אַ קליין קינד, און האָט איהר אויסדערצעהלט אינגאַנצען די מעשה פון אלף ביז תיו, נישט פערלייקענט פון איהר קיין האָר אפילו, זיך מודה געווען, ווי מען איז זיך מודה פאַר גאָט אַליין. אסתר׳ען האָט דאָס שטאַרק אָנ־גענומען ביי׳ם הארצען: זי איז געשטאַנען די גאַנצע צייט, וואָס ער האָט גערעדט, און האָט געהאַלטען איינעם פון איהרע לאַנגע ליכטיגע צעפּ, צעפלאָכטען, צוריק פערפלאָכטען און ווידער צע־פלאָכטען, קוקענדיג איהם גלייך אין פּנים אריין מיט איהרע שענע בלויע אויגען. נאָכדעם האָט זי דעם צאָפּ אַ וואָרף געטהאָן ארונטער, צוגעגאַנגען צו יוסילען נאָך נעהענטער און האָט אַ זאָג געטהאָן צו איהם:

— ווייסט דו, וואָס איך וועל דיר זאָגען, יאסילע? דו דאַרפסט ניט זיין דאָ; דיין אָרט איז אין אַ גרויסער שטאָדט, ערגיץ ביי אַ גרויסען חזן. כל זמן דו וועסט דאָ זיין, וועט פון דיר נישט זיין גאָר ניט. געדענק מיין וואָרט.

— הערסט דו! — מאַכט יאסילע, און דאָס פייערעל פון זיינע אויגען גלאַנצט־אַרויס פון דער פינסטער. — הערסט דו! אָט דאָס איז דאָך די מעשה, וואָס איך שריי שוין לאַנג. איך וויל קיין טעטרעוועץ, צו מיצי'ן. דאָרט, וויים איך, וועל איך זיך עפּיס אויסלערנען, נישט אַרומגעהן, ווי איך גיי דאָ אַרום בטל, בין אַ משרת'ל ביי דער מוהמע. דאָרט, אין טעטרע־וועץ, איז גאָר איין אַנדער וועלט; דאָרט, אַז מע קומט צו פאָהרען...

— שאַ! — זאָגט צו איהם אסתר. — דו זאָגסט טעטרעוועץ. איך קאָן איינעם אַ טעטרעווצער; ער באַדאַרף אָנקומען נאָך שבת אויפ'ן יריד. איך וועל מיט איהם רעדען. מיר דאַכט, עס וועט געהן.

— אפשר, איענער, מיינסט דו, דעם שניטקרעמער, וואָס שטעהט תמיד די אַנדערע קראָם פון אייך?

— יאָ, אַ יונגערמאַן, זעהר אַ וואוילער מענטש, אַ איד אָהן אַ גאַל. איך וועל מיט איהם אַ רעד טהון מכח דיר... שאַ, אָט געהט די מאַמע.

— אַ גוטע וואָך! — מאַכט זלאַטע, אַריינקומענדיג צו זיך אין שטוב אַריין. — זאָג, אסתר'על, „גאָט פון אברהם“ און צינד־אָן פייער... און דו קאָנסט שוין געהן אַהיים. — רופט זי זיך אָן צו יאסילען. — איך האָב זיך דאָרט אַ ביסעל אָפּגעקריעגט פאַר דיר. נישקשה, ביזט אַ לייטיש בחור'על! ביי לייטען קינדער זיצען שבת אין שוהל, און דו געהסט גאָר אין די קאָסטיאַלען אַריין. האָסט דו געהערט אַ השגה!

— ניין, מאמע! — זאָגט אסתר און וויל איהם פערענטפער־רען. — ס'איז ניט אזוי די מעשה... ער איז גאָר ניט געווען אין קאסטיאָל, ער איז געווען נעבען קאָסטיאָל...

— אַ נייער מליץ־יושר! — מאכט זלאטע און שלאָגט איהר איבער די רעד. — געה, יוסילע, אהיים, מע וועט דיך שוין מעהר ניט טשעפען. נאָר זעה, שאנעווע זיך און זיי אַ סטאטעק. די מאמע דיינע זאָל אויפשטעהן, וואָלט זי געהאט ווינציג־וואָס נחת פון דיר...

יוסילע געהט אהיים, און אסתר הויבט אָן צו קלערען אַלערליי פּלאנען, ווי אזוי מאכט מען, אז יוסילע זאָל זיך קאָנען דער־שלאָגען קיין טעטרעוועץ. „ער, מיט זיין קול, וואָלט געקאָנט זיין ביי אַ רעכטען חזן; אַ רחמנות אויף איהם, ער ווערד דאָ נעבאך שטארק אויסגעריסען!“...

ווען די דריי גרויסע ירידים, וואָס זענען אויבען דערמאנט, יוריע, ספּאס און פּאָקראָווע, זאָלען זיין בעשאפען נאָר פאר די מאזעפּעווקער קרעמער אליין, וואָלט אוודאי אז וואויל געווען די דאָרטיגע אידען. דער חסרון איז אָבער, וואס אהין פאהרען זיך צונויף קרעמער פון דער גאנצער וועלט כמעט: פון מאקארעווקע, פון קאשפּערעווו, פון באַרדיטשעוו און פון יארמעלינעץ, און פון טעטרעוועץ און פון ארום און ארום. מע פאהרט־אראָפּ קיין מאזעפּעווקע אויף'ן יריד און מע שטעלט זיך אוים מיט אזעלכע שארפע קראָמען, אז עס נעמט־אָפּ איין אויג. און דערצו זענען נאָך די צונויפגעפאהרענע אזעלכע שארפע בריה'ם צום לייזען געלד, אז דער היימישער בעדאַרף זיך גוט אונטערגאַרטלען, ער זאָל קאָנעןביישטעהן אקעגען דער דאָזיגער סכנות'דיגער קאָנ־קורענציע. דערפון שפּרינגען אָפּט ארוים, געוועהנליך, שרעקליכע מחלוקת'ען צווישען די „היימישע“ מיט די „פרעמדע“; מאנסבילען קריעגען זיך, זידלען זיך, ווייבער צווישען זיך שטעלען זיך פייגען, און עס טרעפט זיך אָפּטמאָל, אז עס דערגעהט צו

פּעטש אויך. דערפאַר אָבער, אַז עס קומט דער הייליגער טאָג שבת, ווען דער יריד ווערד געשלאָסען, דעמאָלט ווערד מען ווידער שלום; די נעכטיגע פייגען מיט די פּעטש ווערען פערגעסען, און מע קומט אין די שוהלען אריין הערען די מאָזעפּעווקער חזנים. מע נעמט זיי אויף פאַר שענע געסט אין שוהל. מע טרעט זיי דעמאָלט אָפּ דעם אויבענאָן און מען איז זיי מכבד מיט די פיינסטע עליות, געוועהנליך, נישט אזוי צוליעב זייער כבוד, ווי צוליעב זייערע נדרים, פון וועלכע עס פאַלט אריין א היבשע קאָפּיקע. אויף יענעם שבת גרייט זיך צו שמואליק דער חזן ווי געהעריג איז. ער פּלייסט זיך פאַר די פרעמדע, און יוסילע פון זיין זייט בעוויזט אויך ארויס וואָס ער האָט, וואָס ער קאָן, אזוי, אַז אַלע לעקען נאָכדעם די פינגער. קומענדיג נאָכדעם אין איין אנדער שטאָדט, דערצעהלען זיי זיך אָן פונ'ם מאָזעפּעווקער חזן: „איהר זאָלט הערען אין מאָזעפּעווקע איז דאָ א בעל־תפלה, האָט ער א האַלז, וואָס איז א חידוש; איהם העלפט א יונגעלע זיינס פון א יאָהר צוועלף אויף א דין קול'כעל, ווי א פייפעלע, וואָס סע לאָזט זיך אוים די וועלט! און דוקא אין מאָזעפּעווקע!“...

צווישען די דאָזיגע צונויפגעפאָהרענע לייט איז געווען איינער א טעטרעווצער סוחר. ער איז געווען, ווי עס האָט אויסגעוויזען, א שאַרפער מבין אויף חזנים, און בכלל א יודע־נגן, מחמת צו־הערענדיג זיך צו שמואליק'ס שטיקלעך, פלעגט ער צוקלאַפּען מיט דעם פוס צום טאַקט, האַלטען דעם קאָפּ אויף א זייט מיט צו־געמאַכטע אויגען און נאָכ'ן דאַוונען זיך אַוועקשטעלען מיט שמואליק'ען שמועסען מכח חזנות. דער טעטרעווצער יונגערמאַן האָט ליעב געהאַט צו דערצעהלען פון זייערע טעטרעווצער חזנים, אַרויסבעווייזענדיג דערביי פיעל פערשטאַנד און בקיאות אין ענין הנגינה. „ביי אונז אין טעטרעווע זאָלט איהר הערען דאַוונען!“... צו יוסילען האָט זיך דער יונגערמאַן אויך זעהר צוגעלאָזט, געגעבען איהם א קניפּ אין בעקעל און געזאָגט, אַז ער וועט זיך „אויס־זינגען“, וועט ער האָבען א זעלטענע שטימע, אַז צו זיין זינגען

געהט איהם נאר אפ נאטען, און ווען ער זאל מיר זיין קול ארייג־פאלען צו זיי קיין טעטרעוועץ, צו מיצי'ן אין די הענד אריין, וואלט מיצי געמאכט פון איהם א לייט.

שמואליק האט אויסגעהערט דעם יונגענמאנ'ס רעד מיט א ביטער שמייכעלע, ווי איינער רעדט: „יא, וואורזשע נעמט מען אבער דערצו די קלינגערס?"... און יוסילע, הערענדיג אזעלכע שמועסען, האט זיך אזש בעלעקט, און עס איז איהם שיער דאס הארץ ניט ארויסגעשפרונגען פאר פרייד. ער איז אין דער מינוט געווען מיט לייב און לעבען דארט, אין טעטרעוועץ, ביי מיצי'ן.

ביי יוסילען אין די אויגען בעקומט דער יונגערמאן גאר איין אנדער מין גלאנץ; ער קוקט אויף איהם, ווי אויף זיין אויס־לייזער, ווי אויף א מלאך פון גאט. ער און זיין מזל מיט זיין גאנץ לעבען זענען ביי דעם יונגענמאן אין די הענד. דער יריד אבער איז זיך דערוויייל א יריד; מע בעדארף הארעווען, אנעסען זיך מיט אזוי פיעל מענשען און לייזען געלד. יוסילע שטעהט, ווי אלע מאל, ביי זלאטע'ס קראם, גיט אכטונג, דער־לאנגט וואס מע בעדארף, פאלגט א גאנג, העלפט זיי „טאשען זיך" און טהוט געטריי. די גאנצע צייט רעדט ער נישט מיט אסתר'ען קיין ווארט מכח טעטרעוועץ און מכח דעם יונגענמאן. ער האט מורא צו מאכען א רעד וועגען דעם. אדרבה, אז ער דערזעהט, ווי אסתר מיט'ן יונגענמאן רעדען צווישען זיך, טרעט ער אפ אויף א זייט און דאס הארץ בשעת מעשה קלאפט איהם נעבאך זעהר גוט: „רבונו של עולם! — קלערט זיך יוסילע. — שטארקער גאט! גיב איהם אריין א גוטע מחשבה, ער זאל מיך נעמען קיין טעטרעוועץ"...

און אסתר האט געארבייט אויף אלע סטראזשען. זי האט איבערגעשמועסט מיט'ן יונגענמאן און גע'פועל'ט, ער זאל נעמען יוסילען קיין טעטרעוועץ אויף זיינע הוצאות. עס איז איהר אבער געבליבען א שטיקעל ארבייט ביי שמואליקען און ביי זלאטען. שמואליק, ווי ער האט געוואלט פערזארגען דעם תכלית פון זיין

קינד, איז איהם שווער געווען פון דעסטוועגען מיט יוסילען זיך צו שיידען: „וואס איז שייך, ווי אזוי לאזט מען דאס אפ א קינד?"... דערצו האט זיך נאך אריינגעמישט די שטיפמאמע אין מיטען: זי האט ניט פערשטאנען, צו וואס דארף מען זיך נאך ארומפיהרען מיט אזא תכשיט, ווי יוסילע איז? אויך זלאטען איז דער פלאן נישט געווען צום הארצען: נעמען א קינד פון א יאהר דרייצעהן און פערשיקען, מפקיר זיין איהם ערגיץ דארטען אין דער פרעמד, גאט ווייסט צווישען וואסערע מענשען?!... אסתר האט זיך אבער גענומען אויף אלע כלים און האט אזוי לאנג געארבייט, ביז זי האט איבערגערעדט די מאמע אויך, און תיכף נאכ'ן יריד האט זיך יוסילע גענומען זיין תפילין־זעקעל מיט'ן גאנצען קלומעקעל און איז, אין א מזל'דיגער שעה, אוועקגעפאהרען קיין טעטערעווקע. אין יענעם פריהמארגען איז יוסילע'ס הארץ געווען פול מיט פרייד און מיט געטריישאפט צו אסתר'ען; ער זאל זיך ניט שעמען פאר לייטען, וואלט ער זי ארומגענומען און וואלט זיך מיט איהר צעקושט...

ווער איז דאס אים שטאנד צו איבערגעבען די געפיהלען, וואס יוסילע האט געטראגען אין הארצען צו זיין אמת'ען גוטען פריינד, צו אסתר'ען? דאס זענען ניזוען אזעלכע געפיהלען, וואס לאזען זיך נישט ארויסגעבען דורך ווערטער; זיי בעווייזען זיך ארוים נאר דורך טרערען. זאגענדיג איהם „פאהר געזונד", האט אסתר בעמערקט, ווי יוסילע פינטעלט מיט די אויגען, בעהאלט דאס פנים און הוסט־אונטער מיט עפים א משונה קוויטש, קוים ארויס־רעדענדיג דעם „זיי געזונד". יוסילע'ס אויגען זענען געווען בע־פייכט מיט טרערען, מיט טרערען פון גליק, און האבען געקוקט ווייט, ווייט, אויף יענעם גרויסען, ברייטען וועג, וואס איז איהם פארגעשטאנען אין זיין לעבען.

IX.

מיצי דער חזן פערהערט איהם זינגען און געהט ארוים פון די כלים.

ביז מען איז ניט אריבערגעפאהרען די גרעבלי, דאס הייסט, די גרעניץ פון דער שטאדט מאזעפעווקע, האט זיך יוסילע נישט געגלויבט אקוראט, אז ער פאהרט קיין טעטרעוועץ. ער האט זיך ארומגעקוקט אלע מינוט, זיך געהויבען פונ'ם ארט און האט אלץ מורא געהאט, טאמער רופט מען איהם אהיים. א קשיא אויף א מעשה: דער שטיפמאמע קאן געפעלען און זי זאל הייסען פער־קערעווען צוריק. ערשט אט דא, קומענדיג צו די ווינדמיהלען און דערזעהענדיג דעם וואלד פון דערווייטען, האט יוסילע דער־פיהלט, אז ער פאהרט, און עס איז איהם געווארען אויף'ן הארצען אזוי ווי א מענשען, וואס חאפט זיך ארויס פון איין ענגער פינסטערער טורמע אויף דער ליעבער פרייער לופט. קוקענדיג אויף'ן וואלד, האט זיך יוסילע דערמאנט אין זיין פריהעריגען גן־עדן, פון וועלכען מע האט איהם אזוי מיאוס ארויסגעטריבען, און ער האט שוין געלאכט צו זיך אליין: „אויך מיר איין אנטיק — דער וואלד! א טייערע מציאה! אט טעטרעוועץ — דארט איז א וועלט!“... איין זאך האט יוסילע נישט פערשטאנען: עס זיצען, אהן עין־הרע, א פולע בויד מיט אידען, אלע פאהרען קיין טעטרעוועץ, און פון וואס רעדט מען? פונ'ם יריד, פונ'ם פדיון און פון די מאזעפעווקער קונים! וואס איז דאס פאר מינים ברואים פארהאן אויף דער וועלט?!... טעטרעוועץ — אזוי האט זיך יוסילע פארגעשטעלט ביי זיך אין קאפ — דאס בעדארף זיין א מין ערטעל, וואו אלץ זינגט און פרעהט זיך, מענשען געהען ארום פראנק און פריי, איינער מיט'ן

אנדערען ארומגענומען. מע קריעגט זיך ניט, מען עסט זיך ניט איינס דאס אנדערע לעבעדיגערהייד, ווי דא, אין מאזעפעווקע; מע האט נישט אין זינען אזעלכע פוסטע געשעפטען: יריד, קונה, פדיון, פרנסה. אלע געהען ארום זיך ציכטיג, ריין; די פנימ'ער שיינען, די אויגען לויכטען, עס איז א לעבען, ווי אין גן־עדן, פונקט ווי דארטען, אויף יענעם אינזעל, וואס ליגט אויף יענער זייט ים אוקינוס, וואו עס איז א גאנץ יאהר זומער און וואו מענשען לעבען אייביג, לויט די מעשיות, וואס ער האט זיך אנגעהערט פון זיינע חברים אין חדר... היינט גלאט, אהן אלעמען, איז דאך דארטען מיצי! א קלייניגקייט מיצי?!...

אין אזעלכע מחשבות האט יוסילע פערבראכט דעם גאנצען וועג, כמעט גאר נישט בעמערקענדיג די אלע דערפער מיט די שטעדטלעך, וואס מען איז איבערגעפאהרען אין דער גאנצער צייט פון דער נסיעה. יוסילע איז דערמיט געווען אפגעזונדערט, פערענדערט פון אלע איבעריגע יונגלעך פון זיין גראד, וואס ער האט זיך תמיד געפונען נישט אויף דעם עולם; עפים האבען איהם זיינע מחשבות מיט זיין כח־הדמיון שטענדיג געטראגען אין דער לופטען, און אלץ, וואס ער האט געזעהען, האט ביי איהם געהאט ניט אזא פנים, ווי ביי אלע אנדערע יונגלעך. ער האט מעהר געלעבט אין דמיונות, ווי אזוי. האט ער עפים געהערט דערצעהלען, אזוי פלעגט איהם זיין כח־הדמיון אויסמאהלען מאדנע־משונה זאכען און בילדער. האט ער עפים פערקלערט איין עניך, אזוי פלעגען איהם די מחשבות פערטראגען ווייט אהין, אין דעם עולם־הדמיון. אין דער צייט, למשל, ווען ער פלעגט זיצען אין חדר גלייך מיט אלע יונגלעך איבער דער גמרא, אדער אין שטוב איבער איין ארבייט, פלעגט ער גאר בשעת מעשה נישט אין זינען האבען וואס מע רעדט, אדער וואס מע טהוט; זיין נשמה איז געווען גאר דארט ערגיץ, און עס האט זיך איהם געדאכט, אז ער הערט אלערליי מינים קולות און געזאנגען. ער האט געקאנט אויסהערען א זאך דריי מאל און נישט פערשטעהן איין ווארט,

און דערפאר פלעגט ער, געוועהנליך, ניט איין מאל חאפען א מיאוס'ען פסק פון איטליכען בעזונדער. אפילו אסתר, וואס האט געלעבט מיט איהם, ווי א שוועסטער מיט א ברודער, פלעגט איהם אפט בעמערקען, אז ער הערט ניט וואס מע רעדט צו איהם. דערפון איז גרינג צו פערשטעהן, אז מחמת ער האט זיך יעדע זאך פארגעשטעלט מעהר ווי עס איז, דערפאר פלעגט דאס איהם נאכדעם אויסווייזען שוין צו פשוט, זעהר וואלוועל און אפטמאל נמאס ומאוס ווערען...

אויפ'ן דריטען טאג, גאנץ פריה נאך, האט יוסילע דערפיהלט, ווי דער וואגען טרייסעלט זיך און עס קלאפט און עס טראסקעט, ווי אויף שטיינער, און א שענע פאנאראמע פון הויכע ווייסע מויערען מיט געפארבטע אייזערנע דעכער, מיט גרויסע שענע הויפען, ארומגעזעצט מיט בוימער, האט זיך צעשפרייט און ארויס-בעוויזען פאר זיינע אויגען. „אפנים, אט דאס איז טעטרעוועץ". — האט יוסילע א טראכט געטהאן, גלייך ווי דאס הארץ האט איהם געזאגט.

— נעם דיר דיין קלומעקעל. — האט איהם דער שניטקרעמער א זאג געטהאן, איבערגעבענדיג איהם א פאטשיילע, וואו עס איז געלעגען דאס תפילין-זעקעל, א סידור'על, דאס שבת'דיגע קאפאט-קעלע, א פאר העמדלעך ווייסע, מיט א פערדארט שטיקעל ברויט, איבערגעבליבען פון די וועגשפייזען. — אט דא, זעהסט דו, זיצט מיצי. קריך-אראפ און זאג איהם פון מיינעטוועגען, אז ער זאל דיך צונעמען, און, אם-ירצה-השם, מארגען געה זיך דורך צו מיר אהיים.

יוסילע האט זיך פערנומען זיין קלומעקעל. די בויד איז אוועקגעפאהרען ווייטער, און יוסילע איז געבליבען שטעהן נעבען א גרויסען מויער, נישט ווויסענדיג וואוהין צו געהן.

— וועמען דארפסט דו, יונגעלע? — האט איהם א פרעג געטהאן עפים א אידינע, ארויסשטעקענדיג איין אפגעדעקטען קאפ פונ'ם פענסטער, וואס איז'ם אונטערשטען עטאזש.

— מ י צ י ׳ ן באַראַרף איך, — האָט יאָסילע געענטפערט גייציג. רב מיצי דעם חזן.

— אָט דאָ אויף די טרעפּ, זיי מוחל, אין דער רעכטער האַנט. — האָט איהם געענטפערט די אידינע, שמייכלענדיג.

יאָסילע האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַראָפּ, גאַנץ נידעריג, אויף אַזוי פיעל טרעפּ, — דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבען — און איז אַריינגעקומען פריהער אין אַ פינסטערען קאָרידאָר און נאָכדעם אין אַ גאַנץ פיינער שטוב מיט געפּאַרבטע פּאָדלאָגעס, מיט שענע בענקלעך און מיט שפּיעגלען. גאָר גרויסאַרטיג. נאָך יאָסילע׳ס מיינונג דעמאָלט. און ער האָט דערהערט פון ערגיץ אַרויסגעהן זיסע קולות אַלערליי: גראָבע, גאָר גראָבע, מיטעלע, דינע און גאָר קווישיגע, און אַלע אינאיינעם זענען זיי עפּיס צונויפגעגאָסען, צונויפגעשטעלט, ווי אין אַ האַרמאָניע, פּונקט אַזוי ווי ער האָט אַמאָל, שוין לאַנג, געהערט אין מאַזעפּעווקע, בשעת פּ י צ י האָט דאָרטען געדאַווענט מיט זיינע אַכטצעהן משוררים. שפּעטער ווערען אַלע קולות שטיל, און עס לאָזט זיך הערען אַ געזאַנג פון איינעם, אַ זיס־ריין געזאַנג. דאָס געזאַנג ווערד וואָס ווייטער שטילער, נידעריגער, ביז עס ווערד פערשטאָרבען. יאָסילע שטעהט אין מיטען שטוב, ווי צוגעקאָוועט צום אָרט, און זעהט גאָר נישט פאַר זיך דאָס זעלבע ווייבעל, וואָס האָט איהם אָנגעוויזען, וואו מיצי וואוינט.

— געה אריין אַהינצו, אין יענעם חדר, אָן־אָ! — מאַכט צו איהם דאָס ווייבעל, אָנווייזענדיג איהם וואוהין. יאָסילע עפענט־אויף די טיר און דערזעהט פאַר זיך אַ גאַנצע חברה יונגעלייט און קליינע יונגלעך: זיי שטעהען אַלע אויסגעשטעלט, ווי די סאָלדאַטען, קוקען אריין אין גרויסע ביכער, איינער פון דער חברה האַלט אַ שטעקעלע אין האַנד, און אויבענאָן, אויף אַ בענקעל, זיצט אַ געוועהנליכער איד מיט אַ געוועהנליך געל שפּיציג בערדעל און מאַכט צו איהם, ווי אַ געוועהנליכער מענש:

— וואָס ווערסטו זאָגן?

„שוין־זשע איז דאָס טאַקי מיצי אַליין?״ — טראַכט זיך יוסילע און טהוט אַ זאָג:

— איך באַדאַרף האָבען צו מיצי דעם חזן; איך האָב צו איהם אַ גרים איבערגעבען.

— אַ גרים? — פרעגט איהם מיצי. — פון וועמען איז?

— טאַקי פון אַ היגען שניטקרעמער; איך בין מיט איהם אינאיינעם געקומען צו פאָהרען אַהערצו.

— פון אַ היגען שניטקרעמער? — מאַכט מיצי. — ווי אַזוי זשע רופט מען איהם?

— ווי אַזוי רופט מען איהם? — ענטפערט יוסילע. — אוי־ווא, איך האָב גאָר פאַרגעסען אַ פרעג טהון איהם, ווי אַזוי ער הייסט און וואו ער זיצט.

ווי אַ זאַלפּ פון עטליכע האַרמאַטען מיט אַ מאָל — אַזאַ מין געלעכטער האָבען אויסגעשאָסען די גאַנצע חברה משוררים, און מיצי אַליין האָט זיך אויך צעלאַכט, בעטראַכטענדיג יוסילען, אין זיין פערצווייפעלטער לאַגע, ווי ער שטעהט זיך אַזוי מיט'ן פּעקעל אין האַנד, דאָס קאַפּאָטקעלע צעפליקט, געלאַטעט, די שטיוועלעך אויסגעדרעהט און צעהאַקט, דאָס קאַרטוזעל — אָנגעוואָהרען דעם קאָזעראָק מיט'ן גאַנצען פּאַסאָן, נאָר דאָס פּנימ'על שען, די האָר געקרייזעלט און די גרויסע קאַרע אויגען לויכטען און בלישטשען, ווי מיט אַ פייערעל אין זיי.

— זאָג מיר נאָר, ווער ביזט דו און פון וואַנען קומסט דו אָן? — האָט איהם מיצי אַ פרעג געטהאָן מיט אַ פריינדליך שמייכעלע.

— איך בין יוסיל, שמואליק דעם חזנ'ס זוהן פון מאַזעפּעווקע. — ענטפערט איהם יוסילע גאַנץ תקיפ'דיג. —

מיך האָט אהער געבראַכט אַ היגער שניטקרעמער, אונזערער אַ באַקאַנטער, צו מיצי דעם חזן באַשטעלען פאַר אַ זינגערל.

— אַזוי די מעשה? — מאַכט צו איהם מיצי. — נו, לעג זשע אַנידער דאָס פעקעל, און קום אַהער נעהענטער, לאָמיך דיך אויסהערען זינגען.

תחילת האָט איהם מיצי אַ פּרוב געטהאָן, צי ער קען נאָטען; נאָכדעם, זעהענדיג, אַז ער ווייסט ניט מיט וואָס מען עסט דאָס, האָט ער איהם געהייסען, ער זאָל איהם גלאַט אַזוי עפּיס אַ זינג טהון. יוסילע האָט געמיינט, אַז מע בעדאַרף טאַקי עפּיס „זאָגען אַ זאַך", האָט ער גענומען זינגען אַ גאַנץ שטיק פון דער ראש־השנה'דיגער שמונה־עשרה. לכתחילה האָבען די חברה משוררים זיך פערשטעלט מיט די הענד די מיילער, מע זאָל ניט זעהען, ווי זיי לאַכען; וואָס ווייטער איז דער געלעכטער געוואָרען קלענער, די פּנים'ער זענען געוואָרען ערנסטער, און מע האָט זיך אָנגעהויבען איבערקוקען איינס מיט'ן אַנדערען פערוואונדערט, גאָר נישט פערשטעהענדיג, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין זינגען — עפּיס נישט קיין געוועהנליכע שטימע! מיצי האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט'ן קאָפּ אויף דער האַנד, אויפגעעפענט דאָס מויל און אויס־געשטעלט אויף יוסילען די אויגען, גלייך ווי ער וואָלט איהם וועלען איינשלינגען, ווי ער שטעהט און געהט. זינט מיצי האָט צו טהון מיט זינגערס, האָט ער נאָך אַזאַ מין זינגען נישט געהערט און זיך אפילו קיינמאָל נישט פאָרגעשטעלט אין דער מחשבה. יוסילע האָט נישט געזונגען, צולעגענדיג כח, ווי אַנדערע, נישט געשריגען, נישט געריסען דעם האַלז, נאָר עס האָבען זיך אַליין אַרויסגעגאָסען פון זיין האַלז אַזעלכע זיסע, איינגענעמענע, ווייכע קולות, אַרויסגעהענדיג פונ'ם האַרצען, פון דער נשמה, און דער־לאַנגענדיג טיעף־טיעף אין ביין אַריין; דערביי האָט זיך ביי איהם, אין זיין זינגען, אַרויסבעוויזען אויך פיעל בריה'שאַפט, אַריבערפאַלענדיג פון אויבען אַראָפּ און פון אונטען אַרויף און צעשיטענדיג זיך אין אַזעלכע ווילדע טרעלען, אַז אַלע זענען

געבליבען פערשטיינט, נישט וויסענדיג, פון וואנען נעמט זיך דאָס ביי איהם! אז יוסילע האָט אויפגעהערט צו זינגען, האָט זיך מיצי אויפגעחאַפּט פונ'ם בענקעל, און האַלטענדיג זיך מיטביידע הענד פאַר'ן קאָפּ, האָט ער אָנגעהויבען ארומלויפען איבער דער שטוב, ווי א משוגע'נער, שרייענדיג: „אי־אי־אי־אי־אי!“

— זאָג נאָר, ווער ביזט דו? פון וואנען ביזט דו? וועמענס ביזט דו?

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט, — מאַכט יוסילע בתמימות — אז איך בין יוסיל שמואליק'ס פון מאַזעפּעווקע; איך בין געקומען צו אייך זיך באַשטעלען פאַר א משורר'על.

— פאַר א משורר'על? — האָט מיצי געשריגען. — אי־אי־אי־אי! פאַר א משורר'על, זאָגסט דו? מירעל! קום נאָר אהער, מירעל!

אויף דעם געשריי איז אריינגעקומען טאַקי יענעם ווייבעל, וואָס האָט אָנגעוויזען יוסילען, וואו מיצי וואוינט, און מיצי, אָנווייזענדיג מיט דער האַנד אויף יוסילען, האָט זיך צעשריגען אויף קולי־קולות:

— זעהסט דו אָט דאָס יונגעל? דאָס איז דעם מאַזעפּעווקער חזנ'ס א זוהן. דאָס איז ער געקומען אהער צו מיר זיך באַשטעלען פאַר א משורר. זינט איך לעב, זינט איך געפין זיך צווישען חזנים, האָב איך נאָך אַזאַ מין שטימע נישט געהערט. מירעל, ס'עקט זיך די וועלט, ס'איז עק! עק, זאָג איך דיר! הער נאָר אוים, יוסיל רופט מען דיך? — האָט איהם מיצי געזאָגט, א זעץ־טהועדיג איהם איבער די פּלייצעס. — יוסילע, איך נעם דיך צו! דו בלייבסט ביי מיר בלייבסט דו! מירעל, מע דאַרף איהם מאַכען איין אנדער קאַפּאָטקעלע, אנדערע מלבושימ'לעך... אפשר ווילסט דו עפּיס עסען, יוסילע? מירעל, גיב איהם עסען! האָסט איהם באַדאַרפט הערען זינגען, מירעל. וואָס זאָל איך דיר זאָגען? עק — און געננוג!

X.

א נייע ערט, נייע מענשען, נייע צרות.

טעטרעוועץ — דאָס איז געווען אַ נייער גן־עדן פאַר יוסילען די ערשטע צייט. קודם־כל האָט ער זיך דערפרעגט צו דער שוהל, און אַריינקומענדיג אַהין דאָס ערשטע מאָל, האָט ער זיך פאַר־געשטעלט, אַז ער איז אין בית־המקדש. בעטראַכטענדיג די מורא'־דיגע הויכע געמאָהלטע סטעלי מיט די געקינצעלטע ווענד, אויף וועלכע דער מאָהלער האָט נישט געזשאַלעוועט קיין פאַרב און האָט אויסגעמאָהלט אַלערליי בילדער, אינסטרומענטען, עפּעל, באַרען, גרינע אוגערקעס און צעשניטענע רויטע קאַווענעס, וואָס בעטען זיך אין מויל אַריין, וכדומה נאָך אַזעלכע בריה'שאַפטען, — האָט זיך יוסילען אויסגעוויזען, אַז דערמיט עקט זיך שוין די וועלט און קיין בעסערס און שענערס דערפון קאָן שוין גאָר ניט זיין. און ווער שמועסט דעם ערשטען שבת, ווען מיצי האָט זיך אָוועק־געשטעלט דאָ מיט זיינע אַלע משוררים, און יוסילע אויך בתוכם, און דאָס כאָהר האָט אַ זעץ געטהאָן דעם „מה־טובו" מיט'ן געוויסען נוסח פון אַלע כאָהרשוהלען, האָט יוסילע געפיהלט, ווי אַ פראָסט געהט איהם איבער איבער'ן לייב און עס שטעלען זיך איהם אויף די האָר איינציגווייז. צעלאָזענדיג זיך נאָכדעם אויף זיין העלזעל, האָט ער כמעט אַליין נישט דערקענט זיין קול — אַזוי האָט דאָס געקלונגען אין דער דאָזיגער שענער הויכער שוהל. אויסערדעם, איז ביי איהם געווען אַלץ, וואָס ער האָט געזעהען, אַ נייעס. די ערשטע צייט האָט ער אַרומגעשפּאַנט איבער דער שטאָדט מיט אַ פערריסענעם קאָפּ אַרויף, צוהאַלטענדיג זיך דאָס היטעלע, עס זאָל ניט אַראָפּפליהען, און פון יעדער זאַך איז ער געוואָרען נתפּעל. עס האָט איהם פערדראָסען איין זאַך: וואָס אסתר איז דאָ ניטאָ און זעהט ניט די אַלע חידושים, וואָס ער

זעהט. זיין הארץ איז איהם געווען פול מיט דאנקען און מיט לויבעניש צו השם יתברך, וואס ער האט איהם געבראכט אהערצו בשלום.

עס פערשטעהט זיך, אז שפעטער, מיט דער צייט, האט טעטרעוועץ אנגעהויבען אנצוועהרען דעם גלאנץ מיט דער שענקייט אין זיינע אויגען, דען ער איז צו דעם אלעמען געוועהנט געווארען. חוץ לזה האט ער פערזוכט דא די אייגענע צרות, וואס אין מאזעפעווקע, נאר אויף איין אנדער אופן.

ווי מיצי איז געווען צו איהם היים און צוגעלאזט, אזוי איז צו איהם מיציכע געווען קאלט און פרעמד, האט געקוקט אויף איהם קרום, און שפעטער איז זי זיך מיט איהם בעגאנגען כמעט אזוי, ווי אין דערהיים די שטיפמאמע זיינע... נאר דאס האט יוסילען נישט אזוי אויסגעמאכט, ווי די יסורים, וואס ער האט נאכדעם געהאט פון זיינע נייע חברים די משוררים. דאס איז געווען א חברה פון אלערליי מענשלעך, צונויפגעקליבענע בחורים׳לעך פון אלע מיסטען און צונויפגעלאפענע פון אלע מייזענלעכער. זעלטען האט זיך געפונען צווישען זיי א לייטיש יונגעל, א „טאטענ׳ס א קינד“, און מיינסטענטייל — לעדיגע פוסטע בחורים און מורא׳דיגע רכילות׳ניקעס. פאר גרויס קנאה האבען זיי יוסילען נישט געקאנט סובל זיין, איהם אפט גע׳מסר׳ט פאר מיצי׳ן, נעגראבען, גענישטערט אויף איהם, אויסנארענדיג ביי איהם, וואו ער האט געהאט ערגיץ א גראשען. געלד פלעגט יוסילע בעקומען גאנץ אפטליך פון יענעם שניטקרעמער, וואס האט איהם געבראכט אהער. אויך פלעגט איהם דער דאזיגער שניטקרעמער — בנצי לייבצי׳ס האט ער געהייסען — פעררופען צו זיך אמאל אויף א שבת, אדער אויף א יום־טוב, מקרב זיין איהם זעהר און ברענגען איהם דריי מאל אין יאהר א הערצליכען גרוס פון דער היים, קומענדיג פון יריד. די דאזיגע גרוסען זענען ביי יוסילען געווען נאך מעהר אנגעלעגט פון א גוטען ווארמעס און פון געלד;

און ווער שמועסט, אז בנצי לייבצי'ס פלעגט איהם נאך ברענגען א בריוועל פונ'ם טאטען, איז דאס געווען ביי יוסילען גאר א גרויסע מתנה. אויף די בריוולעך פלעגט ער אפענטפערען, אז ער איז, ברוך השם, בחיים ישלום און געהט בדרך הישר; ער היט־אפ דעם טאטענ'ס געבאט, נישט אראפ חלילה פונ'ם גלייכען וועג, און פיהרט זיך גאנץ אידישליך, פונקט אזוי ווי אין דערהיים, נישט געמינערט קיין האר. געהט אלע טאג אין בית־המדרש אריין דאוונען און „זאגט תהלים". אויך לערענט ער זיך צו שרייבען און פאלגט אוים אלסדינג, וואס דער טאטע האט איהם אנגעזאגט פאר זיין אוועקפאהרען. ער האפט, אז ער וועט, אם־ירצה־השם, קומען אהיים בשלום זיך זעהען בעשיינפערליך, גיב גאט מיט פרייליכע הערצער און מיט פיעל נחת — אמן! דערביי בעט ער לאזען גריסען פון זיינעטוועגען להצנועה מרת זלאטע שתחיה, און אויך איהר טאכטער אסתר לעב...

דערמאנענדיג זיך אן אסתר'ען, פלעגט איהם ציהען דאס הארץ צו איהר, אליין נישט וויסענדיג וואס דאס בעדייט. עפים איז איהם אסתר געווען איינגעבאקען אין הארצען, טאקי נאר ווי איין אייגענע שוועסטער, און חוץ דעם טאטען, האט ער נאך קיינעם אזוי ניט געבענקט, ווי נאך איהר. עס פלעגט איהם צוקומען א שטיק געזונד, בשעת בנצי לייבצי'ס פלעגט איהם איבערגעבען א גרוס פון איהר, מיט איהר אייגענער האנד צוגעשריבען. יוסילע פלעגט די ווערטער איהרע א מאל צעהן איבערלייענען און צו־קוועטשען זיי צום הארצען שטארק, ווי מע קוועטשט צו א קליין קינד, וואס איז טייער און ליעב... פונקט אזוי, ווי עס האט איהם אמאל געצויגען פון מאזעפעווקע קיין טעטרעוועץ, אזוי האט דאס איהם אצינד אנגעהויבען ציהען צוריק, נאך מיט מעהר שטארקייט, און ווען מיצי זאל איהם נישט געווען צוהאלטען און איהם ווילען אפלאזען פון זיך, וואלט ער אפשר שוין געפאהרען אהיים. מיצי האט איהם אבער זעהר ליעב געהאט, זיך ארומ־געפיהרט מיט איהם, ווי מיט איין אבן־טוב, בעווייזענדיג איטליכען

בעזונדער, וואָס פאַר אַ מין זינגערל ער האָט. „טאַקי נאָר ביי מיר קאָן זיך אַזעלכעס געפינען! — פלעגט מיצי זאָגן. — איך, אַז איך וויל נאָר, קאָן איך מאַכען יענעם פאַר אַ לייט!"...

דאָס האָט געהערט איינער פון אַמאָליגע מיצי'ס משוררים, גדליה באַס האָט מען איהם גערופען, און איז געוואָרען אויף מיצי'ן מלא רציחה. גדליה באַס איז שוין אַליין געווען ערגיץ חזן. ער איז איינמאָל דורכגעפאָהרען פאַרביי טעטרעוועץ, און, ווי געוועהנליך אַ גוטער פריינד, איז ער זיך דורכגעגאַנגען צו מיצי'ן — פאַרט געגעסען פון איהם אַמאָל ברויט — און האָט דאָרטען דערהערט יוסילען זינגען און איז שוין מעהר פון איהם נישט אָפּגעטרעטען אויף קיין מינוט. גדליה האָט אַלץ געטשאַ־טעוועט, ווי דערטאַפּט מען יוסילען אַליין, און נאָכשפּירענדיג אַזוי לאַנג, האָט ער איהם זאַסטעמפּעט ביי בנצי לייבצי'ס אין שטוב און האָט איהם דאָרטען גענומען צו דער אַרבייט. פריהער פּאַוואָלינקע, אויספרעגענדיג ביי איהם אַלסדינג, וואָס איהם פּאַסט, און נאָכדעם האָט ער איהם אָנגעהויבען דורכנעמען מיט רעד, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז ער האָט איהם אַרויסגעפיהרט דערויף, אַז ס'איז פאַר איהם מעהר קיין פּלאַן ניט צו זינגען ביי מיצי'ן אומזיסט, און דערצו נאָך זיין ביי מיציכען אַ משרת'על.

— אַזאַ רציחה הערט זיך נישט אין דער האַלבער וועלט! — האָט גדליה באַס גע'טענה'ט איבער יוסילען. — מע זאָל נעמען אַ קינד און מאַכען דאָס פאַר איין עבד־כנעני, אַ פּאַראַנע אומזיסט, און זיך נאָך באַריהמען פאַר איטליכען באַזונדער מיט אַ פרעמדען האַלז, אַזוי, אַז עס שלאָגט צו דער גאַל הערענדיג! און חוץ אַלע זאַכען, געה זיי אַ משרת ביי מיציכען — אַזאַ עזות! רב שמואל'ס אַ זוהן! אַ ווערטעלע אויסצורעדען? איך קען דען ניט דעם טאַטען דיינעם? ווער קען ניט רב שמואל'ען, דעם מאַזעפּעווקער חזן? אַ שענע מעשה! וואָס איז, ביזט אָהן כלים? אָהן אַ האַלז? צי דו פאַרשטעהסט ניט קיין נאָטען? איך מיין

טאקי אָהן ליצנות! איך האָב פאַר דיר איין אָרט, נארעלע, אזא אָרט, וואָס דיין טאטע אליין וועט זאָגן, אז ס'איז א גליק פאַר דיר. איך זאָג — איין אָרט; וואָס טויג דיר איין אָרט? דו ביזט אליין איין אָרט; דו ווייסט דאָס חאָטש, צי ניין? פרעג מיך, נארעלע, וועל איך דיר זאָגן!

און גדליה באַס מאָהלט אויס יוסילען, וואָס פאַר א גליק פאַר איהם איז, ווען ער וואַרפט אַוועק מיצי'ן און פאָהרט אַרויס אויף דער וועלט מיט איהם, מיט גדליה'ן, אַזוי ווי יענס יונגעלע, אַזוי ווי ארקע פיעדעלע, דאָס ווילנער בעל־הבית'על וכדומה אַזעלכע וועלט־חזנים, וואָס האָבען זיך קונה שם געווען. ביי יוסילען אין דער מחשבה שטעהען־אויף די אלע שענע בילדער פון אַמאָל, און ער איז פאַרטיג מיט לייב און לעבען זיך איבערגעבען צו גדליה'ן — אזא וואוילער, עהר־ליכער, געטרייער מענש!

— איין זאַך וועל איך ביי אייך בעטען, רב גדליה! — מאַכט צו איהם יוסילע.

— זאָג, מיין קינד.

— איך וויל פריהער זיך דורכפאָהרען אהיים, צו מיין טאַטען און צו מיינע פריינד.

— אָך, סטייטש, ווי דען איז אַנדערש? — ענטפערט איהם גדליה באַס. — א שענע מעשה! סטייטש, ווי דען? כבוד־אָב! ע, הערסט דו, ביזט נאָך גאָר אַ קינד, ווי איך זעה אַרויס פון דיינע רעד. ווער קאָן דען זיין נעהענטער פון א טאַטען?

מיט די דאָזיגע ווערטער נעמט איהם גדליה באַס אַזוי שטאַרק, אז יוסילע פועל'ט ביי זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל: מע בעדאַרף פאָהרען אהיים! געגוג זיך אָפּגעוואַלגערט אין דער פרעמד — דריי יאָהר, שוין צייט, כלעבען.

ביי זיין געזעגענען זיך מיט מיצי'ן און מיט אלע משוררים איז געווען אויך גדליה באַס און האָט געשטראָפט יוסילען, פאַר

וואָס ער וואַרפט־אוועק אזא טייער אָרט, און האָט איהם געגעבען איין עצה, ווי איין אייגענער טאַטע, אז ער זאָל פון דער היים ווייטער קומען אהער, ווארום דאָס איז זיין תכלית, דאָ האָט ער ביד צו ווערען אַ מענש... מיצי'ן האָט יוסילע באמת באַנג געטהאָן, ווי איין אייגען קינד זיינס. ער האָט איהם ארומגענומען און געקושט איהם, בענשענדיג, ער זאָל קומען געזונדערהייד אהיים און גריסען דעם טאַטען זיינעם אומבעקאַנט.

— גאָר פריינדליך! — האָט יוסילע געזאָגט, אריינשפּרינגענדיג אין וואָגען אריין צווישען נאָך אַ סך פּאַרשוינען און איינמעסטענדיג זיך דאָרט אויף צוויי־דריי טאָג פאָהרעכטס. — זייט געזונט! זייט געזונט! — האָט ער זיך נאָך עטליכע מאָל אָפּגעזעגענט, ארויסשטעקענדיג דעם קאָפּ פון דער בויד, און דער צוג האָט געריהרט פונ'ם אָרט, קלאַפּענדיג און טראַסקענדיג איבער די געברוקירטע גאַסען און קלינגענדיג מיט די גלעקלעך: „דזין־דזין־דזין!“ יוסילע שפּרינגט אזש אונטער אויפ'ן אָרט פאַר גרויס שמחה, וואָס ער פאָהרט אהיים. דאָס קלאַפּען, דאָס טראַסקען מיט'ן קלינגען פערשלעפּערען איהם, און זיינע מחשבות טראָגען איהם אוועק אהין, קיין מאַזעפּעווקע, אהיים, אהיים!...

XI.

יוסילע קומט צו פאָהרען, און מאַזעפּעווקע חידושט זיך: „וואָס אַ גרויסע שטאָדט קאָן מאַכען!“

עס איז פאַרהאַן איין זאַך נאָר, וואָס די מאַזעפּעווקער אידען קאָנען עס ניט פערשטעהן: עס וואונדערט זיי תמיד, פאַר וואָס איז דאָס, וואָס יעדער, ווער עס חאַפּט זיך נאָר ארויס פון דאָרט און לאָזט זיך אוועק אויף דער וועלט, קעהרט ער זיך אום צוריק גאָר

איין אנדער מענש? איטליכער בעזונדער קוקט אויף איהם און קוועלט און ווערד נתפעל: „דאכט זיך, וואס? דער אייגענער — און פארט ניט דאס, וואס פריהער! איהר גערענקט איהם חאטש, ווי ער איז ארומגעגאנגען א בארוויסער? גאט׳ס וואונדער! וואס א גרויסע שטאדט קאן מאכען!“

בעטראכטענדיג שמואליק דעם חזנ׳ס בחור׳על, יוסילען, בשעת ער איז אנגעקומען צוריק פון טעטרעוועץ נאך זיין אפזיצען דארט דריי יאהר נאכאנאנד, האט מען זיך אין מאזעפעווקע שטארק גע׳חידוש׳ט, גאר נישט געקאנט פערשטעהן, ווי אזוי ארבייט זיך עס אויס א יונגעל אין אזא קליינער צייט! יוסילע דאס יונגעל האט זיך איבערגעביטען און איז געווארען יוסילע דאס בחור׳על. ער איז געווארען א גאנצער מענש, א בר־דעת, חאטש ער איז מעהר ניט אלט געווען דעמאלט, ווי א יאהר זעכצעהן. עס איז געווען א פערגעניגען אויף איהם א קוק צו טהון. — „וואס א גרויסע שטאדט קאן מאכען!“ — אלע האבען געוואוסט, אז שמואליק האט אוועקגעשיקט זיין זוהנדעל צו מיצי׳ן פאר א משורר׳על; נאר קיינער האט זיך נישט גערעכט, אז פון יוסילען, וואס האט ערשט ניט לאנג ארומגעטראגען שלח־מנות, זאל ווערען אזא מענש, ער זאל זיך אזוי איבערבייטען. און אז ווילד־פרעמדע האבען אזוי אנגעקוועלט פון איהם, הייגט ווי האט בעדארפט אנקוועלען שמואליק אליין? שמואליק איז בשעת מעשה, ערב שבת, געווען אין מרחץ, ווען מע האט איהם אנגעזאגט די גוטע בשורה, אז זיין זוהנדעל איז געקומען צו פאהרען פון טעטרעוועץ. ער האט א ווארף געגעבען דאס בעזעמעל מיט׳ן שעפעל, זיך געשווינד אנגעטהאן, און קומענדיג אהיים איין אפגעשמיסענער און איין אויסגעצוואגענער, האט ער פריהער געוואשען די הענד און ערשט נאכדעם צוגעטראגען יוסילען דעם שלום־עליכם, ארומ־גענומען, צעקושט זיך מיט איהם און גענומען בעטראכטען זיין זוהן פונ׳ם קאפ ביז די פיס. יוסילע האט זיך אין די דריי יאהר „א חאפ געטהאן אויף די פיס“, ווי מע זאגט. ער איז פון תמיד

אָן געווען נישט קיין מיאוס קינד, געהאַט שענע קאַרע אויגען און געווען אַ קלוג ציקאַווע יונגעלע; נאָר מחמת גרויס אָרעמקייט און דחקות איז ער געווען תמיד אַ גרינער, אַ פערוואָגעלטער, אַ דער׳הרג׳עטער, ווי אַ סך יונגלעך אין מאַזעפּעווקע פון זיין גראַד. אַצינד אָבער האָט זיך יוסילע, ווי עס ווייזט אויס, דאָרט ביי מיצי׳ן אין טעטרעוועץ גוט אויסגעפּאַשעט; ער האָט בעקומען רויטע בעקעלעך און זעהר אַ פריילין אויסזעהן. דערצו איז ער געווען מלובש ווי נאָך קיינמאָל ניט ביי זיין טאַטען. שמואליק׳ס הארץ האָט זיך געפרעהט קוקענדיג אויף יוסילען, און ער האָט זיך געוואונדערט גלייך מיט אנדערע: „וואָס אַ גרויסע שטאָדט קאָן מאַכען!“...

— וואָס־זשע מאַכסט דו גוטס? — האָט איהם שמואליק אַ פרעג געטהאָן, צוזעצענדיג זיך מיט איהם ביי איין טיש און בעטראַכטענדיג יוסילען מיט זיין שען קאַפּאָטקעלע, מיט די רויטע בעקעלעך און מיט די אויסגעקעהמטע פּאה׳לעך.

— וואָס־זשע מאַכסט דו עפּיס, טאַטע? — האָט איהם יוסילע געענטפערט צוריק מיט אַ שאלה, ווי דער שטייגער איז. יוסילע האָט זיך נאָך קיינמאָל ניט אַזוי ציקאַווע אויסגעשמועסט מיט׳ן טאַטען, ווי אַצינד, און שמואליק האָט אַ קוק געטהאָן אויף זיין זוהן, ווי פערוואונדערט: יוסילע׳ס ציקאַוועקייט האָט איהם לכתחילה אויסגעוויזען אַ ביסעל פריקרע; ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געהערט פון איהם אַזעלכע ווערטער.

— וואָס איז שייך, עט, ווי געוועהנליך. — האָט איהם שמואליק געענטפערט, ארויפהאַפּענדיג אויף זיך די זיידענע שבת־דיגע קאַפּאָטע און קלויבענדיג זיך אין קלויז אריין. — וואָס מאַכט דאָרטען עפּיס מיצי?

— וואָס מיצי מאַכט? — האָט יוסילע אויסגעצויגען אויף אַ קול, ווי אַ גרויסער. — הלואי אויף דיר געזאָגט געוואָרען האָטש האַלב!

בעטראכטענדיג דעם טאטען, ווי ער איז אין די דריי יאָהר אזוי פערעלטערט געוואָרען, גרוי און איינגעבויגען, דאָס פּנים געקנייטשט און די גרויסע קארע אויגען אויסגעלאָשען, — האָט ביי יוסילען דאָס הארץ געוויינט אינוועניג און ער איז אין דער מינוט גרייט געוועזען אוועקצוגעבען פאר׳ן טאטען דאָס לעבען מיט דער נשמה. שמואליק פון זיין זייט איז געווען אזוי צע־טראָגען פאר שמחה, אז ער האָט זיך מיט דער שבת׳דיגער קאפּאָטע אוועקגעאָמפּערט א היבשע ווייל, ביז ער האָט קוים געפונען די ארבעל. אויך שמואליק׳ס ווייב, דערזעהענדיג יוסילען, איז געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב פערגאפט, ווי איינער רעדט: „וואָס זאָגסט דו אויף זיין טאטען? א גאנצער מענש געוואָרען!“...

שמואליק איז פון יוסילע׳ס קומען אזוי צעטראָגען געוואָרען, אז ער איז, רעדענדיג מיט איהם, פערקראָכען גאָר אין זייטיגע שמועסען מכח טעטרעווצער בעלי־בתים און מכח טעטרעווצער גאסען און הייזער, וואָס זענען איהם געלעגען אין דער לינקער פּאה. יוסילע האָט געמיינט, אז דער טאטע אינטערעסירט זיך באמת אזוי מיט דער שטאָדט טעטרעווצע, האָט ער איהם מיט גרויס התפּעלות אויסגעמאָהלט די גרויסע גאסען די ברוקירטע, מיט די גרויסע מויערען, וואָס דער קאָפּ דרעהט זיך אזש קוקענדיג אויף זיי, און די אלע איבעריגע חידושים דאָרטען. און שמואליק, בעטראכטענדיג יוסילען, ווי ער מאכט מיט די הענד, און איינ־הערענדיג זיך אין יעדען וואָרט, ווערד אָקאָרשט ניט צעגאנגען פאר גרויס תענוג. פּלוצים האָט זיך שמואליק א חאפּ געטהאָן: „אי־וועה, שוין נאָך ליכטבענטשען! ס׳איז שוין צייט געהן אין שוהל אריין!“

די שטאָדט איז, געוועהנליך, באלד געוואָהר געוואָרען פונ׳ם נייעס, אז שמואליק דעם חזנ׳ס זוהנדעל איז געקומען פון טעט־רעווצע. תיכף, ווי באלד מע האָט אָפּגעדאַווענט מעריב, האָט מען

זיך אָנגעהויבען שטופּען צו שמואליקען איהם זאָגען: „גאָט ליעב אייך מיט אייער גאָסט!“ און יוסילען אָפּשטעקען שלום־עליכם, בעטראַכטענדיג איהם בשעת מעשה, וואָס פאַר אַ פּנים ער האָט. די פאַרנעהמסטע בעלי־בתים פון שטאָדט, די נגידים, האָבען זיך אויך אָפּגעשטעלט רעדען מיט שמואליקען, אויספרעגען איהם אויף זיין זונהדעל, וואו ער איז געווען, וואָס האָט ער געטהאָן, און צי איז ער אָהער אויף לאַנג געקומען, און וואָס קלערט ער צו טהון ווייטער? דערביי האָט זיך איינער פון די נגידים, רב אַלטער פעסי'ס, אַ זאָג געטהאָן:

— אַ יושר וואָלט געווען, רב שמואליק, אז אייער זוהנדעל זאָל זיך דורכגעהן צו מיר, אם ירצה שם, מאָרגען נאָך הבדלה, בלי נדר שבת, אַ ביסעל אַ זינג טהון, וועלען מיר האָרכען. עפּיס זאָגט מען אז ער זינגט גאָר קיין מעשה נים.

— וואָס איז שייך, אַ זינג טהון? מהיכא תיתי! — האָט שמואליק אַ זאָג געטהאָן, בעטראַכטענדיג יוסילען, ווי ער שיינט פון די שלום־עליכמס, וואָס ער בעקומט פון אַלע זייטען.

— און איך וואָלט געזאָגט, אז אייער זוהנדעל זאָל אונז מאָרגען שענקען אַ מוסף'על, — האָט זיך אָנגערופען אַ יונגער־מאַן, — בענטשען ראש־חודש. מע זאָגט, אז ער דאַווענט שוין אויסגעצייכענט פאַר'ן עמוד. אייזיק־בערעל־פייגעס איז געפאָהרען מיט איהם אין איין בויה, דערצעהלט ער זיך אָן פון זיין זינגען און זאָגט, אז ער באַדאַרף היינט קאָנען דאַוונען, וואָס איז גאָר אַ חידוש!

— טאַקי, אדרבה, כלעבען! — האָבען אונטערגעהאַפּט עטליכע בעלי־בתים. — טאַקי אַ יושר, ער זאָל אונז דאַוונען! הייסט איהם, רב שמואליק! וואָס קאָן עס אייך אַהרען? עס קאָסט אייך געלט?

— טאַ! — האָט שמואליק אַ זאָג געטהאָן, קוקענדיג אויף זיין יוסילען, און דער עולם איז זיך צעגאַנגען פון שוהל.

* * *

זלאַטע מיט אסתר׳ען האָבען זיך יענעם פרײטאָג פערשפּעטיגט אין קלייט, און קומענדיג אַהיים, האָבען זײ פון די קינדער, פון אפרים׳ען מיט מנשה׳ן, דערהערט די גוטע בשורה, אַז יוסילע איז געקומען פון טעטרעוועץ. „זאָלסט זעהען, מאַמע, ווי יוסילע איז אויסגעוואַקסען! — האָבען אפרים מיט מנשה׳ן דערצעהלט ביידע אינאיינעם. — „געוואָרען אַזאַ גרויסער, סכנות!“ ביי זלאַטען איז די בשורה געווען זעהר אָנגעלעגט, און ביי אסתר׳ען — נאָך מעהר; זי האָט זיך אויף דער גיך ריין אָפּגעוואַשען, זיך אָנגעטהאָן שבת׳דיג, דאָס הייסט, מיט אַ פּשוט, נאָר אַ ריין ציכטיג מלבוש, וואָס האָט פון ריינקייט און ווייסקייט אויף איהר געפינקעלט, געשעמערירט און געזונגען. אסתר האָט נישט געהאַט די טבע פון אַלע מאַזעפּעווקער מיידלעך, וואָס האָבען ליעב זיך אויסצוטראַצלען, בעהענגען זיך מיט שמאַטעס, אָרומשטעקען זיך מיט שמאַכטעס אַלערליי, אָרויפציהען אויף זיך דעם רוח, ווי די מאָדע איז דאָרטען. צווישען די מאַזעפּעווקער אויסגעסטראָצעלטע בעהאַנגענע מיידלעך און אויסגעשלייערטע, אויסגעפּוצטע ווייבלעך, איז אסתר געווען די איינציגע, וואָס די מאָדע האָט זי נאָך נישט בעריהרט. דערזעהענדיג דורך די פענסטער, אַז דער עולם געהט שוין פון די שוהלען, זענען זלאַטע מיט אסתר׳ען אָרויסגעגאַנגען מקבל־פּנים זיין יוסילען און זאָגען שמואליקען: „גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט“. עס איז געווען אַ ליכטיגער פריטאָג־צו־נאַכטס, זומערלעבען. אַ פּאָר וואָכען נאָך שבועות, אין דער צייט, ווען אפילו די געוויסע מאַזעפּעווקער בלאָטע, וואָס שמ׳ט אויף דער וועלט, ווערד אויך אויסגעטריקענט, ווען אפילו אין מאַזע־פּעווקע פערטראָגט דאָס ווינטעל אַ געשמאַקען ריח פון גרין גראָז און פון פרישע בלעטלעך מיט אַ ווייטען געזאַנג פונ׳ם סאָלאָוויי, וואָס האַלט זיך אויף אינ׳ם מאָנאַסטירסקי גאָרטען... אסתר האָט נאָך פון דערווייטענס דערקענט יוסילען, און דאָס האַרץ האָט איהר אָנגעהויבען צו קלאַפּען, ציהען זי צו איהם. שמואליק האָט זיך

אָפּגעשטעלט, אָפּגעגעבען זלאַטען מיט אסתר׳ען דעם „גוט שבת", און זיי האָבען איהם געזאָגט: „גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט!" שמואליק האָט דערצעהלט זלאַטען דעם כבוד, וואָס יוסילע האָט היינט געהאַט פון די בעלי־בתים, וואָס ווילען, ער זאָל זיי מאָרגען, אם־ירצה־השם, דאַוונען מוסף. און יוסילע האָט זיך בשעת מעשה צוגערוקט אַ ביסעל נעהענטער צו אסתר׳ען, בעטראַכטענדיג זי ביי דער האַלבקיילעכיגער לבנה מיט די דימענ־טיגע שטערען, וואָס האָבען זיך אָפּגעשיינט אין איהרע ליכטיגע אויגען. עס האָט איהם צוגעצויגען צו אסתר׳ען מיט אַזאַ כח, אַז ער איז גרייט געווען אָנצונעמען זי ביי דער האַנד, ווען עס זאָל נים געווען שטעהן דערביי זיין טאַטע מיט איהר מאַמע. נישט זעהענדיג אַסתר׳ען דריי יאָהר, האָט יוסילע חשק געהאַט צו בלייבען שטעהן אָט דאָ אין דרויסען אין יענער שענער זומער־נאַכט אַ ביסעל שמועסען מיט אסתר׳ען. עס האָט איהם אַצינד זעהר פערדראָסען, וואָס ער מוז געהן אַהיים קידוש מאַכען, עסען וועטשערע און זיך נאָכדעם לעגען רוהען גלייך מיט אַלע. עס איז אין דרויסען אַזוי שען, אַזוי ליכטיג, אַזוי וואַרעם! די גאַנצע נאַטור איז שבת׳דיג: די לבנה לייכט, ווי אַ זילבערנע מנורה, די שטערען שעמערירען, ווי די בענשליכט, און זי, די שענע כלה, וואָס הייסט „שבת מלכתא", רוהט און פרעהט זיך גלייך מיט אַלע אידען. די גאַסען אין מאַזעפּעווקע רוהען. מע פ י ה ל ט, אַז ס׳איז שבת. אין אַלע פענסטער לייכט זיך פון די בענשליכט און עס פינקעלט אין די אויגען. אַלע בעלי־בתים זענען שוין אין דערהיים: זיי זענען מקבל־פנים די מלאכי־השרת און זענען זיי מלוה טאַקי באַלד צוריק אין זייער רוה אַריין. עס הערט זיך אַ געשמאַקער ריח פון דער פרישער חלה און זעהר אַ שענער אַראָמאַט פון געפילטע פיש. אידען עסען און קלויבען תענוג פון די אידישע מאכלים, וואָס האָבען אַ אידישען טעם. שמואליק דער חזן מיט זיין זוהנדעל שטעהען דאָ אין דרויסען נעבען זלאַטען מיט אסתר׳ען און מע שמועסט וועגען יוסילע׳ס אַהיימקומען.

שמואליק'ס אלטע, אויסגעלאָשענע אויגען צינדען זיך אָן מיט'ן אמאָליגען פייערעל אויף אַ מינוט און זיין פּנים לויכט איהם און שיינט איהם אקעגען דער לבנה. מיט אַ זיפץ בעווייזט ער ארויס אַלע מינוט, ווי צופריעדען און גליקליך ער איז. זלאָטע פער־שטעהט זיין הארץ: זי קוקט אויף יוסילען און ווערד ברייטער ווי לענגער פון גרויס נחת, גלייך ווי ער וואָלט געווען איהרס אייגען קינד. און יוסילע רוקט זיך צו צו אסתר'ען אַלע מאָל נעהענטער: ער קוקט איהר אין פּנים אריין און זעהט, ווי זי לאָזט אראָפּ די געדיכטע ברעמען, און פערשטעהט גאָר ניט, פאַר וואָס זי שעמט זיך עפּיס היינט? עס גלוסט זיך איהם גאָר ניט אָפּטרעטען פון דאַנען, אוי גלוסט זיך ניט! נאָר דער טאַטע זאָגט: „קום, יוסילע, קידוש מאַכען!" און ער מוז נעבאך געהן... פאַר'ן אוועקגעהן דרעהט יוסילע אוים נאָך אַ מאָל דעם קאָפּ צו אסתר'ען און נאָך איין מאָל בעגעגענט ער זיך מיט איהרע שענע אויגען, און דער דאָזיגער קוק פערבלייבט ביי זיי ביידע אויף אַ לאַנגער צייט אין זייער זכרון. די גאַנצע נאַכט נאָך דעם איז יוסילע'ס קוק ניט אָפּגעטראָטען פון אסתר'ען אויף קיין מינוט, אויפוועקענדיג אין איהר הארץ פערשיעדענע געפיהלען, פאַר־שטעלענדיג איהר אין קאָפּ אַלערליי טייערע ליכטיגע מחשבות און וועבענדיג אזעלכע שענע פאַנטאַזיעס, פון וועלכע אסתר האָט נאָך גאָר ביז איצט קיין השגה ניט געהאַט.

XII.

ער דאַווענט מוסף אין דער קאַלטער שוהל, און אידען ווערען נתפעל.

די קאַלטע שוהל, וואו שמואליק איז חזן שוין העכער פינף און צוואַנציג יאָהר, איז נישט געבויט געוואָרען פאַר אַ גאַנצער שטאָדט מיט אידען, קיין עין־הרע. ווערליג זי איז אַלט און איינ־

געהויקערט, איז געגנוג פאר איהר. אז זי קאן געבען ערטער נאר פאר איהרע שטענדיגע בעלי-בתים, וואס זענען אויך נים אלע צופריעדען, מחמת יעדער מענש האט א נשמה און איטליכען ווילט זיך האבען א שטאדט אין מזרח-וואנד, אדער, לכל הפחות, אין „שפיעגעל-באנק“. די אייגענע בעלי-בתים צווישען זיך האבען אויך צו זינגען און צו זאגען און קאנען זיך קיינמאל נישט איינ־טיילען, נישט מיט די ערטער, נישט מיט די עליות, נישט מיט די הקפות וכדומה אזעלכע זאכען, וואס זענען נוגע אינ'ם נפש. היינט וואס איז דא פארהאן צו פאראיבעל האבען אויף די דארטינע בעלי-בתים, וואס זיי האבען נישט געוואלט אריינלאזען די גאנצע שטאדט מיט אידען אין שוהל אריין יענעם שבת, ווען יוסילע האט בעדארפט דאוונען מוסף? זיי האבען זיך מיישב געווען איין מאל פאר אלע מאל: תיכף נאך שחרית פערשליסען די טיר און נישט אריינלאזען קיינעם, ער מעג זיין דעם גבאי'ס אפילו איין אייגענער טאטע. איז דאס אבער, צוריק שמועסענדיג, דען א יושר? וואס זענען שולדיג די אידען פון יענע איבעריגע שוהלען? וואס איז דאס פאר א הפקרות נעמען און פערשליסען א מקום קדוש פאר א גאנצער עדה מיט אידען? עס איז ארום דער קאלטער שוהל געווארען וואס ווייטער אלץ געדיכטער; מע האט זיך צעלאזט אהין פון אלע בתי-מדרשים, צום מיינסטען יונגע לייט, בחורים און יונגלעך, געקלאפט אין דער טיר, געארבייט אזוי לאנג, ביז די טיר האט זיך געעפענט און עס האט זיך בעוויזען א רויטע באָרד: דאס האט דער שמש ארויסגעשטעקט א קאפ, בכדי זיך גוט אנצובייזערען אויף זיי, עס זאל ווערען א ביסעל שטילער: „וואן, שקצים, ווייסע-חברה'ניקעס, הולטאיעס! — האט דער שמש געפילדערט, טופענדיג מיט די פים און מאכענדיג מיט די קולאקעס, ווי א רוצח. — וואן, עכברושים איינע!“ נאר מע האט שוין מעהר נישט בעדארפט: עס האבען זיך אלע מיט א מאל א שפאר געטהאן, די טיר האט מען גע'פטר'ט באלד, דעם שמש האט מען פערשטופט אין א ווינקעלע און רעכט דורכגעפאטשט, ווי איהם

שטעהט אָן, און אין שוהל איז געוואָרען אזא ענגשאפט, אז מען איז געשטאַנען איינער ביי'ם אַנדערען אויף די קעפּ. אויך פון דרויסען איז די שוהל געווען בעלאַגערט מיט מענשען. עס האָט זיך געוויעגט די שטאָדט, די וועלט האָט זיך געקעהרט — יוסילע בענשט ראש־חודש, דאַווענט מוסף!...

און יוסילע האָט אָנגעטהאָן א טלית און איז אַרויף אויף דער בימה, וואַרפענדיג א קוק אויף דעם גאַנצען עולם און צוגרייטענדיג זיך צום דאַווענען. דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט און עס האָט אַרויסגעשיינט פון'ם טלית אַרויס. עס איז געוואָרען א שושקעריי צווישען עולם, און אויך די ווייבער האָבען זיך א שפּאַר געטהאָן צו די פענסטערלעך אויבען. דער עולם איז געווען אויסער זיך, בעצייטענס נאָך קוועטשענדיג זיך איינער דעם אַנדערען און שטופּענדיג זיך אַלץ אהין, צו דער בימה, בעטראַכטען דאָס יונגע חזנ'דעל. בעלי־בתים האָבען גענומען קלאַפּען אין די שטענדערס — עס זאָל זיין שטילער! צווישען עולם איז געוואָרען א געשריי: „שאַ, עולם! ששששאַא!" יוסילע האָט זיך אויסגעגלייכט, זיך אַנידערגעשטעלט, ווי א גרויסער חזן, אויסגעהוסט זיך, און אז עס איז געוואָרען אין שוהל טאַקי אויף איין אמת שטילער, האָט ער א קלונג געטהאָן מיט א שען הילכיג קול: „יקום פורקן מן שמיא!" און אין שוהל איז דורכגעלאָפען געשווינד, ווי א בליץ, א מין פרעסטעל, וואָס האָט אָנגעריהרט יעדען ביי'ם לייב, און אַלע זענען געוואָרען ווי פערשטיינט אויף עטליכע מינוט, נישט ריהרענדיג מיט קיין אבר. ערשט דעמאָלט, ווען ער האָט אויסגעלאָזט דעם „ונאמר אָמן", האָבען אַלע מיט א מאָל אויס־געלאָזט איין „אך", איבערקוקענדיג זיך איינער מיט'ן אַנדערען און קנייטשענדיג מיט די פּלייצעס, גאָר פערגעסען בשעת מעשה, אז מע בענשט ראש־חודש און מע דאַרף אין זינען האָבען, ווען דער מולד איז. ווער מולד? וואָס מולד? עס איז פול די גאַנצע שוהל מיט טרעלען, גלייך ווי א סאָלאָוויי וואָלט זיך דאָ צעגאָסען אויף זיין העלזעל. עס צעגעהט זיך אין יעדען אבר, עס שמירט

דאָס האַרץ ווי מיט בוימעהל, עס ציהט ביי דער נשמה, עס ציפּעט ביי׳ם האַרצען, עס איז „כלות הנפש“ — וואָס מיר מולד? ווער מיר מולד? יוסילע דאַוועגט, און עס דאַכט זיך, אַז עס זינגען צעהן משוררים, ניט איינער. יוסילע זינגט, און עס דאַכט זיך, ווי אַ גאַנצע קאַפּעליע כלי־זמר שפּיעלען. אָט טהוט ער אַ קלאַפּ מיט אַ מאָל, ווי פון צעהן מיילער געהען קולות, איינס העכער און שטאַרקער פון דעם אַנדערען, אַזוי, אַז אַלע פענסטער קלינגען; און אָט פערגעהט ער זיך, ווערד פערשטאַרבען, אַלע מאָל שטילער און שטילער, און מיט אַזאַ מתיקות, מיט אַזאַ לויטערקייט, מיט אַזאַ דינקייט און גלאַטקייט, אַז עס גלעט דאָס לייב, עס ריהרט דאָס האַרץ, עס וויעגט די נשמה און צעגליערט, צעשרויפּט אַלע אברים; און אָט טהוט ער ווידער אַ זעץ מיט אַ מאָל, ווי עטליכע פיעדלען, טראָמייטען און פלייטען אינאַיינעם; ער עפענט דאָס מויל, און עס גיסט זיך, עס לויפט פון אַלע זייטען און פילט אָן די שוהל מיט אַזעלכע מיני פערשיעדענע געזאַנגען, וואָס קיינער האָט דאָס נאָך ביז אַהער ניט געהערט. קיינער האָט נאָך אַזאַ מין „מי־שברך“ נישט געהערט, קיינער! אפילו די גרויסע מבינים האָבען נאָך נישט געזעהען פאַר זיך אַזאַ מין חזן און נישט געהערט אַזאַ מין דאַווגען מיט אַזוי פיעל האַרץ, מיט אַזאַ וואַרעמקייט, אַזאַ הייסקייט. אַז עס איז געקומען צו די ווערטער: „הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה“ — ער זאָל בענשען דעם דאָזיגען גאַנצען עולם, האָט יוסילע צענומען מיט די הענד, גלייך ווי ער וואָלט אָנווייזען אויף גאַנץ קהל, אויף אַלע אידען, וואָס געפינען זיך דאָ, און בעטען גאָט פאַר זיי און פאַר זייערע ווייבער מיט די זיהן און מיט די טעכטער זייערע מיט אַ בקשה, מיט אַ רחמנות־פּנים, אַרויסרעדענדיג יעדעס וואָרט שאַרף און ריין פונ׳ם טיעפען, טיעפען האַרצען. אויך ביי די ווערטער „וכל מי שנותנים... ופת לאורחים“ — דער וואָס גיט אַ שטיקעל ברויט דעם אורח, „וצדקה לעניים“ — און דעם אָרעמען אַ נדבה, — האָט ער געמאַכט אַזאַ

מינע, גלייך ווי ער וואָלט דערמאנען דעם עולם, אַז ס'איז דאָ אידען, וואָס בעדאַרפען אַ שטיקעל ברויט, אַז ס'איז דאָ אָרעמע לייט, וואָס בעדאַרפען אַ נדבה נעבאַך, — און האָט זיך דאָ פער־גאַנגען אויף זיין שטייגער, איבער'חזר'ענדיג דאָס עטליכע מאָל מיט אַ געבעט און מיט רחמנות, און איז באַלד איבערגעגאַנגען שוין גאָר ווידער אויף איין אַנדער נוסח, אַרויסבעווייזענדיג בשעת מעשה אַזוי פיעל בריה'שאַפט מיט'ן האַלז, אַז דער עולם איז געבליבען אַפּהענדיג, פער'כשופ'ט, גאָר נישט אויף דער וועלט, און האָט לאַנג נישט געקאָנט קומען צו זיך. ערשט נאָך ראש־חודש־בענשען און צו דער שטילער שמונה־עשרה האָט זיך איינער מיט'ן אַנדערען שטיל איבערגערעדט אויפ'ן וואונק, מאַכענדיג מיט די פּלייצעס: „נ נ נ ? !" — און אָפּגעהאַפּט די שמונה־עשרה גיך אויף איין פוס, בכדי צו הערען, וואָס וועט זיין ווייטער. צו דער קדושה האָבען זיך אַלע בעצייטענס צוגעגרייט, דאָס הייסט, מע האָט זיך רעכט אויסגעהוסט, געבראַכט אין אָרדנונג די נעזער און אָנגעשטעלט מויל און אויהערען צו האָרכען עפּיס אַ נייעס. און יאסילע האָט געשענקט די מאַזעפּעווקער אידען אַ „כתר", אַזאַ מין „כתר", וואָס זייערע זיידעס אפילו האָבען דאָס ניט געהערט. די דאָזיגע קדושה — דאָס איז געווען אַ מין פאַנטאַזיע פון אַ משורר, וואָס נאָר איין מאָל ווערד זי געבוירען אין זיין מחשבה און מעהר קיינמאָל נישט. דאָס איז געווען אַ מחשבה, וואָס ווערד נישט אַרויסגעגעבען מיט ווערטער אָדער דורך נאָטען, נאָר עס רעדט, עס לאָזט זיך הערען; אַ מין שפּראַך, וואָס אַלע פערשטעהען זי, אַ מין געדאַנק, וואָס איטליכער האָט זיך אויף איהם זיין פּשט. יאסילע האָט צעלאָזט דאָס האַלז פריי אויף אַלע זייטען, מאַכענדיג דערביי משונה־ווילדע וואַריאַציעס, דרעהענדיג און בייטענדיג, פלאַנטענדיג און פלעכטענדיג אַרויף און אַראָפּ, אין דער לענג און אין דער ברייט, דערלאַנגענדיג די העכסטע און די דינסטע אָקטאַווע מיט געגנוג קונצען דערביי. די וואָס האָבען דעם „כתר" געהערט, האָבען געשוואָרען, אַז ביי די ווערטער

„מלאכים המוני מעלה“ — האט זיך זיי געדאכט, ווי עס שוועבען און עס דרעהען זיך ארום מלאכים פון אויבען מיט א נוזמא אידען פון אונטען, און אלע אינאיינעם דרעהען און פלעכטען און פלאנטען א קדושה צו גאט, רופענדיג איינער צום אנדערען מיט א זים קול: „קדוש! קדוש! קדוש!“... יוסילע האט אויסגעלאזט די קדושה מיט די ווערטער „הן גאלתי אתכם“ — איך האב דאך דאך אייך אויסגעלייזט, הויך און שטאלץ; דאס איז געווען ווערטער נישט פון קיין חזן, נאר פון א נביא, וואס רעדט אין נאמען פון גאט; ער איז מבטיח, ער שטארקט זיי, די אידעלעך, זיי זאלען נישט זיין אזוי געפאלען ביי זיך, ווארום „אני ה' אלהיכם“ — זיי האבען א גרויסען גאט, א שטארקען גאט!... יוסילע האט געקאנט אריינלעגען אין יעדען ווארט פיעל כונה און געפיהל, זיין האלז איז געווען מסוגל ארויסצוגעבען זעלטענע קולות, זיסע, ווי צוקער, גלאטע, ווי בוימעהל, הויכע, ווי דער הימעל, טיעפע, ווי דער ים, און ריינע, ווי גינגאלד. ווי פון א זיסען שלאף, ווי פון א גן-עדן-חלום, האט זיך דער עולם אויפגעהאפט, בשעת יוסילע האט אויסגעלאזט די קדושה און איז נעגאנגען ווייטער, שוין ווידער איבערבייטענדיג די שטימע גאר אויף איין אנדער שטייגער. ביי די ווערטער „יהי רצון מלפניך“ — עס זאל זיין דער ווילען פאר דיר, גאט, — האט יוסילע פערגלאנצט די אויגען צו גאט ארויף און האט אוועקגעלעגט א בקשה פאר איהם: „שתעלנו“ — זאלסט אונז ברענגען מיט א שמחה צוריק אין אונזער לאנד אריין, „ותטענו“ — און זאלסט אונז איינפלאנצען, בעזעצען אינ'ם גרעניץ פון אונזער אייגען לאנד — מיט א געבעט, כמעט מיט א געוויין און אזעלכע טרויעריגע ריהרענדיגע קולות, אז עס האט אנגענומען ביי'ם הארצען און עס האבען זיך געשטעלט טרערען אין די אויגען. אידען האבען זיך דאס צעווייגט א ביסעל, צעפעסטעט פאר גאט, ווי געליעבטע, הארציגע קינדערלעך, פון תמיד אן געבאלעוועטע, ציטעריגע בני-יחידים'לעך...

— ננו, יוסילע! ננו, א מוסף! — האָבען זיי געזאָגט אַלע אין איין קול, צוריק פון שוהל געהענדיג און שפּאַרענדיג זיך צו שמואליקען, זאָגען איהם אַ גוט שבת. — ננו, יוסילע! אַי, יוסילע! ווייל מיר וועלען לעבען, וועלען מיר דאָס דאָזיגע מוסף׳על נישט פאַרגעסען! דער טעם דערפון וועט אונז ליגען אייביג — אייביג!

— ס׳איז גאָר נישט קיין מענטשליכע שטימע מיט קיין מענטשליכען האַלז! — האָט געזאָגט מיט גרויס התפעלות איטליכער בעזונדער, זיצענדיג שוין ביי׳ם טיש. — נישט אַנדערש, אַז עס ליגט ביי איהם ערגיץ אַ פייפעלע אין מויל! ס׳איז עפּיס אַ מין שפּיעל־פויגעלע, אַ סאָלאָווייטשיק, אַיין אמת׳ער סאָלאָוויי — און געווג!

XIII.

בעלי־בתים שיקען דעם חזן „מיט די געסט“, און דער סאָלאָוויי צעגיסט זיך אין זיין שטייגער.

שיקען „מיט די געסט“ איז נאָך עד היום אַ מנהג אין מאַזעפּעווקע. אַז עס קומט צו איינעם איין אָנגעלעגטער גאַסט, שיקען איהם אַלע זיינע גוטע פריינד שבת צום טיש אַ בוטעל וויין אָדער אַ פלאַש מעד, און דאָס ווערד אָנגערופען „געשיקט מיט די געסט“. יענעם שבת האָט זיך שמואליק דעם חזנ׳ס טיר נישט צוגעמאַכט: דער אַריין, דער אַרויס; דאָס איז פון אבא־מאיר דעם נגיד, דאָס איז פון מענדעל דעם גרויסען, דאָס איז פון רב מנשה דעם רויטען, און דאָס — פון יענקעל דעם שוואַרצען... שמואליק האָט איטליכען בעזונדער געהייסען איבערגעבען:

„הערסט דו, מיידעלע? זאָלסט זאָגן דעם טאַטען דאַרטען, ער זאָל דערלעבען ביי זיין עלטערער טאָכטער צו דער חתונה, וועלען מיר דעמאָלט אָפּשיקען מיט גוטען וויין!“ אָדער: „הערסט דו, יונגעלע? זאָלסט זאָגן דעם טאַטען דיינעם, אם־ירצה־השם, צו דיין בר־מצוה!“... שמואליק׳ס פּנים האָט זיך אַזש פערפלאַמט פאַר גרויס שמחה, און די אויסגעלאָשענע אויגען זיינע האָבען זיך ווידער אָנגעצונדען מיט׳ן פייערעל פון אַמאָל; ער איז דעם דאָזיגען שבת געווען אויף׳ן זיבעטען הימעל. אפילו די פלונית׳טע זיינע, פון וועלכער ער האָט נישט געהערט קיין גוט וואָרט כמעט פון זינט ער קען זיך מיט איהר, האָט זיך אויך צעפלאַקערט און האָט בעוויזען, אַז זי איז צופריעדען מיט׳ן גאַסט, דורך די צוויי קוגלען, וואָס זי האָט געמאַכט, איינעם אַ לאָקשענעם לכבוד שבת און איינעם אַ בלעטערנעם, אַ געקנעטענעם מיט ראָזינקעס, לכבוד דעם גאַסט. „אנו? — האָט זי געזאָגט מיט אַ זיס שמייכעלע. — לאָמיר זעהן אַקאָרשט, צי איז דער גאַסט אַ געראָטענער, צי ניין? אָט וועלען מיר באַלד האָבען אַ סימן פון׳ם קוגעל“...

— איהר האַלט נאָך גאָר פון פאָרענט, אַפנים? — האָט זלאַטע געזאָגט, אריינקומענדיג מיט אסתר׳ען צו שמואליקען אין שטוב אריין. צוליעב דעם גאַסט האָט זיך זלאַטע איבערגעבעטען מיט שמואליק׳ס ווייב נאָך אין שוהל בשעת אויסנעמעניש. די חזנ׳טע האָט צום ערשטען אָנגעהויבען צו רעדען; זי האָט זיך צוגערוקט צו זלאַטען און האָט איהר אַ זאָג געטהאָן:

— המ... מיר האָבען עס היינט אַ גאַסט! מיין מאַן, כלעבען, איז שטאַרק צופריעדען.

זלאַטע האָט אויף איהר אַ קוק געטהאָן בייז, ווי איינער רעדט: „אהאַ! המנ׳ס מפלה?“ נאָר פון מענשליכקייט וועגען האָט זי איהר געענטפערט גאַנץ פריינדליך: „גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט!“ און עס איז אוועק צווישען זיי אַ לאַנגער און זעהר אַ אינטערעסאַנטער שמועס, אין וועלכען עס איז געווען אויס־

געמישט כל מאמינים שהוא: אי חלה, אי פיש, אי די קוה, אי די שכנה, אי דער שכנה'ס באָרשטש, אי דער שכנה'ס שנור די מופקרת, וואָס טראָגט די אייגענע האָר, ווי אַ געשלייערטע האַנזי, און אַזוי ווייטער — אָהן אַ סוף.

— גערענקט זשע, זלאַטע, — האָט די חזנ'טע עטליכע מאָל געבעטען — לאָזט זיך לאַנג ניט בעטען. אם־ירצה־השם, תיכף נאָכ'ן טיש, מיט אסתר'ען, למען השם!

זלאַטע האָט פערגעסען די אַמאָליגע שנאה צו דער חזנ'טע און איז געקומען מיט אסתר'ען אָפּגעבען שמואליקען כבוד. די חזנ'טע האָט זיי אויפגענומען אויפ'ן שענסטען אופן, זיי מכבד געווען מיט קוגעל און געזאָגט אַלע מאָל אויף דייטש, ווי מע רעדט ביי זיי אין באַרדיטשעוו: „פאַרוואָס געניסט איהר עפּיס ניט, זלאַטעניו, בלעבען, איהר האָט נאָך גאָר וועניג גענאָסען!"

שפּעטער אַ ביסעל איז אַריינגעקומען אויך זלאַטע'ס יונגערע שוועסטער, אַ גוטער פריינד און אַ נאָהענטע שכנה, די מוהמע יענטעל מיט איהר מאַן ביינישׂ'ען; אויך רב קלמן שדכן איז אַריין מיט אַ שבת'דיג פּנים און מיט אַ ברייטען גוט שבת, און טרינקענדיג „לחיים", האָט ער צוגעווינשעוועט שמואליקען, ער זאָל דערלעבען גרויס נחת אין זיין זוהנדעל, טאַקי אויף אַ קנס־מאָל, אם־ירצה־השם, אין גיכען.

— כ'האָב נענוג האָב איך! — האָט רב קלמן געזאָגט, פערקאָטשענדיג די ארבעל פון דער אַטלעסענער קאַפּאָטע ביז די עלענבויגענס און אָננעמענדיג זיך ביי דער גרויער באָרד. — זעהט איהר די באָרד מיינע? זי האָט ניט אַזוי פיעל האָר האָט זי ניט, וויפיעל שידוכים איך טראָג ביי זיך אָט אַ־דאָ־אָ (רב קלמן האָט בעוויזען מיט דער האַנד אויפ'ן שטערן). האָרכסט דו, שמואליק?...

— וואָס איז שייך? — האָט איהם שמואליק איבערגעשלאָגען סאַמע אינמיטען. — ווייס איך וואָס אייך קומט אַרויף אויפ'ן קאָפּ! מע האָט דאָס נאָך אפילו ניט אין זינען!

ביי די ווערטער האָט זיך יוסילע איבערגעקוקט מיט אסתר'ען, און עס איז זיי דורכגעלאָפּען אין דער מינוט אַ מחשבה אין קאָפּ, איין מחשבה ביי ביידען גלייך; אַ נייער געדאַנק, פון וועלכען זיי האָבען ביידע ביז אַהער גאָר נישט געוואוסט, אַ געדאַנק, פון וועלכען אַ מאַזעפּעווקער מיידעל און אַ מאַזעפּעווקער יונגעל ווערען רויט ווי פייער און זייער האַרץ ווערד געפּלעפּט, געפּאַנגען גאָר אומגעריכט. דער נאָמען פון'ם געדאַנק איז: „חתן־כלה"... דאָס וואָרט „חתן־כלה" איז ביי'ם מאַזעפּעווקער מיידעל אָדער ביי'ם מאַזעפּעווקער יונגעל אַ גאַנצער ראָמאַן, אַ פּשוט'ער, נאָר אַ שענער, אַ וואונדערליכער ראָמאַן, נישט קיין געמאַכטער, נישט קיין גע'מלאכה'טער, נישט קיין אויסגעטראַכטער, נאָר איין אמת'ער ראָמאַן, אָהן חכמות, אָהן קונצען, אַזוי אמת און אַזוי פּשוט, ווי די נאַטור אליין.

— אַצינד לאָמיר זיך נעמען אַקאָרשט צום איבעריגען ביסעל משקה! — האָט שמואליק אויסגערופען, נאָכדעם ווען ער האָט שוין צום מזומן בענשען פערזוכט אַ קאַפּעלע און איז אַ ביסעל פריילך געוואָרען. — אַנו, בייניש, נעם זיך נאָר, טהו אַ פּרוב!

בייניש, ווי אַ יונגערמאַן שוין פון הײנטיגער וועלט אַ ביסעל, האָט גענומען עפענען די פלעשלעך, און דער עולם האָט גענומען פערזוכען פון יעדענ'ס משקה צו קאַפּעלעך, טרינקענדיג לחיים און צווינשעווענדיג זיך איינס דעם אַנדערען אַלדאָס גוטס מיט פּרנסה און מיט ישועות ונחמות אויפ'ן כלל ישראל, אַזוי לאַנג, ביז מען איז געוואָרען מבוסם, טאַקי רעכט פערקלאָפּט. מע האָט גענומען רעדען אַלע אין איין קול, שמייכלען און ביסלעכווייז אונטערדרימלען, פּיקען מיט דער נאָז אין גלעזעל אריין, שוין כמעט נים טרעפּענדיג צום מויל.

— זעהט נאָר, זעהט, ווי זיי האָבען זיך דאָס אַ ביסעל אונ־טערגעפּילנעוועט! — האָבען די ווייבער צווישען זיך געשמועסט, פערקלויבענדיג זיך בעזונדער אין אַ ווינקעל און אַנווייזענדיג מיט

א געלעכטער אויף די מאנסבילען. — עס וואלט נישט געווען קיין עולה, איהר זאלט זיך צולעגען אפרוהען א ביסעל, כלעבען!

די מאנסבילען האבען דאס אבער געהערט, ווי דעם פאראַיאהריגען שניי: זיי האבען זיך געטהאן זייערס און צוגעווינשעוועט זיך אלדאס גוטס מיט'ן כלל ישראל. און די ווייבער האבען זיך שטארק פעררעדט וועגען עניני בעל־הבתישקייט, איבעררעדענדיג איינס דאס אנדערע, און קיינער האט גאר קיין צייט נישט געהאט צו בעמערקען, ווי יוסילע האט זיך דערוויילע צוגערוקט צו אסתר'ען און האט איהר אויסדערצעהלט אלסדינג, וואס מיט איהם האט פאסירט אין די דריי יאהר. יוסילען איז נאך קיינמאל נישט געווען אזוי אויפגעלעגט אויפ'ן הארצען, ווי יענעם שבת; עס האט זיך איהם גערואכט, אז ער איז א גרויסער, א גאנצער מענש, א מענש, וואס האט שוין פערזוכט געגוג צרות אין זיין לעבען. די אויגלעך האבען איהם געגלאנצט, די בעקלעך האבען געפלאמט. און מאכענדיג מיט די הענד, ווי א גרויסער, האט ער אין זיין לאנגען קאפאטקעלע מיט די פאה'לעך אויסגעזעהען פון דערווייטענס, ווי א קליין אידעלע, א קליינס און א קורצס, נאר מיט אלע פאסטעמקעס, מיט אלע פישטשעקלעך פון א אידען. יוסילע האט איהר דערצעהלט, ווי ביטער עס זענען איהם געווזען די דריי יאהר, וויפיעל צרות ער איז אויסגעשטאנען דארטען, ביי מיצין, ביז ער האט זיך ארויפגעשלאגען אויף א שטיקעל דרך. לכתחילה האט איהם מיצי אויפגענומען גאנץ פריינדליך, זיך בעריהמט מיט זיין ניי משורר'על פאר איטליכען בעזונדער. מיציכע אבער, דאס הייסט, מיצי'ס ווייב, איז מיט יוסילען נים אזוי צופריעדען געווען, ווי מיצי; זי האט אויף איהם געקוקט, ווי אויף איין איבעריגען עסער אין שטוב; זי האט געהאט געגוג עסערס אהן איהם אויך. זי איז אליין נישט געווען קיין עקרה און פלעגט צושטעלען מיצי'ן א ניי משורר'על אלע יאהר, אלע יאהר א נייעס, איין אייגענס. מע האט נישט ארויסגעזעהען, אז דאס סך קינדלען איהרס זאל זיין ביי איהר מאן ערער ביי

איהר שטאַרק אַנגעלענט; גאַרניט, מהיכא־תיתי, ס'זאָל זיין ווינציגער מיט אַ קינד, וואָלט אודאי גלייכער געווען, נאָר ס'איז שוין דאָ, לאָז עס זיך שוין וואַלגערן. און עס האָבען זיך דאָרט „געוואַלגערט" קינדער, ווי מיסט, און ביז זיי האָבען זיך אויפגעכאַפּט אויף די פיסלעך, האָבען זיי נעבאַך געליטען הונגער, געגאַנגען נאַקעט און באָרוויס, גוט אָפּגעקומען, גוט אויסגעריסען געוואָרען. מע קאָן זיך שוין גרינג פאָרשטעלען, אַז יוסילע, אַריינקומענדיג צווישען אַזוי פיעל אָרעמע בעשעפּעניש־לעך, האָט, געוועהנליך, קיין האָניג נישט געלעקט; ער איז פערשוואַרצט געוואָרען גלייך מיט זיי, טראָגענדיג די צרות ביי זיך פערבאָרגען. הכלל, יוסילען איז בעשערט געווען אין טעטרעווצע אויך האָבען אַ שטיפמאַמע; זי האָט איהם בענוצט אויף שטוב־מלאכות, אַרומגעשיקט אויף אַלע גענג, נאָכטראָגען איהר דעם קאָשיק פונ'ם מאַרק, געהן מיט די עופות צום שוחט, וויעגען דאָס קינד און נאָך אַזעלכע אַרבייט טהון, חאַפּענדיג דערביי גאַנץ אָפּט אַ רעכטען פּאַטש, אַ קניפּ און אַ סטוסאַק, ווי איין אייגען קינד, און לעגענדיג זיך גאַנץ אָפט שלאָפען אַ הונגעריגער און אַ דאָרשטיגער. היינט די יסורים, וואָס ער האָט געטראָגען דאָרטען פון זיינע חברים די משוררים, וכדומה נאָך אַזעלכע זייטיגע צרות! יוסילע האָט געהאַט אין טעטרעווצע דריי זעהר ביטערע יאָהר! ער האָט דאָס אָבער איבערגעטראָגען שטילערהייד, נישט דערצעהלענדיג מיצי'ן קיין מעשה, בכדי ער זאָל נישט אָנוועהרען די שטעלע, חס ושלום. די שטעלע איז ביי איהם געווען זעהר טייער. ער האָט געלערענט מיט חשק הלכות משורר, דורכגעגאַנגען דעם גאַנצען חדר, געשטודירט אויף חזן, אויסאַרבייטענדיג זיך די שטימע, און ער קאָן אַצינד זאָגען בפירוש, אַז ער בעדאַרף שוין מעהר נישט מיצי'ס תורה. ער איז קלאָר אין נאָטען, ברוך השם, אַזוי גוט, ווי אַלע משוררים, און איז שוין מעהר ניט מחויב צו טראָגען מיציכען דעם קאָשיק פונ'ם מאַרק און וויעגען איהר דאָס קינד. ער קאָן שוין אַצינד פערטרעטען די פיינסטע שטעלע ביי'ם גרעסטען

וועלט־חזן, און ווען ער פאָהרט ארויס אַ ביסעל אויף דער וועלט, וועט ער געווים ניט שלעכט מאַכען.

— אצינד בין איך געקומען אהיים אויף אַ פּאָר וואָכען זיך אָפּרוהען. — אזוי האָט יוסילע אויסגעלאָזט זיין דערצעהלונג. — נאָכדעם וועל איך שוין וויסען וואָס צו טהון. איך וואַרט נאָר אויף אַ בריוועל פון איינעם, וואָס האָט מיר צוגעזאָגט מיך נעמען אויף זיינע הוצאות — און דערצו מיר צאָהלען נאָך שען שכירות, אחוץ זייטיגע הכנסות. הכלל, ער וועט מיך גאָר גליקליך מאַכען, אבי איך זאָל ארויספאָהרען מיט איהם אויף דער וועלט. יענער איד איז אַמאָל געווען טאַקי ביי מיצי׳ן משורר. „גדליה באַס" רופט מען איהם. ער האָט מיך געהערט זאָגען הלל אין טעטרעוועץ, איז ער צו מיר צוגעזאָטען געוואָרען: „וואָס טויג דיר, זאָגט ער, דאָס משוררות? דו וועסט בעסער אליין חזן, אזוי ווי יענעם בעל־הבית׳על, זאָגט ער, וואָס די וועלט האָט מיט איהם געקלונגען"... איך האָב דאָס אלץ צו פאַרדאַנקען דיר, אסתר, וואָס דו מיט דיין מאַמען האָבען מיך דעמאָלט אָפּגעשיקט קיין טעטרעוועץ. ווען ניט איהר, וואָלט איך נאָך באַדאַרפט זיך וואַלגערען אָט דאָ, אין דעם וויסטען מאַזעפּעווקע...

ארויסזאָגענדיג די לעצטע ווערטער, ווילט זיך יוסילען זעהר אָננעמען אסתר׳ען ביי דער האַנד און דערצעהלען איהר דאָס אויך, ווי אזוי ער האָט געבענקט נאָך איהר אלע דריי יאָהר כסדר, ווי אזוי ער פלעגט בעטען גאָט פאַר׳ן טאַטען און פאַר איהר אויך, ווי אזוי זי פלעגט איהם אָפט קומען צו חלום און ארומנעמען איהם, אזוי ווי זי פלעגט איהם ארומנעמען דעמאָלט, בשעת זיי זענען נאָך געווען קליינע קינדער. יוסילע פיהלט, אז אצינד איז עפּיס אַנדערש, נישט דאָס, וואָס אַמאָל איז געווען... עס ווייזט זיך איהם אויס, אז אסתר איז ניט די אסתר, וואָס פריהער. אסתר האָט זיך באמת אין די דריי יאָהר משונה איבערגעביטען, געוואָרען העכער און שענער, און איהר פּנים האָט אויסגעזעהען

שוין ניט אזוי קינדעריש, ווי פריהער. עס האט זיך איהם אויס־געוויזען, אז האטש די אויגען זענען די זעלבע ליכטיגע, גלאנ־צענדיגע אויגען, וואס פריהער, נאר דער קוק איז ניט דער, וואס פריהער, און דאס גאנצע אויסזעהן איהרס איז ווי פון א דער־וואכסענעם, בעיאהרטען מענשען. אויך דאס רעדען איהרס און אלע איהרע פאסטעמקעס איז ווי ביי גרויסע, ווי ביי א כלה. עס האט זיך איהם אויסגעוויזען, אז אויף איהר ברייטען, ווייסען שטערן ליגט א קנייטשעל, ווי ביי איין עלטערען מענשען, און דאס לאכען איהרס איז שוין גאר נישט דאס, וואס אמאל. אמאל, אז אסתר האט געלאכט, האט דאס קול איהרס געקלונגען — עס האט זיך געלאזט הערען; אצינד האלט זי זיך איין בשעת זי בעדארף לאכען, גלייך ווי זי וואלט שוין געווען א בעיאהרטע, א אידינע... יוסילע זיצט און בעטראכט זי פון קאפ ביז די פיס. ער וויל געפינען אין איהר די איינענע אסתר, מיט וועלכער ער האט פער־בראכט כמעט אלע זיינע קינדערשע יאהרען, און עס דאכט זיך איהם אויס, אז זי איז שטארק פערענדערט געווארען. און וואס מעהר יוסילע בעטראכט זי, מעהר שעמט זיך אסתר; וואס מעהר ער איז זיך צו איהר מקרב, מעהר דערווייטערט זיך פון איהם אסתר. צווישען די דאזיגע קינדער, וואס זענען אמאל אינאיינעם אויף איין מיסט דערצויגען געווארען, איז פלוצים אויסגעוואכסען א וואנד, א מחיצה. א מחשבה פון דרך־ארץ־האבען, פון שעמען זיך, האט זיך אריינגעהאפט צו זיי ביידע.

— מיר איז ניט באשערט געווען צו הערען דיך דאוונען. — האט איהם אסתר א זאג געטהאן מיט א פריינדליך שמייכעלע. — ביז איך האב פארטיג געמאכט דעם שבת'דיגען טיש, צוגעגרייט אלע שאלעמייזען, איז אין שוהל געווארען אזא ענגשאפט, אז איך האב מיך גאר ניט געקאנט דערשלאגען.

— אוי, טאקי? ביזט געגאנגען אין שוהל אריין? — האט יוסילע אויסגעשריגען און די אויגען האבען איהם פערוואונדערט

געפּלישטשעט. ער האָט פּלוצים דערפּיהלט, אַז עס ווילט זיך איהם זינגען; עס קיצעלט און דראַפּעט איהם אין האַלז; עס טראָגט איהם אין דער לופטען — ער מוז, ער מוז זיך אויסזינגען!

זינגען האָט יאָסילע ליעב געהאַט נאָר דעמאָלט, ווען עס האָט זיך איהם געוואָלט זינגען, און ווען זינגען פּלעגט יאָסילע פון תּמיד אָן נאָר דעמאָלט, ווען ס'איז איהם געווען אָדער זעהר גוט, אָדער גאָר שלעכט אויפ'ן האַרצען, — דעמאָלט, אַז עס פּלעגט איהם צוטרעטען צום האַרצען, פּלעגט ער זיך צעגיסען אויפ'ן האַלז, ווי אַ סאָלאָוויי. אויך אַצינד, נעבען אסתר'ען, האָט זיך יאָסילע געפּיהלט, ווי דאָס האַרץ ווערד איהם ברייטער און פולער, עס ווילט זיך איהם זינגען. יאָסילע איז אויפגעשטאַנען פון'ם טיש און האָט זיך אוועקגעשטעלט אין מיטען שטוב גאָר, און האָט אָנגעהויבען צו זינגען. דער עולם, וואָס האָט שוין געהאַלטען גוט אונטער'ן גלעזעל, האָט זיך אויפגעחאַפּט ווי פון'ם שלאָף און אויפגעשטעלט די אויהערען. אויך די ווייבער האָבען אוועקגעוואָרפען סאַמע אינמיטען אַ שמועס, בכדי צו הערען יאָסילע'ס נגינה.

געזונגען האָט יאָסילע אָהן ווערטער, דאָס וואָס הייסט בלשון החזנים „נעמען אַ שטעל". אַזאַ שטעל פּלעגט אַמאָל דער ווילנער בעל־הבית'על זאָגען שבת־צונאַכטס צו די ערשטע סליחות. „אידען — דערצעהלט מען — פּלעגען שווימען אין טרערען פון גרוים מתיקות"... אָט אַזאַ מין שטעל האָט אַצינד יאָסילע גענומען. עס האָבען זיך גלאַט אַזוי געגאָסען זעלטענע קולות, זיסע געזאַנגען פון זיין האַלז, אַרויספּליהענדיג פון דאָרטען און אָנפּילענדיג די גאַנצע שטוב. אָט האָט ער זיך צעגאָסען מיט אַ טרויעריג, האַרצ־רייסענדיג געזאַנג, מיט אַ רחמנות און מיט אַ געבעט, מאַכענדיג מיט'ן האַלז פערשיעדענע קונצען, גלייך ווי די קולות וואָלטען זיך טוקען און געגאַנגען פון'ם וואַסער אַרוים; און אָט האָט ער זיך צעבייזערט אַזוי, אַז די פענסטער האָבען געקלונגען פון זיין

שטאַרק הילכיג קול; אָט איז ער זיך פֿערגאַנגען אויף זיין שטילער ווייבער שטימע, אַלע מאָל נידעריגער און נידעריגער, שטילער און שטילער, גלייך ווי ער וואָלט פֿערפֿאָהרען ערגיץ ווייט־ווייט, אראָפּגעלאָזט זיך ערגיץ גאַנץ נידעריג, זעהר־זעהר טיעף, און פֿון דאָרטען געשיקט אַהער ווייכע, גלאַטע געזאַנגען, צעשיטענדיג זיך בשעת מעשה אין אַזעלכע דריבנע טרעלען, גלייך ווי קליינע אַרבעסלעך וואָלטען זיך געקאַטשעט, פֿאַלענדיג אַראָפּ־אַראָפּ איינס נאָכ׳ם אַנדערע מיט אַ שרעקליך מהירות... און אָט האָט ער זיך ווידער ווי אויפֿגעחאַפּט מיט אַ גוואַלד, מיט איין אויסגעשריי, מיט אַ בייזער און מיט אַ געבעט, אויפ׳ן אידישען גאַנג. דער עולם האָט אַראָפּגעלאָזט די נעזער, די קאַרטוזלעך פֿעררוקט אַרויף, זיך פֿערטיעפֿט, פֿערזאָרגט, געווען אי יום־טוב׳דיג, אי בעטריעבט, פֿערוואָגעלט, ווי דער שטייגער איז ביי אידען, אַז מע דערהערט שפּיעלען אָדער זינגען. אויך די ווייבער האָבען צונויפֿגעלעגט די הענד אויפ׳ן האַרצען, אָנגעצויגען אַ פֿרום פּנים, ווי אין שוהל צום דאַווענען, בשעת מע דאַרף ענטפֿערען „ברוך הוא וברוך שמו, אָמן“... פֿון שמואליקען שמועסט מען שוין גאָר ניט: ער איז געווען גאָר ניט אויף דעם עולם; פֿון די עטליכע כוסות, וואָס ער האָט געמאַכט, האָט זיך איהם דאָס פּנים צעפֿלאַקערט, די אויגען צעברענט, און שמייכלענדיג האָט ער אויסגעזעהען, ווי אַ מענש, וואָס האַלט ביי׳ם וויינען. דאָס ביסעל משקה האָט איהם אָנגעמאַכט אין קאָפּ אַ שטיקעל מישמאַש: עס האָט זיך איהם פֿאַרגעשטעלט זעלדע זיין ווייב, ווי זי שטעהט אָט דאָ ניט ווייט, קוקט מיט טרערען און קוועלט פֿון יוסילען איהר בן־יחיד׳על.

„נו, זעלדע, — מאַכט צו איהר שמואליק — האָסט זיך, אַשטייגער, גערעכט, וואָס איז שייך, אויף דיין יוסילען, האַ?“... עס שטעלט זיך איהם פֿאַר אין דער מחשבה אַלערליי פּלאַנען; עס דאַכט זיך איהם, אַז מע שלאָגט איהם אָפּ די טירען — מע וויל יוסילען פֿאַר חזן. די קצבים חלש׳ען, ווילען איהם געבען צוואַנציג קערבלעך אַ וואָך, אחוץ הכנסה; די טעטערוועצער לייט

זענען אָבער אויך נישט קיין נאַראָנים: זיי ווילען איהם נישט אָפּלאָזען בשום אופן... און פון יאמפעלע, פון קאש־פערעוו, פון מאקארעווקע און פון אַלע שטעדט ארום און אַרום בעוואָרפט מען איהם מיט בריוולעך. „גיט איהם נאָר אהער, רב שמואליק, אַ רענדעל אראָפּ — אַ רענדעל ארויף, אבי גיט איהם אהער, אייער יוסילען!"... אַט אַזעלכע ליכטיגע און פריילינבע מחשבות און געדאַנקען האָבען זיך געפּלאָנטעט ביי שמואליקען אין קאָפּ, פערוויעגענדיג און פערשלעפערענדיג איהם אין אַ זיסען גן־עדן־שלאָף. און יוסילע האָט נישט אויפגעהערט צו זינגען, מאַכען קונצען מיט'ן האַלז, צעגיסענדיג זיך אויף טויזענדערליי אופנים, ווי דאָס שפּיעל־פויגעלע, בשעת עס דער־פיהלט און דערזעהט פאַר זיך די שענע, ליכטיגע, וואַרעמע זון. יוסילע האָט דערזעהען פאַר זיך אסתר'ען און איז, אַפּנים, פון איהר נתפּעל געוואָרען, ארויסזאָגענדיג זיין התפּעלות נים מיט ווערטער, נאָר מיט וואונדערליכע, געטליכע געזאַנגען פון זיין וואונדערליכען האַלז. דער סאָלאָוויי, דערפיהלענדיג די פרישע, נאָר־וואָס אויפגעלעבטע ווענע־צייט, האָט זיך צעזונגען, צעלאָזט דאָס העלזעל און צעגאָסען זיך אויף זיין שטייגער.

XIV.

גדליה באָס פיהרט־ארויס יוסילען אויף דער גרויסער פרייער וועלט.

גדליה באָס, אויף וועלכען יוסילע האָט ארויסגעקוקט, איז געקומען גיך, אַ סך גיכער, ווי יוסילע האָט גערעכענט. פער־פאַהרען איז ער גלייך צו שמואליק דעם חזן, אָפּגעלעגט ביי איהם דאָס פעקעל און צעשפּרייט זיך, ווי אַ מענש, וואָס איז געקומען

גליקליך מאכען די וועלט. ביי שמואליקען איז זיין קומען צו פאהרען געווען שטארק אנגעלעגט, און ער האט דאס געהאלטען פאר א גרויסען כבוד, וואס מענשען פאהרען־אראפ לכתחילה צו איהם. דערצו איז איהם דער אורח זעהר געפעלען געווען פאר א לייטישען מענשען.

גדליה באס איז געווען אזא מין פארשוין, וואס איז זעהר שווער געווען צו טרעפען וואס ער איז. א ביסעל איז ער געווען פון „היינטיגער וועלט”: די קאפאטע א ביסעל פערקירצט, די שווארצע גראבע פאות פערקאטשעט הינטער די אויהערען און די שווארצע געדיכטע בארד קיילעכיג, קונציג ארומגעבויגען, נישט חלילה ארומגעשוירען. דערפאר האט ער זיך צו מעריב אוועק־געשטעלט שמונה־עשרה אויף אנדערהאלבען שעה, זיך שטארק געשאקעלט און געווארפען מיט'ן קאפ אויף ביידע זייטען — רעכטס און לינקס, ארויסלאזענדיג אלע מאל א טיעפען זיפץ פונ'ם הארצען. „עס ווייזט אויס, א פרומער איד”, — האט זיך שמואליק געטראכט, בעטענדיג דעם אורח זיך וואשען און עסען וועטשערע. די גאנצע צייט פון דער וועטשערע האט גדליה געשוויגען, בעטראכט שמואליקען מיט זיין הויזגעזינד און געענט־פערט יוסילען נאר א צוויי־דריי ווערטער: וואס מאכט דער משורר, וואס מאכט יענער משורר. ערשט נאכ'ן בענשען, ביי וועלכען דער אורח האט פערגלאנצט די אויגען ארויף, צעה־לענדיג די ווערטער, האט זיך שמואליק אוועקגעזעצט מיט איהם בעזונדער אין צווייען אין א ווינקעלע שמועסען א ביסעל מכח דעם ענין, וואס יענער איז צוליעב דעם געקומען.

— ווילט איהר, הייסט דאס, אפנים, אז יוסילע זאל טאקי פאהרען מיט אייך? — האט איהם שמואליק א פרעג געטהאן, פערקוקענדיג איהם אין די אויגען אריין.

— וואס הייסט, איך וויל? — האט איהם גדליה באס געענט־פערט, גלעטענדיג זיך די בארד. — ער איז ביי מיר איינער, וואס?

איך פאָהר, ברוך־השם, מיט זיבעצעהן פּאַרשוין; מע באַדאַרף אויסשטעהן אַזאַ חברה, קיין עין־הרע, איז אויך ניט קיין קליינינ־קייט, ווי מיינט איהר, רב שמואליק? איהר זענט דאָך יאָ, ווי זאָגט ער...

— אודאי, וואָס שמועסט מען דאָ? — האָט איהם שמואליק געענטפערט, ווי אַ מענש, וואָס איז גענים אין אַזעלכע זאַכען. — איך מיין אָבער דאָס, וועגען מיין יוסילען שמועס איך; למשל, וואָס קאָן ער האָבען דערפון, אַשטייגער?

— וואָס הייסט האָבען? — האָט איהם גדליה געענטפערט, ווידער פערפאָהרענדיג אין אַ זייט. — האָבען צו האָבען איז דען גלייך? אַמאָל מאַכט זיך, מע קומט אין אַ שטעדטעל און מע פאָהרט אַוועק צוריק מיט וואָס מען איז געקומען, ווי זאָגט ער, בגפו יבוא בגפו יצא, און אַמאָל מאַכט זיך פאַרקעהרט, מע חאַפּט דעם טאָטער. הכלל, רב שמואליק, הוצאות שלאָגט מען זיך אויס יאַקאָס; אַט־אַזוי־אַ דרעהט מען זיך; איהר פאַרשטעהט אַיין עסק? אייך באַדאַרף מען דאָך נישט דערצעהלען.

— יאָ, וואָס איז שייך. עס רעדט זיך אַזוי. — מאַכט שמואליק. — איך שמועס אָבער אַקעגען דעם, יעדער מענטש וויל דאָך וויסען, וואו ער האַלט, צי עס טראָגט איהם, צי ניין. איהר פאַרשטעהט?

— וואָס הייסט טראָגען? קאָן מען זאָגען אויף אַ חזן: עס לוינט, צי עס לוינט איהם ניט? איך פרעג אייך, רב שמואליק, איהר זענט דאָך אַליין עפּיס, ווי זאָגט ער, ניט פון יענע חזנים. אַ חזן איז תמיד ווי אַ מיהלנער; כל זמן... איהר פאַרשטעהט? גאָר ניט, עס דרעהט זיך.

— יאָ, טאַקי, איהר זענט, בלעבען, געראָטען; איך באַדאַרף דאָך מיר אָבער וויסען מיינס, איהר פאַרשטעהט? עלעהיי איהר זענט דער קונה און איך בין דער סוחר; וואָס איז שייך, איהר

באַט־אַן אַ פּרייז, און איך וועל מיך שוין איבערלעגען און באַטראַכטן אַקוראַט. איהר פאַרשטעהט?

— שייך זאָגען דערביי אַ פּרייז? — מאַכט גדליה, צענעמענדיג די הענד און שמייכלענדיג דערביי זעהר אַנגענעהם. — עס ווענדט זיך שוין אַ ביסעל אין גליק און אַ ביסעל אין דעם, אויב מע נעמט־אוים ביי׳ם עולם. אונזערע אידען, ווייסט איהר דען ניט, רב שמואליק? דעם געפעלט און יענעם ניט. אַט נאַט אייך פּיצי: שוין, דאַכט זיך, פּיצי אַליין, פון דעסטוועגען, לאַמיך האָבען די ברכות, וואָס עס מאַכט זיך איהם... עט!

— ס׳איז אויך אמת! איך מיין גאַר ניט אַזוי ווייט; איך וואָלט צופריעדען געווען מיט האַלב, מיט אַ דריט־חלק פון פּיצי׳ן. לעולם איז דאָך מיין יוסילע נישט מעהר, ווי אַ קינד, וואָס איז שייך?

— אַ, איהר זאָגט אַ קינד, רב שמואליק? ביי אייך קומט־אוים, אַז אַ קינד באַדאַרף נישט קיין זאַך; די זייטיגע זאַכען זענען דאָ, פאַרשטעהט איהר מיך, צעהן מאָל אַזוי פיעל, ווי איהר קאָנט זיך פאַרשטעלען.

— ניין, איך שמועס ניט פון דעם! — זאָגט שמואליק, פיהלענדיג, אַז ער איז פערקראָכען קיין בויבעריק. — איך האָב געוואָלט זאָגען גאַר איין אַנדער זאַך.

— וואָס־זשע? איהר מיינט אודאי די הנהגה זיינע? מעגט איהר מיר גלויבען, רב שמואליק, אַז...

— חלילה! — שרייט שמואליק. — ניט דאָס מיין איך! איך רעד גאָר פון עפּיס אַנדערש!

— ע! לאָזט זשע זיך דיענען, מיין ליעבער איד. איך וויל אייך אויספיהרען אַקעגען דעם טאַקי, וואָס איהר אַליין זאָגט דאָס... איך מיין אַקעגען קינדער...

אַט אַזוי האָט מען זיך געפּלוידערט ביידע ביז גאַנץ שפּעט אין דער נאַכט, און שמואליק האָט זיך געלעגט שלאָפען מיט גאָר־

ניט. אויף מאָרגען האָט גדליה באָס אָנגעהויבען אונטערטרייבען יוסילען אין וועג אריין; ער האָט איהם אונטערגעגעבען היץ און איז איהם נאָכגעגאַנגען פיס־טריט. יוסילע פון זיין זייט, חאָטש עס איז געווען זעהר אַנגענעהם צו פערברענגען מיט זיינע ליעבע און גוטע פריינד, נאָר עס האָט איהם געצויגען אהין, אין דער גרויסער, פרייער וועלט אריין. ער האָט געזעהן, אַז ס'איז פאַר איהם קיין תכלית נישט צו בלייבען אין מאַזעפּעווקע, צו זיין געבונדען און געצוואונגען. זיין ציעל האָט ער נאָך נישט דער־גרייכט; יענע שענע מעשיות מיט יענע זיסע חלומות וועגען דעם „יונגעלע", „בעל־הבית'על", „קאַנאַריק" וכדומה אַזעלכע האָבען זיך איהם ווידער פאָרגעשטעלט מיט זייער גאַנצען גלאַנץ און מיט אַלע זייערע אַנטיקלעך, און עס האָט איהם אַלץ געצויגען אהין... ער האָט זיך נאָך אָפּגעבעטען ביי גדליה באָס אויף צוויי טעג, ניט מעהר, צו פערברענגען מיט זייניגע, אָפּצוגעזעגענען זיך מיט זיי פאַר זיין אוועקפאָהרען אין אַזאַ ווייטער נסיעה אַריין.

— ווען זשע, קלערט איהר, זאָל ער קומען צוריק אַהיים? — האָט שמואליק אינ'ם טאָג פון יוסילע'ס אוועקפאָהרען אַ פרעג געטהאָן ביי גדליה באָס, און עס האָט זיך געלאָזט הערען אין זיין קול אַ מין ציטערניש, ווי אַ מענש, וואָס וויל וויינען.

— וואָס הייסט אהיים? — האָט איהם דערויף גדליה באָס געענטפערט, ווי זיין שטייגער איז, אָפּקערעווענדיג אין אַ זייט. — אַפּנים, מיר פאָהרען דען ערגיץ אין איין אָרט אריין? מיר זענען דאָך וועלט־מענטשען: היינט זענען מיר דאָ, און מאָרגען דאָרטען, פונקט ווי די יריד־לייט; מע וויסט, צי מע וועט מאַכען גוט, צי ניין? גאָר ניט, מע פאָהרט — פאָהרט מען זיך.

שמואליק האָט מיט אַ מאָל אָנגעוואוירען דעם קוראַזש; ער איז יענעם טאָג געווען צערודערט, שטאַרק לאַ־עליכמ'דיג. דער גערדאַנק: „ווער איז אָט דער גדליה באָס, און וואָס איז מיט איהם דער מעהר?" — איז שמואליקען געקומען אויפ'ן קאָפּ שוין צו

שפעטליך. דערצו האָט איהם זלאַטע געפּיקט אין קאָפּ אַריין, בעוויזען איהם, אַז ער איז, משטיינס געזאָגט, אַ צאָפּ, ניט קיין טאַטע: אַ טאַטע זאָל זיך ניט צעפּרעגען פריהער, ווי בּיי לייטען...

און יוסילע האָט זיך געקליבען אין וועג אַריין. עס איז געוואָרען בּיי שמואליק דעם חזן אין שטוב אַ סומאַטאָכע — יוסילע פאָהרט אַוועק! מע האָט איהם צוגעגרייט עסענוואַרג אין וועג אַריין, אָנגעבּאַקען קיכלעך, קאַרזשעס און צוקערלעקאַך. זינט יוסילע איז געקומען פון טעטרעוועץ איז צו איהם די שטיפמאַמע גאַר איבּערגעביטען געוואָרען; זי האָט אָנגעהויבּען צו קוקען אויף איהם מיט דרך־ארץ, און אַז זי איז געוואָרען גוט, איז שוין צו איהר גוטסקייט נישט געווען קיין בּרעג. דעם גאַנצען פריהמאָרגען איז זי ניט אָפּגעטראָטען פון'ם אויווען, אַלץ געקאָכט און געבּאַקט, געבּראָטען און געפּרעגעלט, אַלץ יוסילען אין וועג אַריין. דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט, דאָס טיכעל האָט זי פערבּונדען מיט די עקען אַרונטער, און האָט אַליין מיט איהרע הענד איינגע־פּאַקעוועט יוסילען דאָס פּעקעל אין וועג אַריין. צוזעהענדיג פון איהר אַזוי פיעל געטריישאַפט, האָט איהר יוסילע מוחל געווען במחילה גמורה אַלע יסורים, מיט די צרות, מיט די פּעטש, וואָס ער האָט פון איהר אַמאָל געליטען. ער איז אין דער צייט גרייט געווען אַרומנעמען זי, ווי איין אייגענע מאַמע. יוסילע'ס האַרץ איז פאַר זיין אַוועקפאָהרען געווען ווייך, אָפען און געטריי צו אַלעמען, עס האָט איהם אויסגעוויזען יעדע זאַך יום־טוב'דיג. אַלע מענשען מיט די גאַסען מיט די הייזער האָבּען אויסגעוויזען בּיי איהם פיין, ליכטיג און פריילין. מאַזעפּעווקע, מיט איהרע בּלאָטיגע, פינסטערע געסלעך, מיט איהרע פינסטערע, איינגע־הויקערטע הייזלעך און מיט איהרע פער'חושכ'טע, פערזאָרגטע לייט, האָט אויסגעזעהען בּיי איהם אין די אויגען טאַקי נאָר ווי אַ גן־עדן, וואו אַלסדינג בּליהט און שיינט, וואו אַלסדינג לעבּט און פרעהט זיך, און ער איז גרייט אַרומנעמען און אויסקושען יעדען

בעזונדער. זיינע געדאנקען האָבען איהם אזוי געטראָגען, עס איז איהם געווען אזוי גרינג אויף דער נשמה, אז עס האט זיך איהם אויסגעוויזען, ער האָט פליגעל; ער איז נישט געגאנגען, נאָר ער האָט געטאַנצט; ער האָט נישט געקוקט, נאָר געשיינט און געלייכט; ער האָט נישט גערעדט, נאָר געזונגען. הכלל, יוסילע איז די גאַנצע צייט אין מאַזעפּעווקע געווען אויפ'ן הימעל — ער פאָהרט! יוסילע האָט גענומען דאָס תפילין־זעקעלע מיט'ן שטעקעלע און איז אוועקגעגאַנגען אין בית־המדרש אריין דאַווענען. נאָר פארבייגעהענדיג האָט ער זיך אריינגעחאַפּט צו זלאַטען אין שטוב אריין, בכדי צו געזעגענען זיך מיט אסתר'ען.

XV.

ווי יוסילע געזעגענט זיך מיט אסתר'ען

עטליכע מאָל.

איין טאָג א ליכטיגען האָט אסתר געהאָט אין איהר לעבען, א גוטען, א גליקליכען טאָג; דאָס איז געווען יענער טאָג, ווען יוסילע האָט זיך געקליבען אין וועג אריין. עס איז נאָך געווען גאָר פריה, בשעת יוסילע איז מיט'ן תפילין־זעקעל אונטער'ן אָרעם אריינגעקומען צו זלאַטען אין שטוב אריין זיך געזעגענען. זלאַטע איז געווען אין קלייט, די קינדער מנשה און אפרים זענען נאָך געשלאָפען; אין שטוב איז געוועזען נאָר איין אסתר. זי איז געשטאַנען ביי'ם פריפּעטשיק, צעלעגט א פייער און געקאָכט ציקאָריע אויף אָנבייסען. דערזעהענדיג יוסילען, האָט זי אראָפּ־געלאָזט די ארבעל, וואָס זענען איהר געווען פערקאַטשעט ביז די עלענבויגענס, ארויסבעוויזענדיג איהרע שענע, ווייסע הענד, און

דאָס פּנים איז איהר געווען פערפלאַמט פון׳ם פייער. די האָר זענען איהר געווען צעפלאָכטען, צעוואָרפען אויף די אַכסלען און ווי עס איז צונויפגענומען פון אונטען און אונטערגעשטעקט מיט אַ האָר־נאָדעל, און דאָס האָט איהר צוגעגעבען נאָך מעהר חן. דאָס ווייסע פּאַרטיכעל האָט אויף איהר געשעמערירט, צוגעבענדיג נאָך מעהר ליכטיגקייט צו איהר ליכטיג שיינענדיג פּנים. די הענד האָט זי צונויפגעלעגט אויפ׳ן הארצען, און קוקענדיג אַזוי פערטראַכט אויפ׳ן פייער, האָט זי אויסגעהערט יוסילע׳ס רעד, וואָס ער האָט גערעדט איבער איהר גאָר אָהן איין אויפהער. אָנגעהויבען האָט ער פון דעם, וואָס ער פאָהרט אַוועק אין אַזאַ ווייטען וועג אַריין, ער וועט זיך דאָס אָנזעהען אַ וועלט — טאַטעניו! ער וועט זיין אומעטום: אין מאַקאַרעווקע, אין קאַשפּערעוו, אין גנילאָפּיאַטעווקע, אין גלופּסק, אין דנעפּרעווער און אין טונעיאַדעווקע — און וואו ניט? גדליה באַס זאָגט איהם צו, אַז ער וועט מיט איהם זיין אין חמעלניצק און אין גאָנטאָיאַרסק אויך, איהם ווייזען דאָס טהעאַטער דאָרטען, וואו פּיצי׳ס טענאָר איז היינט משורר, דאָס הייסט, ער זינגט אַלע נאַכט אין טהעאַטער, און מע זאָגט, ער איז דאָרטען גליקליך, ווי די גאַנצע וועלט: ער שיקט איבער זיין טאַטען געלד אָהן אַ שיעור. זיין טאַטע איז חזן אין דער מאַקאַרעווקער קצב׳ישער קלויז, אַיין עני ואביון געווען, און היינט, זינט זיין זוהן איז אַזוי גרויס און געהויבען געוואָרען, איז איהם גוט ווי די וועלט... יוסילע האָט געזאָגט, ווען גאָט העלפט איהם חאָטש נאָר האַלב ווי פּיצי׳ס טענאָר, חאָטש אַ צעהנט־חלק, וואָלט ער, נישקשה, בעוואָהרענט זיין טאַטען אויף די עלטערע יאָהרען און נישט געלאָזט איהם, ער זאָל זיך איינרייסען דאָס געזונד ביי׳ם עמוד איינער אַליין: „גענוג געהאָרעוועט; ער מעג זיך שוין אָפּרוהען, בלעבען“.

ביי די ווערטער האָט זיך יוסילע שטאַרק צעהיצט; די אויגען האָבען איהם געברענט, דאָס פּנים האָט איהם געשיינט. יוסילע איז געווען נאָך גאָר אַ קינד, קאָן מען זאָגען, אַ יונגעל פון אַ יאָהר

זיעבעצעהן, ניט מעהר, נאר א גרויס יונגעל, איינער פון די אידישע יונגלעך, וואס וואכסען־אויס און ווערען צייטיג פאר דער צייט, פארטיגע אידעלעך. א דאנק די צרות, וואס ער האט געטראגען פון קליינוויוז־אויף, האט זיך יוסילע אויסגעארבייט, געווארען א קליין פארטיג אידעל, געגאנגען ווי איין אלטער, גערעדט ווי א בר־דעת, געפיהרט זיך ווי א איד. צוהערענדיג זיינע רעד, האט זיך אסתר גע'חידוש'ט אויף איהם: עס האט זיך איהר אויס־געוויזען, אז ער איז עלטער געווארען ניט מיט דריי יאהר, נאר מיט צעהן יאהר, און קוקענדיג אויף איהם, אויף זיין „אסאבע", האט זי זיך ניט געקאנט איינהאלטען, זי זאל זיך ניט צעלאכען. אסתר איז עלטער געוועזען פון איהם מיט א יאהר אנדערהאלבען און האט תמיד געקוקט אויף איהם, און אויך איצט, ווי אויף א קינד, א יונגעל. דערהערענדיג פון איהם אזעלכע ווערטער האט זי איהם גענומען בעטראכטען און האט איהם געלאזט רעדען, נישט איבערגעשלאגען איהם, ביז ער וועט נישט אויסלאזען ביז'ן סוף. און יוסילע האט גערעדט גאר אהן איין אויפהער, וואס ווייטער אלץ מיט מעהר היץ, פארגעלעגט גילדענע פלאנען און געקעהרט די וועלט. אז יוסילע האט זיך אפגעשטעלט אויף א מינוט, האט איהם אסתר א זאג געטהאן מיט זעהר א פריינדליך שמייכעלע:

— זעה־נאר, זאלסט נאכדעם נישט פארגעסען, וואס דו זאגסט אצינד, אזוי ווי זלמן־הערש, מיין מוהמע פריידע'ס עלטערער זוהן, געדענקסט איהם? פריהער, בשעת ער האט בעדארפט אוועק־פאהרען קיין בראד, האט ער איהר צוגעזאגט גילדענע בערג, און וויבאלד ער איז געקומען אויפ'ן ארט, האט ער געשיקט עפיס צוויי בריוולעך, און נאכדעם האט ער אויפגעהערט צו שרייבען ביז היינטיגען טאג. איך זאג עס אקעגען דעם, וואס צוזאגען איז קיין מלאכה ניט...

פון די דאזיגע ווערטער האט מען געקאנט ארויסזעהן, אז אסתר איז אויך ניט שטארק צופריעדען געוועזען פון יוסילע'ס

אוועקפאָהרען; עפּיס איז איהר דאָס האַרץ ניט גרינג געווען. איהם האָבּען די עטליכע ווערטער, אַפּנים, גוט דערלאַנגט; ער האָט זיך נאָך מעהר צעהיצט און געזאָגט:

— דו גלייכסט מיך, אסתר, צו יענעם שאַרלאַטאַן, צו זלמן־הערשען? זלמן־הערש איז פון תמיד אָן געווען אַ שייגעץ, איין עזות־פּנים. עס איז נישט געווען דער טאָג, מע זאָל איהם ניט קאַטעווען פאַר זיינע מיאוס'ע תנועות... וואָס גלייכסט דו מיך צו איהם? — האָבּ קיין מורא ניט, איך וועל מיין טאַטען נישט פאַרגעסען קיינמאָל. איך וועל זיין דאָרט, און מיין נשמה וועט זיין דאָ, ביי מיינע ליעבּע און געטרייע. איך וועל שיקען אָפטע בריוולעך. איך וועל דיר שרייבּען, אסתר, אַלע וואָך. וועסט מיר ענטפערען?

אסתר האָט געפיהלט, אַז עס בּרענט איהר דאָס פּנים, און האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגען. שפּעטער, אַז זייערע אויגען האָבּען זיך בּעגעגענט, האָבּען זיי זיך ביידע גאַנץ גוט פערשטאַנען, שוין פערשפּאָרט איבּעריגע רעד. זיי האָבּען נישט בּעדאַרפט פרעגען איינס ביי'ם אַנדערען קיין הסכמה. קיין ראָמאַנען האָבּען זיי ביידע נישט געלייענט. זיי האָבּען נישט געוואוסט, ווי אַזוי מען איז זיך נוהג אין אַזעלכע ענינים, און האָבּען דאָס נישט בּעדאַרפט וויסען: די נאַטור וויסט נישט פון קיין ראָמאַנען. יוסילע מיט אסתר'ען זענען פון קינדווייז אָן געווען אינאיינעם, און עס וואָלט זיי ביידען אַ גרויס חידוש געווען, ווען זיי זאָלען זיך בּעדאַרפען צעשיידען אויף תמיד, אויף אייבּיג. ביז אַהער האָבּען זיי דעם דאָזיגען געדאַנק געטראָגען ביי זיך אין האַרצען פערבּאָרגען; אַצינד, אַז עס האָט זיך געמאַכט, אַז זיי האָבּען זיך אויסגערעדט, נישט מיט'ן מויל, נאָר מיט די אויגען, מיט'ן קוק, איז דאָס שוין פאַר זיי ביידע קיין סוד נישט געווען, נאָר רעדען וועגען דעם איז פון דעסטוועגען געווען איין איבּעריגע זאַך, און טאַקי נישט אַזוי גרינג אויך. נישקשה, עס איז געווען צווישען זיי ווי אָפּגערעדט:

חתן־כלה, וואָס איז דאָ פאַרהאַן וואָס צו שמועסען? זיי זענען נאָך ביידע יונגע קינדער. יוסילע וועט פריהער ארויספאָהרען אויף דער וועלט; נאָכדעם וועט ער קומען, וועט ער... וועט זי... עס וועט שוין זיין רעכט!

— נו, דערווייל לאָמיר זיך, אסתר, געזעגענען. — האָט יוסילע א זאָג געטהאָן, אויסציהענדיג אסתר'ען זיין האנד, ווי א מענש, וואָס קומט־אָן פון א גרויסער שטאָדט און ווייסט די דאָרטיגע מנהגים. — זיי געזונט, אסתר!

— פאָהר געזונטערהייד! — האָט איהם אסתר געענטפערט, אויסציהענדיג איהם איהר האנד דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען. אסתר האָט געפיהלט, ווי יוסילע קוועטשט איהר די האנד שטאַרק, שטאַרק, און האָט איהר האַנד ביי איהם נישט ארויס־גענומען. ווער ווייסט נישט דעם טעם פון אזא מין האנד־קוועטשען? ווער ווייסט ניט דעם פשט פון אזא מין שלום־עליכם אָפּנעמען?... יוסילע מיט אסתר'ען זענען געווען אויפ'ן זיעבעטען הימעל. זיי האָבען זיך ביידע אויף א מינוט פערגעסען און זענען געווען איבערגעגעבען איינס דעם אנדערען מיט'ן גאַנצען לעבען. זייערע אויגען האָבען זיך נאָך א מאָל בעגעגענט און גערעדט צווישען זיך אויף זייער שפּראַך, אויף שטום־לשון, אויף יענעם לשון, וואָס איז בעקאַנט אַלע יונגע מענשען אין דער מינוט, ווען עס הויבט זיך אָן ביי זיי אין הארצען זייער וועסנע־צייט, די גליקליכסטע צייט פון דער ערשטער וואַרעמער, אמת'ער געטליכער ליעבע...

שטעהענדיג אויף דער שוועל, האָט זיך יוסילע נאָך א מאָל אומגעקעהרט מיט'ן פנים צו אסתר'ען און האָט איהר געזאָגט נאָך א מאָל „זיי געזונט". אסתר האָט איהם געענטפערט „פאָהר געזונט", און יוסילע זאָגט ווידער א מאָל „זיי געזונט", און וויל שוין אָנהויבען ארויסצוגעהן; פּלוצים קומט אָן זלאַטע פון הינטער זיינע פּלייצעס און מאַכט אזוי:

— שאַ־שאַ, קוק איהם אָן! וואָס פאַר אַ „זיי געזונט“ אַזוי פריה? האַר אוים אַ קאַפּעלע, ביז לייזער בעל־עגלה וועט זיך אַמאָל אויסקראַצען קומען מיט זיינע דריי פגירות, וועסט דו זיך נאָך קאָנען אָפּגעזעגענען זעכס מאָל. געה נאַר, יוסילע, דאַוון־אָפּ און קום צו אונז אויף אָנבייסען. דעם לעצטען וואַרמעס באַ־דאַרפסט דו עסען ביי אונז; דאָס וועט דיר זאָגען יעדער מענטש מיט יושר, אַז עס באַדאַרף אַזוי צו זיין! הערסט דו, אסתר? האָט מיר פרומע־בלומע געבראַכט אין קלייט אַריין פיש. וואָס זאָל איך דיר זאָגען?! געה דערוויייל אַרוים אין קלייט אַריין, איך האָב דאָרט געלאָזט דאָס משרת'על אליין. די כּדיונות זענען, ברוך־השם, אַזוי גרוים, האָטש נעם פאַרשלים די קראָם, שונאי ציון, צו אַלדי גוטע יאָהר! זיץ־אוים אַזאַ טאָג און פּרעגעל זיך אויף דער זון, טאָמער ווייסט דו וואָס? געדענק זשע, יוסילע, אויף וואַרמעס, למען־השם, אויף וואַרמעס! דעם טאַטען מיט דער מוהמע וועל איך רופען אליין: ס'איז ראש־חודש, אַ האַלבער יום־טוב. זיי מעגען קומען.

יענער טאָג, קאָן מען זאָגען, איז געווען דער בעסטער, דער ליכטיגסטער, דער גליקליכסטער טאָג אין אסתר'ס לעבען. אויף אַלץ איז אַ צייט; עס קומט אַ צייט אויך אויף דעם איינציגען בלומעלע, וואָס וואַכסט אין וואַלד ערגיץ אין אַ ווינקעלע, פאַר־וואָרפען, פערשטעלט, עלענד און וויסט. עס קומט אויפ'ן עלענדען בלומעלע די גוטע צייט. עס קוקט־אַראָפּ אויף דעם איין שטראַהל פון דער ליכטיגער זון. דאָס אויפגעלעבטע, דערפרישטע בלומעלע הויבט־אויף דאָס קעפּעל אויף אַ מינוט, צעלאָזט די בלעטעלעך, שיינט און בליהט, קוקט אין לויטערען הימעל אַריין און גיט־אָפּ אַ ליעבליכען גרוס דער מילדער נאַטור, וואָס האָט נישט פער־געסען אין איהר אויך, עלענדע, אָרעמע בלום...

XVI.

ער פאהרט אוועק און פערגעסט דעם „זיי געזונד“.

ווי א ליכטיגער שטערן, וואס פליהט דורך אויף דעם טונ־קעלען הימעל, טהוט א בלישטשע אין די אויגען, לאזט איבער נאך זיך א לאנגען ליכטיגען פאס און ווערד פערשוואונדען, אזוי איז אויך געוועזן יוסילע סאלאוויי אין דער אידישער מוזיקאלישער, דאס הייסט, חזנ'ישער וועלט. אט איז ער געקומען אין א שטאדט אריין, געמאכט א רעש, צווישען די אידען, זיך בעוויזען און פער־חידוש'ט, פער'כישופ'ט דעם עולם מיט זיין וואונדערליך משונה־זים קול, מיט זיין געטליך דאוונען און זינגען, — און אט איז ער פערשוואונדען געווארען, איבערלאזענדיג די שטאדט פערגאפט און פערוואונדערט, זיי זאלען רעדען פון איהם, דערצעהלען חידושים, איינלעגען נאך איהם די וועלט און גערענקען איהם מיט זיין דאוונען ווייל זיי וועלען לעבען. נאך איידער ער איז געקומען צו פאהרען ערגיץ אין א שטאדט אריין, פלעגט שוין ווערען, מיט א וואך פריהער, א רעש: „ער פאהרט! יוסילע סאלאוויי פאהרט צו אונז אויף שבת!“ און אז יוסילע סאלאוויי איז געקומען, איז געווארען אין שטאדט ערדטרעטעניש — אלע האבען געוואלט הערען דעם מאזעפעווקער סאלאוויי. צום מיינסטען פלעגט יוסילע סאלאוויי דאוונען אויף בילעטען, וועלכע דער עולם האט צעחאפט, נאך פריהער איידער מע האט זיך אומ־געקוקט. מעהר ווי איין שבת האט יוסילע סאלאוויי נישט פער־בראכט אין קיין שטאדט, מע זאל איהם אפילו אפגילטען, מחמת שטעדט איז דא א סך, און מע דארף זיין אומעטום. ערשט נאך זיין אוועקפאהרען פלעגט אנהויבען צו קאכען מיט איהם די

שטאָדט, איינער האָט איבערגעגעבן דעם אַנדערען זיינע געפיהלען מיט גרויס התפלות: „וואָס זאָגט איהר עפּיס אויפ׳ן סאָלאָוויי?!... וואָס זאָגט איהר אויף זיין שטימע?... האָט איהר איהם חאָטש אָנגעקוקט רעכט אין פּנים אריין?... וואָס זאָגט איהר אויף זיינע משוררים?... נו, מאזעפּעווקע! ננו, סאָלאָווייטשיקעל!!"... עס האָבען זיך געפונען אזעלכע ליעב־האָבער, וואָס זענען איהם נאָכגעפאָהרען אין דער אַנדערער שטאָדט אריין, בכדי זיי זאָלען איהם קאָנען הערכען נאָך אַ מאָל. אויף דער גאַס, אַז יוסילע האָט זיך בעוויזען, זענען איהם נאָכגעלאָפען אַ גאַנצע חאָפטע יונגלעך, ווייסע־חברה׳ניקעס, מיט אַ געשריי: „דער סאָלאָוויי! דער סאָלאָוויי!" און ניט נאָר קליינע קינדער, נאָר אויך אידען מיט בערד האָבען זיך אָפּגעשטעלט אַ קוק טהון אויפ׳ן מאזעפּעווקער סאָלאָוויי. דאַכט זיך, וואָס איז געווען צו זעהען דאָרטען? אַ בחור׳על פון אַ יאָהר זעכצעהן־זיעבעצעהן, מיט רויטע בעקלעך און מיט צוגעגלעטע פּאה׳לעך, מיט אַ לאַנג קאַפּאָטקעלע, ביז דער ערד, און מיט אַ האָזען קאַפּעלישעל — אָט דאָס איז אינגאַנצען געווען יוסילע סאָלאָוויי; נאָר זיין נאָמען איז געווען אזוי גרויס, זיין קול איז געווען אזוי וואונדערליך, זיין דאַוונען איז געווען אזוי געטליך־זיס, אַז זיין פּנים האָט אויס־געוויזען מיט אַ בעזונדער חן, און אַ זכיה איז געווען ווער עס האָט איהם אָנגעקוקט.

ווי פון יעדען גרויסען מענשען, האָט מען זיך אָנדערצעהלט פון יוסילע סאָלאָוויי מעשיות גענוג, און עס זענען געגאַנגען צווישן אידען לעגענדען וועגען איהם אָהן אַ שיעור. למשל, מע האָט דערצעהלט, אַז ער טראָגט ביי זיך אין האַלז אזא מין אינ־סטרומענט, אַ האַרמאָנקעלע אָדער אַ פּייפעלע, מיט וועלכען ער מאַכט אזעלכע קונצען; און עס קאָן גאָר אַנדערש ניט זיין, דען אזוי צו זינגען איז גאָר ניט קיין מענשליכער כח. אַנדערע האָבען דערצעהלט, אַז ס׳איז ניט קיין האַרמאָנקעלע, ניט קיין פּייפעלע, נאָר אזא האַלז פון געבוירען־אָן, וואָרום בשעת ער איז נאָך געווען

אַ קינד בײַ דער מאַמע אויף די הענד, האָט ער זיך איינמאָל אַזוי צעזונגען, אַז מע האָט פאַר איהם מורא געהאַט און אָפּגעפיהרט איהם צום רבי׳ן; דער רבי האָט איהם אַ קוק געטהאָן אין האַלז אַריין און האָט איהם געבענשט, ער זאָל אַזוי נושא חן זיין בײַ דער וועלט, ווי ער האָט נושא חן געווען בײַ איהם אין די אויגען. אויך האָט מען דערצעהלט, אַז יוסילע עסט נישט קיין שום זאַך: קיין ברויט, קיין פליישׁ און קיין פירות, אַחוץ הייסע מילך מיט גאָגעלמאָגעלס — און פון דעם לעבט ער; ער טרינקט אויס אַ שאָק אייער יעדען טאָג און דערפאַר איז איהם דאָס קול אַזוי ריין און געלייטערט. „פרום איז ער, — אַזוי האָט מען געזאָגט אויף איהם — ווי די וועלט, און לערענט אויסגעצייכענט". חאָטש קיינער האָט איהם נישט פערהערט, נאָר מע האָט געקאָנט אַרויסזעהן נאָך זיין פנים, אַז ער בעדאַרף זיין איין איידעל קינד; „שען איז ער — אַזוי האָט די וועלט געשמועסט — אַזוי, אַז ס׳איז איהם נישט אין פנים אַריינצוקוקען. פריצים, שררות, גראַפען און קניאַזען פלעגען זיך שפּיעגלען אין זיין ליכטיגער צורה".

די אַלע מעשיות האָבען, געוועהנליך, געגרייכט ביז מאַזעפּעווקע און זענען געווען פאַר שמואליקען, פאַר זלאַטען און פאַר אסתר׳ן אַ גוטער באַלזאַם, אַ רפואה צו זייערע יסורים, וואָס זיי האָבען געהאַט פון איהם: עס איז געווען אָפּגערעדט, אַז אויף סוכות זאָל ער קומען אַהיים זיך אָפּרוהען אַ ביסעל און פאָהרען ווייטער; צום סוף איז אַוועקגעגאַנגען אי סוכות, אי פסח, אי שבועות — און יוסילע איז נישטאָ; עס איז אַוועקגעגאַנגען נאָך אַ סוכות — און יוסילע איז נישטאָ; עס איז אַוועקגעגאַנגען נאָך אַ סוכות — און יוסילע איז אַלץ נישטאָ! ער שרייבט: „אָט קום איך, אָט קום איך" — און קומט נים. מע זאָל וויסען וואו איהם צו געפינען, וואָלט מען איהם געשריבען, זיך דורכגעפאָהרען צו איהם; אָבער אַז ער פליהט־אַרום איבער דער וועלט, היינט דאָ, מאָרגען דאָרט — געה זוך איהם. אַ שטיקעל גליק, וואָס ער שרייבט חאָטש בריוולעך. שפּעטער האָט זיך אָבער דאָס גליק

זויך אויסגעלאָזט; דאָס ערשטע האַלבע יאָהר האָבען זיי געהאַט
ין איהם גוטע פריילינבע בריוולעך; תחילת גאַנץ אָפטליך, און
נאָכדעם וואָס ווייטער שוין נישט אַזוי אָפט, ווי פריהער. נאָר
דאָך האָבען זיי געהאַט פון איהם גוטע ידיעות, אַז ער פאָהרט
אַרום איבער דער וועלט, ער מאַכט אַ רעש, געפעלט דעם עולם,
מאַכט געלד און פאָהרט ווייטער. שמואליק האָט עטליכע מאָל
מקבל געווען פון יוסילען אַ פּאַקעט מיט גראָבע עטליכע קערבלעך,
און מאַזעפּעווקע איז געגאַנגען מיט דעם חאָדאָראָם. „וואָס זאָגט
איהר אויף אונזער שמואליק דעם חזן? זיין יוסילע שיקט איהם
איבער אַהערצו געלט גוזמאות! ער וועט ווערען אַ נגיד אויף דער
עלטער!“... שפּעטער, אויף׳ן אַנדערען יאָהר, האָט יוסילע אויפ־
געהערט ניט נאָר געלד צו שיקען, נאָר אפילו אַזוי אַ בריוועל
פלעגט ער צושיקען איין מאָל אין דריי חדשים, אי דאָס —
עטליכע שורות: „ראשית קום איך דיר מעלדען, אַז איך בין,
ברוך השם, אין בעסטען געזונט, גיב גאָט דאָס נעמליכע פון אייך
צו הערען אָמן סלה!“... און ווייטער כמעט גאָרניט. נאָר
שפּעטער האָבען זיך די דאָזיגע בריוולעך אויך אויסגעלאָזט, און
יוסילע איז פערפאַלען געוואָרען, פערפאַלען, ווי אין וואַסער אַריין.
ניטאָ יוסילע! שמואליק דער חזן נעבאַך איז אַראָפּגעפאַלען מיט
אַ מאָל פונ׳ם הימעל אויף דער ערד. ער האָט געקלאָגט אויף זיין
טייערען זוהן, זיין אויג אין קאָפּ, זיין שטיצע אויף די עלטערע
יאָהרען — פערוויסט און פערפינסטערט איז ער געוואָרען! ער
איז אַרומגעגאַנגען אָהן אַ קאָפּ, גאָר נישט וויסענדיג וואָס מע
טהוט אַצינד „און וואָס הויבט מען אָן צו טהון?“ געגוג וואָס
דער אומגליק איז אַזוי גרויס, איז דער בזיון נאָך גרעסער.
שמואליק האָט זיך ניט איין מאָל אויסגערעדט זיין ביטער האַרץ
פאַר זיין גוטען פריינד, זלאַטע די צעלניקערין, זיך געהאַלטען מיט
איהר איין עצה. „וואָס טהוט מען און וואָס הויבט מען אָן צו
טהון?“ נאָר וואָס פאַר איין עצה האָט איהם געקאָנט געבען
זלאַטע, אַ אידינע און איין אַלמנה דערצו? זי האָט, ווי גע־

וועהנליך, אינגאנצען אויסגעוואָרפען די שולד אויף איהם, געזיידעט איהם, ווי אַלע מאָל, זאָגענדיג, אז ווען זי זאָל זיין א טאטע, וואָלט זי זיך אַנדערש נוהג געווען מיט איהר קינד, און ווען זעלדע, עליה־השלום, זאָל אצינד לעבען, וואָלט אַלסדינג געווען גאָר אנדערש!... די אַלע שמועסען צווישען שמואליקען מיט זלאטען זענען פאָרגעקומען פאַר אסתר'ען, און עס האָט זי נעבאך גוט געקרענקט, נישט קאָנענדיג ארויסזאָגען פאַר קיינעם איהרע פערבאָרגענע יסודים מיט איהר הארצוועהטיג.

שוואַרצע וואָלקענס האָבען זיך אָנגערוקט אויף אסתר'ס לויטערען הימעל, און די וועלט, וואָס איז איהר אויף א מינוט געווען ליכטיג און ליעב, איז איהר ווידער געוואָרען פער'חושכ'ט און פערוויסט, נאָך ערגער ווי פריהער. פריהער איז זיך אסתר געווען אין איהר ספערע, צווישען איהריגע, ווי דאָס קליינע בעשעפעניש'על אין דעם אייעלע, גאָר נישט וויסענדיג וואָס אויף יענער זייט טהוט זיך. אסתר וואָלט זיך געוויס געקריגען איהר גלייכען, איהר אמת'ען זיווג, זי וואָלט חתונה געהאָט אין א מזל־דיגער שעה; צי זי וואָלט געלעבט גליקליך, צי אפשר ניט אזוי גליקליך, נאָר קיין טענות וואָלט זי נישט געהאַט צו קיינעם, אזוי ווי אַלע אנדערע מאַזעפּעווקער מיידלעך. אצינד אָבער, אז איהר הארץ האָט פערזוכט יענעם הייליגען געפיהל, אצינד, אז זי האָט זיך אויף א מינוט געדעכענט אזוי גליקליך מיט איהר יוסילען, מיט איהר חתן, וואָס קיינער האָט ביי איהר נישט געוואוסט און אויף וועלכען זי האָט ארויסגעקוקט אזא צייט, — אצינד בעדאַרף זי זיך אָפּגעזעגענען מיט דעם געדאַנק און נאָך בעגראָבען זיך, בעהאַלטען זיך, טראָגען די צרות אינוועניג! אסתר האָט ביי זיך לאַנג נישט געקאָנט פועל'ען, אז יוסילע זאָל אזעלכעס טהון — אוועקוואַרפען, פערגעסען דעם זיי־געזונד, פערגעסען אויף אייביג! סטייטש, סטייטש! ער זאָל אזעלכעס טהון? וואו זענען זיינע רעד? וואו איז זיין געטריישאַפט צום טאטען? וואו זענען אַלע זיינע שבועות און צוזאָגעכצען? „אז יוסילע קאָן אזעלכעס

טהון, — אזוי האָט אסתר געזאָגט צו זיך אַליין — איז שוין עק װעלט!" נאָר דאָס, וואָס אסתר האָט געליטען אצינד, איז נאָך געוועזען גאָלד אקעגען דעם, וואָס ס'איז איהר פירגעשטאַנען ווייטער אין איהר לעבען...

XVII.

יוסילע סאָלאָוויי איז מרעיש עולם און ווערד א חברה־מאַן.

צווייערליי מינים נע־ונד איז פאַראַן אויף דער וועלט: איינעם טראָגען די צרות זיינע, רייסען איהם אָפּ פון דער היים, פון זיינע ליעבע, פערוואָגלען איהם, און איינעם איז דאָס נע־ונד זיינס אנגענעהם, און מחמת גרויס פערגעניגען פערדרעהט עס און פער'שיכור'ט איהם דעם קאָפּ, און ער ווערד געפּלעפט. אָט אזא מין נע־ונד איז געוועזען אונזער יוסילע. ארומפאָהרענדיג פון איין שטאָדט אין דער אנדערער, האָט ער אַליין נישט געוואוסט, וואו ער איז אין דער וועלט. יוסילע האָט נישט בעדאַרפט טראָגען אויפ'ן קאָפּ קיין שום דאגות. וואוהין צו פאָהרען און ווי אזוי צו פאָהרען. דאָס איז שוין געוועזען ניט זיין זאַך; דערויף איז געוועזען א גדליה באַס, וואָס איהם האָט שוין אַליין פערזאָרגט מיט אַלס־דינג, ווי איין אייגענער טאַטע. גדליה באַס האָט נאָר געטראָגען דעם נאָמען „באַס" פון אמאָל; נאָר זינט ער האָט אנגעהויבען ארויספאָהרען אויף דער וועלט מיט יוסילע סאָלאָוויי, האָט ער דעם באַס פערבויגען אין א זייט און האָט זיך גענומען צו אנדערע מלאכות: פאָהרען פון איין שטאָדט אין דער אנדערער — „בעשטעלען שבתים". בשעת יוסילע סאָלאָוויי האָט אין א

שטאָדט ערגיץ געדראַווענט שבת, איז שוין גדליה באַס געווען אין דער אַנדערער שטאָדט, זיך געדונגען דאָרטען מיט די גבאים ביז׳ן ביין אריין, בעשטעלט פאַר יוסילען א שבת, אָפּגענומען די עטליכע קערבלעך פריהער, און אַז יוסילע איז אָנגעקומען, איז גדליה אוועקגעפאָהרען אין דער דריטער שטאָדט בעשטעלען א שבת, און אַזוי ווייטער און ווייטער. גדליה איז געווען געניטער אין דעם ענין. יוסילע האָט זיך, נישקשה, געמעגט פערלאָזען אויף איהם מיט אַלסדינג; ער האָט שוין אליין געפיהרט דאָס גאַנצע רעדעל, געדונגען משוררים, געפיהרט די הוצאה, אליין זיך גערעכענט אומעטום — אַלץ אליין. יוסילע׳ס עסק איז געווען נאָר קומען, אָפּדאַווענען א שבת און פאָהרען ווייטער. ביי גדליה׳ן איז יוסילע געווען פעררעכענט, ווי איין אייגען קינד. ער האָט איהם אָפּגעהיט, ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פונ׳ם אויג. עס איז יוסילען געווען ביי איהם, אָהן עין־הרע, גאַנץ גוט, — אַזוי האָט יוסילע די ערשטע צייט אליין געשריבען צו זיינע ליעבע און געטרייע. די גוטסקייט זיינע האָט אָבער יוסילע דעמאָלט אליין נישט פערשטאַנען. די חברה משוררים, בעדאַרף מען וויסען, זענען א גוטע חברה. צום מיינסטען איז דאָס לעבעדיגע, פרייליכע יונגען, נאַר־וואָס בעפרייטע פונ׳ם ענגען פינסטערען חדר און פונ׳ם ביטערען רבינ׳ס קאַנטשיק אָדער פונ׳ם בעל־הבית׳ס רשות. אַרויס־פאָהרענדיג אויף דער גרויסער פרייער וועלט, זענען די דאָזיגע חברה־לייט, ווי די ווילדע לאָשעקלעך; זיי ווייסען נים, וואָס זיי זאָלען טהון פריהער. דאָס זענען צום מיינסטען אַזעלכע יונגלעך, וואָס זענען ביז אָהער זשעדנע געווען א שטיקעל ברויט, געווען תלמוד־תורה׳ניקעס, שניידער־יונגלעך אָדער משרתימ׳לעך. ווער זיי זאָלען נים זיין, געהט מען זיך באַלד צונויף אַלע אינאיינעם, און עס ווערד ביי זיי יד־אחת, איין דעה, איין שיסעל, און א לעבען ווי אין גן־עדן. פון אידישקייט, געוועהנליך, ווערד מען פּטור, מע טהוט וואָס דאָס האַרץ גלוסט. קומענדיג אין א שטאָדט, נעמט מען זיך באַלד צום עסען; דאָס עסען איז ביי זיי טייערער

פון אַלע אויף דער וועלט: **ווי הונגעריגע וועלף**, ווי הייעשריקען, בעפאַלט מען דעם בעל־הבית פון דער אכסניה און מע גיט איהם צו לייזען געלד. אין אַ פרייער צייט געהט מען אַרום איבער דער שטאָדט, מע רויכערט ציגאַרען, מע שטיפט און מע אַרבייט — הכלל, עס איז חי־געלעבט!

בשעת יוסילע איז געווען ביי מיצי'ן אין טעטרעוועץ, האָט ער נאָך פאָרט געהאַט אויף זיך איין עול און איז געווען פערנומען מיט'ן זינגען; דערצו האָבען איהם אונטערגעהאַלטען די בריוולעך פונ'ם טאַטען, וואָס פלעגט איהם אָפטליך דער־מאַנען, אַז מע בעדאַרף זיין אַ איד, נישט פערגעסען חס־ושלום לעגען תפילין אַלע טאָג, אָפּהיטען אַלע דינים, נישט אין זינען האָבען קיין נאַרישקייטען און געדענקען, אַז ער איז ניט גלייך צו אַלע אַנדערע משוררים, אַז ער איז אַ טאַטענ'ס אַ קינד... די דאָזיגע בריוולעך, וואָס יוסילע פלעגט מקבל זיין פון זיין טאַטען, זענען פאַר איהם געווען דער בעסטער מוסר, און ער האָט געפאָלגט דעם טאַטען, אָפּגעהיט אידישקייט, און מיט דער חברה זינגערס געהאַט ווינציג־וואָס מגע־ומשא, דען ער האָט דערויף קיין צייט נישט געהאַט: דעמאָלט, ווען ער איז געווען פריי פון זינגען, האָט ער אויף זיך געהאַט אַנדערע אַרבייט — וויעגען מיציכען דאָס קינד, טראָגען איהר דעם קאָשיק פונ'ם מאַרק, שייערען דאָס מעש, וכדומה; יוסילע האָט דאָס אָבער אַלסדינג אָנגענומען פאַר ליעב, אַבי זינגען ביי מיצי'ן. שפּעטער אָבער, אַז יוסילע דאָס זינגערל איז געוואָרען „יוסילע סאָלאָוויי", אַ מענש פאַר זיך, און איז אַריין צווישען איין אַנדער חברה, אַ קאָמפּאַניע פון לעבעדיגע פרייליכע יונגען, דורכגעטריבענע, פער־שלעפּטע קרענק, יונגען, וואָס זענען אויסגעווען אַ וועלט און ווייסען וואָס בעדייט לעבען, האָט זיך יוסילע'ס טבע איבער־געביטען. לכתחילה, אַז ער האָט געזעהען זייערע תנועות, האָט ער דאָס נישט געקאָנט סובל זיין, און האָט זיך די ערשטע צייט געקלאָגט פאַר גדליה באַס. גדליה האָט איהם אויסגעהערט און

געענטפערט מיט אַ שמייכעלע: „ביזט נאָך גאָר אַ קינד, יאָסילע. מע באַדאַרף קענען די חברה! זיי זענען פון׳ם לעבעדיגען לאַנד“... שפּעטער האָט יאָסילע בעמערקט, אַז גדליה אַליין היפּערט אַמאָל אויך ביי׳ם דאַווענען, פערפעהלט אַ מנחה, און דעסגלייכען. „אַ מנחה איז ניט קיין ציעג, זי געהט נישט אין שאָדען“ — פּלעגט גדליה זאָגען מיט אַ ווערטעל, בעמערקענדיג, אַז יאָסילע חידוש׳ט זיך דערויף. אויך דאָס האָט יאָסילען שטאַרק געוואונדערט און אַ ביסעל פערדראָסען אויך, וואָס אַזאַ פיינער מענש, אַזאַ לייטישער איד, אַ איד מיט אַ טלית־קטן, ווי גדליה באָס איז, זאָל זיך פערגינען אוועקזעצען שפּיעלען מיט דער חברה משוררים אין „אָקע“ אויף אַ גאַנצער נאַכט, אויסהערען זייערע ווערטלעך און צוזעהן אַלע זייערע מיאוס׳ע גענג. וואָס ווייטער האָט זיך אָבער יאָסילע איינגעוועהנט מיט דער חברה, געוואָרען מיט זיי חבר און נאָכגעטהאָן זיי אַלע זייערע חפציות. ער האָט אָנ־געהויבען, ווי זיי, גאַנץ אָפטליך פערבויגען דאָס דאַווענען און חאַפּען גלייך מיט זיי אַ קערטעל, שפּיעלען אין אָקע, נאַשען קאָנפעקטען און אַמאָל מאַכען בקאָמפּאַניע אַ כוסה אויך. דאָס קאַפּאָטקעלע האָט ער אונטערגעשניטען, די פּאות פערקירצט און פערשאָרט אַרונטער די אויהערען, די האָר געשמירט מיט פּאָמאַדע, זיך שטענדיג געפּוצט און איז געוואָרען צולעצט אַ גאַנצער שטשאָגאָל. אויף געלד איז יאָסילע סאָלאָוויי נישט געווען אַזאַ געטרייער בעל־הבית; אַרום איהם האָבען זיך פּאַזשיוועט אַלע משוררים, נאָר מעהר פון אַלע האָט אָפּגעלעקט אַ ביינדעל גדליה באָס. געפיהרט האָט זיך יאָסילע, ווי אַ גרויסער, חאָטש ער איז מעהר ניט אַלט געווען ווי זיעבעצעהן יאָהר. יאָסילען איז זעהר געפעלען געווען, וואָס קומענדיג אין אַ שטאָדט אַריין, איז מען איהם נאָכגעלאָפען, געטייט אויף איהם מיט די פינגער, זיך גע׳חידוש׳ט אויף זיין שענקייט, אַרויסזאָגענדיג דאָס איהם אין די אויגען, און צום מיינסטען מיידלעך און ווייבלעך. יאָסילע סאָלאָוויי האָט געהאַט אַ שם צווישען זיי פאַר אַ „פאַרשוין“, און

ער האָט זיך נעמענגט בעריהמען נאָכדעם, אז מע פלעגט איהם נאָכלויפען, קושען די טריט זיינע און וואַרפען זיך איהם אויפ'ן האַלז. א שען פּנים'על איז אמאָל א ווילדער חסרון. עס קאָן זעהר זיין, אז ווען ניט דאָס, עס הייסט, ווען יוסילע סאָלאָוויי זאָל ניט געווען זיין קיין שען יונגעל, וואָלט ער אפשר נישט אזוי גיך קאַלי געוואָרען. זיין שען פּנים'על, קאָן מען זאָגען, האָט איהם אוועקגעקוילעט. א סך גלייכער און געזינדער וואָלט געווען פאַר איהם, פאַר זיין טאַטען און פאַר אלעמען, ער זאָל ניט געווען זיין אזא פּאַרשוין און מע זאָל ניט געווען טייטען אויף איהם מיט די פינגער און מע זאָל איהם נישט געווען פערדרעהען דעם קאָפּ מיט נאַרישע יונגעלשע זאַכען... צוליעב דעם האָט יוסילע פערלאָרען זיין תמימות, זיין עהרליכקייט, זיין געטריישאַפט צו דער היים מיט אלע זיינע פריהעריגע גוטע פּאָסטעמקעס, און ער האָט מיט דער צייט אַנגעוואָהרען דעם גאַנצען גלאַנץ, דעם ברען, דעם כבוד, דעם חן ביי גאָט און ביי לייט.

א חזן איז ניט קיין אַקטיאָר. דער איד האָט אודאי ליעב, מע זאָל איהם זינגען, בעוויזען בריה'שאַפט, מאַכען קונצען ביי'ם עמוד וכדומה; דער חזן טאָר אָבער ניט פערגעסען דאָס אויך, אז ער הייסט „שליח־צבור", דאָס הייסט, א געשיקטער פון קהל, א מליץ־יושר, א דערפּוטאַט, און דעריבער פאָדערט פון איהם דער עולם, ער זאָל זיין א מענש פון גוטע מדות, א לייטישער איד, ניט קיין הפקר־יונג, וואָרום א בית־המדרש איז ניט גלייך צו טהעאַטער. דעמאָלט, אז יוסילע סאָלאָוויי האָט זיך געפיהרט אידישליך, עהרליך און פרום, ווי עס געהער צו זיין, האָט זיין דאַווענען ביי'ם עמוד געהאַט נאָר איין אַנדער מתיקות, און ער אליין האָט געהאַט ביי יעדען דעם זיעבעטען חן. שפּעטער אָבער, אז ער האָט זיך אַנגעהויבען פיהרען אַנדערש, האָט ער אַנגעהויבען בּיסלעכווייז נמאס צו ווערען דעם עולם, פּסול און מיאוס: „א שענער בעל־תפלה, — האָט מען אויף איהם געזאָגט — אז ער שפּיעלט נאָר אין קאָרטען, עסט קאַלבאַסען און שפּאַצירט אַרום

מיט מיידלעך; אַ לייטישער בעל־תפלה!"... אַזוי ווי בּיי אַלע מענשען אויף דער וועלט, פיהרט זיך אויך בּיי אידען: כל זמן מע האַלט פון איינעם, איז מען נישט קאַרג אויף קיין שבחים, מע פערגעטערט איהם און מע שרייט וועגען איהם אויף אַלע גאַסען; וויבּאַלד אָבּער ער ווערד נמאס דעם עולם, אַזוי הויבּט מען אָן צו זוכען אויף איהם חסרונות, מע לעגט אַרויף אויף איהם די בּאָד און מע ווערד פלוצים געוואָהר וועגען איהם אַזעלכע זאַכען, וואָס די האָר שטעלען זיך קאַפויר. דאָס אייגענע איז געוועזען מיט יוסילע סאַלאָוויי: אַז ער איז געוועזען גוט, איז ער געוועזען גוט אָהן אַ שיעור און אָהן איין ערך; קוים אָבער האָט מען איהם אַריינגענומען אין מויל אַריין, האָט מען בּאַלד אָנ־געהויבּען דערצעהלען וועגען איהם זעהר מיאוס'ע מעשיות. דער האָט דערצעהלט, אַז ער האָט אַליין געזעהען מיט זיינע אויגען, ווי יוסילע סאַלאָוויי איז אַרומגעגאַנגען אויף דער סטאַנציע אָהן אַ היטעל, געזונגען סאַלדאַטסקע ליעדלעך, געפיהרט אַ „פערליע־בּעניש" ערגיץ דאָרטען... און דער אַנדערער האָט דערצעהלט, אַז מע זאָגט, אַז יוסילע האָט אום יום־כפור געגעסען אַ חזיר'על, פריש געפרעגעלט אין פוטער. אַ דריטער האָט דערצעהלט, אַז ער האָט געהערט, אַז מע האָט יוסילען אַראָפּגעפיהרט ערגיץ אין אַ שטאָדט פונ'ם עמוד עפּיס פאַר זעהר אַ מיאוס'ע מעשה... הכלל, יוסילע סאַלאָוויי האָט זיך צולעצט פערדיענט אַזאַ נאָמען, אַז ער וואָלט טאַקי געמוזט אָפּטרעטען פונ'ם עמוד און פערלאָזען דאָס חזנות, נישט קוקענדיג אויף גדליה בּאַס, וואָס האָט איהם געוואָלט איינ־רעדען, ער זאָל זיך נישט צוהערען צו די רעד, וואָס מע רעדט אויף איהם. „לאָזען אונזערע אידעלעך רעדען צעזעצטערהייד, אַבּי געלט!" — האָט גדליה בּאַס געזאָגט.

דאָס נאָכגעבּען, וואָס גדליה בּאַס האָט אַזוי נאָכגעגעבּען יוסילען, איז געוועזען נישט אומזיסט. יוסילע סאַלאָוויי איז פאַר איהם געוועזען אַ גוטע אַרענדע, פון וואַנען ער האָט זיך געצויגען זיין „חיונה", געהאַט דורך איהם פרנסה בּכבוד. חוץ דעם האָט

גדליה געהאַט אַ קוק זעהר אַ ווייטען; דער קוק איז געווען — אַ שידוך. גדליה האָט געהאַט אַ טאָכטער, אפילו ניט אַזאַ פּאַרשוין, נאָר זעהר אַ קלוג מיידעל, איין אונטערדערוואַכסענע, שוין רעכט אין די יאָהרען, אַריבער צוואַנציג, דאָס הייסט, כמעט דרייסיג יאָהר אַלט. „נישטאָ קיין גליק!“ — האָט זיך גדליה אָפּטליך געקלאָגט פאַר די משוררים און יוסילען אויך בתוכם. — „נישטאָ קיין מזל און גענוג! אַזאַ געראָטען מיידעל, ווי ביי מיר איז, און ס'איז שווער צו געפינען דאָס גלייכען איהרס; וואָרום אַבי וועמען וויל זי נישט, און דאָס וואָס זי וויל, איז נישט צו געפינען, ווי געוועהנליך, היינטיגע מיידלעך“... אָט אַזוי פלעגט גדליה באָס אָפּט אונטערשמועסען פערשטעלט, ווי זיין שטייגער איז געווען, תמיד רעדען האַלבע ווערטער, אויפ'ן וואונק, יענער זאָל זיך אָנשטויסען. מע האָט בעדאַרפט זיין שוין גאָר אַ גראָבער נאָר, מע זאָל זיך נישט אָנשטויסען, וואָס גדליה האָט געמיינט, רעדענדיג פאַר יוסילען מכח זיין טאָכטער. ער האָט דאָס גאַנץ גוט פערשטאַנען און האָט זיך געמאַכט נישט וויסענדיג. יוסילע איז שוין געוועהנט געוואָרען צו אַזעלכע זאַכען. אין איטליכער שטאָדט, וואוהין ער איז אָנגעקומען און האָט אָפּגעדאַווענט אַ שבת, האָבען נאָכדעם די שדכנים איהם אָפּגעשלאָגען די טירען; מע האָט איהם גערעדט שידוכים איינעם גרעסער פונ'ם אַנדערען, מיט צעהן טויזענד, פופצעהן טויזענד, צוואַנציג טויזענד... עס האָבען זיך געפונען צווישען נגידים אַ סך בעלנים, וואָס האָבען געוואָלט שען בעצאָהלען, אַבי צו בעקומען יוסילע סאָלאָוויי פאַר איין איידעם, ובפרט נאָך אין יענער צייט, ווען יוסילע האָט נאָך ניט אָנגעוואָהרען דעם גלאַנץ און האָט זיך געפיהרט אידישליך. געוועהנליך, האָט מען זיך געווענדט נוט צו איהם גלייך, נאָר צו גדליה באָס, ווי צו איין עלטערען מענשען. גדליה פון זיין זייט, רעדענדיג האַלבע ווערטער, אויפ'ן וואונק, האָט געזעהען מיט אַלע מעגליכקייטען אָפּצושלאָגען, צערייבען, אָוועקמאַכען מיט דער האַנד, דען עס האָט איהם זעהר נישט געפּאַסט אַקעגען יענעם קוק,

וואס ער האט אליין געהאט אויף יוסילען. עס איז אבער געקומען די צייט, ווען גדליה האט ארויסגעזעהען, אז זיין קוק איז קיין קוק נישט, פוסטע חלומות, וואס מע דארף זיי ארויסשלאגען פון קאפ און פערגעסען, נישט לעבען מיט קיין נארישע מחשבות. יוסילע האט איהם בפירוש געזאגט, אז ער האט אפילו נישט אין זינען א חתן צו ווערען. ער וויל שוין פאהרען אהיים, זיין בעשערטע וועט ער זיך געפינען דארטען, צווישען זייניגע. גדליה האט ארויסגעזעהען, אז די שפיעל איז פאר'ן טייוועל... דערצו האט זיך אונטערגעווארפען א זייטיגער ענין, וואס האט גדליה'ן פריי־טשמעליט דעם קאפ, געפלעפט דעם מוח און פערבלענדעט די אויגען מיט היבשע עטליכע קערבלעך, אויף וועלכע גדליה איז תמיד געווען א גרויסער בעלן. ומעשה שהיה כך היה:

XVIII.

פערעלע די דאמע האלט ביי אוועקפאהרען פון דער שטאדט סטרישטש, נאר צוליעב יוסילען בלייבט זי איבער.

צווישען יאמפעלע און צווישען מאקארעווקע, פונקט אויף דעם מיט־וועג, געפינט זיך דאס געוויסע שטעדטעל סטרישטש, וואס איז בעקאנט אין דער וועלט מיט איהרע מיוחסים, אייניקלעך, מקובלים און גלאט אזוי שענע אידען, ארעמע לייט, וואס פאהרען־ארום אויף דער וועלט, איטליכער מיט א יחוס־בריוועל, אז כפי ער איז דעם זיידענ'ס איין אייניקעל, קומט איהם דעריבער א שענע נדבה... פון וואס די אידען לעבען דארטען — איז שווער

צו זאָגען; אַז מע טהוט אַ חאַפּ אַ סטרישטשער בעל־הבית און מע פרעגט איהם, ווי אַזוי און פון וואַנען דער איד שלאָגט זיך דאָרטען דורך, ענטפערט ער: „אָט אַזוי, ווי איהר זעהט"... און מיינט, אַז דערמיט איז ער שוין יוצא לכל הדעות. זייער הויפּט־מסחר איז דאָרטען מעקלעריי; דער פרעמדער, אַז ער קומט אַהין צו פאָהרען, ווערד ער נבהל ונשתומם, זעהענדיג פאַר זיך אַזאַ מחנה פון מעקלערס: מעקלערס פון תבואה, מעקלערס פון געלד פערלייהען, מעקלערס פון הייזער, מעקלערס פון דיענ־סטען, מעקלערס פון חזנים, — כמעט אַלע סטרישטשער בעלי־בתים זענען מעקלערס. עס געפינען זיך דאָרטען אַ גוזמא בטלנים און חברות אַלערליי: אַ „חברה משניות", אַ „חברה תהלים", אַ „חברה שומרים־לבוקר", און נאָך און נאָך חברות אָהן אַ שיעור. אויך געפינען זיך דאָרט עטליכע בתי־מדרשים, אַ חוץ קלייזלעך און מנינים, אַ באָד איין אייגענע, און צוויי בית־עלמינ׳ס, איינער איין אַלטער און איינער אַ נייער, און ס׳איז אַ סברה, אַז מע שמועסט שוין מכח פערנעמען אָרט אויף אַ דריטען בית־עולם... נגידים איז פאַרהאַן דאָרט געצעהלטע; מע רופט זיי „די סטרישטשער אַקציזניקעס". אַפּנים, עס איז זיי פערבליבען דער דאָזיגער נאָמען נאָך פונ׳ם אָטקופּ, פונ׳ם אַקציז. די דאָזיגע ברידער, די אַקציזניקעס, לאָזען זיך הערען אויף דער וועלט נישט אַזוי מיט זייער צדקה, ווי מיט זייער גרויס עשירות: „זיי זענען רייך ממון־קורח, — אַזוי זאָגט מען אין סטרישטש — מע לעבט ווי די שררות, נאָר יענעם גיט מען ניט אַ גראָשען אפילו. גאָט־ברוך־הוא טיילט איין איינעם גאָר און דעם אַנדערען גאָרנישט"... פון דעסטוועגען, אַז איינער פון די ברידער איז געשטאָרבען, זענען יענעם טאָג געווען צוגעמאַכט די קלייטען, און די גאַנצע שטאָדט האָט בעוויינט רב משה־וואָלף דעם אַקציזניק, ווי עס געהער צו זיין, אַז עס שטאַרבט דער נגיד פון שטאָדט. געשטאָרבען איז רב משה־וואָלף אָהן קינדער און האָט זיין גאַנץ פערמעגען איבערגעלאָזט זיינע יונגערע צוויי ברידער, מאיר־הערש

און פּסח־ליב. און אויך אַ היבשע סומע געלד האָט ער אָפּגעשריבן זיין דריט ווייב, אַ יונגע אַלמנה, וואָס ער האָט נאָר־וואָס געבראַכט פון באַרדיטשעוו, אַ פּאָר יאָהר פאַר'ן טויט. אַחוץ דעם האָט זיך אָט די יונגע אַלמנה נאָך פאַר'ן מאַנ'ס לעבן אַראָפּגעשאַרט היבשע עטליכע גראָשענס — אַזוי זאָגט מען — און האָט געזאָלט אַרויספיהרען פון סטרישטש, ווי מע האָט געשמועסט, אַ צוויי הונדערט טויזענד קערבלעך, אַוועקפאָהרען צוריק קיין באַרדיטשעוו און ערשט דאָרט קריגען איהר זיווג, דאָס הייסט, אַ מאַן אַ יונגען, נישט קיין זקן, ווי משה־וואָלף איז געווען. האָט זיך אָבער פּונקט אין יענער צייט אונטערגעחאַפּט יוסילע סאָלאָוויי, און משה־וואָלפ'ס ווייבעל, די יונגע אַלמנה, פּ ע ר ע ל ע ד י ד אַ מ ע , איז געבליבען לעת־עתה אַ דאָרטיגע.

„פּערעלע די דאַמע" האָט מען זי אין סטרישטש גערופען דערפאַר, ווייל זי איז געווען דאָרטען כמעט די איינציגע, וואָס איז געגאַנגען אָנגעטהאָן ווי אַ פּריצה, אַרויסגעפאָהרען אין אַ קאַרעטע, געהאַט ביי זיך אין שטוב אַ הונד און געשפּיעלט „אויפ'ן פּאָרטאָפּיאַן". נאָך בשעת משה־וואָלף איז געזעסען שבעה, האָט מען שוין אין סטרישטש געשמועסט, אַז אַצינד וועט ער חתונה האָבען פאַר אַ יונגער, וואָס זאָל זיין פון היינטיגער וועלט, וואָרום פאַר וואָס ניט? געלד האָט ער — מעג ער זיך פערגינען אַלסדינג... און דאָס שטעדטעל האָט טאַקי געטראָפען: משה־וואָלף, איבערוואַרטענדיג שלשים, איז זיך אַוועקגעפאָהרען ערגיץ, פערשטעהט זיך, קיין באַרדיטשעוו, און האָט אין גיכען געבראַכט צו פיהרען מיט זיך אַ „דאַמע"... וואָרום זינט סטרישטש איז אַ שטאָדט, געדענקט מען נאָך ניט, אַז אַ אידינע זאָל האָדעווען אַ הונד און זאָל שפּיעלען אויפ'ן פּאָרטעפּיאַן. געוועהנליך, האָט מען, דאָס ערשטע מאָל דערהערענדיג זי שפּיעלען, בעלעגערט די גאַס, וואו משה־וואָלף איז געזעסען: „אַ אידינע אַ כלי־זמר'טע גאָר!" און עס האָבען אָנגעהויבען צו פליהען ווערטלעך אויף אַלע זייטען וועגען דעם הונד מיט'ן פּאָרטאָפּיאַן. „די דאַמע", אָדער „פּערעלע

די דאַמע" — אַזוי איז פֿערבליבן איהר נאָמען שוין אויף תמיד. אַ סך מענשען האָבען זיך געשאַרפֿט די צייהן, גענייהט זיך אַ בייטעלע: „סטייטש, אַזאַ דאַמע! עס וועט איהר דען אָנשטעהן צו דינגען זיך? אַ נדבה — שמועסט מען ניט; די לייט האַלטען פֿון דעם!"... מע האָט אָבער גיך דערזעהען, אַז מע האָט זיך אָפּגענאַרט פֿון אויבען ביז אַראָפּ: פֿערעלע די דאַמע, וואָס איז אויסגעוואַקסען אין אַזאַ מסחר־שטאָדט, ווי באַרדיטשעוו, האָט זיך געקאָנט דינגען שענער פֿון אַלע סטרישטשער ווייבער די מאַכ־ליאַרקעס, און אַ נדבה געבען האָט זי נאָך ערגער פֿיינט געהאַט, ווי איהר מאַן. „אודאי באַדאַרף מען קאָנען צימבלען אויפ'ן טופּטשאַן, — האָבען איהר די סטרישטשער ווייבער געזאָגט מיט אַ שטאָך — אודאי באַדאַרף מען נאָך זיין אַ צעדאַמטע, אַז מע זאָל אַזוי קאָנען יענעם אויסקאָכען דאָס וואַסער"... אָדער: „פֿערעלע, זאָלט איהר געזונט זיין! שענקט אונז אַ ברויט; לאָז זיך אייך דאַכטען, עלעהיי איהר גיט דאָס אָוועק אייער הונט"...

נאָך בשעת יוסילע איז געווען אין מאַקאַרעווקע, האָט מען איהם איינגעלאַדען קיין סטרישטש אויף אַ שבת. יוסילע האָט זיך אפילו געקנייטשט, זעהר נישט געוואָלט פֿאָהרען אין אַזאַ העק, אַ שטעדטעל פֿון סאַמע קבצנים. אויסערדעם האָט ער גערעכענט פֿון מאַקאַרעווקע זיך אַריבערחאַפּען קיין קאַשפּערעוו און פֿון דאָרטען אַראָפּחאַפּען זיך אַהיים, קיין מאַזעפּעווקע. עס איז איהם שוין, קאָן מען זאָגען, נמאס געוואָרען דאָס אַרומפֿאָהרען, נע־ונד זיין, אָפּגעריסען פֿון דער היים; ער האָט זיך שוין אפילו געגרייט אָנשרייבען אהיים עטליכע ווערטער (שוין אַזאַ צייט קיין בריוועל נישט געשיקט!) — איז אַריינגעקומען גדליה, ימח־שמו, מיט זיינע גוטע רעד און האָט איהם איבערגערעדט, אַז ס'איז פֿיעל גלייכער צו מאַכען דעם מאַרשרוט פֿריהער קיין סטרישטש אויף „שבת־חזון", פֿון דאָרטען קיין פּליאַסקעדריגעווקע, און ערשט פֿון דאָרטען גלייך קיין מאַזעפּעווקע, אַזוי אַז מע קאָן אויסמיידען

קאַשפּערעוו. פערבויגען דאָס אין אַ זייט. — „וואָרום ווערליג קאַשפּערעוו איז זעהר אַ ליטיש אָרט אויף חזנים, מעג דאָס פריהער דריי מאָל פאַר׳שרפ׳עט ווערען, צו־ל־אַלדי שוואַרצע יאָהר!“ — אזוי האָט גדליה גע׳עצה׳ט און אַזוי איז דאָס געבליבען, אָהן טענות.

אָנקומענדיג קיין סטרישטש אויף שבת, האָט יוסילע סאַלאָוויי מיט דער קאָמפּאַניע זיינער אַנידערגעלעגט אַ דאַוונען, אַזוי אַז דאָס גאַנצע שטעדטעל איז געגאַנגען האָדאָראָם, און מע האָט בעלעגערט די אַכסניה, וואו יוסילע איז געשטאַנען, אָנצוקוקען האָטש פון דערווייטענס דעם מאַזעפּעווקער סאַלאָוויי. צווישען די אַלע נייגיעריגע צו זעהען יוסילען איז געווען אויך רב משה־וואָלפ׳ס יונגע אַלמנה, פערעלע די דאַמע, וואָס האָט איהם געהערט דאַוונען און איז געקומען פון שוהל אַהיים אַ צעקאָכטע, אַ צעשרויפטע, גאָר אַ געפלעפטע. „איך וואָלט איהם אַ בעלנ׳טע געווען אָנקוקען אין פנים“, — האָט פערעלע די דאַמע געזאָגט צו איהרע נאָהענטע לייט. זי האָט זיך שבת ביי טאָג אָנגעטהאָן אין איהרע זיידענע מלבושים און בעהאָנגען זיך מיט איהר טייערער ציערונג, מיט די פּערעל, דימענטען און בריליאַנטען, און איז אַרויסגעגאַנגען מיט איהר פּאָקאָיאָווע שפּאַציערען איבער דער שטאָדט, און פונקט פאַרביי דער אַכסניה, וואו עס זענען געשטאַנען יוסילע מיט זיינע לייט. זומער־לעב, די פענסטער פון דער אַכסניה זענען אָפען; אָנגעשפּאַרט אויףביידע הענד, שטעהט יוסילע סאַלאָוויי ביי׳ם אָפענעם פענסטער און בעטראַכט די שטאָדט סטרישטש מיט איהרע לייט. אויפ׳ן קאָפּ טראָגט ער אַ יאַרמעל־קעלע, מיט גאָלד געשטעפּט און מיט אַ זילבערנעם קאָטעם; די לאַנגע, רוסיאַווע האָר פערשאַרט אַרונטער און צעוואָרפען איבער די אַכסלען; דאָס פנים איז איהם לויטער־ווייס; די קאַרע אויגען, גרויסע, גלאַנצענדיגע, קוקען־אַרוים שמייכלענדיג פון די געדיכטע ברעמען. אַרום איהם שטעהען די חברה משוררים און מע שפּעט און מע לאַכט אויס די שטאָדט סטרישטש מיט איהרע לייט.

— וואס זאגסט דו אויף דעם דאזיגען „טרישטש"? — שמועסען די חברה־לייט צווישען זיך. — דאס שטערטעל איז פארבליבען פונ'ם אלטען עפוש.

— ווער איז אט א יענעם ווייבעל, באהאנגען מיט בריליאנטען פון קאפ ביז די פיס? — פרעגט יוסילע, בעטראכטענדיג פערעלע די דאמע און בעגעגענענדיג זיך מיט איהרע שענע אויגען. פערעלע איז נישט קיין מיאוס ווייבעל, א דיקע, נאך גאר א יונגע, ווייס, ווי א געראטענע בולקע, מיט א ווייסען, פעטען גיידער, בעהאנגען מיט גרויסע פערעל, מיט א סך בריליאנטענע פינגערלעך, מיט בראסלעטען, קייטעלעך, פליטערלעך אהן א שיעור, אנגעטהאן זעהר רייך, איינגעטונקען אין זייד און אין סאמעט נאך דער לעצטער בארדיטשעווער מאדע, און טרעט־ארוים ווי א פאווע. דורכגעהענדיג עטליכע מאל פארביי דער אכסניה, האפט זי א קוק אויף יוסילען, און קומענדיג אהיים, דערפיהלט פערעלע, ווי עס ציהט איהר דאס הארץ און עס געהט איהר אוים דאס חיות. נאך בשעת משה־וואלף האט געלעבט, האט זי ניט איין מאל געקלערט ביי זיך אין הארצען, אז זי וועט בלייבען איין אלמנה, וועט זי נעמען א בחור אדער אזוי א יונגען מאן, וואס זאל זיין א שענער, א בלאנדין... און איין אלמנה וועט זי דאך מוזען אמאל בלייבען, דען משה־וואלף איז געווען אלט און קראנק. גענומען האט ער זי, געוועהנליך, נאר פאר איהר שענקייט אליין. ער האט זי נאר גליקליך געמאכט; א כתובה האט ער איהר געשריבען אויף מאה אלף קערבלעך, און צוגעזאגט איבער הונדערט און צוואנציג יאהר זי בעפריעדיגען, נישט פערגעסען זי בשעת דער צואה... פערעלע איז געווען נאך זעהר א יונג מיידעל דעמאלט. נאר זי האט ליעב געהאט זיך שען אנטהון, ווי אלע בארדיטשעווער מיידלעך, געהאלטען פון דער מאדע, תמיד ארויס־געקוקט אויף א רייכען חתן. געוועהנליך, איז איהר משה־וואלף נישט געווען צום הארצען, נאר די „מאה־אלף" מיט זיין קארעטע, מיט זיין שען מעבעל. מיט אלעם מיט אנאנדער האבען איהר אזוי

פערדרעהט דעם קאָפּ, אַז ס'איז ביי איהר גיך געוואָרען רעכט אַלסדינג. נאָר איין זאַך האָט זי נישט געקאָנט איבערטראָגען — דאָס, וואָס די שטאָדט הייסט „סטרישטש“: „נאַ דיר גאָר סטרישטש! אַ שענער נאָמען! פּע, חלשות!“... אַזוי האָט זיך פּערעלע געקלערט, און עס האָט זי גוט געקרענקט. משה־וואָלף האָט איהר אָבער אַ טובה געטהאָן — ער האָט תיכף נאָך דער חתונה אָנגעהויבען צו קרענקען, און האָט אַזוי אָוועקגעקרענקט אַ פּאָר יאָהר, ביז ער איז געשטאָרבען, און פּערעלע די דאַמע איז אויפגעבונדען געוואָרען. פון דעסטוועגען האָט זי זיך בע־גאַנגען, ווי איין עהרליך ווייבעל, אַ אידישע טאָכטער, דהיינו: זי איז אָפּגעזעסען שבעה, איבערגעוואַרט שלשים, ווי עס געהער צו זיין, און ערשט נאָכדעם זיך גענומען מיט איהר שטובמיידעל, לאה'צי די פּאָקאָיאָווע, זיך צונויפלעגען די מלבושים, זיך קלויבען אין וועג אַריין. געוועהנליך, האָבען זיך צו איהר געלאָזט שדכנים פון דער וועלט, אָנשלאָגענדיג איהר גרויסע שידוכים; פּערעלע די דאַמע האָט אָבער נישט געוואָלט הערען און זעהען — זי וויל ניט קענען דאָס וויסטע סטרישטש, זי וואָלט שוין געהרען גיכער פון דאַנען פּטור ווערען. זי האָט שוין אפילו אַוועקגעשריבען אַהיים צו איהר טאַטע־מאַמע, אַז נאָך שבת, אם־ירצה־השם, פאָהרט זי אַהיים קיין באַרדיטשעוו. צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז זי 'איז פאָרט געבליבען אין סטרישטש. און איבער וועמען? איבער יוסילע סאָלאָוויי!

— וואָס זאָגסט דו אויף דעם יוסילען? — מאַכט פּערעלע די דאַמע צו לאה'צי דער פּאָקאָיאָווע, שפּאַציערענדיג פאַרביי דער אַכסניה מיט איהר און וואַרפענדיג אַהינצו אַ קוק.

— וואָס זאָל איך זאָגען? — ענטפערט לאה'צי די פּאָקאָ־יאָווע. — ער איז אַוודאי שען, אַזוי ווי דער מאָרגענשטערן איז שען, פונקט אַזוי ווי יענער סאַלאָמאָן, וואָס שטעהט באַ־שריבען אינ'ם ראָמאַנס: הויך געוואַכסען, שען געבויט און מיט בלאָנדע האָר...

לאה׳צי די פּאַקאַיאָווע האָט ליעב געהאַט צו לייענען ביכלעך, פון יענע מעשה־ביכלעך, וואָס אויפ׳ן ערשטען בלעטעל שטעהט אָנגעצייכענט: „אַ העכסט־אינטערעסאַנטער ראָמאַן, נאָכדרוק פערבאָטען". די דאָזיגע מעשיות פלעגט לאה׳צי די פּאַקאַיאָווע לייענען הויך אויף אַ קול פאַר פערעלע דער דאַמע, בשעת משה־וואָלף איז געלעגען אויפ׳ן קראַנקען־בעט. פערעלע פלעגט זי כלומרשט אויסלאַכען מיט איהרע מעשה׳לעך און טאַקי בשעת מעשה האָבען פון זיי הנאה... געבראַכט האָט פערעלע די דאָזיגע פּאַקאַיאָווע מיט זיך פון באַרדיטשעוו; איהר ארבייט איז געווען נאָר אָנטהון די מאַדאַם, געהן מיט איהר שפּאַציערען, זיין שטענדיג נעבען דער מאַדאַם; זי איז געווען ביי איהר דער גאַנצער בעל־סוד און האָט גלייך מיט דער מאַדאַם ארויסגעקוקט ביי זיך אין הארצען, אז דער בעל־הבית זאָל זיך שוין גיכער אָפּטראָגען, חאָטש ארויסרעדען דאָס אָפּענטליך האָבען זיי זיך ביידע געשעמט. מע האָט זיך גוט פערשטאַנען איינס דאָס אַנדערע אָהן ווערטער און מע האָט גוט געוואָלט דערלעבען שוין פאָהרען אהיים... לאה׳צי, חאָטש זי איז געווען אַ מיאוס׳ע מויד און אַ געשטופּעלטע, פון דעסטוועגען האָט זי זיך געהאַט איהר חתן אין באַרדיטשעוו. געהייסען האָט ער לוי־מאָטעל און איז געווען „ביי אַ טיטין־געשעפט", דאָס הייסט, ער איז געווען אַ פּאַפּיראָסניק. ביי אַנדערע האָט לוי־מאָטעל געמעגט הייסען וואָס ער וויל זיך, ער האָט זיך געמעגט זיין איין אַלטער פּרישטשעוואַטער בחור מיט געלע האָר, — נאָר ביי איהר אין די אויגען האָט ער אויסגעזעהן, ווי „איין ענגעל, הויך געוואַכסען, שען געבויט", און דערפאַר האָט זי זיך מיט איהם „געליעבט", פּונקט אַזוי ווי עס שטעהט בע־שריבען אין יענע „ראָמאַנסען", וואָס זי לייענט. לאה׳צי האָט ליעב געהאַט איהר חתן, זי איז איהם געווען אמת געטריי, לעצט איבערגעגעבען. וואו זי האָט נאָר ערגיץ געהאַט אַ קערבעל, האָט זי דאָס איבערגעשיקט צו לוי־מאָטלען; דאָס גאַנצע דאַבריע־מזל איז ביי איהר אריין צו איהם; זי האָט זיך נישט פערגונען מאַכען

קיין איבעריג קלייד, קיין בורנוסעל, קיין שטיוועלע: „מע באדארף דאס אוועקשיקען לוי־מאטלען, ער קעהר אודאי באדארפען האבען געלט!“ דערפאר האט איהר לוי־מאטעל געשיקט גוטע בריוולעך אלע וואך, און איין בריוועל מיט'ן אנדערען זענען געווען ווי א צווילינג, גלייך ווי איין מאמע האט זיי געהאט.

„און איך גרים דיר“ — פלעגט איהר לוי־מאטעל שרייבען אלע וואך — „און איך דאנק דיר מיין ליבע כלה פאר דער מתנה און איך האב זיך געמאכט נייע שטיוויל מיט גאליאשען און איך בעט דיך שרייב מיר וואס מאכסטו אין דיין געזונט און צי דיין בעל־הבית לעבט נאך און איך בין דאנקען גאט געזונט און קיין ארבייט מאכט זיך ניט גילזים קאסט היינט וואלוועל און קיין געלט פארדינט זיך ניט און שיק מיר מיין ליבע כלה אויף א נייעם גארניטער און יענער גארניטער איז שוין אלט געווארען און שרייב מיר וואס מאכסטו אין דיין געזונט און צי דיין בעל־הבית לעבט נאך...“ די דאזיגע בריוולעך זענען געווען ביי לאה'צין טייערער ווי דאס שווארצאפעל פונ'ם אויג. זי האט געלעבט מיט דעם חיות, אז לוי־מאטעל טהוט זיך אן וואוילטאג פאר איהר געלד און געהט אין איהר „גארניטער“ מיט איהרע „שטיוועל מיט גאליאשען“.

— נאר, נאר! — פלעגט איהר פערעלע די דאמע זאגען. — נארישע מויד! ער וועט דיר מסתמא שטעלען א גילדענע מצבה, דער חתן דיינער! ווי מיינסט דו?

לאה'צי די פאקאיאווע האט דערויף נישט געהאט וואס צו ענטפערען; זי האט זיך געוואוסט איהרס: זי האט געצעהלט די מינוט, די רגע, זי זאל שוין דערלעבען קומען אהיים קיין באֶרדי־טשעוו און שטעלען חופה מיט לוי־מאטלען. „וויים איך וואס זי זאגט דארטען, די מאדאם, וואס איהר קומט אוים! איך זאל איהר קאנען ארויסנעמען מיין הארץ און בעווייזען, וואלט זי געוואוסט, ווי אזוי צו חוזק מאכען פון אזעלכע זאכען“...

עס איז אָבער געקומען די צייט, ווען פּערעלע די דאַמע האָט אַנדערש געערדט; עס איז געקומען די צייט, ווען זי איז געוואָהר געוואָרען, אַז „ליעבע איז ניט קיין מעלקשעפּעל“, ווי לאה'צי זאָגט, אַז מע מאַכט דאָס אָוועק מיט דער האַנד, ווי זי האָט געמיינט פריהער. קומענדיג אַהיים פונ'ם שפּאַציערען־געהן, האָט זיך פּערעלע אַ וואָרף געטהאָן אין אַ פאָטעל אריין, האָט צונערופען לאה'צי די פּאָקאָיאָווע און האָט איהר געהייסען צולעגען איהר האַנד צום קאָפּ.

— דער קאָפּ טהוט אייך, אפּנים, וועה, מאַדאַם? אַ מכה איז מיר אַ גרויסע! — האָט לאה'צי אַ זאָג געטהאָן.

— דער קאָפּ, זאָגסט דו? דאָס האַרץ, נאַרעלע, דאָס האַרץ טהוט מיר וועה. איך בין אוים מענטש, עס ברענט מיך, עס ציהט מיך, איך געה אויס, זאָגט זי גאָר דאָס!

— וואָס־זשע איז אייך, מאַדאַם? דערצעהלט מיר אויך, לאָמיך אויך וויסען.

— אוי וועה, לאה'צי, וואָס קאָן איך דיר זאָגען? ס'איז מיר שלעכט, ס'איז איין עק פון מיין לעבען! אָט דאָ ברענט מיר אַ פייער, אָט־דאָ־אָ, אין האַרצען ביי מיר! פון דער ערשטער שעה אָן, וואָס איך האָב איהם דערהערט זינגען, און זינט איך האָב איהם דערזעהען, איז איין עק פון מיין לעבען!

פּערעלע די דאַמע האָט זיך אַזש צעוויינט פאַר גרויס האַרצ־וועהטיג. לאה'צי איז געבליבען שטעהן פערטיפט אין איהרע מחשבות, צוקלערענדיג אַ פּלאַן, וואָס טהוט מען דאָ? לאַנג טראַכטען האָט זי נישט באַדאַרפט, און קיין חכמות האָט זי נישט געוואוסט, האָט זי זיך מיישב געווען און האָט אַזוי געזאָגט:

— ווייסט איהר וואָס, מאַדאַם? ווען הערט איהר? איהר זענט היינט, דאַנקען גאָט, איין אויפגעבונדענע, און דערצו אַ גביר'טע, אָהן עין־הרע, חוץ אייער שאָדען אויף מיר געזאָגט געוואָרען. אָט פאָלגט מיך, נעמט האָט פאַר איהם חתונה.

פערעלע די דאמע איז אזש אונטערגעשפרונגען פונ'ם פאטעל פאר גרויס התפעלות און האט זיך צעלאכט מיט טרערען אויף די אויגען.

— נארישע מויד! וואס הייסט „נעמט איהם“? מע דארף דאך איהם אויך פרעגען, צי נייז?!

— נו, וואס זשע האט איהר מורא? ער וועט ניט וועלען אפשר? וואס איז? איהר זענט אפשר א מיאוס ווייבעל? צי איהר זענט חלילה געמיין? אי וואס, איהר זענט איין אלמנה? א שענע כפרה! א סך ווייבלעך וואלטען זיך געוואונשען זיין אויף אייער ארט, כלעבען! אדער ס'איז אפשר איין עולה, וואס איהר נעמט א בחור? דאס וועט, דאכט זיך, א משוגע'נער אויך ניט זאגען! וואס איז? די שענע וועלט, וואס איהר האט געהאט פאר אייער מאן? אפגעוואלגערט זיך דריטהאלבען יאהר אין דעם וויסטען סטרישטש, טאמער ווייסט איהר וואס? די גרויסע גליקען, וואס מע האט געהאט? דאכט זיך, אפזיין מיט א קראנקען מאן אין איין שטוב איז אויך עפיס ווערטה... קיינער ווייסט ניט ווענען דער שוך קוועטשט, און געה דערצעהל איטליכען א מעשה!...

— אך, לאה'ניו! נשמה מיינע! הארץ מיינס! — האט פערעלע די דאמע געזאגט און האט זיך ארייגעווארפען צו לאה'צין אין די הענד אריין.

אין א גרויס וואסער געפינען זיך אלערליי פיש; אין אזא גרויסער שטאדט, ווי בארדיטשעוו, איז פאראן אלערליי מענשען. דאס ארט, פון וואנען פערעלע די דאמע האט געשטאמט, איז געווען ניט אזא געהויבען ארט: איהר פאטער, מאיר זייטשיק, איז געווען דאס, וואס מע רופט ביי אונז א „קונה־הכל“. אויף אלץ אין דער וועלט איז ער אייך געווען א קונה, און קיין

בעזונדער געשעפט האָט ער נישט געהאַט קיינמאָל. האָט זיך געמאַכט, ערגיץ פערקויפט זיך איין אַלטער זאַוואָד, אַ פאַבריק, אַ שטוב „אויף־סנאָס“, אַ פּאַסעסיע, אַ שלאַק, אַ צרה — איז אַהין מאיר זייטשיק אַ קונה; איין אַלטע קאַרעטע האָט עמיצער אַרויסגעפיהרט, אַלט מעבעל וכדומה — איז מאיר זייטשיק געווען דער ערשטער בעלן דערויף, אַבי אַ קערבעל צו פערדיענען. ביי מאיר זייטשיק האָט איהר געקאָנט געפינען אַלסדינג, וואָס אייער הארץ געלוסט; ווילט איהר אייזען — איז אייזען; מעש — איז מעש; פערדערען — איז פערדערען. אַז מע שמועסט אַלץ — איז אַלץ! קיין קאַפּיטאַלען אייגענע האָט ער נישט געהאַט קיינמאָל, זיך געדרעהט שטענדיג מיט פרעמדים; אַמאָל געווען פון אויבען און אַמאָל דערונטער, ווי, געוועהנליך, אַ סוחר. נאָר געפיהרט האָט ער זיך מעשה־מענש, אויפ׳ן בעל־הבתישען אופן: געבאָרגט, געהאַפּט, געגעבען, גענומען און — געלעבט. די קינדער האָט ער געפיהרט אויפ׳ן אידישען אופן און האָט אפילו נישט אין זינען געהאַט זיי צו בילדען, לעהרנען שפּיעלען פּיאַנע און נאָך אַזעלכע לערנעכצען, ווי דער שטייגער איז היינט ביי אידען. „צו מיינע טעכטער — האָט מאיר געזאָגט — באַדאַרף איך נאָר האָבען נדן, צו וואָס טויגען די חכמות?“ עס האָט זיך אָבער געמאַכט „על־פּי סלוטשאַי“, עס איז אַרויסגעפאָהרען אַ פּריץ, און מאיר זייטשיק האָט אָפּגעהאַנדעלט ביי איהם איין אַלטען פּאָר־טאָפּיאַן, וואָלוועל, אַ מציאה גדולה. עס האָט זיך אָבער אויף איהם אַזוי גיך קיין קונה נישט געפונען, און דער פּאָרטאָפּיאַן איז אויף אַ היבשע צייט פערבליבען שטעהן, איבערגעדעקט מיט אַ ליילעך, ביז מאיר׳ען איז איינמאָל איינגעפאַלען אין קאָפּ אַזאַ מין געדאַנק: „אַ פּאָרטאָפּיאַן שטעהט; פּערעלע וואַכסט־אונטער; שען איז זי אַזוי ווי גאָלד; — פאַר וואָס זאָל זי זיך ניט צו־לערנען ברומקען? אַ קשיא היינטיגע צייטען — אפשר דורך דעם קאָן זי קומען צו אַ פיינערען שידוך? ווי זאָגסט דו, מלכה? האַ?“ מאיר׳ס ווייב מלכה האָט אויך מסכים געווען דערצו, און

ס׳איז געבליבען נאר איין זאך: וואו קריגט מען דערצו א לעהרער, וואס זאל קאסטען אין גלייכען געלד?

ביסלעכוויז, ביסלעכוויז האט פערעלע אנגעהויבען צו לערנען זיך שפיעלען און האט דוקא ארויסבעוויזען גרויס בריה׳שאפט צום פארטאפיאן, האטש צו אנדערע זאכען האט זי געהאט אפילו זעהר א פלאטשיג קעפעל. איהר שפיעלען פיאנע האט אנגעמאכט ביי מאיר׳ען אין שטוב א גאנץ איבערקעהרעניש: „דארט שפיעלט מען פיאנע!“ — האבען שכנים געזאגט. צוליעב דעם האט שוין פערעלע פערנומען אין שטוב גאר איין אנדער ארט. אין דער צייט, ווען איהרע קלענערע שוועסטער זענען געווען פערנומען מיט שטוב־ארבייט, פלעגט פערעלע זיצען צונויפגעלעגט די הענד, אדער אנטהון זיך שבת׳דיג און ארויסגעהן שפאציערען „אין מיטען מיטוואך שבת־צו־נאכטס“. אלע האבען איהר בעדארפט אונטערטראגען דאס גרייטע, האבען פאר איהר דרך־ארץ: „זי שפיעלט פיאנע — א קלייניגקייט?“ אפילו מאיר מיט מלכה׳ן האבען אויף איהר געלעגט כבוד, און פערעלע האט אויף זיי געקוקט מיט גרויס גדלות, גערעכענט זיך העכער פון זיי אלעמען. פאר פרעמדע האבען זיך די „זייטשיקעס“ (אזוי האט מען גערופען מאיר׳ען מיט מלכה׳ן אין שטאדט) שטענדיג בעריהמט נאר מיט זייער פערעלע׳ס שפיעלען.

— שפיעל אונז א ביסעל, פערעלע, אויפ׳ן פארטאפיאן! — פלעגען זיי זי בעטען, בשעת עס איז געזעסען א פרעמדער מענש, און בעת מעשה אנקוועלען, ווערען ברייטער ווי לענגער: „פערעלע שפיעלט פיאנע!“

שפעטער אבער, אז פערעלע איז געווארען א ביסעל עלטער, איז זיי איהר שפיעלען פיאנע אויסגעפאלען באקאם: זי איז דאך נישט גלייך צו קיין אבי וואסער א מיידעל; זי מוז דאך שוין ארויסגעהן פיין אנגעטהאן, זי מוז האבען א שען היטעלע, א זאנטיקעל, הענטשקעלעך און די אלע איבעריגע שאלעמויזען,

וואס א „מאמזעל“ בעדארף האבען. נו, אין טהעאטער אריין מוז זי דאך געהן; ווי געשיקט זיך דאס, אז א מיידעל, וואס שפיעלט פיאנע, זאל ניט געהן אין טהעאטער אריין? נאר דאס איז נאך געווען גארניט אקעגען דעם, וואס איהרע עלטערען האבען זיך אנגעליטען, בשעת עס איז געקומען די צייט איהר א שידוך רעדען. דעמאלט ערשט זענען זיי געוואהר געווארען, ווי טייער לעבערלעך. דעם חתן, וואס זיי האבען איהר געקאנט געבען, — האט אויף איהם פערעלע געשפיגען קלעק, און דעם חתן, וואס איהר האט זיך געוואלט, — האבען זיי איהם, אוי־וועה, נישט געקאנט גרייכען; ווארום די חתנים, וואס פערעלע האט געוואלט, האבען געשמועסט מכח געלד... אט דעמאלט ערשט האבען מאיר מיט מלכה׳ן געוואוסט, וואס פאר א גאט מיר האבען! די טאכטער האט זיך מיט זיי גערעכענט זעהר מיאוס, עפּיס נישט ווי א מאמזעל, וואס שפיעלט פיאנע, נאר ווי א פשוט באַרדיטשעווער מיידעל, וואס קאן עפענען א מויל אקעגען דעם טאטען מיט דער מאמע. גאט ווייסט, וואס זיי וואלטען געטהאן מיט איהר, ווען עס זאל זיך ניט געווען אונטערחאפּען דער שידוך פון סטרישטש, אזא גליקליכער, גילדענער שידוך! מאיר האט אויפגעהויבען ביידע הענד צו גאט און האט געזאגט „ברוך שפטרני“, פער־זאגענדיג שוין אויף קינדס־קינדער מעהר קיין פארטאפּיאן אין שטוב ניט האלטען.

ארויסבעגלייטענדיג די טאכטער קיין סטרישטש אין אזא גוטען אופן, האבען זיך איהרע עלטערען פון איהר נישט פאזשיוועט אפילו אויף א גראשען; און אויך פון דארטען, שרייבענדיג זיי גוטע פריילעכע בריוולעך, האט זיי פערעלע נישט אונטערגעהאלטען אפילו מיט אזוי פיעל, וויפיעל א טרונק־וואסער איז ווערטה. זי האט זיך אקעגען איהרע אייגענע זעהר נישט פיין אויסגעשטעלט. אט אזא מין סארט „מאדאם“ איז געווען פערעלע די דאמע.

XIX.

א נייער פּארשוין בעווייזט זיך — בערעל־אייזיק הייסט ער — און יאסילע פאָהרט אין א קארעטע.

דער נגיד האָט גליק צו אַלסדינג; לאַדי וואָס ער איז רייך און קאָן זיך אָנטהון „כל הפערגעניגען“ אין דער וועלט, איז ער תמיד צווישען א מחנה משרתים, וואָס זענען גרייט איהם צו בעדיענען אומזיסט, מיינענדיג, טאָמער וועט זיי עפּיס ארויס־קומען א טובה דורך דעם. די נגידים, זעהענדיג פאר זיך אזוי פיעל משרתים, מיינען, אז עס קומט זיי, מע זאָל זיי בעדיענען איטליכער בעזונדער, מסתמא זענען זיי דאָס ווערטה, און דער־פאר קוקען זיי אויף דעם גאנצען עולם א ביסעל פון דער הויך, אזוי ווי עס בעדארף צו קוקען א פריץ אויף זיינע קנעכט. אָט אזעלכע מיני פריצים זענען ביי זיך געוועזען די סטרישטשער נגידים, די אקציזניקעס, ווי מע האָט זיי דאָרט אָנגערופען. יעדערער פון די דריי ברידער האָט געהאַט ארום זיך זיין מנין אידען, זיינע חסידים, דאָס הייסט, זיינע אומזיסטיגע משרתים. איטליכער משרת האָט זיך געפּלייסט זיין וואָס נעהענטער צו זיין נגיד. און אז דער נגיד האָט עמיצען בעוויזען א ביסעל מעהר התקרבות, פלעגט זיך יענער שמעלצען, איינבויגען זיך אין דרייען און קריכען אין דער ערד אריין. איינער פון די גע־טרייעסטע און נעהענטעסטע אומזיסטיגע משרתים ביי משה־וואָלף, זאָל האָבען א ליכטיגען גן־עדן, איז געוועזען בערעל־אייזיק. ווער איז געוועזען דער דאָזיגער בערעל־אייזיק און וואָס איז ער געוועזען — איז שווערליך צו זאָגען אקוראַט, מחמת קיין טהועכטס עפּיס האָט

ער נישט געהאַט גאָרניט; ער האָט זיך גערדרעהט אַרום משה־וואָלפֿען, זיך געריבען דאָרט און געהאַט זיך ווי עס איז זיין אויסקומעניש. ער האָט זיך גערעכענט אפילו מיט משה־וואָלפֿען שטיקלעך קרובים דאָרטען, געשוועסטערקינדער; נאָר ער האָט אַרויסגעזעהען, אַז משה־וואָלף וויל דאָס נישט ליידען, האָט ער די קרובה׳שאַפֿט פערבויגען אין אַ זייט — אַ דאגה אַ ביסעל, איז נים קיין קרוב, אַבי אַ נגיד... אַ טבע האָט בערעל־אייזיק געהאַט געהן פּאַוואָלי, קוקען אין אַ זייט, רעדען שטיל, בנעימות׳־דיג, געצעהלטע ווערטער, נישט דעקוטשען יענעם, ווי אַנדערע האָבען ליעב, און תמיד אויסוואַכסען נאָר דעמאָלט, ווען מע האָט איהם בעדאַרפֿט. דערפֿאַר האָט ער זיך טאַקי ביי משה־וואָלפֿען איינגעקויפֿט מעהר פֿון אַלע אין שטוב אריין. אַז עס פֿלעגט זיך מאַכען, ווען מע האָט איהם געגעבען אַ פּסק, אויסגעזידעלט, פֿלעגט דאָס בערעל־אייזיק צונעמען, אריינלעגען אין קעשענע אריין — און שאַ. „אַלע נגידים זיינען אַזוי“, — פֿלעגט נאָכדעם בערעל־אייזיק זאָגען. — „עס קומט די צייט, ווען זיי באַדאַרפֿען שרייען, מוז מען זיי לאָזען זיך אויסשרייען“...

אין דער גאַנצער צייט, ווען משה־וואָלף איז געלעגען קראַנק, איז בערעל־אייזיק נישט אַרויסגעקראָכען פֿונ׳ם הויף; ווי אַ געטרייער הונד, האָט ער געהיט די שטוב, אַכטונג געגעבען, נאָכ־געשמעקט און נאָכגעקוקט איטליכם ברעקעלע שטילערהייד, געהענדיג פּאַמעליך און אויסקוקענדיג איטליכם ווינקעלע. ער האָט געהאַט אַ שטיקעל אָנזאָג פֿון משה־וואָלפֿ׳ס צוויי ברידער, אַז באַם, חלילה, משה־וואָלף וועט האַלטען שלעכט, זאָל ער תיכף ומיד זיי געבען אַ ידיעה, מחמת אַלט און קראַנק איז ער דאָך, און קיין קינדער האָט ער נים, און פֿערלאָזען זיך אויף איהר, אויף דער בהור׳טע, איז נים קיין פּלאַן... בערעל־אייזיק פֿער־שטעהט איין עסק, קיין פֿינגער אין מויל בעדאַרף מען איהם נישט לעגען. ער האָט זיך זיינס, וואו ער האָט געקאָנט, אָפּגעטהאָן, אַזוי אַז בשעת משה־וואָלף האָט נאָך געהאַלטען ביי דער גסיסה,

זענען שוין ביידע ברידער געווען אין שטוב. נו, געוועהנליך, האט בערעל־אייזיק דערצו נישט דערלעגט גארנישט. פון דעסטוועגען, אז משה־וואלף איז געשטארבען, איז זיך בערעל־אייזיק געבליבען ביי זיינעם: אז דער נגיד איז ניטא, איז די נגידית א נגיד — וואס פערשטעהט מען דא ניט? די גאנצע צייט פון שבעה און פון שלשים האט זיך בערעל־אייזיק שטענדיג געפונען אין הויף, נישט ארויסגעטראטען פון דארטען אויף קיין מינוט, טאמער וועט מען איהם בעדארפען. פערעלע די דאמע האט איהם אבער בעדארפט אויף כפרות: יעדער סטרישטשער איד איז ביי איהר געווען טריף, נמאס ומאוס. אויך לאה'צי די פאקאיאווע האט איהם פיינט געהאט שנאת־מות. „אט דער יונגערמאן — פלעגט זי זאגען — מיט זיינע שטילע רעדעלעך און מיט זיין קוקען אין א זייט זיצט מיר אין הארצען, איך קאן איהם ניט אנקוקען!" בערעל־אייזיק האט דאס גאנץ גוט געוואוסט, און ער האט זיך געפלייסט, ווי ווייט מעגליך, איהר צו געפעלען, טרעפען איהר משוגעת: „ניט היינט איז מארגען, — האט ער זיך געטרייסט — עס וועט קומען א צייט, — פריידע קאזא דא וואזא, — ווי זאגט זיך דאס"... און עס איז געקומען די צייט.

יענעם שבת פארנאכט, ווען פערעלע די דאמע האט אנטפלעקט איהר הארץ פאר איהר פאקאיאווע, האט זיך לאה'צי גראד בעדארפט בעגעגענען מיט בערעל־אייזיקען, ווי ער געהט זיך אזוי ארום איבער'ן הויף שבת'דיג, מיט דער פאטשיילע אויפ'ן האלז, אונטערזינגענדיג שטיל א ליעדעלע, ווי דער שטייגער איז, אז עס קומט שבת פארנאכט.

— ווען רעכענט איהר, הייסט דאס, פאהרען? — מאכט בערעל־אייזיק צו לאה'צין, פער'גנב'ענדיג זיך צו איהר מיט א זייטיגען קוק.

— פאהרען? — ענטפערט לאה'צי, אנגע'ברוגז'ט ווי תמיד. — איהר זענט שוין פארטיג מיט'ן פאהרען!

— וואָס זשע? נאָך ניט אינגאַנצען צונויפגעלעגט? — פרעגט ער מיט אַ זיס שמייכעלע און דאָס גאַנצע פּנים ווערד איהם אין קנייטשען.

— וואָסער צונויפגעלעגט? — מאַכט לאה׳צי מיט כעס. — עס געהט איהם דערינען! ס׳איז דאָ נויטיגערס דערפון!... הערט נאָר אויס, בערעל־אייזיק! איהר זענט דאָך אַ גוטער באַריהמער, איך קען אייך דען ניט? איך וועל אייך עפּיס פרעגען אַ זאַך, איך וועל אייך עפּיס דערצעהלען. נאָר איהר זאָלט מיר פריהער שווערען בּיי אייער ווייב און קינדער, אַז צווישען אונז וועט דאָס בּלייבען.

בערעל־אייזיק׳ס פּנים, וואָס האָט ביז אהער געשמייכעלט, איז מיט אַ מאָל געוואָרען ערנסט. לאה׳צי האָט ביסלעכווייז, שטיקלעכווייז איהם אויסדערצעהלט די גאַנצע מעשה און איהם נאָך אַ מאָל בעשוואָרען, אַז קיין פויגעל זאָל דערפון ניט וויסען. בערעל־אייזיק האָט אויסגעהערט, אַ ביסעלע אַ טראַכט געטהאָן, ווארפענדיג מיט די קאָסע אויגעלעך זיינע אויף אַלע זייטען, און האָט אַ זאָג געטהאָן צו לאה׳צין: „ס׳איז רעכט; הייַנט, נאָך הבדלה, איז ער דאָ“.

— געדענקט זשע, בערעל־אייזיק, איהר האָט מיר געשוואָרען בּיי ווייב און קינדער, אַז ס׳איז אַ סוד.

— אַ סוד, אַ סוד! — האָט איהר בערעל־אייזיק אַ זאָג געטהאָן און איז פּאַוואָלינקע אוועקגעגאַנגען אויף דער אַכסניה, וואו יוסילע סאָלאָוויי האָט געהאַלטען סטאַנציע מיט דער גאַנצער חברה משוררים.

דער שמועס, וואָס איז דאָרטען פאָרגעקומען צווישען בערעל־אייזיקען און גדליה בּאַס, איז געווען טיעף דיפּלאָמאַטיש. מע האָט זיך בּיידע גוט געהיט איינס פאַר דאָס אַנדערע, געבויגען זיך אויף אַלע זייטען, ווי צוויי געלערענטע, געניטע גבורים, אַזוי לאַנג, ביז מע האָט זיך צונויפגעשמועסט, אויסגעגלייכט און בּיידע אײנ־

איינעם צוגעקלערט א רעכטען פלאן, ווי אזוי דעם ענין דורכצו־פיהרען, ווי געהעריג איז.

לכתחילה האט גדליה געזעהען, אז יוסילע זאל זיך בעקענען מיט פערעלע דער דאמע און זאל גאר נישט אנהויבען צו וויסען צוליעב וואס: „גלאט, מהיכא־תיתי, — אזוי האט איהם גדליה געזאגט שבת־צו־נאכטס נאך הבדלה, — ס'איז דא א נגידית, פערעלע די דאמע רופט מען זי, זי איז א בעלנ'טע זיך בעקענען מיט דיר. זי קען זיך מיט אלע גרויסע חזנים פון דער וועלט און האלט זעהר פון זינגען, שפיעלט אליין אויף פיאנע. וואס קאן עס דיך אהרען, אז דו וועסט זיך דורכגעהן אהינצו?"... יוסילע האט איהם געפאלגט. זיי זענען ביידע, ער און גדליה באס, ארויפגעגאנגען צו פערעלען אהיים און דערזעהן פאר זיך א גרויס, ליכטיג הויז, גאנץ רייך געמעבלירט, שען אויסגעפוצט, מיט סאמעטענע דיוואנעס, ווייכע פאטעלען, קרישטאלענע און בראנ־זענע הענגלייכטער, הויכע מורא'דיגע שפיעגלען, וואזאנעס פער־שיעדענע מיט בילדער אלערליי אין גאלדענע ראהמען. בעטראכ־טענדיג דאס אלסדינג כמעט דאס ערשטע מאל אויף זיין לעבען, האט זיך יוסילען דער קאפ פערדרעהט. „ווען דו זאלסט זיין א מענטש, — האט איהם גדליה איינגערוימט א סוד אין אויהער, — קאן אט דאס אלסדינג זיין דיינס"... יוסילע האט א קוק געטהאן פערוואונדערט אויף גדליה'ן, און האט זיך אנגעשטויסען, אז עס האנדעלט זיך דא מכח א שידוך — און יוסילע איז אין דער ערשטער מינוט גרייט געווען פערקערעווען דעם דישעל צוריק און אנטלויפען פון דאנען; ער האט געמיינט, אז ער וועט אין דער ערד אריין פאר פחד און פאר בושה... „אנטלויף, יוסילע, פון דאנען, — האט ער זיך געטראכט, — אנטלויף כל זמן די פיס טראגען דיך, אנטלויף אהיים, אנטלויף וואו דער שווארצער פעפער וואכסט, אבי גיכער!" נאר עס איז שוין געווען צו שפעט: עס איז איהם געקומען אקעגען פערעלע די דאמע, א שען ווייבעל, איינגעטונקען אין גאלד און בעהאנגען מיט א סך ציערונג.

בעטראַכטענדיג די דאָזיגע „דאַמע“, איז איהם געקומען אויף די געדאַנקען אסתר, די טייערע געטרייע אסתר, מיט וועלכער ער וועט זיך זעהען, אם־ירצה־השם, גאָר אין גיכען, און פערגלייכענדיג זי מיט אסתר'ען, האָט ער אינווענינג בּיי זיך געלאַכט: „ווייס איך? איך וועל אַזעלכעס טהון? איך וועל נעמען און וועל פערבּייטען אסתר'ען אויף דער דאָזיגער? ס'אַ משל! אַ פער־גלייכעניש אַ ביסעל!“... פּערעלע די דאַמע האָט איהם געגעבּען די האַנד, אַ קליין ווייס הענטעל און אַ קאַלטס, און ער האָט דערפיהלט, אַז דאָס קאַלטע הענטעל בּריהט איהם, און פאַר זיינע אויגען איז איהם עפּיס ווי אַ טומאַן איבּערגעצויגען געוואָרען, אין די אויהערען האָט איהם געקלונגען, דער קאָפּ האָט זיך איהם ווי געשפּאָלטען, און ער האָט זיך גיך פערלאָרען.

כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבּען איז יוסילען אויס־געקומען צו הערען שפּיעלען פּיאַנע. הערען פון דער ווייטען האָט ער געהערט ניט איין מאָל; נאָר זיצען בּשעת שפּיעלען אַזוי נאָהענט נעבּען אַ שען ווייבּעל און קוקען, ווי מיט די קליינע ווייסע פינגערלעך ציהט זי אַרויס פון דאָרטען אַזעלכע ווייכע קולות, אַזעלכע שענע מעלאָדיען — דאָס האָט ער זיך קיינמאָל נישט געקאָנט פאָרשטעלען. עס איז געוואָרען פאַר איהם פול די גאַנצע זאַל מיט די דאָזיגע קולות, און פּערעלע האָט בּעקומען אין זיינע אויגען נאָך מעהר חן, ווי פריהער. עס בּעקומט בּיי איהם גיך, ווי אַלע מאָל, איינגאַנצען גאָר איין אַנדער פּנים: די שטוב זעהט בּיי איהם אויס ווי אַ פּאַלאַץ, און פּערעלע — אַ פּרינצעסין; ער קומט אַריין אַהער עפּיס מיט חידושים, מיט נסים ונפלאות, און הערט די געטליכע קולות, וואָס שמירען איהם דאָס האַרץ, ווי מיט בּוימעהל, וואָס גלעטען איהם די נשמה, געבּען איהם אַריין אַ נייעם מין חיות, און עס ווילט זיך איהם מיט־העלפען, עס ווילט זיך איהם זינגען גלייך מיט די קולות אינ־איינעם. יוסילע סאָלאָוויי הויבּט אָן צו זינגען, אונטערהאַלטען נאָכ'ן טאַקט, צעגיסענדיג זיך אויף זיין האַלז, אויף זיין זעלטענעם

קונציגען האַלז, אין אַזעלכע זיסע, צאַרטע געזאַנגען, אַז פּערעלע די דאַמע הערט אויף צו שפּילען און הערט זיך איין אין זיין זינגען. נאָר יוסילע בעט זי, אַז זי זאָל איהם שפּיעלען נאָך און נאָך. זי שפּיעלט און ער זינגט, פאַנטאַזירט, צעגיסט זיך, פערגעהט זיך, צעשיט זיך און קנאַקט ווי אַ סאָלאָוויי...

גדליה באַס, וואָס איז געזעסען צעלעגט אין אַ ווייכען פאָטעל אין דער זייט, האָט שוין לאַנג נישט געהערט פון יוסילען אַזא מין זינגען, ווי יענעם שבת־צו־נאַכטס ביי פּערעלע די דאַמע. גדליה'ס פערדאַרבענע נשמה, וואָס האָט געוואוסט נאָר געלד, האָט זיך אויך אין דער צייט, ווען יוסילע האָט זיך דאָ צעזונגען, געפריידט, ממש מחיה געווען. פון דעסטוועגען האָט ער זיך בעטראַכט, אַז ס'איז אַ סך געזינדער פאַר איהם אין אַלע אופנים, ער זאָל זיך בעסער אַוועקגעהן אויף דער אכסניה, און יוסילע לאָז בלייבען דאָ דערווייל אַליין, אָהן איהם. לאה'צי די פּאָקאָיאָווע האָט איהם אפילו מיט גרויס גדלות צוגעטראָגען אויף אַ זילבערנער טאַץ אַ פיינע גלאָז טיי, נאָר גדליה האָט זיך פון דער טיי אָפּגעזאָגט, האָט אַ מורקע געטהאָן, אַז ער בעדאַרף ערגיץ געהן, און האָט זיך פּאַוואָלינקע פון דאַרטען אַרויסגערוקט.

ערשט אַרום האַלבע נאַכט, שוין קלויבענדיג זיך געהן אהיים, האָט זיך יוסילע אַרומגעקוקט, אַז גדליה איז ניטאָ. פּערעלע, יוסילע און לאה'צי האָבען זיך אַלע דריי צעלאַכט, און ס'איז געבליבען, מע זאָל אויפוועקען דעם קוטשער, איינשפּאַנען די קאַרעטע און אָפּפיהרען איהם אהיים. מע האָט אָבער דעם קוטשער פערשפּאָרט שוין וועקען; ער איז געשטאַנען גרייט מיט דער קאַרעטע ביי דער טיר; אויף דער שוועל איז געזעסען און האָט געדרימעלט בערעל־אייזיק. לאה'צי האָט אַ קוק געטהאָן אויף זיין פערשלאָפען־וואַכענדיג פנים און האָט צו איהם פריינדליך אַ זאָג געטהאָן: „דאָס האָט איהר, רב בערעל־אייזיק, צוגעגרייט די קאַרעטע? ע, איהר זענט דאָך עפּיס גאָר...!“

— נו, ווי מיינסט דו, לאה'צי, ער איז מיינער? — האָט פּערעלע די דאַמע אַ פרעג געטהאָן ביי איהר פּאָקאָיאָווע, שטעהענדיג שוין כמעט אַ נאַקעטע און אַ וואַרף טהוענדיג זיך אין בעט אריין.

— נאָך אַ מין אייערער! — האָט איהר לאה'צי דערויף גע־ענטפערט, איבערדעקענדיג די „מאַדאַם" מיט אַ ווייכער אַטלעסע־נער קאָלדרע. — נאָך אַ מין אייערער! איהר האָט דען נישט ארויסגעזעהען נאָך זיינע גלאַנצענדיגע אויגען, אַז ער איז שוין אָפּגעקאָכט?

— לאה'צי, הארץ מיינס, נשמה מיינע! — האָט איהר פּערעלע געענטפערט, ארומהאַפּענדיג די פּאָקאָיאָווע און צוקוועטשענדיג זי צום הארצען שטאַרק־שטאַרק!

און יוסילע סאָלאָווי, פאָהרענדיג פון פּערעלען צו זיך אויף דער אכסניה און זיצענדיג צעלעגט אין דער ווייכער קאַרעטע, פיהלט עפּיס אַ ניי מין לעבען אין זיך, און פּערעלע'ס געשטאַלט שוועבט איהם פאַר די אויגען: ער פערגעסט זיך, וואו ער איז אין דער וועלט; ער קלערט נאָר וועגען איין זאַך: מאָרגען ווידער קומען, ווידער זעהען פּערעלען און ווידער הערען זי שפּיעלען... אויך איין אַנדער מחשבה פליהט איהם דורך אין קאָפּ: עס שטעלט זיך איהם פאַר די „רי"ש אלפים", וואָס גדליה האָט איהם פאַרבייגעהענדיג אַ זאָג געטהאָן... עס פּיקט זיך איהם אין קאָפּ עפּיס אַ פּלאַן. עס שטעלט זיך איהם פאַר, אַז ער פאָהרט דאָס אריין קיין מאַזעפּעווקע מיט אַ קאַרעטע און מיט פיער ברענענדיגע פערדלעך. די שטאָדט שטעהט, קוקט און חידוש'ט זיך. דער טאַטע לויפט־ארויס אַקעגען: „ברוך הבא, יוסילע!" ער האַפּט ארויס אַ פּאַק אַסיגנאַציעס און מאַכט צום טאַטען: „נאַ דיר, טאַטע, צעהן טויזענד... צוואַנציג טויזענד... וואַרף אַוועק דאָס חזנות, שוין צייט, כלעבען!"...

און אסתר? אין דער מינוט פערגעסט גאָר יוסילע, אז ס'איז דאָ איין אסתר אויף דער וועלט. וואָס קוקט־ארום אויף איהם אזוי לאַנג! און ווען אסתר קומט איהם שוין יאָ ארויף אויפ'ן זינען, וויל זיך גאָר יוסילע נישט קיין פרעג טהון: „וואָס איז דאָ קשה?"...

XX.

ער פאַלט אריין אין דער נעץ אריין און קוקט זיך ארום שוין אַ ביסעל צו שפּעטליך.

אַ סך שווערער איז פאַר יוסילען געוועז אריינצוקומען דאָס ערשטע מאָל צו פּערעלען אין שטוב אריין, ווי איידער צו שרייבען תנאים און געהן מיט איהר צו דער חופּה... גדליה באַס האָט שוין אליין גענומען אויף זיך אַלסדינג. אָפּגעשמועסט מיט די רבנים, חזנים, שמשים. ער איז אַליין געלאָפען אומעטום, אַליין בעקומען וואָס מע בעדאַרף און אַלסדינג פאַרטיג געמאַכט צו דער חתונה. אַ ביסעל האָט איהם צוגעהאָלפען, געוועהנליך, בערעל־אייזיק זיין שותף. אַ גוט שטיקעל ארבייט האָט אויף זיך גענומען גדליה; ער האָט בעדאַרפט אויסשטעהן אַ מלחמה מיט פּערעלע'ס צוויי שוואָגערס די אַקציזניקעס. זיי האָבען זיך געשטעלט אַקעגען שטאָהל־און־אייזען און האָבען געזאָגט: איין מאָל פאַר אַלע מאָל, בלוט זאָל זיך גיסען אין די גאַסען, זיי וועלען ניט דערלאָזען ביי זיך אין סטרישטש אַזעלכע בזיונות. „לאָז זי פאַהרען געזונטערהייד קיין באַרדיטשעוו — האָבען זיי געזאָגט — און דאָרט אויפהענגען זיך אויף וועמען איהר איז ליעב. מיר וועלען נאָך ניט דערלאָזען אַזאַ בזיון פאַר אונזער געשטאָרבענעם ברודער. וואָס דער אָרט

זיינער איז נאָך נישט אָפּגעקיהלט געוואָרען. וואָס הייסט דאָס? וואָס איז דאָס פאר אַ הפקרות געוואָרען?!"

גדליה פון זיין זייט האָט אָבער אויך נישט געשוויגען. ער האָט געהאַט אַ כח, מיט האַלבע ווערטער, ווי זיין שטייגער איז, איבערררעדען אַ האַלבע וועלט מיט מענשען. ער האָט זיי בעוויזען, אַז, ערשטענס, איז דאָס פאַר זייער ברודער, עליו־השלום, נאָר אַ כבוד, נישט קיין בזיון חלילה, מחמת ווער ווייסט, צו ווען די אַלמנה קאָן אַריינפאַלען מיט אַזאַ גוטס היינטיגע יאָהרען? יוסילע איז פאָרט אַ טאַטענ'ס אַ קינד; ער קומט־אַרוים פון רבנים און האָט היינט אויך צוויי רבנים מיט דריי דיינים אין דער משפחה. והשנית, מיינט ער דאָ חלילה נישט דאָס געלד איהרס, מחמת ער איז אַליין אויך גענוג רייך, אָהן עין־הרע, ער האַלט געלד אויף פּריצענט. אַ קלייניגקייט, אַזאַ גאָלדשפּינער? און אַ קערבעל איז ביי איהם טייער, ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פון'ם אויג!... גדליה, נישקשה, האָט געוואוסט מיט וואָס מע קאָן נעמען אַ סטרישטשער גביר. דערצו איז ער געוואָהר געוואָרען, אַז די אַקציזניקעס האָבען אַ טענה צו דער אַלמנה עפּים מכח אַ בשותפות'דיגען קאָנטראַקט אויף אַ פּריץ, — האָט זיך גדליה אַריינגעלעגט און גע'פּועל'ט ביי איהר, זי זאָל זיי דעם קאָנטראַקט אָוועקגעבען, האָפּט זיי דער וואָטענמאַכער! — פּערעלע האָט זיך אפילו גוט געקנייטשט דערביי, נאָר זי איז געווען אַזוי פּערקאָכט אינ'ם שידוך, אַז זי האָט מיט אַ שווער הארץ דעם קאָנטראַקט אָוועקגעגעבען, און אויפ'ן דריטען טאָג נאָך די תנאים האָט מען געשטעלט אַ חופּה, און דער עולם איז זיך צעפּאָהרען איטליכער אין זיין רוה אַריין. גדליה האָט זיך צערעכענט מיט זיין חברה משוררים און איז אָוועקגעפאָהרען אַהיים מיט אַ היבשער „אַפּותיקי", וואָס וועט איהם קלעקען אי אויף חתונה מאַכען די טאָכטער, אי איבערלאָזען זיך אויך עטליכע קערבלעך. איהם איז דאָס אָפּגעראָטען אין אַלע אופנים אַרום און אַרום. די לעצטע צייט האָט גדליה באַס געהאַט יסורים פון דעם, וואָס יוסילע'ס

שטימע הויבט־אן צו פאלשעווען א ביסעל, און אט־אט וועט ער זי אגוועהרען איינגאנצען, ווייל ס'איז געקומען די צייט, וואס „דאס קול בייט זיך", און ביז ער וועט בעקומען די רעכטע שטימע, קאן אוועקגעהן א יאהר און צוויי. „אצינד — האט זיך גדליה גע־קלערט — מעג ער שוין בעקומען א קול פון א בת־היענה און זינגען ווי א שלייען, וועל איך מיך אויך נישט זעצען וויינען"... נאר געזעגענט האט ער זיך מיט יוסילען ווי מיט איין איינגען קינד, צוגעוואונשען איהם, ער זאל זיך „מיט איהר" עלטערען אין עושר און אין כבוד, און שוין מעהר נישט בעדארפען אנקומען צום עמוד ווייל ער וועט לעבען.

און פערעלע די דאמע האט זיך אויפגעהאנגען יוסילען אויפ'ן האלז, נישט אפצוטרעטען פון איהם אויף קיין מינוט. לאה'צי די פאקאיאווע האט זינגענדיג איינגעלעגט די קלומקעס אין וועג אריין. דאס הארץ האט איהר געצאפעלט פאר שמחה, דער־מאנענדיג זיך, אז אין עטליכע טעג ארום וועט זי זיך קאנען זעהען מיט לוי־מאטלען. בערעל־אייזיק האט איהר צוגעהאלפען פאקעווען, געלאפען, געטהאן, געהארעוועט, גלייך ווי ער געהער זיך עפים היינט אן מיט פערעלען. „אויף די נגידים — אזוי האט זיך בערעל־אייזיק געקלערט — ווערד קיין זאך ניט פארפאלען; איך זאג מיר מיינם: פריידע קאזא דא וואזא — צולעגען לעגט מען צו זיי נישט צו"... בערעל־אייזיק האט אבער, אוי־וועה, א גראבען טעות געהאט. צום געזעגענען זיך האט איהם פערעלע די דאמע „אפילו אויף דער האנט ניט אנגעשפיגען!"... ווי א קעצעלע, ווי א נעבאכעל, איז זיך בערעל־אייזיק געשטאנען, דעם קאפ אויף א זייט, א ביסעלע צוגעשמייכעלט און אלץ געהאלפען, אלץ בעדיענט איטליכען בעזונדער און צוגעווינשעוועט שטיל מיט א רחמנות־פנים: „פאהרט געזונטערהייד! פאהרט געזונט!" און אין הארצען האט איהם געברענט א פייער: „אזא כלב'טע, אזא געשלייערטע האנדזי — האלז און נאקען זאל זי זיך ברעכען אויפ'ן גלייכען וועג, רבונו־של־עולם!"... „פאהרט געזונטערהייד!

פאַהרט געזונט!" — האָט בערעל־אײזיק געזאָגט צום לעצטען מאָל, אונטערהויבענדיג דאָס היטעל און אײנבויגענדיג זיך אין דרײען, און די מחשבות האָבען איהם אװעקגעטראָגען צום פּעקעל אסיג־נאַציעס, װאָס גדליה האָט איהם געגעבען חלק פון'ם שרכנות־געלד און װעלכעס האָט איהם געװאָרעמט דעם בוזעם און געגלעט, װי עפּיס א טײערע־טײערע זאַך... און אַזױ זענען אונזערע דרײ פּאַרשוינען, פּערעלע, יוסילע און לאה'צי די פּאָקאָיאָװע, געזעסען אין א גרױסען, װײכען טאַראַנטאַס, מיט פיער פערד געשפּאַנט, און מען איז געפּאָהרען פון סטרישטש קײן באַרדיטשעװ מיט פרײליכע הערצער. לאה'צי האָט דעם גאַנצען װעג כלומרשט געדרימעלט, זי זאָל ניט זעהען, װי די „מאַדאַם" הענגט בײ יוסילען אױפ'ן האַלז און מע לאַכט און מע קושט זיך און מע האַליובעט זיך, װי די טײבעלעך... „קוים דערלעבט! — האָט זיך לאה'צי געקלערט אין האַרצען. — קײן בינטעל גראָז אױפ'ן קבר נאָך נישט אױסגעװאַכסען, די נשמה נאָך נישט אױסגעלײטערט אױף יענער װעלט, און זי הענגט זיך שױן! און אָפּגעזוכט — טאַטעניו! ניט געקאָנט צװואַרטען א ביסעל, ניט אױפהענגען זיך אױף א חזן גאָר, חי־חי־חי! מײן לױ־מאָטעל זאָל דאָ זײן, װאָלט ער עס געקאָנט לאַכען א ביסעל! די נגידים װײסען שױן דען װאָס אױסצוטראַכטען פאַר גרױס ראַסקאָש?... מאָהל דיר, מײן מאַדאַם איז אױך א גוטע שטוקע, נישקשה, מיט די גוטע רערעלעך: נשמה'ניו, האַרצעניו, ליובעניו — ביז דער קעשענע. איך לעג־צונױף דאָס גרעט איהרס, ליעבער גאָט, חאָטש האַלב אױף מיר געזאָגט געװאָרען; האָב חאָטש א ברעקעל סאָװעסט, נעם־אַרױס א פּאָר זאָקען, פון יוצא װעגען, צי א העמד, צי א קלײדעל אײן אַלטס, צי װעלכע גוטע יאָהר, און זאָג: נאַ, לאה'צי, האָב פון מיר א געדעכעניש... װער, װאָס? אײן אַנדערע אױף מײן אָרט װאָלט מסתמא געװאָרט אױף כבוד, יאָ־נו? זי װאָלט איהר צעטראַסקעט די בײנער, קײן פאָדעם נישט איבערגעלאָזט. װאָס דען? אַזױ װי איך בין א דורנא איז גוט? פון מײנעט־

וועגען לאז זי זיך אנצינדען מיט איהר גאנץ פערמעגען, מיט אלע איהרע שמאטעס, און איך — לאז מיר גאט העלפען קומען אהיים בשלום און קלערען מכח א חופה שטעלען"...

אזעלכע רעיונות שוועבען־ארום ביי לאה'צין אין קאפ, בשעת פערעלע און יוסילע קושען זיך, האלזען זיך, האליובען זיך, און די פערד טראגען דעם טאראנטאס מיט די דריי פארשוינען, דורכ־לאזענדיג פארביי פעלדער און וועלדער, דערפער און שטעדטלעך. קיינער פון זיי בעמערקט נישט, וואוהין די צייט געהט אוועק. איטליכער איז זיך פערנומען מיט זיינע מחשבות, יעדער האט זיך זיינע השגות, זיין פערגעניגען. פערעלע איז נאך קיינמאל אין איהר לעבען נישט געווען אזוי גליקליך, ווי אצינד, פאהרענדיג מיט איהר שענעם „העלד", איהר „ענגעל". ער איז איהרער, א י ה ר ע ר! פון דעם איינציגען געדאנק, אז אזא „העלד", וואס נאר אין א ראמאן טרעפט זיך אזעלכען צו בעגעגענען, אז אזא „ענגעל" איז א י ה ר ע ר, — ווערד איהר דער קאפ פערדרעהט, זי ווערד ווי פער'שיכור'ט און זים פערשלאפען...

און יוסילע סאלאוויי?

* * *

יוסילע סאלאוויי, אז ער האט זיך נאכדעם ארומגעקוקט, וואו ער איז אין דער וועלט, וואלט ער געמעגט שווערען, אז ער געדענקט לחלוטין ניט, וואס מיט איהם האט זיך געטהאן אין יענער צייט. ווען, וואו, ווי אזוי האט ער חתונה געהאט פאר פערעלע דער דאמע, — געדענקט ער נישט. ער געדענקט נאר, ווי א געדיכטער טומאן האט איהם ארומגענומען ארום און ארום, ווי עס האבען איהם געשעמערירט פאר די אויגען גאלד און דימענטען און בריליאנטען, ווי אזוי עס האבען זיך אוועקגעצויגען פאר איהם עטליכע ליכטיגע, פרייליכע, יום־טוב'דיגע טעג, ווי אזוי מענשען האבען איהם בעדיענט, גלייך ווי ער וואלט זיין

א פּרינץ, א בן־מלך, און זי, די בת־מלכה, פּערעלע, בײַ דער זײַט, זי טרעט נישט אָפּ פון איהם אויף קיין מינוט, הענגט איבער איהם, האַלזט איהם, קושט איהם, האַליובעט איהם: „יוסילע, יוסילע מײַן זיס לעבען, נשמה מײַנע, מײַן העלד, מײַן ענגעל!“ און נאָך אַזעלכע זיסע ווערטער... און עס דרעהט זיך איהם דער קאָפּ. ער פיהלט, ווי ער איז אין א טשאַד, ווי פערטומעלט, פריטשמעליעט. און ער געפינט זיך אין א מין גן־עדן התחתון, דאָרטען וואו בשמים מיט אַלערלײַ געווירצען שמעקען, וואו עס רינט ווײַן און בוימעהל און מאַנדלען וואַכסען, וואו פויגעלעך זינגען און מענשען געהען ארום פראַנק און פרײַ. און עס זינגט זיך איהם אַזוי געשמאַק און אַזוי זיס, גאָר אָהן איין אויפהער. פּערעלע שפּיעלט פּיאַנאָ און ער זינגט, און די גאַנצע וועלט איז איהם פול מיט קולות, מיט געזאַנגען. ער וואָלט אייביג־אייביג אַזוי אַרומגעהן פראַנק און פרײַ אינ׳ם דאָזיגען גן־עדן און וואָלט נאָר געזונגען און געזונגען... אויך דאָס פאָהרען זײַנס פון סטריטשט קיין באַרדיטשעוו, אינ׳ם ווײַכען טאַראַנטאַס, אויף דער וואַרעמער, שמעקענדיגער לופט, מיט פּערעלען בײַ דער זײַט, האָט אויסגעוויזען יוסילען ווי א זיסער חלום. ער האָט זיך גאָר נישט געוואָלט אָפּגעבען קיין דין־וחשבון, וואוהין ער פאָהרט און צו וואָס ער פאָהרט; ער האָט נאָר געוואָלט, אַז דער חלום זאָל געדויערען לאַנג־לאַנג, אָהן איין אויפהער, אָהן א סוף. א חלום אָבער דאָ אויף דער וועלט, וואו דאָס לעבען איז נאָר א מינוט, א רגע, קאָן אייביג נים געדויערען; א חלום מוז האָבען אַמאָל א סוף; עס קומט די צײַט, מוז מען זיך אויפכאַפּען, עס העלפט נים קיין וועלען דערצו... און אַז ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט ער זיך גענומען אַרומקוקען, וואו ער איז אין דער וועלט, ווי א שיכור, אַז ער כאַפּט זיך אויף דעם אַנדערען טאָג איין אויס־געניכטערטער, און האָט אָנגעהויבען זיך אַרומצוקוקען אויף אַלע זײַטען. „רבונו של עולם! — טראַכט ער זיך. — וואו בין איך דאָס?“

ער דערזעהט פאַר זיך אַ גרויסע שטאָדט, נאָר אַ פינסטערע, אַ וויסטע, אַ בלאָטיגע. אידען און ווייבער שיטען זיך אויף־און־אָפּ. ער הערט אַ געשריי פון בעלי־עגלות, אַ גערעדעריי פון קרעמערינס, אַ געשעלטעריי פון סערעכעס. די בלאָטע מיט איהרע ריחות לאָזט זיך הערען אַזוי שטאַרק, אַז מע מוז פערשטעלען די נאָז. וואו איז ער דאָס? — אין באַרדיטשעוו. דער טאַראַנטאַס שטעלט זיך אָפּ ביי אַ גרויסען בלאָטיגען פיערגאָרענדיגען מויער, און דורך אַ פינסטערען קאָרידאָר מיט בלאָטיגע טרעפּ קומט מען אַריין אין אַ שטוב אַריין. יוסילע דערזעהט פאַר זיך אַ לאַנגען טרוקענעם אידען מיט אַ קאַפּעליש און אַ נידעריגע גראָבע אידינע מיט אַ „מושקע" און מיט אַ שטערנטיכעל; דער לאַנגער איד גיט איהם אָפּ שלום, צעקושט זיך מיט איהם, און די גראָבע אידינע זאָגט איהם „דו", גיט איהם אָפּ „מזל־טוב", און מע קוקט אויף איהם אַ ביסעל פון דער זייט... דאָס זענען זיינע שוועהר־און־שוויעגער, וועמען פּערעלע האָט שוין דורך אַ בריוועל מודיע געווען, אַז זי פאָהרט אַהיים מיט אַ פיינער ירושה און מיט נאָך אַ מעהר פיינעם מאַן... אַ שמחה, אַ פרייד: די טאָכטער איז געקומען, דאַנקען גאָט, דאַנקען גאָט! חוץ איהר שאָדען אויף אַלע אידישע טעכטער געזאָגט געוואָרען!... עס קומען זיך צונויף צו פּערעלע׳ס עלטערען אַלע זייערע פריינד; מע גיט זיך אָפּ מזל־טוב און מע קוקט אויף יוסילען, קיין אויג נישט אַראָפּצולאָזען פון איהם. ער קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטען, ווי אַ קליין קינד בשעת מע ברענגט דאָס דעם ערשטען מאָל אין חדר אַריין. עס ציטערט אויף איהם דאָס הייטעל, עס זעהט איהם אויס אַלסדינג עפּיס זעהר ניי און זעהר פריקרע. ער טהוט אַ קוק אויף זיין בת־מלכה, אויף פּערעלען — גאָר ניט די פּערעלע, וואָס אין סטרישטש; גאָר איין אַנדער ווייבעל! דאָרט האָט זי אויסגעוויזען ביי איהם מיט אַזוי פיעל חן, איהרע אויגען האָבען דאָרטען געהאַט גאָר איין אַנדער מין גלאַנץ, און גערעדט האָט זי מיט איהם דאָרט גאָר מיט איין אַנדער מין שפּראַך; און

דאָ איז די פריהעריגע פערעלע ווי פערשוואונדען געוואָרען, און גאָר איין אַנדערע האָט זיך בעוויזען פאַר זיינע אויגען. היינט דאָס לעבען אין באַרדיטשעוו! ער איז גאָר נישט געוועהנט צו אַזאַ מין לעבען, צו אַזעלכע שמועסען מיט אַזעלכע ענינים, — אַלץ, אַלץ איז איהם געווען פרעמד, און ער אַליין בײַ זיך האָט עפּיס אויך אויסגעוויזען ווי אַ ווילד־פרעמדער. וואָס טהוט ער דאָ און וועלכע גוטע יאָהר האָבען איהם אַהער אַראָפּגעבראַכט? וואָס פאַר אַ מחותן איז ער מיט מאיר זייטשיק און וואָס געהער זיך אָן מיט איהם זיין מסחר? וואָס פאַר אַ שייכות האָבען צו איהם פערעלע׳ס הלואות מיט די וועכסלען מיט׳ן פּראָצענט און מיט אַלע זייערע געשעפטען דאָרטען (פערעלע, קומענדיג אַהיים, האָט זיך באַלד גענומען פערטהון איהר קאַפּיטאַל אין „רעכטע הענד“...), אַז איהם ווילט זיך גאָר אַ ה י ן, אויף דער פרייער וועלט? אַך, רבונו־של־עולם! צי דען אַזוי האָט ער געקלערט בשעת חתונה האָבען פאַר פערעלען, אַז ער וועט בעדאַרפען נאָכ־דעם ליגען ערגיץ אין אַ לאָך, צווישען ווילד־פרעמדע, נישט אַנצוקוקען די ליכטיגע שיין, נישט צו וויסען פון אַ וועלט צו זאָגען? ווער רעדט גאָר פון זינגען, צי פון שפּיעלען? אויפ־געשטאַנען אין דער פריה — געטרונקען קאַווע. אַ קוק געטהאָן אין דרויסען דורכ׳ן פענסטער — חושך, וויסט, אַ בלאָטע — זאָל נאָט שומר ומציל זיין. נאָכדעם אויסגעהערט אַ לאַנגען שמועס פון מסחר — ווידער מסחר, ווידער פּראָצענט, ווידער געלד. אָפּגעגעסען מיטאָג — פערעלע געהט אַוועק מיט דער מאַמע איבער די קלייטען אָפּנאַרען די קרעמער, האַנדלען מציאות. יוסילע קוקט זיך צו און ווערד נבהל ונשתומם, צוהערענדיג, ווי פערעלע שמועסט זיך אויס מיט די ווייבער אויף זייער לשון, שוועהרט זיך און זידעלט זיך, ווי אַ גענייטע סעדעכע. טאָג ווי נאַכט קולות, שבועות, קללות: פערעלע קריעגט זיך מיט די שוועסטער, קוילעט זיך מיט זיי, נעמט־צו און טראָגט־אָפּ ספּלעטנים. טאַטע און מאַמע געבען איהר תמיד נערעכט — פאָרט די נגידית אין

דער משפּחה! וואָס ווייטער ווערד יוסילע אַלץ מעהר אויס־געניכטערט און דערקענט זיין ווייבעל, וואָס זי איז. קוקענדיג אויף איהר, ווי זי ציטערט איבער אַ גראָשען, בעמערקענדיג אַלע איהרע מיאוס׳ע תנועות, קלערט ער ביי זיך: „שוין זשע איז דאָס יענע פּערעלע, וואָס האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט דאָרט פאַר אזא וואוילע און אַ גוטע, אזא איידעלע, אזא טייערע — צום סוף!"... ער פּרובט זיך נאָך אַ מאָל אַ רעד טהון מיט איהר מכח זיינע פריהעריגע פּלאַנען: פאָהרען קיין אויסלאַנד... שטודיערען... זינגען... שפּיעלען... ווער, וואָס? „אַ חזן ווילסט דו זיין? — זאָגט זי צו איהם און הענגט זיך אויף ביי איהם אויפ׳ן האַלז. — וואָס טויג עס דיר, נאַרעלע? האַר אויס אַ ביסעל, איך וועל „פאַרטהון" מיין געלד אין „רעכטע הענט", וועלען מיר זיךביידע דורכפאָהרען בעסער אין די „בעדער" אויף טרויבען, „אויף דער קור", פאַרשטעהסט דו מיך, אַהין פאָהרען אַלע גבירים, נאַרעלע, — און דו זאָגסט גאָר חזנות, שטודיערען! פּע, נשמה מיינע, פאַר־געס, מיין זיס לעבען, פאַרגעס און געב, לאָמיך דיך בעסער אַ קוש טהון אין דיינע בריליאַנטענע אויגען מיט דיינע שענע בלאָנדע האָר, מיין ענגעל, טייערער העלד מיינער!"...

וואָס ווייטער זעהט יוסילע אַלץ מעהר ארויס, וואָס ער האָט דאָ געטהאָן, ווי אַזוי ער האָט זיך גענומען אליין און האָט זיך געבונדען, געפּענטעט אויף תמיד, אויף אייביג. ער פּרובט זיך אַ וואַרף טהון אַהער — אַהין, ווי דאָס פויגעלע, וואָס זיצט פער־שפּאַרט אין שטייגעל, און זעהט, אז די שפּיעל איז פאַר׳ן טייוועל... יענע אַלע זיסע חלומות, וואָס ער האָט געזעהען פריהער, ווערען ביסלעכווייז, ווי אַ טומאַן, פערשוואונדען, יענע גילדענע רייכע מחשבות ווערען, ווי רויך, צעטריבען, און אויף זייער אָרט קומען־אָן אנדערע מחשבות, אנדערע געדאַנקען. ניטאָ יענע זיסע קולות וואָס פריהער; ניטאָ יענע שענע בילדער, וואָס ער האָט זיך פאָרגעשטעלט פריהער! די קאַרעטע, דאָס אריינפאָהרען קיין מאַזעפּעווקע, דאָס פערוואונדערען זיך פון זיינע בעקאַנטע און

גוטע פריינד, דאָס גליקליך מאַכען דעם טאַטען — אַוועק, אַוועק! אַנדערע בילדער זעהט ער, איין אַנדער לעבען לעבט ער. און אויפ'ן אָרט פונ'ם פריהערדיגען שמעקענדיגען גן־עדן שטעהט פאַר איהם די באָרדיטשעווער מורא'דיגע בלאָטע. אויפ'ן אָרט פון פּאַלאַצען — אַ בלאָטיגע שטוב מיט בלאָטיגע מענשען. אויפ'ן אָרט פון זינגען הערט ער טאָג ווי נאַכט: „וועכסעל, פּראָצענט, פּרנסה, געלט, הוצאה"... אויפ'ן אָרט פון אַ שען, ווייס אייבעל — אַ גראָבע אידינע, וואָס העננט איהם שטענדיג אויפ'ן האַלז, האַלזט איהם און קושט איהם און לאָזט איהם ניט אָפּ פון זיך. און אַלץ איז אַזוי וואָכעדיג! אַזוי געמיין! עס ווערד איהם נמאס, נמאס ומאוס די וועלט און דאָס לעבען. און הינטער די פּלייצעס הערט ער רעדען וועגען זיך: „אָט דאָס איז ער, דער יוסילע, וואָס האָט גענומען די רייכע אַלמנה"... און עס טהוט איהם אַ שטאָך אין הארצען. און אַזוי, קוקענדיג אויף פּערעלען, דערמאָנט זיך יוסילע אין אסתר'ען, און ער הויבט זיך אָן צו בערעכענען און גוט בעטראַכטען, אַז ער האָט דאָ אָפּגעטהאָן זעהר אַ מיאוס'ע מעשה, זיך אַליין אָפּגעשפּיעלט אַ חתונה און אויסגעהאַנדעלט זיך אַזוי ניט ליישיש, אי פאַר אסתר'ען, אי פאַר זיין טאַטען, אי פאַר זיך אַליין. ער געהט אַרום פערזאָרגט, בעטריעבט, פינסטער, ווי די ערד.

— יוסילע, נשמה מיינע, הארץ מיינס, מיין טייער סאָלאָוויי־טשיקעל! — זאָגט צו איהם פּערעלע זיין ווייב, ווען זי בלייבט מיט איהם אַליין, שפּיעלענדיג זיך מיט זיינע שענע, לאַנגע האָר. — וואָס איז דיר? וואָס ביזט דו אַזוי צעטראָגען? געהסט אַרום פאַרטראַכט און פאַרזאָרגט? זאָג מיר, וואָס פעהלט דיר? שוין־זשע האָב איך ביי דיר ניט פאַרדיענט, דו זאָלסט מיר זאָגען דעם אמת, וואָס דיר איז? איך בין דיר שווער, איבעריג, נמאס? נמאס?...

„נמאס? — קלערט זיך יוסילע. — נמאס ומאוס!" נאָר ער האַלט זיך איין, ער שטאַרקט זיך און זאָגט איהר אַ גראָבען ליגען:

— נמאס זאָגסט דו? חס ושלום! וואָס הייסט נמאס? — און זיינע מחשבות, זיין קאָפּ און זיין האַרץ און אַלע זיינע געפיהלען זענען ווייט פון דאַנען; זיי זענען איהם דאָרטען — אין מאזעפּעווקע.

XXI.

מאזעפּעווקע רעדט — און אסתר נעבאך האָט צרות.

קלוגע מענשען האָבען זיך שוין וויפיעל מאָל געבראָכען דעם מוח צו טרעפען, ווי אזוי ווערד דאָס מאזעפּעווקע געוואָהר פון אַלע נייעסען, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך? האָטש פון גאזעטען — דאָס ווייסען אַלע — האַלט מען דאָרט וועניג־וואָס, נאָר לאָז ווערען אַ שמועס דאָרט ערגיץ, אין די הויכע פענסטער, וועגען מלחמה, — אַזוי ווייסט מען דאָס באַלד אין מאזעפּעווקע. אַ נייער זאקאָן, נאָך איידער ער ווערד געבוירען, קומט ער אַראָפּ אַהין, און אידען לערנען דעם פּשט, קנייטשען איהם אַהער און אַהין, איטליכער מיט זיין גאַנג. זיי האָבען אַ זעלטענעם חוש הריח, די מאזעפּעווקער, און אַ סך זאכען קומט ביי זיי אויס על־פּי דרך הטבע, אַז עס בעדאַרף אַזוי צו זיין, וואָרום דער שכל איז מחייב.

מע ווייסט ניט, פון וואַנען עס האָט זיך גענומען דער קלאַנג, אַז יוסילע סאָלאָוויי האָט ערגיץ חתונה געהאַט, גענומען מאה־אלף נדן און איז געוואָרען אוים חזן. דער האָט געזאָגט, אַז אַ גרויסער גביר האָט איהם געהאָרכט דאַוונען, האָט ער איהם פערררופען צו זיך און האָט איהם געגעבען די טאָכטער פאַר אַ ווייב. און דער

האָט געזאָגט, אַז יוסילע האָט חתונה געהאַט פּאַר אַ רייכע אַלמנה פון פופציג יאָהר. אַנדערע האָבען געדרונגען פערקעהרט, אַז ניט קיין אַלמנה, אַ גרושה האָט ער גענומען, און דערביי דערצעהלט זעהר אַ שענע מעשה, ווי אַזוי יוסילע איז געוועזן איינגעלאָדען צו אַ גביר אויף אַ מלוה־מלכה; האָט דער גביר געהאַט דאָס אַנדערע ווייב פון היינטיגער וועלט, אַ גאַנצע מלומדת, אַ „צעדראַמטע"; בקיצור, אַז זי האָט איהם דערהערט זינגען, האָט זי זיך אין איהם פערקאָכט און האָט געוואָלט מיט איהם אַנטלויפען אין עק וועלט; האָט זיך מיישב געוועזן דער גביר און זאָגט צום ווייב: „וואָס טויג דיר נאָך אַנטלויפען און מיר אָנטהון בזיונות? נאַ דיר גט און נעמט דיר איהם"... וואָס טהוט זי? זי איז דאָך אָבער אויך נישט קיין נאַר, מאַכט זי צו איהם אַזוי: „וועסט דו מיר געבען די מאָה־אלף, איז רעכט, אלא ניט — וועסט דו מיך האָבען צו געדענקען!" הכלל, אַהער, אַהין, עס האָבען זיך אַריינגעלעגט מענשען און מען איז מושוה געוואָרען פּאַר אַכציג טויזענד. בקיצור, ווי אַזוי די מעשה איז שוין דאָרט, אונזער יוסילע איז אַ לייט. נאָר פּאַר וואָס ער שיקט נישט דעם טאַטען קיין געלד — איז איין עולה!...

אַז דער קלאַנג איז אַרויס אויף דער שטאָדט, האָבען אַלע געזאָגט, אַז על־פּי דרך הטבע בעדאַרף עס אַזוי זיין, וואָרום דער שכל איז מחייב, אַז יוסילע האָט בעדאַרפט גרייכען אַ גרויסען שידוך; דאָס האָט איטליכער אַרויסגעזעהען נאָך פריהער, און ווי האָט דאָס דען געקאָנט אַנדערש זיין?

— עס קומט אייך מזל־טוב? — האָט מען זיך געווענדט צו שמואליק דעם חזן אין שוהל. — מע זאָגט, אַז אייער יוסילע האָט חתונה געהאַט? וואָס, איהר ווייסט גאָר נישט? געשיקט זיך עס? אודאי, אודאי דערצעהלט מען, אַז ער איז גאָר גליקליך, מאָה־אלף, זאָגט מען, ריש־אלפים! ווי קומט עס? אַ סברה, אַז ער שרייבט אייך גאָר קיין בריוועל ניט, רב שמואליק? היינטיגע

קינדער! געה, ווער פארשווארצט צוליעב א קינד, זיי זיך מפקיר! מע דאנקט נאכדעם אפ מיט שטיינער. א שענע וועלט היינט געווארען, ניטא וואס צו רעדען, א לייטיש וועלטעל!

שמואליק, אז ער האט דאס דערהערט, איז ער ביי זיך שטארק אראפגעפאלען. „סטייטש, יוסילע זאל מיר אזעלכעס אפטהון, איין אייגענעם טאטען?!“ עס איז איהם אהן דעם געווען א חרפה, א בושה, פאר לייטען, וואס ער האט כמעט א יאהר נישט געהאט קיין איינגעטונקטע פען פון יוסילען, נישט וויסענדיג, וואס איבערצוטראכטען, און דא — נא דיר גאר אזא נייעס! „א מעשה, א מעשה! חתונה האבען, ווערען א נגיד און פארגעסען א טאטען! עס קאן גאר ניט זיין!“ דאס איז געוועזן שמואליק'ס איינציגע טרייסט: „עס קאן גאר ניט זיין!“ ווען נישט דער בטחון, אז נישט היינט איז מארגען, וועט יוסילע קומען צו פאהרען, וואלט דאס שמואליק גאר ניט אויסגעהאלטען. ער האט אזוי אויך געהאט גענוג צרות; עס איז איהם די לעצטע צייט, פון א פער־קיהלונג אפנים, די שטימע, משטיינס געזאגט, קאלי געווארען. שמואליק'ס האלז, וואס האט אמאל גע'שמ'ט אויף דער וועלט, איז געווארען געהאפט, און זיין „שאגת־ארי־קול“ איז איהם געווארען משונה פערדומפען מיט א הייזעריגקייט, ווי א קול פון איין אנגעשפאלטענער כלי. דארט, וואו שמואליק פלעגט זיך אמאל פערקאטשען אויף זיין פיסטעל, זינגען טרוילעריש און אראפלאזען זיך אויף זיין ביי־קול ביז דער לעצטער „שפינדע“, — האט זיך היינט מיאוס געלאזט הערען א כארכלען פון א גע־קוילעטען אכס, אדער א קרעה פון א יונגען, נאך נישט אויס־געזונגענעם האהן. שמואליק'ס דאוונען האט אנגעהויבען צו זיין געמוטשעט, מחילה, זעהר גע'מלאכה'ט; וויפיעל ער האט זיך נישט גע'בריה'ט, רייסענדיג זיך אויף די גלייכע ווענד — ניטא די כחות וואס אמאל! אוים האלז, אוים דבור, אוים, אוים שמואליק — ערגער ווי געשטארבען! געהאלטען האט איהם ביי'ם עמוד נאר דאס שטיקעל חזקה. לאזען א געפאלענעם פאלען, צו־

נעמען ביי יענעם דאָס לעצטע שטיקעל ברויט אינגאַנצען, אָפּ־קוילען איין אָרעמאַן פון פּרנסה — דאָס טהוען נישט אַזוי גרינג די מאַזעפּעווקער אידען, וואָס זענען בטבע ווייכע, בארעמהערציגע לייט, און איבערהויפּט פרומע, עהרליכע אידען. נאָר זאָגען אויף זיי, אַז זיי זענען גאָר צדיקים, מענשען מיט יושר — דאָס קאָן מען אָבער אויך ניט. דען זיי זענען זיך מיט שמואליק דעם חזן בעגאַנגען נים אַזוי מענשליך, נים גאָר על־פּי יושר; מע האָט איהם דעקוטשעט מיט שטעכווערטלעך, געגעבען איהם אָנצור־הערענישען, געפרעגט איהם, וואָס מאַכט עפּיס יוסילע, געהאַט צו איהם טענות פאַר זיין דאַווגען, פאַר זיין זינגען. אמת, מע קאָן זיי, די בעלי־בתים פון דער קאַלטער שוהל, אויך אינגאַנצען נים שולדיג מאַכען: זיי זענען פאַרט אין דעם ענין געבאַלעוועט זעהר; זיי זענען פון תמיד אָן געוואָהנט געוואָרען צו רעכטע חזנים, צו שענע בעלי־תפלות; וואָס־זשע זאָלען זיי טהון? שמואליק'ס דאַווגען איז פאַר זיי געוועזען על אַפּם ועל חמתם, און פאַר שמואליקען אַליין איז זיין חזנ'יש לעבען געוועזען אַ מיאוס געמוטשעט לעבען. נאָר צו די צרות מיט'ן הארצוועהטיג, וואָס ער האָט געהאַט ביי זיך אין דער היים, איז דאָס נאָך נישט געוועזען קיין משל אפילו, ווארום פון זינט עס איז אַרויס דער שם אין שטאָדט, אַז יוסילע האָט חתונה געהאַט, האָט שמואליק דעם חזנ'ס ווייב ווידער אַ מאָל איבערגעביטען איהר מיינונג וועגען יוסילען און האָט גענומען עסען און טאַטשען שמואליקען נעבאַך, שיטען איהם זאָלץ אויף די וואונדען מיט אַ פּה קדוש, ווי זי קאָן.

— פיין אויסגעשטעלט זיך אָקעגען אַ טאַטען, גאַנץ לייטיש! נישט אומזיסט זאָגט די וועלט אַ ווערטעל: „פון אַ חזיר'שען ווידעל קאָן מען קיין שטריימעל ניט מאַכען!“ דיין יוסילע איז געוועזען אַ שאַרלאַטאַן און איז געבליבען אַ שאַרלאַטאַן. היינט פאַרשטעה איך שוין, פאַר וואָס איך האָב איהם פון קינדווייז אָן אַזוי פיינט געהאַט. נישקשה, איך האָב אַ גוטען חוש־הריח, איך שמעק־אָן באַלד אַ מענטשען, וואָס ער איז; מסתמא איז ער

פונ'ם שורש א דער־רוח־וויסט־וואס! און איך פארשטעה נאר ניט, וואס זלאטע לעגט־איין די וועלט נאך זיין מאמען און זאגט, אז אזא צדיקית, ווי דיין זעלדע איז געווען, איז גאר אויף דער וועלט ניטא. לאז זי מיר דארטען מוחל זיין, וואו זי איז...

שמואליק האט אויסגעהערט די אלע רעד און אראפגעשלונגען זיי, ווי א ביטערען טראפען. א סך ערגער איז איהם געווען זיך בעגעגענען מיט זיינע גוטע פריינד, מיט זלאטען און מיט אסתר'ען: וואס קאן ער זיי זאגען, טאמער מאכען זיי מיט איהם א שמועס מכח זיין זוהן? ער האט אבער אין דעם א גרויסען טעות געהאט: זלאטע האט זיך וויעדער צעקריעגט מיט דער חזנ'טע און איז געווען פערנומען מיט איהרע עסקים, געהאט גענוג איינענע צרות, גענוג אייגענע זארג: מע בעדארף חתונה מאכען א קינד, אסתר איז שוין, קיין עין־הרע, א מיידעל צו לייטען, און ס'איז ניטא מיט וואס: אהן קיין נדן וויל מען היינטיגע יאהרען קיין מיידעל ניט נעמען; א ליארע בחור'על, איין אונטערשלאג, הייסט זיך אנידערלעגען עטליכע הונדערט קערבלעך, אחוץ מתנות — און דא דערוויל וואכסט אסתר, עס געהט איהר שוין דאס צוואנציגסטע יאהר, וועה געשריגען! עס דרעהט זיך אפילו א שידוך, ניט אזא גליכער, נאר א גליק, א פארטיגע זאך, א שמאלץ־גרוב. גאה, בינד־צונויף, מאך עפים איינע אליין, א וויסטע אלמנה מיט פיצלעך קינדער יתומים!...

און אסתר, אז זי איז געוואהר געווארען, אז יוסילע האט חתונה געהאט, — וואס האט זי געקאנט קלערען בשעת מעשה? ווער קאן זיך פארשטעלען איהר בעלעדיגט, בעטריעבט, פער־וואגעלט, צעבראכען הארץ געבאך? עס האט זיך איהר געדאכט, אז זי קען יוסילען אויסגעבונדען, און האט איהם פון תמיד גע־גלויבט, און אלץ וואס ער האט געזאגט איז געווען ביי איהר היילינ; צום סוף זאל ער זי אזוי מיאוס אפנארען, אפליגנערען פון קאפ ביז פיס? אסתר'ען האט זיך אויסגעדאכט, אז אזוי ליעב האבען און אזוי געטריי זיין, ווי יוסילע האט ליעב און איז

געטריי דעם טאַטען זיינעם. איז נאָר דער צווייטער צו איהם ניטאָ. נאָך שטעהט ער איהר פאַר די אויגען, ווי ער האָט זיך איהר דעמאָלט געשוואָרען, בשעת אוועקפאָהרען פון דער היים, אז ער וועט דעם טאַטען נישט פערגעסען אויף קיין מינוט אפילו, און וועט איהם גאָר גליקליך מאַכען; נאָך קלינגען איהר אין די אויהערען יענע גוטע ווערטער זיינע, יענע זיסע געזאַנגען, אין וועלכע ער האָט פאַר איהר זיין הארץ אויסגעגאָסען, און וואָס האָבען זיך איהר געדאַכט, ווי ער זאָגט איהר צו אייביג בלייבען דער יוסילע, דער אייגענער יוסילע, נישט פערגעסען קיינעם נישט פון זיינע ליעבע און געטרייע. צום סוף געהט אוועק שוין באַלד אַ יאָהר צייט, און מע הערט ניט און מע זעהט ניט פון איהם, און פלוצים — נאַ דיר אַזאַ מין ידיעה! יוסילע האָט גאָר חתונה געהאַט! און נאָך אַזוי חתונה געהאַט! גענומען איין אַלמנה, אַ גרושה — צוליעב געלד! און אָפּגעטהאָן דאָס בסוד, זיך בעגראָבען!... „גוואַלד, גוואַלד, יוסילע זאָל אַזעלכעס קאָנען טהון?!“ אסתר האָט דאָס נישט ארויסגעזאָגט קיינעם; זי איז געוועזן רוהיג, ווי תמיד, פערנומען מיט דער קראָם, אין זינען געהאַט די שטוב, שטיל, פיין. וואָס האָט זיך אָבער געטהאָן ביי איהר אין הארצען אינווענינג? — דאָס האָט נישט געקאָנט וויסען קיינער, אַזוי ווי ס'האָט ביי איהר קיינער נישט געוואוסט פון יענע זיסע גילדענע חלומות, אין וועלכע זי האָט פערבראַכט גאַנצע צוויי יאָהר, זינט יוסילע איז אָפּגעפאָהרען פון דער היים. מע קאָן זאָגען, אז יענע צוויי יאָהר זענען געווען פאַר אסתר'ען אַ לאַנגער זיסער חלום; יוסילע'ס געשטאַלט איז פון איהר נישט אָפּגעטראָטען אויף קיין מינוט, און וואָס זי האָט נישט פער־קלערט, און וואו זי האָט זיך ניט געווענדט, איז געווען נאָר יוסילע און יוסילע. ניט איין מאָל פלעגט זיך מאַכען, אז זלאַטע האָט איהר בעמערקט, אז זי איז עפּיס ניט אויף דער וועלט: „וואָס איז דאָס מיט דיר געוואָרען, — פלעגט זי מיט איהר טענה'ן, — וואָס דו ביזט געוואָרען אַזוי צעטראָגען? דו מעסט־

אָפּ דרייצעהן אַרשין און רעכענסט נאָכדעם צוועלף, און גדליה־מאיר דער צעלניקער הייסט ביי דיר גאָר מאיר־גדליה, פאַרקערט דאָס שלים־מזל?" איין אַנדער מאָל פלעגט אסתר, זיצענדיג איבער איין אַרבייט נעבען דער קראָם אויף אַ בענקעלע, פער־טראַכטען זיך און צעזינגען זיך תחילת גאַנץ שטיל, און וואָס ווייטער — אַלץ העכער און שטאַרקער, נאָכמאַכענדיג ווי יוסילע זינגט, און גאָר נישט בעמערקענדיג, אַז דאָ ניט ווייט זיצען מאַנסבילען... די מחשבות פלעגען זי פערטראָגען אַמאָל גאַנץ ווייט אַהין, וואו יוסילע געפינט זיך, און דאָרט אינאיינעם מיט איהם האָט זי זיך אויך געפונען, געקוקט אויף איהם און געהערט זיין זיס קול, זיין געטליך זינגען, פונקט ווי יענעם שבת בייטאָג ביי שמואליק דעם חזן אין שטוב. און אַמאָל פלעגט זיך איהר אויסווייזען, אַז אָט קומט מען איהר אָנזאָגען אַ בשורה: „אסתר, דו ווייסט, ווער ס'איז געקומען? יוסילע שמואליק'ס, יוסילע סאָלאָווי איז געקומען!" און איין אַנדערס מאָל פלעגט איהר דורכפליהען אין קאָפּ אויך אַ שלעכטע מחשבה; עס געהט־דורך אַ חמאַרע פאַרביי דער זון און פערשטעלט אויף אַ מינוט איהר ליכטיגע שיין — אסתר'ס געדאַנקען בעקומען איין אַנדער מין מראה, און זי הויבט אָן צו זאָרגען, איבערטראַכטען, אַרויס־לאָזענדיג אַ זיפץ פונ'ם טיעפען, טיעפען האַרצען; נאָר די חמאַרע געהט אַוועק און די זון שיינט ווידער מיט איהר חן. אַ שלעכטע מחשבה טרייבט אסתר אַרויס פונ'ם קאָפּ, און יענע ליכטיגע געדאַנקען קומען ווידער אָן, און דאָס האַרץ ריהרט זיך ווידער פון פרייד און פון נחת, און יענע זיסע חלומות קומען ווידער אָן, און עס וועבען זיך איהר גילדענע פאַנטאַזיעס, און זי זינגט שוין ווידער אויף יוסילע'ס שטייגער. „וואָס איז דאָס מיט דיר געוואָרען, טאָכטער? — פלעגט איהר זלאַטע איבער־שלאָגען די בעסטע מחשבות אינמיטען. — וואָס פאַר אַ פּנים האָט דאָס, איך פרעג דיך, אַוועקזעצען זיך דאָ אין מיטען דרויסען זינגען? און פאַר פרעמדע מענטשען נאָך!"... אסתר פלעגט זיך

אויפחאפּען ווי פונ׳ם שלאָף און פרעגען פערוואונדערט: „זינגען? ווער זינגט דען?“...

דאָס לעצטע יאָהר, וואָס יוסילע האָט אויפגעהערט צו שרייבען בריעף, האָט אסתר, געוועהנליך, געהאַט יסורים דערפון; נאָר זי איז געוועזען אין איהם אַזוי פערגלויבט, אַז זי האָט גאָר נישט צוגעלאָזט קיין שלעכטע מחשבה. זי האָט איהם אַליין בּיי זיך פערענטפערט: „אַ מענש פאָהרט אַרום כּסדר, איז נע־ונד — וואָס איז דאָס חידוש?“... און זי האָט געהאָפט און געהאָפט. פּלוצים — נאַ דיר גאָר אַזאַ שלאַק! דערוויף האָט זיך אסתר גאָר ניט אָנגעהויבען צו רעכטען. ווי אַ דונער האָט איהר די דאָזיגע ידיעה דערלאַנגט אין קאָפּ אַריין. זי האָט זיך ווי אויפ־געחאַפּט פון אַ לאַנגען שלאָף און דערזעהן, אַז אַלע איהרע פריייד מיט׳ן גאַנצען גליק איהרס איז אַ חלום. אין וועלכען זי האָט פערבראַכט צוויי יאָהר כּסדר, די בעסטע צוויי יאָהר אין איהר לעבען. זי איז מיט אַ מאָל געוואָהר געוואָרען פון אַזוי פיעל פאַלשקייט און שלעכטיגקייט אויף דער וועלט; זי האָט מיט אַ מאָל דערזעהען פאַר זיך אַזאַ מיאוס, ביטער, פינסטער לעבען! נאָר ווער האָט דאָס בּיי איהר געקאָנט וויסען? וועמענ׳ס עסק איז דאָס? ווער קוקט זיך אַרום אין מאַזעפּעווקע אויף איין אָרעם מיידעל, וואָס אָט איז זי געוועזען גליקליך ווי די גאַנצע וועלט, און אָט איז זי אַראָפּגעפּאַלען פונ׳ם הימעל ביז צו דער ערד? אסתר האָט זיך בּיינאַכט בּיי זיך אויפ׳ן געלעגער גוט אויס־געוויינט שטילערהייד, ניט איין מאָל, נאָר עטליכע מאָל, געשמאַק אויסגעוויינט. נאָר דאָס וויינען האָט איהר אָבער נישט פער־גרינגערט איהר ביטער הארץ אפילו אויף קיין האָר. דען חוץ דעם, וואָס איהר מזל איז געוועזען אַזוי וויסט און פינסטער, האָט זיך אויף איהר גענומען אַ נייער אומגליק, אַ גאָט׳ס שטראָף, אַ מלאך־המות אויף איהרע יונגע יאָהרען. דער דאָזיגער מלאך־המות איז געוועזען — הנגיד רב אַלטער פעסי׳ס!

XXII.

אלטער פעסי׳ס זיצט איין אלמן, און רב קלמן שדכן לעגט־איין די וועלט.

אלטער פעסי׳ס איז א פיינער בעל־הבית. ער האט זעהר א טייערע, א גרינגע פרנסה אין מאזעפעווקע: ער איז זיך א בעל־הלואה. נאר ער איז נישט גלייך צו אלע אנדערע פראצענטניקעס, וואס ווייסען נים פון קיין לעבען צו זאגען. א מאזעפעווקער פראצענטניק געהט־ארום שטענדיג אין איין זארג. ער איז אין פחדים, טאמער וועט דער אדער יענער נישט אפגעבען, און שלאפט נישט קיין נעכט. ער ווערד מיט דער צייט א גרויסער מרה־שחורה׳ניק. עס שטעלט זיך איהם אלע פאר, אז יעדער מיינט ביי איהם אויסנארען, צונעמען, אוועקראבעווען, ירשה׳נען איהם ביי זיין לעבען. עס דאכט זיך איהם אלע, אז איטליכער שארפט אויף איהם די צייהן, — און וואס וועט זיין דער תכלית, אז עס וועלען איהם שוין אלע אנזעצען? עס קומט דאך איהם דעמאלט נאר נעמען א טארבע, חלילה, און געהן איבער די הייזער! אזעלכע געדאנקען ברענגען איהם, דעם מאזעפעווקער פראצענטניק, דערצו, אז ער מוז ווערען קארג, א נהרג על פחות משוה פרוטה, געהן קריעה־בליאה, נישט פערגינען זיך דאס שטיקעל ברויט, וואס ער עסט. ניין, אלטער איז נישט פון דעם מין. ער קען זיינע אידעלעך און ווייסט גאנץ גוט, אז ער קאן פון זיי ציהען זיין בעדערפעניש כסדר. חאטש ער ליגט ביי יעדען אין מויל און הינטער די אויגען מאכט מען פון איהם א תל, מע רופט איהם „עשו“, „פיאווקע“, „המן“ און נאך אזעלכע צו־נעמענישען, — אבער אין די אויגען, נישקשה, גיט מען איהם אפ כבוד: „רב אלטער“ רופט מען איהם! א ברירה האט מען?

ער האָט פּאָרט די קלינגערס, און אַלע דאַרפֿען צו איהם אָנקומען. דערום לעבט זיך אַלטער א גוטען טאָג, קוקט אַריין אין טעפּעל אַריין, דאָס עוף זאָל זיין זיס און דאָס יאַיכעל פעט, און היט זיך אָפּ דאָס בּייכעל זעהר גוט, נישט צולאָזענדיג זיך קיין יסורים פון קיין שום זאַך אויף דער וועלט. ווי דאָס ווערעמעל, אַז עס פערקלויבּט זיך אינ׳ם בּעסטען עפּעל אַריין, ליגט דאָס זיך דאָרטען רוהיג, גאָר נישט אָנזיכטיג, זויגט און נאָגט די זאַפט פאַוואָלינקע, מיט ישוב־הדעת, און וויל גאָר ניט וויסען, וואָס ווייטער, אויף יענער זייט עפּעל, טהוט זיך, — פּונקט אַזוי לעבּט זיך אַלטער אויף זיין געשעפטעל אין מאַזעפּעווקע, און וואָס געהט דאָס איהם אָן, וואָס יענער זאָגט, צי וואָס יענער רעדט דאָרטען, ווייס איך וואָס? אויפ׳ן הימעל א יריד! אַבּי איהם איז וואַרעם... פערקעהרט, טאָמער וועט איהר איהם זאָגען מוסר: „רבּ אַלטער, איהר דאַרפט מיר אַוואַזשען, כּלעבּען, און וואָס וועט אייך שוין אַרויסקומען, אַז איהר וועט שוין בּיי מיר אַרויסרייסען נאָך א האַלבּ קערבּעל, משטיינס געזאָגט? איהר וועט שוין דאַ גליקליך ווערען? איהר האָט קאַרג, דאָס ווייבּ מיט די קינדער האָבּען אייך בּאַזעצט?“ — וועט ער אייך אויסהערען גאַנץ קאַלטבּלוטיג, און אויך קאַלטבּלוטיג, מיט א שמייכעלע, ענטפערען: „כ׳קאָן ניט, בּנאמנות!“ און נאָכדעם מעגט איהר שוין רעדען, וויפיעל איהר ווילט. אָדער פּרובּט ווערען נעמען בּיי איהם א נדבה מעהר מיט דריי גראָשען ווי ער גיט, וועט ער אייך נאָר ענטפערען אַזוי בּנעימות, אַזוי איינגענעהם: „איך געבּ נישט מיין, בּנאמנות!“ — איז דאָס הייליג, איהר מעגט שוין זיין זיכער. — אָט אַזאַ מין אידעל איז זיך אַלטער.

אַלטער פּעסי׳ס איז א פיין, אויסגעפּוצט אידעל, א געפּאַקטס, שוין אין די יאָהרען, נאָר מחמת ער איז זעהר געזונד און געלייטערט אויפ׳ן פּנים, און א בּערדעל האָט ער א קליינס, ווייזט ער אויס נאָך גאָר א יונגערמאַנטשיק. ער האָט א היבּש בּייכעל, פון אידיש בּלוט — זאָגט מען; דאָס מיילכעל איז בּיי איהם

צונויפֿגעצויגען, איינגעשנירעוועט. די ליפּען רויט און פעט און מסוגל צום זויגען, ווי ביי אַ פּיאַווקעלע; די בעקעלעך זענען ביי איהם תמיד רויטפאַרביג און אָנגעבלאָזען, ווי די פּאַמפּעשקעס. בכלל איז אַלטער אַ גאַנץ פיין אידעל, נאָר אויגען האָט אַלטער נישט קיין שענע: איין אויג האָט ער אַ גרויס און דאָס אַנדערע אַ ביסעל קלענער, און אָט מיט דעם קליינעם אויגעל, אַז ער טהוט אַ קוק אויף עמיצען, ווערד יענעם פערקיהלט אינוועניג. געהן געהט ער פּאַוואָלי, רעדט שטילערהייד, אַ ביסעל מיט אַ קוויטש, שטענדיג מיט אַ שמייכעלע. ארום זיך האָט אַלטער ליעב צו געהן ריין, זויבער; דאָס זיידענע קאַשקעטעל, דאָס ליוסטרינענע קאַפּאָטקעלע און די גאַנצע הלבשה אויף איהם זינגט, ס'איז תמיד שפּאָגעל־ניי, די שטיוועל גלאַנצען, קיין שפּריינקעלע לאָזט ער אויף זיך נישט פאַלען. תמיד איז ער פריי, שטענדיג צופריעדען מיט זיך, האָט קיינמאָל קיין עגמת־נפש ניט. נאָכ'ן וואַרמעס שלאָפט ער זיך אוים און געהט אַרוים אַ ביסעל אין מאַרק אַריין, גלאַט אַזוי זיך, זעהען זיך מיט דעם און מיט יענעם; אַ ביסעל רעדען, נעמען אַ ציגאַר־טיטון ביי יענעם. נעמען ביי יענעם איז ביי איהם דאָס חיות, און האַטש ער ווייסט גאַנץ גוט, אַז הינטער די אויגען רופט מען איהם דערפאַר „דבר־אחר“, נאָר ער האָט דערפון אויך קאַרג וואָס עגמת־נפש: „ס'אַ דאגה אַ ביסעל!“ — מאַכט ער מיט אַ שמייכעלע. אַז מע קומט צו איהם אין שטוב אַריין, נעמט ער צו איטליכען בעזונדער בסבר פנים יפות, מיט'ן שענסטען כבוד, ווייסט גאָר נישט, וואו יענעם אנידערצוזעצען און קאַרגט נישט קיין גוטע, זיסע רעדעלעך קיינ־מאָל און קיינעם נישט. נאָר פון דעסטוועגען האָט מען איהם אין מאַזעפּעווקע נישט ליעב, מע קאָן איהם ניט סובל זיין מיט אַלע זיינע זיסע געננ. האָבען האָט מען צו איהם, דאַכט זיך, גאָרנים. ער טשעפּעט ניט קיין פליעג אויף דער וואַנד, פון דעסטוועגען האָט מען איהם פיינט אין שטאָדט ערגער, ווי דעם טוידט, אַפּנים, ער מוז זיי ליגען דאָרטען טיעף אין דער לעבער! נאָר אפשר

מיינט איהר, אז ער ווייסט דאָס ניט, צי עס אהרט איהם? עס זאָל דאָס איהם אפילו אָנהויבען צו אהרען! — אָט אזא מין אידעל איז זיך אַלטער.

„אַלטער פּעסי'ס“ רופט מען איהם נאָך זיין מאַמע פּעסי, עליה השלום: פּעסי איז געווען א בריה א אידינע, א גאַנץ פיינע, און אין די יונגע יאָהרען, זאָגט מען, איז זי געווען גאָר א פּאַרשוין, און דורך איהר שענקייט און בריה'שאַפט האָט מען גאָר נישט ארויסגעזעהען דעם מאַן איהרען, רב חיים־ישעיה'ן, וואָס איז כל ימיו געזעסען אין קלויז און געלערענט און געדיענט גאָט. די שטוב האָט שוין געפיהרט פּעסי אַליין; איהר פּרנסה איז געווען א שענקעל. „עט, אזוי זיך, נישקשה, דאָס שטיקעל ברויט שלעפּט זיך“, — האָט זי געזאָגט. און פון דעם „עט“ האָט פּעסי אָנ־געקליבען א היבשע קאָפּיקע, אָבער טאַקי גאָר א היבשע, אַזוי אז מיט דער צייט האָט זי זיך פּאַוואָלינקע אויסגעבויעט א שטוב, צוגעקויפט א פּאָר קלייטלעך, זיך דאַביוועט א ביסעל ציערונג, פערליהען עטליכע קערבלעך אויף אמאָל, אז מע האָט ביי איהר שטאַרק געבעטען, און צום מיינסטען — גלחים; מיט גלחים האָט פּעסי ליעב געהאַט צו האַנדלען: „א כפּרה — פלעגט זי זאָגען — דריי אידען פאר איין גלח, להבדיל!“... מע האָט אפילו געשמועסט אין שטאָדט, אז... נאָר וואָס מע קאָן אין מאַזעפּעווקע אויסטראַכטען! „א בריה נפלאה אָט די פּעסי!“ — האָט מען אויף איהר געזאָגט, קוקענדיג אויף רב חיים־ישעיה'ן, וועלכען ס'האָבען מקנא געווען א סך אידען. — „א גוטע בחור'טע, אייערע!“ — האָבען חברה צו איהם געזאָגט אין קלויז. — „א גוטע בחור'טע, זי באַשטעהט אקעגען דריי מאַנסבילען, אייער פלונית'טע“... רב חיים־ישעיה פלעגט דערויף נישט ענטפערען גאָרנישט, נאָר א קוק טהון פון אויבען, אריבער די ברילען, אויפ־הויבענדיג די געדיכטע ברעמען, ארויסלאָזען א זיפץ, זיך פער־טראַכטען, קראַצענדיג זיך מיט דער האַנד אונטער'ן טלית־קטן, און זיך ווידער נעמען צו דער גמרא. און אָט אַזוי, זיצענדיג

אין קלויז, איז זיך רב חיים־ישעיה אַמאָל אַנשלאָפן געוואָרן אויף אייביג שוין. קיינער האָט נישט געוואוסט די סיבה פון זיין אוועקשטאַרבן פּלוצים אין מיטן דרינען: „דאַכט זיך, געווען אַ געזונטער איד, אַ גבר, — פּלוצים נאַ דיר!“ — „נו, מסתמא האָבן זיך איהם אויסגעלאָזט די יאָהרען, לאָז ער האָבן אַ ליכטיגען גן־עדן דאָרט — אַ וואוילער איד געווען, איין עהר־ליכער!“ — אַזוי האָט מען געשמועסט אין שטאָדט. און רב חיים־ישעיה האָט געהאַט אַזאַ לויה, אַז פיעל מענשען האָבן זיך געוואונשען איבער הונדערט און צוואַנציג יאָהר האָבן נישט קיין קלענערען כבוד. „אַ־ווּאַ, אַ וואוילער איד געווען, אַ שטילער זעהר און אַ גרויסער למדן!“ — „ס'איז אַ סברא, אַז ער איז געווען אַ פּרוש“... — „יאָ אַ פּרוש, צי ניט קיין פּרוש, איין עהרליכער איד, אַ כשר'ער איד איז ער געווען געוויס, חאָטש נישט קיין איבערגעשפּיצטער, לאָז ער מיר מוחל זיין“... אָט אַזעלכע שבחים האָט מען נאָכגעזאָגט רב חיים־ישעיה'ן אין שטאָדט אַ קליינע צייט און מע האָט אין איהם גיך פערגעסען.

פּעסי איז זיך געבליבען ביי איהר פּרנסה, ווי פריהער, מיט איהרע גלחים גאָר נישקשה'דיג, נישט צו פערזינדיגען, און קיינער האָט נישט אַרויסגעזעהען אויף איהר, אַז זי איז איין אַלמנה, דאָס הייסט, זי האָט זיך קיינמאָל נישט געקלאָגט, למשל, ווי איין אַלמנה קלאָגט זיך אויף איהר ווייסט מזל, געוועהנליך. פּעסי איז זיך אָפּגעזעסען נאָך איהר מאַן זיין שבעה, זיינע שלשים האָט זי איהם אויך אָפּגעגעבען, ווי ער האָט ביי איהר פערדיענט, זי האָט דאָס גאַנצע יאָהר געטראָגען אַ שוואַרצען פאַרטוך, „קלאָג“, ווי עס בעדאַרף צו זיין, און איז זיך געבליבען די אייגענע פּעסי, וואָס פריהער, האָבענדיג אין זינען נאָר דאָס געשעפט איהרס, די גלחים און, להבדיל, דאָס קינד, — אַלטער זאָל לעבען. פּעסי איז געווען זעהר אַ געטרייע מוטער; אַלטער איז ביי איהר געווען תמיד טייער, ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פון'ם אויג. פון קינדרווייז אָן ביז במעט דער חתונה זיינער האָט ער זיך געהאַלטען ביי דער מאַמעס

פארטוך, און פעסי האָט אויסגעהאָדעוועט אַלטערען אַזוי, אַז אַלע ווייבער האָבען איהר מקנא געווען: „זי האָט דאָס אויסגעפּאַשעט דעם בן איהרען, קיין בייז זאָל איהם ניט שאַדטען!“ און איהם האָט פעסי אַריינגעלעגט אינגאַנצען איהר ליעבשאַפט. „איין אויג אין קאָפּ — האָט פעסי געזאָגט — און אָנגעקומען איז ער מיר גענוג שווער; כמעט פון העכער זיעבען יאָהר נאָך דער חתונה האָב איך קיין קינדער נישט געהאַט. איך האָב שוין געמיינט, אַז איך בין איין עקרה. וואו בין איך נישט אויסגעוועזען, ביז איך האָב זיך דערלעבט דאָס דאָזיגע? און מיט דעם איז שוין די ערד פאַרשלאָסען געוואָרען“. פעסי האָט איהם ניט אָפּגעלאָזט פון זיך אויף קיין מינוט; צעהן מאָל אַ טאָג פלעגט זי קומען אין חדר אַריין, זעהען וואָס דאָס קינד מאַכט, ברענגען איהם אַלע מאָל איין אַנדער מין זאַך: איין עסענוואַרג, אַ נאַשעריי, אַ לאַקעטקע. אַלע יונגלעך פון חדר האָבען איהם מקנא געווען, געשלונגען די סלינע, זיך געוואונשען זיין אויף אַלטער'ס אָרט... שלאָגען אָדער שמייסען אַלטערוניון האָט דער רבי ניט געטאָרט בשום אופן; אַ פינגער אַז עמיצער האָט געפּרובט אויפהויבען אויף איהם, האָט פעסי אויסגעריסען די אויגען יענעם. ווינטער אין די גרויסע פרעסט און זומער אין די גרויסע היצען האָט איהם פעסי פון דער שטוב ניט אַרויסגעלאָזט: „די תורה, נישקשה, וועט נישט אַנטלויפען“ — האָט זי געזאָגט. צום לערנען האָט אַלטער געהאַט אָהן אַלעמען זעהר אַ פּלאַטשיג קעפּעל, און קיין גרויסער מתמיד איז ער אויך ניט געווען. פעסי האָט געוואוסט, אַז קיין רב וועט ער געוויס ניט זיין, און האָט אָבער דערפון ווינציג־וואָס יסורים געהאַט: „נו, מילא, וועט ער ניט זיין, ווי דער טאַטע זיינער“... — אַזוי האָט זי געזאָגט און האָט איהם צו זעכצעהן יאָהר אָפּגענומען פונ'ם חדר, אויסגעהאַלטען נעבען זיך אַ פּאָר יאָהר און דערנאָך חתונה געמאַכט צו מזל.

אַ ווייבעל האָט איהם פעסי געגעבען זעהר איין איידעל קינד, אַ „רוחנית“; און ווי פעסי איז געווען אַ גוטע מוטער, אַזוי איז

זי נאָך מעהר געווען א גוטע שוויגער. פייגעל — אזוי האָט געהייסען אלטער׳ס ווייב — איז ביי איהר געווען פערהעכענט פאַר איין אייגען קינד, און פעסי איז אויסגעגאנגען נאָך איהרע טריט, נישט אָפּגעלאָזט זי פונ׳ם אויג אויף קיין מינוט: „פייגעלע, אפשר ווילסטו אָט־אַ־דאָס? טאָמער ווילסטו יענס?“ גוט ווי דער וועלט איז דאָרטען געווען פייגעלען, זי איז געווען גאָר גליקליך; אָבער ניט לאנג האָט געדויערט איהר גליק. ארום־און־ארום גוט קאָן גאָר ניט זיין: גאָט האָט פייגעלען געשטראָפט און האָט איהר נישט געגעבען קיין קינדער. אלטער האָט אזוי געגאַהרט א קינד, פעסי האָט אזוי געוואָלט איין אייניקעל, א נחת פון אלטערען, אז מע האָט פייגעלען פערזאומערט דאָס לעבען. פריי־הער האָט זיך דאָס אָנגעהויבען פון א ווערטעל אויף צו כלומרשט, פאַרבייגעהענדיג, א זאָג גלאט אזוי: „דו ביזט דאָך א בעזדיטניצע, פייגעל, וואָס האָט מען מיט דיר צו שמועסען?“ און נאָכדעם האָט אלטער אָנגעהויבען ביסלעכווייז זיך בלאָזען אויף פייגעלען, און פעסי פון איהר זייט האָט זי אָנגעהויבען אונטערטרייבען, זי זאָל פרובען דאָס און פרובען יענס, פאָהרען אהער און פאָהרען אהין, טאָמער וועט פאָרט עפּיס העלפען... „איך האָב אליין, טאָכטער מיינע, א צייט קיין קינדער נישט געהאַט, — האָט מיט איהר פעסי גע׳טענה׳ט, — און אז איך האָב דערזעהען, אז ס׳איז שלעכט, האָב איך אודאי געטהאָן כל המיטלען; איך בין געווען וואו דו ווילסט: אי ביי׳ם טאָטער, אי ביי׳ם רבי׳ן, להבדיל, אי ביי יענער גוי׳ע, וואָס איך זאָג דיר, און האָב אין די עטליכע יאָהר אויסגעטרונקען קרייטער — טאַטעניו! וואָס דען? אזוי איז גוט? וואָס איז א אידינע, משטיינס געזאָגט, אז זי האָט ניט קיין קינדער? אז מע האָט קינדער, האָט דער מאַן אויך ליעב, און אז ניט, חלילה, פאַרדרעהט ער מיט דער נאָז, אָדער ער טהוט גאָר א שפּיי“... ווייטער־ווייטער האָט פעסי געאַרבייט אלץ מעהר, זי האָט איינגעלעגט די וועלט, אויף יעדען טריט פערצאַפּט פייגעלען דאָס בלוט. „וואָס טויג זי דיר, די סאָמע ציעג? —

האָט פעסי גע'טענה'ט מיט אַלטערען. — גט זי אָפּ און פּטר איין עסק!" פייגעל האָט דאָס אַלץ געהערט, און עס האָט זי גוט געקרענקט. נאָר זי האָט געטראָגען די צרות אינוועניג, טיעף אין הארצען בעהאַלטען. זי האָט אָנגעהויבען צו קרענקען, קורירען זיך, טרינקען קרייטער און פלעשלעך מיט פּראָשקעס, אַזוי לאַנג, ביז זי איז געשטאָרבען.

פעסי'ן איז ניט בעשערט געווען צו דערלעבען אַ נחת פון איהר קינד. מע האָט אפילו אַלטערען גערעדט שידוכים אַ סך. עס האָט זיך אַלץ געבונדען און געבונדען. עס האָט זיך אָבער גאָרנישט אויסגעבונדען. עפּיס האָט אַלטער קיין גליק נישט געהאַט צו שידוכים, און איז אַזוי אָפּגעזעסען איין אַלמן אַ היבשע צייט. פעסי האָט זיך שוין איבערגעפּעקעלט אויף יענער וועלט, און אַלטער זיצט אַלץ איין אַלמן. נאָר עס זאָל איהם מאַקי שטאַרק אַהרען, וואָס ער זיצט אַליין — ניין! עס זאָל זיך מאַכען אַ רעכטער שידוך — מהיכי־תיתי, פאַר וואָס ניט? נאָר יאָגען זיך, לויפען נאָך דעם — עט, נישט כדאי!... רב קלמן שדכן שווייגט אין דעם אפילו נישט און טהוט זיך זיין זאַך גאַנץ בעסט: ער שרייבט בריוועלעך, רייסט־איין די וועלט און פּאַלט אָפּט אַריין צו אַלטערען מיט אַ גוואַלד:

— ביז וואַנעט איז דער שיעור ביז וואַנעט, רב אַלטער, צו מוטשען? עס מוז דאָך האָבען איין עק מוז דאָך עס!

— האָסט מאַקי, אַפּנים, קיין צייט ניט, חוזק איינער? — מאַכט צו איהם אַלטער מיט אַ שמייכעלע, ווי זיין שטייגער איז.

— ניט זשע מיר קאָטש עטליכע גראָשען גיט מיר דערוויילע, רב אַלטער!

— גראָשענס? פע!

— אויף הוצאות, רב אַלטער, אויף הוצאות!

— וויס איך נו! — ענטפערט איהם רב אלטער און מעהר ענטפערט ער איהם שוין היינטיגס מאל קיין ווארט ניט.

אט אזא מין אידעל איז זיך אלטער פעסי'ס.

XXIII.

אלטער איז גראד קיין נאר ניט, און די מוהמע יענטעל לעגט זיך אריין אין געשעפט.

אלסדינג איז ביז א צייט. עס האט זיך איינמאל געטראפען אזא מעשה: אלטער האט זיך פערשפארט מיט רב קלמן שדכן ביי זיך, דארט אין יענעם חדר'על, וואו דער קאסטען שטעהט, — דער ארט, וואס אלטער פלעגט תמיד בענוצען אויף צו רעדען מיט עמיצען א סוד־זאך, און האט דארט מיט איהם עפיס לאנג געשמועסט, מחמת אז רב קלמן איז פון דארטען ארויסגעגאנגען, איז ער געווען אויפ'ן פנים רויטליך און האט אלץ געסמארעט מיט דער נאז, צושאקלענדיג מיט'ן קאפ און רעדענדיג צו זיך אליין: „פיין, פיין"... און דאס איבעריגע, וואס ער האט דארטען אונטערגעברומקעט, ווייסט מען ניט. רב קלמן האט צעלאזט די פאלעס און איז באלד אוועק צו זלאטע'ס שוועסטער, צו יענטלען. מיט איהר האט זיך רב קלמן גע'סוד'עט א היבשע צייט, סמארענדיג מיט דער נאז און הוסטענדיג, ווי א מענש, וואס וויל עפיס זאגען. יענטעל איז געשטאנען די גאנצע צייט איני־מיטען שטוב, האלטענדיג דעם קאפ אויף דער האנד, און האט אלץ צוגעהערט, ווי רב קלמן לעפעטשעט מיט דער צונג, רעדענדיג האלבע ווערטער. און אז ער האט זיך שוין אויסגעקוועטשט אינ־גאנצען, האט זיך פלוצים יענטעל א פאטש געטהאן מיטביידע הענד איבער די ליטקעס, אויסשרייענדיג אויף א קול מיט אזא

כעס, אז רב קלמן האָט איין גרויס ציטערניש געמאַכט אַ היבשען „בואי־בשלום” צוריק.

— צי איהר זענט משוגע, צי חסר־דעה, צי גלאַט אַזוי פונ׳ם זינען? — האָט יענטעל געשאָטען אויף איהם מיט פייער. — וואָס ס׳האָט זיך מיר נע׳חלומ׳ט יענע נאַכט און היינטיגע נאַכט און פאַראיאָהרען ווינטער, זאָל פאַלען אויף מיינע שונאים׳ס קעפּ! גוט צונויפגעפּאַרט! איך האָב אַלץ געמיינט, איהר שמועסט מכח זלאַטען, צום סוף זענט איהר גאָר פאַרקראַכען, אָהאָ! ווי זאָגט ער: „קורץ געטראַכט און גוט געמאַכט!” ער איז גאָר קיין נאַר ניט, אייער אַלטער, אפּנים? וויים איך וואָס! משוגע מיינע שונאים? אַזאַ יונגנס, אַ פּיסקליאַ, בלוט און מילך! גוט צונויפּ־געפּאַרט — דעם זומער מיט׳ן ווינטער! אַזאַ פאַרשוין צו אַזאַ אַלטען כלב, אַ רעטאַך, זייט מיר מוחל, אַ רעטאַך!

— אַ רעטאַך, זאָגסט דו, יענטעל, אַ רעטאַך? אָבער אַ זאַפטיגער רעטאַך, אַ פעטער, אַ נעפּאַקטער, זאָג איך דיר, אָנ־געשטאָפּט מיט געלט! לאָמיך האָבען אַזאַ יאָהר לאָמיך, וואָס פאַר אַ גליק דאָס איז פאַר דיין זלאַטקען איז דאָס. לאַ־די וואָס איך וויל איהר געבען אַ זאַך, ווי זאָגט מען, אַ שמאַלץ־גרוב, גליקליך מאַכען, איז זי נאָך ברוגז זי! דו ווילסט ניט, ווי דו ווילסט זיך! איך האָב מיר מיינס אָפּגעזאָגט איך, און די ברירה איז ביי דיר די ברירה.

—אַ שמאַלץ־גרוב? — זאָגט יענטעל שוין אַ ביסעל ווייכער. — דאָס שמאַלץ יינט אוים, די גרוב בלייבט איבער. איך האָב מיך אויך געראַדעוועט אויף אַ שמאַלץ־גרוב, ווי איהר ווייסט דאָך, ווי זאָגט ער: חאַטע פּאָקרישקע... נאָר גאָרניט, איהר ווילט, איך זאָל רעדען מיט מיין שוועסטער, וועל איך רעדען, אַ וואָרט איז ניט קיין פּאַטש. נאָר איך זאָג אייך פריהער, רב קלמן, עס וועט נישט געהן. אסתר איז איין אנדער מין קינד, נישט גלייך צו אַנדערע היגע מיידלעך.

— ניין איז ניין. וואס איז? מען נויט דען דא עמיצען חלילה פון קהל נויט מען דא? א מיידעל איז א האנדטוך: יעדער ווישט זיך יעדערער. און וואס איז אסתר וואס? א נקבה. נא דיר א גראשען נא דיר. געוועהנליך, אז דו וועסט זיך אריינ־לעגען, וועט מסתמא זיין רעבט מסתמא.

— יא, — זאגט יענטעל, בעקלערענדיג דאס געשעפט פון אלע זייטען, — ווי מיינט איהר אבער, פון זיין זייט וועט נישט זיין קיין שום מניעה?

— פון אלטער'ס שמועסט דו? — זאגט רב קלמן, צו־טרעטענדיג נעהענטער צו יענטלען. — א שענע מעשה, כלעבען! יענער געהט אויס, חלש'ט, זאגט זי גאר א מניעה, זאגט זי!

— ניט דאס מיין איך דאך, — זאגט יענטעל. — איך שמועס פון נדן שמועס איך. זלאטע, ווייסט איהר דאך, איז, צווישען אונז רעדענדיג, נישט אימשטאנד ארויסצונעמען אפילו קיין הונדערט קערבלעך נדן. געוויס, אז זי באדארף היינטיגע צייטען חתונה מאכען א טאכטער און האט ניט מיט וואס נעבאך. ווי זאגט מען: „עס איז גרינגער אויפצוהויבען א שיכור איידער א קבצן".

— ווייס איך וואס דו רעדסט, יענטעל, וואס, אלטער שטעהט טאקי אין דיין זלאטע'ס געלט שטעהט ער? ניטא ווער ס'זאל לאכען, כלעבען, ניטא!

— אויב אזוי — זאגט יענטעל, אריינלעגענדיג א פינגער אין מויל, און פערטראכט זיך — אויב אזוי, ווילען מיר זעהען. מע באדארף זיך פרובען: אז מע קאן ניט אריבער, מוז מען ארונטער.

— ממה־נפשך, יא — יא, ניין — ניין! — זאגט רב קלמן, צענעמענדיג מיטביידע הענד און איינבויגענדיג דעם קאפ. — נאר אודאי ווען דו ווילסט נאר דו, וועט דאס געווים געהן, גאר ניטא וואס צו רעדען. די צונג פיקען דארף מען דיר ניט, ברוך־

השם. מע באַדאַרף זיך נאָר אָנטהון אַ ביסעל אַ כח, און דער עיקר — נישט לאָזען אָפּקיהלען דאָס, ווי זאָגט ער... אַ גוטען !

— אַ גוטען ! — ענטפערט יענטעל. — איך וועל מיך נאָך איבערלעגען מיט מיין בייניש'ען, וועלען מיר הערען, וואָס וועט עפּיס בייניש זאָגען דערויף : אין צווייען איז שטאַרקער.

— אויך רעכט ! — ענטפערט רב קלמן. — אויב דו ווילסט זיך איבערלעגען מיט איהם, איז ווי דו פאַרשטעהסט ווי. פאַרט אַ מאַן, ווי זאָגט ער... אַ גוטען !

— אַ גוטען ! זעהט זשע, רב קלמן, חאַפּט זיך נאָר ניט אַרויס מיט קיין וואָרט פאַר דער צייט, ניט פאַר זלאַטען, ניט פאַר מיין בייניש'ען. עס זאָל ניט אויסקומען אַ סך זמירות — ווינציג לאָקשען, איהר פאַרשטעהט ?

— פיין, פיין ! — זאָגט רב קלמן און געהט אוועק פון יענטל'ען זעהר צופריעדען, רעדענדיג צו זיך אַליין דעם גאַנצען וועג.

דאָס איז אָבער געווען פון יענטעל'ס זייט נאָר אַ תנועה'לע פון אַ דיפּלאָמאַט. עס האָט איהר אַזוי געפּאַסט צו זאָגען, אַז זי בעדאַרף איבעררעדען וועגען דעם מיט איהר בייניש'ען. אין אמת רעדענדיג, האָט זי דאָס גאָר ניט געטאָרט מגלה זיין פאַר איהם. בייניש האָט איהר נאָר געקאָנט קאַלי מאַכען, ניט פעררירכטען. בייניש איז געווען אַזאַ מין סאָרט יונגערמאַן, וואָס האָט זיך אַמאָל גערעכענט פאַר אַ שטיפעל משכיל אין מאַזעפּעווקע. אַליין איז ער געווען אַ קאַשפּערעווער, פון דער גרויסער שטאָדט קאַש־פּערעוו, און איהם האָט דאָס בתיה געקריגען, ווי איין אַנטיקעל, פאַר איהר קלענערער מאָכטער יענטעל. חתנ'וויז האָט בייניש נע'שמ'ט פאַר אַ צאַצקע, אַ יונגעל פון לערנען ; נאָר נאָך דער חתונה האָט ער זיך אַרויסבעוויזען ניט אַזוי פיין : ער האָט דאָס לערנען פערבוינגען און האָט זיך אָפּגעגעבען צו אַנדערע מינים לערנעכצען : צו ביכלעך גאָר. נאָר מען איז פון דעם בעצייטענס געוואָהר געוואָרען און מע האָט איהם פון די ביכלעך

אָפּגעריסען. בתיה האָט גענוג נעאַרבייט; זי האָט איהם געוואָלט נאָר גט'ען און גענוג: זי דאַרף ניט אַזאַ סחורה. זי האָט זיך פערנאַרט אינ'ם „פּרעדמעט" — האָט זי אַלץ גע'טענה'ט, אַרויס־רופענדיג פון קאַשפּערעוו ביניש'עס עלטערען, און צוזאַמען מיט זיי האָט מען אַזוי לאַנג געאַרבייט, ביז מע האָט בינישען פאָרט געשטעלט אויף די פיס און געמאַכט איהם פאַר אַ מענשען, גלייך מיט אַלע אַנדערע מאַזעפּעווקער יונגעלייט. פון דער צייט אָן איז ביניש געוואָרען אַ סוחר און האָט שוין מעהר קיין ביכעל נישט אָנגעקוקט אין די אויגען. דערויף איז יענטעל אויך געווען אַ גוטער קאָזאַק און האָט מיט איהם געלערענט בלק, — ער זאָל וויסען, וואָס אַ ווייב בעדייט, און גערענקען, אַז אַ ווייב בעדאַרף מען פאָלגען. אין הארצען אָבער איז ביניש פערבליבען אַ משכיל; ער האָט ליעב געהאַט משכילים, ווי דאָס לעבען, און האָט נישט געקאָנט אָנקוקען די אַלע מאַזעפּעווקער לייט, ובפרט אָט איענע שענע אידען, די פּראָצענטניקעס, וואָס געהען־אַרום מיט די שטעקעלעך איבער'ן מאַרק, עסען און טאָטשען דעם אָרעמאַן, ווי די ווערעם, זויגען־אַרויס ביי'ם בעל־מלאכה דאָס דם־התמצית.

— אוי, האָב איך זיי פיינט! — פלעגט ביניש זאָגען אויף זיי. — איין גאָט ווייסט וואויל דעם אמת! איך וואָלט זיי אויפ־געהאָנגען אַלע אויף איין שטריקעל, און פריהער פון אַלעמען — אָט איענעם פּעמפּיק, רב אַלטערען, איינגעזונקען זאָל ער ווערען!

— וואָס האָט ער אַזעלכס געטהאָן? קוק איהם אָן אַביסעל, ווי ער האָט זיך צעפלאַקערט! — פלעגט איהם יענטעל לעשען דאָס פייער. — זיי נאָר ביי זיך ניט אַזוי גייציג, ביניש! עס וועט קומען אַ צייט, וועסט דו אַליין באַדאַרפען אָנקומען צו אַלטער'ס לאַסקע, וועלען מיר הערען, וואָס דו וועסט דעמאָלט זאָגען! ווי זאָגט ער: „פליה נישט צו הויך, בכדי דו זאָלסט נישט באַדאַרפען דערנאָך אַראָפּפאַלען"...

יענטעל, אוי, האָט געטראָפען! אַז ביניש איז שפּעטער מיט דער צייט געוואָרען אַ סוחר, האָט ער געמוזט אָנקומען צו

אַלטערען נאָך אַ הלואה, און פון דעמאָלט אָן האָט ער איהם נאָך מעהר פיינט געקריגען. אַז מע האָט גערעדט פון אַלטערען, האָט ביינישׁ געציטערט פאַר כעס. יענטלען איז די מעשה זעהר געפעלען, און זי פלעגט דוקא אָפטליך, בפרט נאָך רב קלמנ׳ס וויזיט, רעדען פון אַלטערען און וועגען זיין רייכקייט, ווארפענדיג שטעכווערטלעך ביינישען אין בוזעם אריין.

— און דוקא אָהן ספרים און אָהן ביכלעך! — פלעגט יענטעל זאָגען, געבענדיג איהם „ערמיט אָנצוהערען, אַז זי פערשטעהט אויך איין עסק.

— אָבער איך בעט דיך, — פלעגט ביינישׁ זאָגען, — רעד ניט מיט מיר פון אָט דעם המן, דעם צורר־היהודים! איך קאָן זיין נאָמען ניט הערען!

— טאָמער ווייסט דו, וואָס האָט ער דיר געטהאָן אזעלכעס! — פלעגט איהם יענטעל ענטפערען, פערדרעהענדיג דאָס פּיסקעל אויף אַ זייט. — באשר ער איז רייך, ווענעם עסק איז דאָס? אַ סך וואָלטען געקאָנט רייך זיין, ווי אַלטער, ווען זיי זאָלען שכל האָבען, אזוי ווי ער... פריצענט, נאַרעלע, וואכסט אָהן רעגען...

— אָבער אַז איך בעט דיך, יענטעל, דערמאָן מיר ניט זיין טרפה׳נעם נאָמען! טהו מיר צוליעב און דערמאָן מיר איהם ניט!

— קוק איהם אָן אַ ביסעל, ווי דער כהן האָט זיך אין איהם צערעדט! ער האָט זיך דאָס אַ ביסעל צעשריגען, גלייך ווי מע וועדר פון איהם גליקליך. וואָס האָסט דו מיך דאָ חושד צו זיין? עס שמועסט זיך וועגען אַלטערען, זאָג איך, אַז ער איז גאָר ניט אזוי, ווי מע מאַכט. איטליכער מענטש האָט שונאים, ווי זאָגט מען אַ ווערטעל...

— וואָס טויג מיר דיינע ווערטלעך? זאָג מיר בעסער, יענטעל, וואָס האָסט דו זיך עפּיס פלוצים אזוי צערעדט פון אַלטערען? עפּיס מוז דאָ זיין, ס׳איז עפּיס ניט גלאַטיג.

— אַ משל! דאָס איז יאָ ווי מע זאָגט, אַז ציבעלע איז ציבולי איז קנאָבעל קנאָבולי. אַ שטומער וואָלט דאָס ניט אויס־גערעדט אין קיין יאָהר, וואָס דו אין אַ מינוט.

— ניין, יענטעל, איך קען דיך שוין אַ ביסעל; מסתמא איז דאָס נישט אומזיסט.

— ווייסט דו וואָס, ביניש? אָט ווער בעסער גאָר אנשוויגען. ווי זאָגט ער: ווינציגער גערעדט און מעהר געמיינט. איין אָכס, פאַרשטעהסט דו מיך, האָט אַ לאַנגע צונג און קאָן, זאָגט מען, קיין שופר ניט בלאָזען... אָט דאָס איז מיט דיר אויך. טאָמער וואָלט מען יאָ געקאָנט אַמאָל מיט דיר אויספיהרען אַ זאַך, קומסט דו מיט דיינע אויבערקעפּלעך באַלד. ס'האָט זיך אָפּגעזוכט אַ חכם — ביניש! אָדם אַ מענטש — קאַטשקע רוק זיך... געה שוין, געה, לאָמיך דיך חאָטש ניט אָנקוקען פאַר די אויגען!

אַ מין הצלחה! ביניש האָט ליעב זיין ווייב, און דוקא דעמאָלט, ווען זי זידעלט איהם גוט אויס און שעלט איהם דורך, ווערד ער ווייך ווי טייג און לאָזט זיך קנעטען. און יענטעל קנעט איהם, מאַכט מיט איהם, וואָס זי וויל:

— הערסט דו, ביניש, מע בעט פון דיר נאָר איין זאַך: זאָלסט הערען און זעהען און שווייגען, וואָרום קאָלי מאַכען קאָן אַ קאַץ אויך...

XXIV.

זי ארבייט ווי עס געהער צו זיין, און אלטער ווערד גוט חוץ לדרך הטבע.

אריינמישען זיך אין יענעמ'ס געשעפטען, זאָגען אַ דעה דאָרט, וואו מע פרעגט איהם ניט, געבען איין עצה, ווען מע בעט איהם ניט, קוקען, נאָכשפּירען, זעהען, וואָס ביי יענעם אין טעפּעל קאָכט

זיך, וכדומה, — דאָס האָט ליעב יעדער איד; אריינמישען זיך אָבער אין אַזעלכע ענינים, וואָס זענען נוגע אינ'ם נפש, טראָגען אויפ'ן קאָפּ דעמ'ס יונגעל און יענעמ'ס מיידעל, געפינען פאַר איטליכען זיין גליכען, מזווג זיווגים זיין, רעדען אַ שידוך — דערויף, זעהט איהר, זענען נאָר די מאַזעפּעווקער גרויסע בריה'ס, איינע אין דער וועלט. איטליכער איד איז דאָרטען אַ שדכן — ניט צוליעב דאָס שדכנות־געלד חלילה; שדכנות־געלד אַז עס מאַכט זיך — מהיכי־תיתי, ווער וואַרפט דאָס ארויס אַ זייטיג קערבעל? עס זענען אָבער דאָ אַ סך אַזעלכע, וואָס קלערען אפילו ניט פון רח"ש, זיי טהוען דאָס בפירוש לשם־שמים: מע דערזעהט אַ בחור מיט אַ בתולה, איין אַלמן מיט איין אַלמנה, אַ גרוש מיט אַ גרושה, — פאַלט תיכף אריין אין קאָפּ אַ געדאַנק: „איי וואָלט דאָס געווען גליך! כלעבען, אַ גלייכער שידוך"... און מע הויבט אָן באַלד צו ארבייטען אין געשעפט, טאַקי פון יענעמ'ס טובה וועגען: דער אַלמן פּאַסט צו יענעם מיידעל, יענער בחור, נישקשה, מעג נעמען די גרושה, און דער גרוש איז פּשוט אָנגעמאָסטען פאַר יענער אַלמנה. מע פוילט זיך ניט ביי אַזעלכע עסקים, מע פערבויגט אַלע געשעפטען און מע גיט זיך אָפּ, מע לעגט זיך אריין, און מע טהוט אַלע מעג־ליכקייטען, אַז דער שידוך זאָל זיין אַ שידוך, גלייך ווי עס איז זיי נוגע אין לעבען אָדער אין פּרנסה. זיי קאָנען ניט ליידען, עס שלאָגט זיי צו דער גאַל, אַז זיי זעהען איין אַלטען בחור, אָדער אַ דערוואַכסען מיידעל: „ביז וואַנען — זאָגען זיי — איז דער שיעור צו זיצען, טאַקי ביז דעם גרויען צאָפּ?" ערגער פון אַלס־דינג איז ביי זיי, אַז אַ מיידעל פערזיצט; מע שעמט זיך מיט איהר צווישען לייטען; מאַנסבילען האַלטען זיך מיט איהר פריי, ווי מיט אַ זכר, ווייבער קוקען אויף איהר, ווי אויף איבער־געוואַכסענעם חריין, עס קומט עפּיס אויס זעהר פּריקרע — מע פערדרעהט די נאָז. אַלע האָבען אויף איהר רחמנות, און ס'איז אַ גרויסע מצוה פאַר גאָט זי צו פערשלייערען.

— מעגסט דיר זיין ברוגז, זלאַטע, נאָר דעם אמת אין אַ זייט קאָן מען ניט אַוועקלעגען. ווי זאָגט ער: „זאַ פּראַוודו ביוט". איך בין איין עלטערע שוועסטער, מעג איך דיר זאָגען אַלץ, וואָס אויפ'ן הארצען בײַ מיר. דיין אסתר איז אודאי אַ וואוילע, אַ טייערע און איין עהרליכע, אויף מיר אַזאַ יאָהר; לאָמיך האָבען אַזאַ דאגה מיט פּרנסה, ווי דו האָסט אַ דאגה מיט אַ שידוך; פון דעסטוועגען דאַרפסט דו נישט פאַרגעסען, אַז זי הייסט שוין ניט קיין יונג מיידעל, דו אין איהרע יאָהרען האָסט שוין געהאַט צוויי צי דריי קינדערלעך... לאָמיך האָבען אַזאַ לעבען, וואָס פאַר אַ שענעם נאָמען זי האָט אין שטאָדט; נאָר אודאי, אַז איך הער, מע זאָגט אויף דיין טאָכטער: „אָן געהט זי, די אַלטע מויד", — שטעכט דאָס מיך געוויס אין דער זיעבעטער ריפּ. וואָס האָט מען דאָ צו קלערען? ווי זאָגט ער: „אהרען אהרט דאָס מיך ניט, נאָר סע בראָט מיך, און סע ברענט מיך"...

אזוי האָט איינגע'טענה'ט מיט זלאַטען איהר עלטערע שוועס־טער, ברײַנע די קאַראַלניצע, אַ גראָבע פונדאַמענטאַלע אידינע, מיט אַ קול פון אַ מאַנסביל, מיט אַ קאַראַוואַ פּנים און מיט שוואַרצע וואָנסים אויף דער אויבערשטער ליפּ; אין שטאָדט האָט זי גע'שמ'ט פאַר אַ גרויסען בר־דעת, איין עהרליכע, אַ פרומע אידינע און זעהר אַ צוגעלאָזטע צו אָרעמע לייט, פאַר וועלכע זי פלעגט אָפט זיין אַ שתדלן, דאָס הייסט, נעמען אַ פּאַטשיילע און אַרומגעהן מיט נאָך אַ אידינע צונויפנעמען נדבות, פאַר אָרעמע קימפּעטאָרינס, אויף הכנסת־כלה, אויף לחם־אביונים וכדומה. מע קאָן ניט זאָגען, אַז אין שטאָדט האָט מען זי שטאַרק ליעב געהאַט, מחמת זי פלעגט זעהר דעקוטשען מיט איהרע אָפטע נדבות קלויבען. „אָן געהט זי שוין, די גבאי'טע מיט דער פּאַטשיילע", — פלעגט מען זאָגען, בעמערקענדיג זי פון דער וויטענס. איהר מאַן, משה־אברהם זאַליאַזניק, האָט זיך געהאַט זיין געשעפט — אייזען, און ברײַנע, וואָס איז אויסגעוואַכסען בײַ בתיה דער

האַרטאָוויצע, האָט נישט געקאָנט זיצען לעדיג אָהן אַ שום בעשעפטיגונג, דעריבער האָט זי זיך אונטערגעהאַנדעלט אויף איהר געלד מיט קאַרעלען. איהר מאַן האָט אפילו פון איהרע געשעפטען ווינציג־וואָס הנאה געהאַט, מחמת דאָס גאַנצע דאָבּרע־מזל פלעגט בּיי איהר אַריינקומען אין די אָרעמע לייט אַריין, די אָרעמע קימפּעטאָרינס מיט די אָרעמע כּלות, וואָס זי פלעגט חתונה מאַכען. נאָר וואָס האָט ער געקאָנט דערצו העלפען? בּתיה'ס טעכטער האָבען פיינט געהאַט, אַז דער מאַן זאָל זיין זאָגען דעות. בּיי זלאַטען האָבען בּריינע'ס רעד געהאַט אַ גרויסען ווערטה.

— וואָס זשע זאָל איך טהון, איין אַלמנה מיט ברעקלעך קינדער יתומים? — האָט זי זלאַטע געפרעגט. — וואָס קאָן איך טהון דערצו, אַז עס מאַכט זיך פּאַרט נישט איהר גלייכען? מיט געוואַלד קאָן איך דאָך ניט נעמען, אַז עס קומט ניט אַליין. עס איז מיר, מאָהל דיר, גענוג בּיטער און פינסטער, אַז איך טהו אַ קוק אויף אסתר'ען, קיין עין־הרע... — פאַר גרויס עגמת־נפש האָט זיך זלאַטע צעוויינט, און בּריינע האָט איהר אויסגערעדט דאָס האַרץ, ווי וויט זי האָט געקאָנט, גערדונגען איהר פערקערט, אַז אסתר איז גאָר ניט אַזאַ „פּרעסטאַרעץ". וואָס מע בּעדאַרף זיך דאָ אַזוי שלאָגען. אַז עס וועט קומען די צייט, וועט איהר זיווג קומען, טרעפען אַליין דעם אָרט, וואָרום קיין סך אסתרס איז נישטאָ דאָ אין שטאָדט, וואָס זאָל מען זיך דאָ נאַרען? גאָט קאָן העלפען, אַז ער וויל נאָר. „וועסט נאָך, אם־ירצה־שם, האָבּען אין איהר גרויס נחת"...

ניט אַזוי אָבער האָט זיך בּענאַנגען זלאַטע'ס יונגערע שוועס־טער, יענטעל; זי האָט זיך גענומען צום עסק גאַנץ געטריי, גאָר אויף אַנדערע כּלים. זי האָט געקאָנט זיך אַריינלעגען אין אַזאַ ענין, ווי עס געהער צו זיין, און צייט האָט זי געהאַט דערויף גענוג. יענטעל איז געווען אַ היימיש ווייבעל, דאָס הייסט, נישט קיין מאַרק־אידינע, ווי בּריינע אָדער זלאַטע. זי איז געווען די יונגסטע

פון אַלע דריי טעכטער בײַ בתיה דער האַרטאָווניצע, די מיזינקע, און איז אויפגעצויגען געוואָרען בײַ בתיה'ן שוין אויף די עלטערע יאָהרען, ווען יענע האָט שוין נישט געקאָנט אַזוי זיך אָפּגעבען מיט איהר טאָכטער און זי מאַכען פאַר אַ מענשען, ווי די עלטערע טעכטער. דערצו איז יענטעל פון תמיד אָן געווען אַ פוילע; זי האָט ליעב געהאַט פרעמדע בענק מיט פרעמדע געשעפטען, און איבערהויפּט — אַזעלכע ענינים, וואָס געהערען זיך אָן צו חתן־כלה, מאַן און ווייב, שוועסטער און ברודער. דאָרט האָט יענטעל שטאַרק ליעב געהאַט אַריינצושטעקען אַ נאָז, אַריינוואַרפען אַ וואָרט, פערקאָכען אַ חתונה, און נאָכדעם, אַז יענע האָבען זיך שוין גוט געריסען פאַר די שלייערס, פלעגט זיך יענטעל שטעהן פון דערווייטענס, שטיל, פיין, גאָט די נשמה שולדיג. עס פער־שטעהט זיך, אַז דאָרט, וואו מע האָט זי געקענט — און געקענט האָט מען זי אומעטום, ווי אַ בייזען שילינגער! — האָט מען זיך שוין געהיט פאַר איהר. אַז צוויי ווייבער האָבען גערעדט אין מאַרק און יענטעל איז אָנגעקומען, איז מען באַלד אַנשווייגען געוואָרען: „שאַ, אָן געהט דער ניטגוטער, חאַטע פאָקרישקע"... אפילו צווישען איהרע אייגענע שוועסטער האָט יענטעל פערקאָכט אַזעלכעס, אַז ברייגע מיט זלאַטען פלעגען זיין צווישען זיך ברוגז יאָהרענווייז. יענטעל האָט געהאַט אין זיך אַזאַ כח, אַז זי האָט דערצעהלט עפּיס אַ זאַך, האָט מען איהר געמוזט גלויבען. איהר טאַלאַנט איז געלעגען בעהאַלטען אין איהר מויל, אין איהר מינע, אין איהרע אויגען. צייט האָט זי געהאַט גענוג, קיין קינדער האָבען זיך בײַ איהר נישט געהאַלטען, מיט'ן געשעפט איז געווען פערנומען ביינעש (ער איז געווען אַ מוכר־תבואה'ניק), און די טירען פון יעדער שטוב זענען געווען אָפען: פאָרט בתיה דער האַרטאָווניצעס אַ טאָכטער! קיין נאַר איז יענטעל נישט געווען. רב קלמן האָט געוואוסט, ווען ער האָט אויסגעקליבען פאַר זיין געשעפט מכח אַלטערען. יענטעל האָט אָנגעהויבען צו אַרבייטען אין'ם עסק אַזוי בריה'ש, אַזוי קונציג, אַז זלאַטע, וואָס איז געווען

אויך ניט פון יענע, ווי מע זאָגט, וואָס געהען צעהן א גראָשען. האָט דאָ נישט ארויסגעזעהען קיין שום סימן פון א מאשינע, פון איין אונטערפיסעל. אדרבה, רעדענדיג מיט זלאַטען וועגען אַלטערען, האָט איהם יענטעל רק אויסגעלאַכט, געמאַכט חוזק פון איהם און פון זיין פיהרען זיך.

— אויך מיר א לעבען! — האָט יענטעל געזאָגט, גלאַט אַזוי בדרך־הליכה. — איינער אַליין מיט די פיער ווענט! עסט און טרינקט און צעהלט דאָס געלט. רייך צו־נ־אַלדי שוואַרצע יאָהר, ממון־קורח. וואָס געהט איהם אָפּ? קאַפּוועהטיג, איך בעט דיך? ער זאָל זיין חאָטש א ביסעלע יונגער, וואָלט מען איהם געגעבען א כלה, חאָטש אפילו אָהן געלט.

— געטראָפען דעם אָרט! — ענטפערט איהר זלאַטע. — יענער וואָלט זיך אַליין פאַרקויפט פאַר געלט, זאָגט זי גאָר דאָס!

— האָסט א גרויסען טעות, זלאַטע. מיר האָט קלמן גע־שוואוירען אַזוי, אַז מע מעג גלויבען אפילו א הונט, אַז ער זוכט א שידוך פון זיינעטוועגען, און דוקא פון געמיינעם גראַד, ס'הייסט פון בעל־הבתישען שטאַנד, עס מעג זיין אָהן געלט, אַבי דאָס קרן איז א קרן, וועט ער נאָך צוצאָהלען אין בייטעל אריין. איך זאָג דיר דעם אמת, זלאַטע, ווען איך האָב קינדער, ניט ווי גאָט האָט מיך געשטראָפט, און חאָטש א טאָכטער א היבשע, וואָלט איך קיין צוויי ווערטער נישט גערעדט. חאַפּט איהם דער וואַטענ־מאַכער, וואָס ער איז א דבר־אחר, אַבי פאַרזאָרגט א קינד. עי, הערסט דו, זלאַטע, רוף מיך נאָר און געב מיר לעקאַך...

אין אַזעלכע שמועסען האָט יענטעל פערבראַכט מיט איהר שוועסטער גאַנץ אָפטליך, נאָר תמיד אַזוי קונציג ארויפגעקומען אויף אַלטערען, אַז יענע האָט זיך בשום אופן נישט אָנגעשטויסען אויף יענטעל'ס פּלאַן. איינמאָל האָט זיך זלאַטע נאָכדעם פאַר איהר ארויסגעחאַפּט מיט א וואָרט און האָט זיך א זאָג געטהאָן:

— װי מײנסטו דו, יענטעל, אשטײגער, מײן אסתר זאָל איהם װעלען?

— װײס איך װאָס? משוגע מײנע שונאים! — האָט איהר יענטעל געענטפערט. — װאָס איז? דײן אסתר איז דאָ די מיאוס׳ע מויד, װאָס מע באַדאַרף זי פּטר׳ען? װײס איך װאָס, אבי גערעדט!

— אי, זאָג עס ניט, יענטעל! אײן גאָט איז יודע דעם אמת, װאָס איך טראָג. ס׳איז מיר גוט צו הערען, מאָהל דיר, די רעד, װאָס מע רעדט!

— װאָס זשע רעדט מען אזעלכעס, װאָלט איך געװאָלט װיסען? — מאכט יענטעל מיט א תמ׳עװאטער מינע.

— װאָס האָסטו געװאָלט זאָל מען רעדען? ס׳איז גענוג, אז מע רעדט פון אסתר׳ען, אז זי איז שוין א דערװאַכסענע, קײן עין־הרע. מע זאָגט...

— מע זאָגט? מע רעדט? װאָס טויג מיר, זלאָטע, דער „מע"? מע — איז א ציעג! לאָזען זײ דיר רעדען פון פײער און פון װאסער, אָט די אלע, װאָס רעדען! לאָזען זײ בעסער א קוק טהון אויף זיך אלײן, און לאָז זײ נישט דארען דער קאָפּ פאַר יענעם! נײן, איך מײן טאקי באמת, איך קאָן אזוי ניט לײדען, אז מע מישט זיך ארײן אין יענעמ׳ס געשעפטען, אז איך װאָלט זײ נאָר צעריסען, אָט די אלע װאָס רעדען! װאָס געהט זײ אָן, װאָס אסתר איז נאָך קײן כלה ניט? װאָס אהרט דאָס זײ? פאַר װאָס אהרט דאָס מיך ניט, אז לאה־ציפּורה׳ס טעכטערעל איז אָנגעשטאָפּט מיט יאָהרען, װי א זאק מיט פּאַלאָװע? פאַר װאָס זאָרג איך מיך ניט, װאָס מינצי׳ס מויד שמעקט שוין מיט קברות־בלעטלעך? פאַר װאָס רעד איך נישט פון בנצי דעם רויטענ׳ס דרײ טעכטער, װאָס זענען שוין לאנג אריבער דעם פּליזיװ, און קײן משוגע׳נער חתן װיל אפילו נישט ארײנשמעקען

אהין? פאר וואס געה איך נים ארום און שריי נים אויף מלכה־העני'ס שנור, וואס האט פלוצים אראפגעווארפען דעם פאריק פונ'ם קאפ? וואס איז? באשר איהר מאן האט פארדיענט געלט? האסט מורא, ער וועט אודאי נים אנזעצען? און גאלדע דער קאראלניצער'ס טאכטער האט זיך נישט געקושט יענע וואך מיט'ן משרת אויפ'ן יריד, אונטער דער סטאיקע? איך קאן עס נישט סובל זיין, עס ברענט מיך, עס טראגט מיך אונטער, אז איך הער, ווי מע בארעדט יענעם און מע קוקט נאר אויף יענעם, נאר אויף יענעם!...

יענטעל צעפלאקערט זיך אזוי, אז זי נעהט אוועק א צעקאכטע, פערגעסענדיג כלומרשט וואו זי האלט. שפעטער, אין א פאר טעג ארום, קומט זי ווידער צו זלאטען אין קלייט אריין, זעצט זיך נעבען איהר אין דרויסען אויף דער באנק מיט איין ארבייט אין דער האנד און מאכט צו איהר אזוי:

— הערסט דו, זלאטע, איך האב מיך באטראכט אין דערהיים און גוט איבערגעלעגט זיך מיט מיין ביינישען ווענען יענעם. וואס דו האסט מיר אנומעלט א זאג געטהאן; איך האב זיך באקלערט, אז ס'איז גאר נים אזוי קרום, ווי איך האב געמיינט פון דער לכתחילה. ווי זאגט ער: „קרום ווי א קאטשערע, גלייך ווי געטראפען"... מע זאגט דאך פארט אויף איהם, אז ער איז רייך, אנגעשטאפט מיט געלט, און קיין קינדער האט ער אויך נים...

— וואס־זשע, ער האט גאר נים געהאט קיין קינדער? — פרעגט זלאטע פערטראכט, קראצענדיג מיט'ן דרעטעל אונטער'ן שלייער.

— וועלכער רוח! — זאגט יענטעל, אוועקלעגענדיג די ארבייט אויף א זייט. — דאס הייסט, ער האט יא עפים געהאט אמאל. זיין ווייב איז געווען א חלירע, דו געדענקסט נישט פייגלען? זי איז פון תמיד אן געווען א גרינע, לאז זי מיר מוחל זיין, א דער־רוח־ווייסט־וואס. שטענדיג זיך געדאקטערט און נאר גע־

דאָקטערט! זי האָט מפּיל געווען עפּיס אַ פּאָר מאָל און האָט אויפגעהערט צו קינדלען שוין ביז'ן טויט אריין.

— איך האָב אַ רעד געטהאָן מיט אסתר'ען, — זאָגט זלאַטע מיט אַ זיפץ, — האָט זי אפילו צוגעשווינגען. איך ווייס, וואָס זי מיינט מיט איהר שווייגען? היינטיגע קינדער, געה טרעף, וואָס סע טהוט זיך ביי זיי! נאָר אסתר איז אַזאַ קינד, קיין עין־הרע, וואָס פארשטעהט איהר תכלית, און אקעגען איז זי מיר קיינמאָל נישט געגאַנגען.

— נו, און יענער וויל טאקי, אפנים? — טהוט יענטעל זיך אַ פרעג גלאַט אַזוי.

— צי ער וויל, פרעגסט דו? אַ שענע מעשה, כלעבען! יענער געהט־אויס, ער האָט שוין עטליכע מאָל אונטערגעשיקט קלמנ'ען, און איז שוין אליין אויך עטליכע מאָל געווען ביי מיר אין קלייט, בשעת אסתר איז גראָד געשטאַנען נעבען מיר, — און דו פרעגסט, צי ער וויל! יענער וויל זי אָפּגילטען, און זי זאָגט גאָר דאָס!

—אַזוי גאָר? — זאָגט יענטעל, גלייך ווי זי ווייסט גאָר נים פון די אַלע נייעסען, און לאָזט איבער דעם שמועס אויף איין אנדערס מאָל, פערשלאָגענדיג היינטיגס מאָל מיט האקע־באַקע: גענז, איינגעמאַכטס, געראָטענע חלה אויף שבת און דעסגלייכען.

* * *

זלאַטע האָט זיך נישט אוועקגעזעצט רעדען מיט אסתר'ען מכח אַ שידוך, מכח חתונה האָבען, נאָר עס פלעגט ביי זיי ביידע ארויסקומען דערויף ממילא גאַנץ אָפּטליך. דער גרעסטער פער־געניגען זלאַטע'ס איז געווען, אַז זי האָט געקאָנט אָפּרייסען איין איבעריגען גראָשען פון דער הוצאה, בכדי איינצוברענגען דער טאָכטער אויף פּאָוועלע צו דער חתונה. ביי זלאַטען אין קאַסטען זענען שוין געלעגען פון כמה וכמה יאָהרען אָנגעגרייט אַ האַלב

טויג העמדער מיט זעהר שענע אויסגענייהטע געסטקעס און מיט פראשוועס נאך דער לעצטער מאָדע, ציכלעך נעשטיקטע, א פּאָר פיקענע קאָלדרעס און באוועלעך אויף זאָקען וכדומה. הכלל, דער קאסטען איז געווען ביי זלאטען א מין קאזנאטשייסטווע, א באנק, וואוהין זי האָט איינציגווייז, ביסלעכווייז אפּגעלעגט איהר פער־מעגען פון אסתר׳ס וועגען.

— וואָס פּראטעסט דו ? — האָט צו איהר יענטעל איינמאָל א זאָג געטהאָן, דערזעהענדיג זלאטען זיך פּאָרען ביי׳ם קאסטען.

— וואָס איך „פּראטע״ ? — האָט איהר זלאטע אפּגעענטפערט מיט פערדראָס. — מסתמא פונ׳ם אנדערען מאנ׳ס וועגען, וואָס פארשטעהסט דו דאָ ניט ?

— נישט לאַנג געטראכט און גוט געמאכט ! — האָט איהר יענטעל געענטפערט מיט א גלייכווערטעל, ווי איהר שטייגער איז. — לאָז עס מיר אָנקומען, וואָס איך ווינש דיר, האָסט דו געהערט ? איך זעה, דו קלויבסט, פרעג איך פון וועמענ׳ס וועגען. פאר א ווארט קומט קיין פּאטש. וויים איך ? לאָז זיין היינטיגס מאָל אזוי.

— דו ווייסט גאנץ גוט, צו וואָס זאָלען מיר זיך נארען, אז דאָס איז מיין אסתר׳ס פּאוועלע צו דער חתונה, געב גאָט נאָר אין גיכען, רבונו של עולם, שוין צייט !

אסתר, וואָס איז דערביי געזעסען, האָט געמוזט אויסדרעהען דעם קאָפּ צום פענסטער צו, בכדי מע זאָל ניט זעהען איהר פּנים, אויף וועלכען עס האָט זיך צעגאָסען א רויטע פארב.

איינמאָל, עס איז געווען א ווינטער־נאכט, איז זלאטע געזעסען אויף דער לעזשאנקע איבער א זיפּ מיט פעדערען, און ביי דער זייט אויף דער באנק איז געזעסען אסתר און האָט גענייהט ציצענע ארבע־כנפות׳לעך פון די קינדערס וועגען, אפרים מיט מנשה׳ן. צווישען זלאטען מיט אסתר׳ען זענען שוין לאנג

אויסגעגאנגען רעד, און זיי זענען שטיל געווען פערטיעפט אין דער ארבייט. קיין שאַרך האָט זיך נישט געהערט, ניט אין שטוב, ניט פון דרויסען. נאָר דער אַלטער גרויער קאָטער האָט צייטענווייז ארויסגעלאָזט א כאַרכלען, דרילענדיג דאָרט ערגיץ אויפ'ן אויוועז. פּלוצים לאָזט זלאַטע ארויס א שטאַרקען טיעפען זיפץ, כמעט ווי א שלוקערץ, מיט א קוויטש און מיט איין אויסלאָז: „וועה־וועה־וועה־וועה!"

— וואָס איז, מאַמע? — פרעגט אסתר ווי דערשראָקען.

— וואָס „וואָס איז"? — פרעגט זלאַטע איבער.

— וואָס זיפצסט דו אזוי שטאַרק? — פרעגט אסתר, אוועקלעגענדיג די אַרבייט.

— וואָס איך זיפץ? — זאָגט זלאַטע. — עס זיפצט זיך — זיפץ איך. אודאי ס'זאָל זיין גוט אויפ'ן הארצען, וואָלט זיך ניט געזיפצט. נישט פאַר וואוילטאָג. וואָס זאָלסט דו דאָ קלערען? אז מע הויבט זיך אָן באַרעכענען אקוראַט ארום־און־ארום, געהען איבער אַלערליי מחשבות איבער'ן קאָפּ. גאָרניט, מע זאָרגט, מע וויל פאַרזאָרגען די וועלט.

— וואָס זשע העלפט דאָס זאָרגען? — מאכט אסתר מיט א פריינדליכער מינע צו דער מאַמע. — זעהסט דאָך, אז גאָט פיהרט אונז אויס, ווי אַלע אידען. אָט געהען קראַסנע טאָרגעם* — צו גאָט א האָפענונג, מע וועט לייזען געלט.

— געלט־שמעלט! — מאכט זלאַטע. — ס'איז פאַרהאַן גרעסערע זאָרג: מע דערמאָנט זיך קינדער. זיי וואַכסען, עפּיס א תכלית דאַרף מען דאָך, און איך האַלט נאָך גאָר פון פאַרענט. איך מיין טאַקי מיט דיר אַליין, וואָס — איך בעט דיך? וואָס קומט מיר ארויס, איך מיין באמת, פון קלמנ'ס קריכען, וואָס ער

---

* מאַרק־טעג, ווען די קרעמער לייזען געלד פון די דאַרפסלייט.

קריכט? אז קיין נדן, משטיינס געזאָגט, איז ניטאָ, און אָהן נדן וויל יענער ניט, און הייסען הייסט מען נאָך לשון בעלי־בתים, מיינט יענער, אז סע קישעט גאָר, קריכט ער: געה געב יענעם ארויס, וואָס אויפ'ן הארצען טהוט זיך! און דערווייל די צייט שטעהט ניט, און וואָס מעהר א טאָג, איז מעהר א יאָהר חלילה, איך זאָל גאָר ניט דערלעבען, מע זאָל אויף מיין קינד זאָגען „ביז דעם גרויען צאָפּ"...

אין דער מינוט עפענט זיך די טיר און עס פליהען אריין אפרים מיט מנשה'ן פון חדר, ביידע פערפלאָמט פונ'ם פראָסט, מיט קאָצענע טולופלעך און מיט קיילעכיגע גארעסענע היטעלעך און מיט א פאַפּיערענעם לאַמטערנדעל אין די הענד.

— א גוט נאָוועגד! — זאָגען זיי ביידע אין איין קול, טאַנצענדיג און אראָפּוואָרפענדיג פון זיך די טולופלעך. — עסען! עסען! — שרייט אוים מנשה, שלעפענדיג אסתר'ען פאר'ן קליידעל.

— שאָ, שאָ, איך געב, איך געב! — זאָגט אסתר, אויפ־הויבענדיג זיך פונ'ם אָרט, און דערלאַנגט די קינדער וועטשערע — טייגלעך מיט פאָסאָלים.

אפרים איז עלטער פון מנשה'ן נאָר מיט איין יאָהר, נאָר ער איז א סך סטאַטעטשנער, מענישער פון מנשה'ן. א ווייסער מיט א דאַר אויסגעוויקט פנים'על, מיט צוויי לאַנגע דינע פאה'לעך, זעהט ער אוים טאַקי ווי א בן־תורה. „ע ר, עליו השלום, אינ־גאַנצען ע ר, נעפריטשקום, נאָר מיט לענגערע יאָהר"... — אזוי פלעגט אויף איהם זאָגען זלאַטע, מיינענדיג איהר לוי'ן. און מנשה איז א נידעריג, געפאַקט יונגעל, א גרויסער ווייסער־חברה־ניק, א ברען, א בעלן צו פאָהרען רייטענדיג אויף א ציעג, א גרויסער נאַשער, א פלאַפלער, האָט ליעב אריינצושטעקען די נאָז אומעטום, איז גרייט איבערקעהרען א וועלט, נאָר לערנען — ניט א לעק.

— מאַמע, מאַמע, דו ווייסט? — זאָגט מנשה, שלינגענדיג די ווערטער אינאיינעם מיט די טייגלעך און מיט די פאַסאָלים. — דו ווייסט, מאַמע? אפרים זאָגט שוין אליין אַ „לייענען"! דער רבי האָט איהם פאַרגעבען אויף דאָנערשטאָג אַ לייענען. און פיני־מאיר־פיני'ס איז דאָך אַ היבשער בחור, איאָ? ווייסט ער ניט מה דקאמרי רביצין. נו־נו, האָט מען איהם געשמיסען, ווי־פיעל ס'איז אין איהם אריין! זיין גליק, וואָס צום רבי'ן איז נעקומען צו געהן רב קלמן מכח אַ שידוך. דער רבי פיהרט אַ שידוך, און רב קלמן געהט אַלע טאָג, אַלע טאָג, און זיצט אַוועק דריי זייגער־שעה, און מיר ווערען צעזעצט פאַר געלעכטער, און פיני־מאיר־פיני'ס האָט זיך דערוויל אַרויסגעדרעהט פון זיינע הענט און ווייסט די גמרא, ווי אַ וואַלף...

— נו, און דו ווייסט די גמרא? — טהוט איהם אסתר אַ פרעג, האַלטענדיג די הענד צונויפגעלעגט אויפ'ן הארצען און קוקענדיג מיט פערגעניגען אויף די יונגע קינדער, ווי זיי עסען אַזוי געשמאַק זייער „פאַרציע" נאָך אַזאַ פערברענגען אַ טאָג מיט איין אויפדערנאַכט אינ'ם ענגען חדר ביי אַ דרייגראָשענדיג ליכטעל. און זלאַטע ווערד ברייטער ווי לענגער פאַר שמחה, בעטראַכטענדיג איהרע קינדער די בריליאַנטען; איהר הארץ איז פול מיט דאַנק צו דעם, וואָס לעבט אייביג, פאַר זיינע גרויסע חסדים, וואָס ער טהוט מיט איהר, אַ ווייסטע פינסטערע אַלמנה... פלוצים ווערד אָבער זלאַטע'ס פרייד פערשטעהרט: אפרים, וואָס איז געזעסען ביז אַהער שטיל, טהוט פלוצים אַ זאָג צו איהר:

— מאַמע, דער רבי האָט געבעטען געלט.

— הא, יאָ, מאַמע! — חאַפּט אונטער מנשה. — דער רבי און די רביצין האָבען שטאַרק געבעטען געלט. זיי באַדאַרפען אויף דירה־געלט און אויף האָלץ און איין מאַרק אריין. בערעל־משה־אַברהמ'ס האָט נעכטען געבראַכט צוויי קערבלעך, האָט איהם דער

רבי נוט מכבד געווען, און פיני־מאיר־פיני'ס האט ער אפשר צעהן מאל פארזאגט, אז אהן געלט זאל ער זיך גאר אפילו נישט באווייזען אויף זיין שוועל. דער רבי און די רביצין האבען זעהר נעבעטען, זאלסט שיקען שכר־למוד.

„ווייעדער שכר־למוד! — טהוט זלאטע א קלער, און עס טהוט איהר א שטאך אין הארצען. — עס קומט איהם שוין אודאי א קערבלעך פופצעהן, ווי אזוי שיקט מען איהם נישט האטש קיין צעהנערעל? און דא געהען קראסנע טארגעס: וואו עס פאלט־אריין א קערבעל, געהט עס אוועק אויף סחורה איינקויפען. די קראם אונטערפרישען, — מע קאן דאך נישט בלייבען מיט די פינף פינגער! און צאהלען שכר־למוד — דאס מוז מען דאך!"...

און זלאטע'ס פנים ווערד צארנדיג. זי לעגט זיך שלאפען א דער'חרג'עטע, גלייך ווי מע וואלט איהר ארפגענומען דעם קאפ. א גאנצע נאכט הערט אסתר, ווי די מאמע קרעכצט און קאטשעט זיך אויפ'ן געלעגער, און איהר קאפ טראכט איבער טויזענדער פלאנען, ווי אזוי ארויסצוציהען דער מאמען פון דער נויט. עס פערשטעהט זיך, אז קודם כל קומט איהר אויף דער מחשבה יוסילע; זי מיט איהם צוזאמען וועלען שוין צוקלערען עפיס איין עצה, און גלאט אהן אלעמען, וויבאלד זי האט חתונה, ווערד דאך שוין ממילא זלאטען גרינגער אין אלע אופנים. זיי וועלען ביידע הארעווען און וועלען זעהען, אז זלאטע פון איין זייט און שמואליק פון דער אנדערער זייט זאלען זיין צופריעדען פון זיי...

די דאזיגע ליכטיגע געדאנקען געדויערען אבער נישט לאנג. ווי א שווארצער שאטען פליהט דורך פארביי איהר אויך א פינסטערע מחשבה: „און ווען חלילה ניט — אזוי קלערט זיך אסתר — און ווען חלילה מיר איז ניט בעשערט קיין גוטס אויף דער וועלט, וועל איך זיך גאר שטעלען דיענען צוליעב דער מאמען; איך וועל אוועקפאהרען פון דאנען ווייס איך וואוהין און וועל זיך שטעלען אויף איין ארט. אלע זאגען, אז איך וואלט געקאנט פארטרעטען די גרעסטע שטעלע אין א קלייט, אדער אזוי ביי א געשעפט"...

נאכדעם קומט איהר אויס דער דאזיגער געדאנק משונה־ווילד: „וואס הייסט, א מיידעל פון איהר גראד וועט זיך אוועקלאזען דינע־נען — גלאט, אבי געדערט? !“... — „נו, וואס זשע דען איז דער תכלית? — טהוט זי ווידער צוריק א קלער. — חתונה האבען?“... און עס ווערד איהר אי קאלט, אי הייס פון אזא מין מחשבה: „וואס הייסט? חתונה האבען ניט פאר יוסילען? ? ! !“

אויף מארגען, קלויבענדיג זיך אין מארק אריין און קלינגענדיג מיט די שליסלען פון דער קלייט, האט זלאטע אויסגעלאזט איהר ביטער הארץ צו די קינדער נעבאך, צו אפרים מיט מנשה'ן, וואס האבען איהר נישט אפגעטראטען אויף קיין מינוט: „מאמע, געלט, מאמע!“ זלאטע האט זיי אנגעשאלטען וויפיעל עס איז אין זיי אריין, און מנשה האט נאך געחאפט א צוויי פעטש אויך, ער זאל ניט זיין קיין שארלאטאן מיט קיין עזות־פנים קעגען א מאמען. „גאנצים! נאיאמשטשיקעס!“ — האט זלאטע געשריגען אויף איהרע קינדער, די נעכטיגע „בריליאנטען“, און האט זיי מיט א צערודערט הארץ אפגעגעבען דאס שכר־למוד מיט'ן אנבייסען און ארויסגע'משלח'ט זיי אין חדר אריין. אסתר האט דאס נישט געקאנט פערליידען און האט זיך א זאג געטהאן אין נוטען מוטה:

— איך פארשטעה נים; ממה־נפשך, האסט דו געגעבען געלט, צו וואס האסט דו נאך בעדארפט אויסרייסען די קינדער אומזיסט און אומנישט?

דא האט זיך שוין זלאטע ניט געקאנט איינהאלטען און האט אויסגעזעצט מיט א מאל; פיהלענדיג אליין גאנץ גוט, אז די קינדער זענען דא גאט די נשמה שולדיג, און אויפ'ן הארצען איז איהר געווען אזוי אויך געגוג אנגעזאליעט פון דעם, וואס יענטעל מיט קלמנ'ען האבען איהר דערקוטשעט טאג־טעגליך, האט זיך זלאטע צעלאזט אויף איהר טאכטער איין מאל פאר אלע מאל, וואס ס'וועט זיין וועט זיין, דער בלאטער מוז אויסזעצען, עס העלפט ניט:

— הער נאָר אויס, דו בעל־רחמנ׳יצע, טאָכטער מיינע טייערע! דו שטעלסט זיך אַרויס פאַר די קינדער? האָסט אויף זיי רחמנות? פאַר וואָס האָסט דו קיין רחמנות ניט אויף דער מאַמע דיינער, אַ וויסטע, אַ פינסטערע אַלמנה, אַ מאַמע פון דריי קינדער און פון אַזאַ טאָכטער ווי דו, אַ דערוואַכסענע, ברוך־השם, וואָס איז שוין לאַנג צייט צו דער חופה פיהרען, און עפּיס אויך אַמאָל דערלעבען אַ שטיקעל נחת אויף דער וועלט, האַ? רחמנות האָסט דו? פאַר וואָס האָסט דו קיין רחמנות ניט אויף מיר, טאָמער טריקענט מיר דער מוח און דער מאַרך פון די ביינער, ווי אַזוי דיך צו באַוואָהרענען, ברענגען צו אַ שטיקעל תכלית, ניט לאָזען זיצען ביז משיח וועט קומען און אַלע זאָלען אויף מיר טייטען מיט די פינגער? וואָס, באַשר דער טאַטע דיינער האָט געהייסען לוי רב אברהמעל סלאַוויטער׳ס, — איך זאָג דיר, איך ווייס נאָך ניט די גילדענע שטוהל, וואָס איך וועל צוליעב דעם האָבען אין גן־עדן! איך ווייס, אַז איך ווער דערווייל אויס־געריסען, פאַרשוואַרצט, שונאי־ציון, און אַז עס קומט צו עפּיס, שטעלט זיך אַנידער דער יחוס פּאַפּעריק! וואָס איז? אַט געהט נאָך אַ איד איין אַלמן, אַ גאַנץ פיינער מענטש, דאַכט זיך, וואָס פעהלט איהם? בלעבען, מיט וואָס איז ער אַ מיאוס׳ער איידעם פאַר מיר? אַ איד אַ נגיד, חוץ זיין שאַדען אויף אַלע אידישע קינדער, איין עהרליכער מענטש, קיין קינד, קיין רינד. יענער וויל אַ שידוך טהון, ער חלש׳ט, חלש׳ט, און זי שטעלט זיך נאָר אַנידער דאָ מיט איהר רחמנות! אַ רחמנות, די פערעל זענען שיטער! האָסט דו געהערט אַ השגה?!...

זלאַטע האָט נאָך לאַנג־לאַנג געפּייערט, געזידעלט, געפּילדערט און געשריגען אויף אסתר׳ען. יענע, געוועהנליך, האָט נישט געענטפערט דאָס אַנדערע וואָרט; איהר בעסטער ענטפער זענען געוועזען צוויי שנירלעך טרערען, וואָס האָבען זיך געצויגען אויף איהרע שענע באַקען און האָבען פּאַוואָלינקע אַראָפּגערונען אַראָפּ־אַראָפּ... זלאַטע וואָלט נאָכדעם אָפּגעגעבען מי־יודע וואָס פאַר

יענעם „וויסטען־פינסטערען“ פריהמארגען, וואס זי האט אפ־געשפיעלט אסתר׳ען, וואס איז נעבאך גאט די נשמה שולדיג. זי האט עטליכע וואכען כסדר גע׳חנפה׳ט דער טאכטער, געקוקט איהר אין די אויגען אריין, זיך געסטארעט מיט אלע מעגליכקייטען צו פערגלעטען יענעם „וויסטען־פינסטערען“ פריהמארגען. נישט איין מאל האט זיך נאכדעם זלאטע אויפגעחאפט ביינאכט פונ׳ם בעט, צוגעגאנגען צו אסתר׳ען בשעת יענע איז געשלאפען געשמאק, און איז, ווי איבער א קליין ברעקעלע קינד, געשטאנען איבער איהר און געזאגט צו זיך אליין שטילערהייד: „מיר זאל זיין פאר דיר, נשמה מיינע, מיין ליבטיגער שטערן, מיין אויג אין קאפ!“...

און אסתר האט שוין לאנג פערגעסען דעם פסק, וואס זי האט געחאפט פון איהר מאמען אין יענעם „וויסטען־פינסטערען“ פריה־מארגען; זי איז שוין צו אזעלכע פריהמארגענס געוועהנט געווארען. חוץ לזה איז אסתר׳ס קאפ געווען פערנומען מיט אנדערע מחשבות, און איהר הארץ האט געטראגען אין זיך פער־בארגען אנדערע דאגות, ווי אויבען איז געשטאנען. ווער דער אלמן איז, דער עהרליכער פיינער מענש, אויף וועלכען די מאמע האט איהר געגעבען אנצוהערעניש, איז זי געוואהר געווארען פון דער מוהמע יענטלען; נאר בפירוש האט זלאטע מיט דער טאכטער וועגען אלטערען ניט גערעדט. זי האט דאס געהאלטען אין זיך ביז א צייט. ביז עס האט זיך געטראפען ווידער „א וויסטער־פינסטער׳ער“ פריהמארגען, ווען זלאטע איז געווען שטארק צעבייזערט, האט זי אויסגעשאסען, ווי פון א הארמאט, און האט אויסגע׳לאמר׳ט אסתר׳ען אליץ, וואס ביי איהר איז געווען אויף דער לונג, שוין נישט דיפלאמאטיש פערשטעלט, נאר גאנץ אפענטליך. אסתר איז פון דעם שוין א סך מעהר צופריעדען געווען, ווי פון די אנצוהערענישען, און אזוי ביסלעכווייז האט זי אנגעהויבען צו געוועהנט ווערען מיט׳ן געדאנק וועגען חתונה האבען פאר אלטערען...

בײַ זלאַטען אַלײן אינווענינג האָבן זיך אַ שטיק צײַט געשלאָגן צוויי געפֿילן. ערשטענס: „וואָס הײסט, איך וועל זי פֿרעגן? איך בין דאָך די מאַמע, און אַז איך זאָג, דאַרף זײַן געזאָגט! וואָס הײסט, זי וועט מיר זאָגן אַ דעה? וואָס איז זי עפּיס — דעם אַפּטײקער׳ס טאָכטער, וואָס שפּאַציערט אַרום מיט בחורים אויפֿ׳ן גאַס, וואָס זי זאָל זאָגן: דעם וויל איך און יענעם ניט? זי איז ניט גלײַך צו קײן אַנדערע, ברוך־השם, זי איז רבֿ אַברהמעל סלאָוויטער׳ס אײניקעל!“... און צווייטענס: „פֿאַר וואָס זאָל איך זי טאַקי נישט אַ פֿרעג טהון? טאָמער איז איהר טאַקי אַלטער פֿאָרט ניט ליעבֿ? ער איז דאָך פֿאָרט אַײן אַלמן און אין די יאָהרען שוין? אַ מלאכה פֿאַר־שלײערען? למאי זאָל מען נעמען באַגראָבֿען אַ קינד, אַ יוגענד, אומזיסט און אומנישט? און אַזאַ טײער געטרײַ קינד, ווי מײַן אסתר איז, לעבֿען זאָל זי!“... שפּעטער לויפֿט דורך בײַ זלאַטען אין קאָפּ אַזאַ מין מחשבה, גאָר אַײן אַנדערע: „וואָס האָט מען מיט איהר צו רעדען, מיט אַ קינד, אַז ס׳איז פֿאָרט פֿאַר איהר אַ תכלית? פֿאָרט אַ גליק, אַזוי רײַך און אָהן קינדער, וואָס וועט איהר אָפּגעהן בײַ איהם? וואָס וועט זי זיך אויסזיצען בײַ מיר? דאָס גרויסע נדן, וואָס איך וועל איהר געבֿען? דאָס פּאָוועלע, וואָס איך וועל איהר מאַכען? ווער וועט זי נעמען, אַײן אָרעמע יתומה, היינטיגע יאָהרען? און דערצו נאָך אַ דערוואַכסען מײדעל שוין?“... און דאָ איז נאָך אַלטער פֿעסי׳ס געוואָרען אַזוי ווײך און שטאַרק צוגעלאָזט...

אַלטער איז נאָך קײנמאָל צו קײן מענשען אַזוי גוט און אַזוי צוגעלאָזט נישט געוועזען, ווי ער איז פּלוצים גוט און צו־געלאָזט געוואָרען צו זלאַטע דער צעלניקערין. ער האָט זיך כמעט אַלײן אָנגעשלאָגען צו איהר מיט אַ גמילות־חסד, מיט אַ הלואה׳לע. „אַ רחמנות נעבֿאַך, אַײן אַלמנה“, — האָט אַלטער אַ זאָג געטהאָן אַמאָל צווישען מענשען. מענשען האָבֿען דאָס אָפּגעטראָגען זלאַטען, און זי איז שטאַרק נתפּעל געוואָרען פֿון אַלטער׳ס גוטס־

קיים. געוועהנליך, וועט זלאַטע נישט געהן צו אַלטערען אהיים בעטען ביי איהם אַ גמילות־חסד, און שיקען צו איהם אסתר'ען — אודאי נים; איין אַלמן, עס פּאַסט נים. נאָר בעגעגענענדיג זיך מיט איהם איינמאָל אין גאַס, האָט זיך זלאַטע אָפּגעשטעלט מיט איהם, אַ ביסעל אויסרערען דאָס האַרץ.

— אַזוי? — האָט איהר אַלטער געענטפערט מיט אַ גוט, עהרליך פּנים. — איך האָב גאָר נישט געוואוסט, אַז ס'איז דיר אַזוי געענגט אין געלט, קיין שלעכטס! פאַר וואָס זאָלסט דו זיך אַמאָל נישט ווענדען צו מיר? מיט דיין לוי'ן, עליו־השלום, זענען מיר געווען גאָר ווי אַנדערע צוויי. אַ שענע זאַך — סטייטש! סטייטש! נו, און וואָס מאַכען עפּים די קינדערלעך דיינע? האָסט, דאַכט זיך, דריי?

— דריי, זאָלען געזונט זיין. — ענטפערט זלאַטע. — נאָר נחת זעהר ווינציג, לעת־עתה.

— נחת? — מאַכט אַלטער מיט אַ פריינדליך שמייכעלע. — וואָס האָסט דו אַזוי קיין צייט נים? צי אפשר האָסט דו יסורים מיט אַ שידוך פאַר דיין טאָכטער? וועסט קריגען די מציאה! מע זאָגט, דו האָסט אַ גאַנץ פיינע בתולה?

— געלויבט איז גאָט. מע באַדאַרף אָבער האָבען, רב אַלטער, צו דער בתולה: איך שמועס מכח אכצעהן און דרייצעהן, וואו נעמט מען דאָס?

— עט! — מאַכט אַלטער. — אָט דאָס איז אַ דאגה?... נו, על־כל־פּנים, זלאַטע, איך מיין דאָס אויף להבא, טאָמער מאַכט זיך, דו באַדאַרפסט שטאַרק נויטיג אַ גמילות־חסד, שיק אריין צו מיר; מהיכא־תיתי... פאַרט, ווי זאָגט מען, גוטע פריינד פון אַמאָל... אַ גוטען!

פון יענער צייט אָן האָט זלאַטע אָנגעהויבען האָבען פון אַלטערען פיעל טובות: הן אַ גמילות־חסד צו דער צייט, הן אַזוי

א הלואה נישט מיט קיין גרויסער עסקא, על־פי יושר, ווי געוועהנליך, צווישען היימישע מענשען. די דאָזיגע טובות זענען איהר אָבער גיך אויסגעפאַלען באָקאָם, און זי איז געוואָהר געוואָרען, וואָס הייסט א טובה פון א מאָזעפּעווקער פּראָצענטניק.

XXV.

אסתר איז ביי זיך אויפ׳ן קנס-מאָל א גאסט.

אָפטמאָל מאַכט זיך, אַז אין א אידישער שטוב זאָל זיך אריינ־חאַפּען, פּערנאַדיען אַליין א ניט־גוטער, ניט דאָ געדאַכט, אָדער אַזוי א זייטיגער פּאַרשוין, דער שוואַרצער יאָהר ווייסט איהם פון וואַנען ער האָט זיך גענומען, — און עס ווערד דעמאָלט אָפּגעטהאָן דאָס שלום־בית; מענשען ווערען בייז, אָנגעבלאָזען, אָנגע׳ברוגז׳ט איינער אויפ׳ן אנדערען, אַליין נישט וויסענדיג פאַר וואָס און פאַר ווען. אָט אַזאַ מין ניט־גוטער האָט זיך פערנאַדיעט צו זלאַטע דער צעלניקערין אין שטוב אריין, — אַלטער פּעסי׳ס, אויף קיין גוט אָרט זאָל ער ניט שטעהן. קאָרג זענען געווען פאַר אסתר׳ען יענע נאָך נישט פערהיילטע צרות פון יוסילען, האָט זיך אָנגעהויבען פאַר איהר א נייער גיהנם — אַלטער! אויף יעדען אָרט, אויף איטליכען טריט האָט זי געהערט נאָר אַלטער און אַלטער! עס איז אָבער דאָך פאַר איהר געווען א סך גרינגער צו הערען פון דער מאַמע גאַנץ אָפענטליך, אַז זי וויל און בעגעהרט דעם שידוך מיט אַלטערען, איידער צו הערען די שטעכווערטלעך מיט די אָנצוהערענישען פון יעדען בעזונדער, ווי ביז אַהער. אויסצוהערען פון דער מאַמען לאַנגע שמועסען וועגען חתונה האָבען און פערזאָרגען אויף שפּעטער, ווערען אַליין א בעל־הבית׳טע ביי זיך, אין איין אייגענער שטוב, נעמען א מאַן מיט געלד א סך און האָבען פאַר איהם א גוטע וועלט, דאָס

הייסט: עסען און טרינקען, שען אָנטהון זיך, איהם האָבען קינדער און וויסען פון א לעבען צו זאָגען, ניט אזוי ווי זי, זלאַטע, רב אברהמעל סלאַוויטער׳ס שנור, וואָס בעדאַרף היינט האָרעווען ווי איין עזעל, זיין א גאַנצע וואָך איינגעשפּאַנט אין דער יאַרמע, און די קינדער זאָלען ניט האָבען אַלץ, וואָס קינדער בעדאַרפען...

— עי, טאָכטער, — פלעגט זלאַטע אויסלאָזען מיט א זיפץ — לאָז מיר גאָט העלפען, דו זאָלסט זיין גליקליכער פון מיר, זיך נישט ראַדעווען אויף קיין יחוס, ווי מיין מאַמע האָט זיך גע־ראַדעוועט, געוואָלט, איך זאָל איינשטעהן ביי רב אברהמלען פאַר שנור, ניט אַנדערש.

— גלייכער א לויט גאָלד, איידער א פּוד יחוס, — האָט אונטערגעהאַלטען די מוהמע יענטעל, וואָס פלעגט תמיד אָנקומען גראַדע אויף די שמועסען.

איינמאָל אין א פריהמאָרגען איז אסתר געזעסען אין דער היים איינע אַליין. זי איז געווען פערנומען מיט איין ארבייט. זלאַטע איז געווען אין מאַרק און די קינדער אין חדר. פּלוצים קומט אַריין יענטעל.

— גוט מאָרגען דיר, אסתר־לעבען!

— גוט יאָהר! אזוי פריה, מוהמעניו? זיצט.

— א דאַנק, איך בין שוין גענוג געזעסען היינטיגען טאָג און זיך גענוג אָנגעלאָפען אויך; איך בין אַזש הייזעריג געוואָרען רעדענדיג, און אַלץ מיט איהר, אַלץ מיט איהר.

— מיט וועמען איז, מוהמעניו?

— מיט וועמען, פרעגסט דו? מיט דער מאַמען מיט דיינער, דו קענסט זי ניט? און אַלץ איבער דיר.

— איבער מיר גאָר?

— איבער וועמען־זשע האָב איך מיך מיט איהר צו קריגען, אז ניט איבער דיר? תמיד קריעג איך מיך מיט מיין שוועסטער? ניין, איך מיין טאַקי באמת, אסתר, די גאַל קאָן צעזעצט ווערען, צוזעהענדיג אזעלכעס! דו האָסט איין טאָכטער און, דאַכט מיר, גאָר ניט אזאַ שלים־מזל'ניצע אויך, וואָס־זשע איז דאָס חאַפּעניש און דאָס לויפעניש אין איין קול: חתונה מאַכען! און טאַקי באַלד חתונה מאַכען! מהיכא־תיתי, חתונה מאַכען, נאָר פאַר דיין גלייבען, אָבער נישט זוכען קיין גליקען, איינשפּאַרען זיך מיט גוואַלד: איך וויל, מיין טאָכטער זאָל זיין אַ נגידית, און געה טהו מיר עפּיס! באַשר, זאָגט זי, איך בין ניט אימשטאַנד; די צייט, זאָגט זי, איז אַזוי שלעכט, אַז ניט נאָר קיין נדן — קיין העמד אפילו איז ניטאָ צו מאַכען! דאָס קינד וואַכסט, זאָגט זי, און די צייט געהט אוועק. איך בין שוין, זאָגט זי, אוים מענטש. וואָס איז? אליין רעדען מיט דיר קאָן זי ניט און ווילען וויל זי זעהר, פאַר וואָס זאָל זי נישט ווערען? לאָמיר זיך נישט נאַרען: ערשטענס, איז דאָס טאַקי אַ גליק פאַר דיר אַליין, און דאָס אַנדערע איז טאַקי, ווי זאָגט מען, אַרום אַ פעטען טאָפּ זאָל מען זיך שמירען... זי פרענגט מיך, זלאַטע מיין איך, ווי אַזוי איז מיין השגה דערביי? איך וויים, וואָס איך זאָל איהר זאָגען? איך זאָג איהר, אַז מיט דיר האָט זי זיך נישט וואָס צו חאַפּען: עס וועט זיך אָפּזוכען, זאָג איך, דער בעלן. „וואו־זשע, שרייט זי, וואו־זשע איז דער בעלן? געב מיר איהם אַהער!“ „האָב צייט, זאָג איך, זלאַטע, ער וועט קומען אַליין!“ „אָהן געלט, זאָגט זי, אָהן מלבושים, אָהן לייב און לעבען, אַ נאַקעטע, אַ באָרוויסע, איין אָרעמע און אַ דערוואַכסענע דערצו! וואָס איז? רב אברהמעל'ס איניקעל, אַ־רוואַ, סע טהוט זיך אַ ביסעל!“ „נו, זאָג איך, אַז ער וויל יאָ אַזוי, אַלטער מיין איך, מאָג ער דאָך צו־וואַרטען אַ קאָפּ; וואָס איז, ער שטעהט אונטער'ן רעגען?“ „ניין, זאָגט זי, ער האָט שוין גענוג געוואַרט. אַבי וועמען וועט ער ניט נעמען, און מחמת דו ביזט דו, וויל ער דיך, יאַקבי,

אפגילטען, דיך, און די מאמע, און יעדען באזונדער, מיט קינד'ס קינדער". „גא דיר א גראשען פאר די אלע גליקען, זאג איך, עס מאכט זיך קארג מאל, אז דער טאכטער איז טאקי גוט ווי דער וועלט, זאג איך, און טאטע־מאמע הונגערען, ווי זיי שטעהט אן? אוי־אוי־אוי, זאג איך, איך זאל האבען די ברכות!" נו, ברענגט זי מיר א ראיה פון בלומע'ס קינדער, באשר בלומע'ס קינדער האלטען אויס די מאמע, א וויסטע אלמנה. „וואר־זשע קריגט מען נאך, זאג איך, אזעלכע קינדער?" „אסתר, זאגט זי מיר, איז אזא קינד, וואס וועט זיך לאזען מפקיר זיין פאר איהרע אייגענע; דו וועסט, זאגט זי, פון דער מאמעס וועגען געהן אין וואסער אריין. דער גאנצער אומגליק איז, זאגט זי, וואס זי קאן מיט דיר פון אזעלכע ענינים ניט שמועסען"... „דאס איז אויך, זאג איך, א נארישקייט, וואס האט מען זיך דא צו שעמען? וואס קאן זיין נאך נעהענטער פון איין אייגען קינד? ממה־נפשך..."

אין די ווערטער איז אנגעקומען זלאטע, און שפעטער א ביסעל רב קלמן. און די דריי, יענטעל, זלאטע און רב קלמן, האבען צווישען זיך יענעם טאג לאנג גערעדט, איינ'טענה'נדיג איינער דעם אנדערען און אריינבראקענדיג א גוזמא רעד, מיט אנצור־הערענישען, מיט משלים און מיט מעשיות אהן א שיעור. צו־לעצט האט זיך זלאטע גאר צעוויינט.

— איידער אזא לעבען, איז גלייכער געהן אהינצו, וואו מיין לוי איז אוועקגעגאנגען פאר דער צייט! איך זאג אייך דעם אמת, איך בין איהם אודאי מקנא, אז ער פארשפארט צוזעהען די צרות, וואס איך דארף צוזעהען דורך, ארום־און־ארום...

— זינדיג נישט, שוועסטער־לעבען. — האט זיך יענטעל אריינגעמישט. — דאנקען גאט, דו האסט חאטש אזעלכע קינדער, וואס וויסען חאטש און פארשטעהען זייער טובה און דיין טובה און נעהען דיר נישט אויף קידער־ווידער, ווי עס גיט זיך אויס אמאל קינדער צווישען היינטיגע מיידלעך...

וואָס האָט אסתר געקאָנט זאָגען דערויף? דערצעהלען דער מאַמע, אַז זי האָט אַרויסגעקוקט אויף יוסילען און ער האָט זי אָפּגענאַרט? וואָס פאַר אַ פּנים האָט דאָס? עס פּאַסט טאַקי פאַר אַ אידיש מיידעל אַזעלכעס נאָך צו דערצעהלען? צי זי זאָל זאָגען אַ חסרון אויף אַלטערען? ווער איז זי, וואָס זאָל זיך שטעלען אויס׳טענה׳ן מיט אַ מאַמען וועגען אַ שידוך? ווי אַזוי עפענט זיך גאָר דאָס מויל פון אַזעלכע זאַכען צו רעדען? און אַז ניט אַלטער, וועט זיין איין אַנדער שלים־מזל. איהר ביטערע לאַגע בעדאַרף איהר קיינער ניט דערצעהלען; זי פערשטעהט אַליין, וואָס הייסט ביי אידען איין אָרעמע כלה, און „קיין אידישער מאַנאַסטיר איז ניטאָ“... נאָר מעהר פון אַלץ האָבען זי גענומען דער מאַמעס טרערען, וואָס זי האָט נישט געקאָנט צוזעהען קיינ־מאָל, — און זי האָט זיך אונטערגעגעבען אין די הענד פון די, וואָס האָבען געוואָלט, איין מאָל פאַר אַלע מאָל, פערזאָרגען איהר תכלית, זי גליקליך מאַכען אויף שטענדיג, זי זאָל זיי האָבען צו געדענקען... שטיל, ווי אַ שעפעלע, האָט זיך אסתר געלאָזט בינדען און טהון מיט זיך אַלץ, וואָס מע האָט פון איהר פערלאַנגט, נישט איבערקעהרענדיג קיין צונג, שאַ, שטיל, פיין און לייטיש.

אַלטער האָט זיך פון זיין זייט שוין אויסגעשטעלט קעגען זיינע מחותנים און האָט גענומען דאָס קנס־מאָל מיט אַלע הוצאות אויף זיך. ער איז עפּיס געוואָרען מיט אַ מאָל אַזוי ווייך, מילד און גוט. „חאָטש לעג איהם צו אַ מכה“, — האָט אויף איהם יענטעל געזאָגט, אַרומטאַנצענדיג הין און צוריק און פלאַמענדיג ווי אַ העליש פייער, גלייך ווי זי וואָלט דאָ אָפּגעטהאָן מי־יודע וואָס פאַר אַ גליקליך געשעפט. זלאַטע האָט געקוקט אויף די כלה־מתנות, וואָס אַלטער האָט צוגעגרייט נאָך פאַר דעם קנס־מאָל, זיי עטליכע מאָל איבערגעהאַלטען אין האַנד, געשאַצט אינאיינעם מיט בריינען, מיט יענטלען און מיט נאָך אַנדערע מבינ׳טעס אויף פערעל און אויף גאָלדוואַרג. קיינמאָל איז נאָך אַלטער ניט געוועזען אַזוי בערעדעווזדיג, ווי אַצינד, און מילד איז ער געוואָרען גאָר

חוץ לדרך הטבע: די חתונה נעמט ער אויף זיך, מלבושים דער כלה אויף זיך, אלע הוצאות אויף זיך. „זלאטע האט דאס גע־טראפען, קיין עין־הרע ניט!“ — אזוי האט מען געשמועסט אין שטאדט און מע האט בפירוש ארויסגעזאגט, אז מען איז איהר מקנא. איטליכער מאזעפּעווקער איד וואלט זיך געוואונשען אזא גליק, אזוי טרעפען, ווי זלאטע האט געטראפען מיט איהר טאכטער.

— וואס שמועסט איהר, אויב ס'איז א גליק? — האט מען געזאגט. — נישט אלע פּורים טרעפט זיך אזא נס! נעמען א מיידעל, ווי זי שטעהט און געהט, באהענגען זי און באקלענגען, מאכען פון איהר א פּארטיגע בעל־הבית'טע! אט א גליק! אזוי טרעפען!

— סטייטש א גליק! סטייטש געטראפען!

אויפ'ן קנס־מאל זענען זיך צונויפגעקומען צו זלאטען די גאנצע משפּחה און אזוי גוטע פריינד, אידען און ווייבער. די תנאים שרייבען האט גענומען אויף זיך שמואליק דער חזן. א קוק טהוענדיג אויף שמואליקען, ווי ער איז מיט א מאל אזוי געעלטערט געווארען פאר צרות, האט זיך ביי זלאטען אפּגעריסען אין הארצען. זי האט שוין גאר נישט געקאנט אפילו צוגעהן צו איהם און א פרעג טהון, וואס הערט זיך מכח יוסילען. דערצו איז זי געווען פערנומען מיט די געסט. עס איז געווארען צווישען די ווייבער א גערעדעריי, טאקי גאר ווי צווישען ווייבער קאן זיין, אז זיי קלויבען זיך צונויף, און נאך אויף א שמחה; זיי האבען אלע געהאלטען אין איין רעדען, איטליכע האט דערצעהלט איין אנדער מעשה, און פון דעסטוועגען האבען זיי אלע געוואוסט, וואו מע האלט. די מאנסבילען, געוועהנליך, האבען גענוג חוזק געמאכט פון די ווייבער: „זעהט נאר, אקוראט ווי צווישען די גענז!“ און אליין האט מען אויך גענוג גערעדט, גערויכערט און געטרונקען לחיים, צו־ווינשעוועדיג זלאטען און אלטערען אלדאס גוטס און ישועות ונחמות אויפ'ן כלל ישראל, מיט א זיפץ און מיט פער־

גלאַנצטע אויגען צו דער סטעלי. שמואליק דער חזן, טרינקענדיג צו זלאַטען „לחיים“, האָט עפּיס געוואָלט אָנהויבּען ווינשעוועןאיהר אַ מין ווינשעוואַניע: „לאָז גאָט געבּען... אוי!“ און איז איבּערגעהאַקט געוואָרען, אַרויסלאָזענדיג דעם „אוי“ פון'ם טיעפען האַרצען. זלאַטע האָט דעם „אוי“ פערשטאַנען און האָט איהם געענטפערט „אָמן“, גיך אַוועקגעהענדיג צו דעם איבּעריגען עולם, וואָס זענען געזעסען מיט אָנגעגאָסענע גלעזלעך און געוואַרט אויף איהר, זי זאָל צוגעהן צו זיי, ענטפערען יעדען בּעזונדער אויף זיין „לחיים“, ווי דער מנהג איז. נאָר איין רבּ קלמן איז אַרומגעגאַנגען איבּער דער שטוב פראַנק און פריי, פערלעגט די הענד אַרונטער און געשמועסט מיט זיך אַליין, ווי זיין שטייגער איז תמיד, קנייטשענדיג דערבּיי מיט'ן שטערן און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי אַ מענש, וואָס איז פערטיעפט אין שאַרפע ענינים. רבּ קלמן האָט זיך קיינמאָל ניט אָפּגעזאָגט פון „אַ בּיסעל מהכתיתי“; אדרבּה, ער האָט דעם בּיטערען טראָפּען גאָר נישט פיינט געהאַט. נאָר אַ מענש אַ בּר־דעת בּעדאַרף וויסען, ווען צו טרינקען און ווען ניט. אויף אַלץ איז אַ צייט: אויף אַ חתונה — זעהר פיין, דעמאָלט פערגינט זיך רבּ קלמן אָנטרינקען זיך, ווי עס געהער צו זיין, און מאַכען אַלערליי אָנשטעלען, קאָמעדיאַנסקע תנועות; אָבּער אַצינד, בּיי'ם קנס־מאָל, דעמאָלט ווען מע בּעדאַרף שמועסען מיט בּיידע צדדים וועגען אַזאַ ענין, ווי רח"ש, דעמאָלט, ווען אַ שדכן בּעדאַרף זיך גוט אונטערגאַרטלען, דינגען זיך פאַר'ן שדכנות־געלד, — דעמאָלט בּעדאַרף מען זיין בּיי אַלע געדאַנקען. דער עולם, פאַר וואָס ניט, מעג טרינקען וויפיעל עס וועט אַריין, אָבּער רבּ קלמן — ער בּעדאַרף האַלטען קאָפּ, האָבּען אַ לויטערען מוח און וויסען, וואָס ער האָט צו טהון אויף דער וועלט...

מחמת גרויס טאַרעראַם האָט מען אויפ'ן קנס־מאָל די כלה גאָר נישט אַרויסגעזעהען. אסתר איז זיך געזעסען אין אַ ווינקעלע מיט בּריינע'ס טעכטער, פינף שוין דערוואַכסענע מיידלעך, נישט קיין איבּעריג שענע, נאָר אַלע צייטיגע צו דער חופּה פיהרען.

זיי האָבען אַלע גערעדט, געפּיסקעלט זיך, געמאַכט חנ׳דלעך און געלאַכט, בכדי פריילּיך צו מאַכען די כלה. די כּלה אָבער, אוי־וועה, איז שווער געווען פריילּיך צו מאַכען! אסתר איז געווען עפּים משונה פערטראַכט, און די אויגען איהרע האָבען געקוקט ערגיץ ווייט. נאָך איהר קוקען נאָך האָט מען געקאָנט אַרויס־זעהען, אַז כמעט זי הערט ניט וואָס מע רעדט צו איהר און זי זעהט ניט וואָס אַרום איהר טהוט זיך; עפּים זיצט זי דאָ ניט ווי אַ כלה בעדאַרף זיצען, נאָר ווי אַ גאַסט, ווי אַ ווילד־פרעמדע... זלאַטע האָט איהר צוגעטראָגען די פּערעל, וואָס דער חתן האָט איהר געקויפט, און אויך די איבעריגע ציערונג: אַ גאַרגעלקייט אַ טייערע אויפ׳ן האַלז, אַ טייערען בראָש, אַ גאָלדען קייטעל מיט אַ זייגערעל אַ טייערס, אַ פּאָר בריליאַנטענע אויהעררינגען טייערע, גאָר אַ חריפות, בראַסלעטען צוויי טייערע און פינגערלעך טייערע, שוין אפילו געטראָגענע, אפּנים, פער׳משכונ׳טע, נאָר טייערע פינגערלעך. אסתר האָט געקוקט גלייך מיט אַלע אויף די דאָזיגע כלה־מתנות, וואָס אַלטער האָט איהר געשענקט; זי האָט זיי בעטראַכט, ווי גאָר אַ זייטיגער מענש, גלייך ווי עס געהער זיך גאָר מיט איהר ניט אָן, גלייך ווי ניט זי מיינט מען. בעטראַכ־טענדיג די דאָזיגע כלה־מתנות, איז איהר גאָר דער קאָפּ נישט דערביי; זי פערשטעהט נאָך ניט, וואָס פאַר אַ ווערטה זיי האָבען פאַר איהר אין איהר מיידעלשען לעבען, אַז זי שטעהט שוין העבער האַלב אויף יענער זייט, אַז אָט־אָט געהט זי אַרויס פון דער מאַמע׳ס רשות אין דעם מאַנ׳ס רשות, אַז אָט באַלד איז איין עק צו איהרע חלומות, יענע גוטע, גילדענע, גליקליכע חלומות, אין וועלכע זי פערברענגט נאָך אַצינד.

מע מוז דעם אמת זאָגען, אַז האָטש די גאַנצע שטאָדט האָט גערעדט פון יוסילען, אַז ער האָט חתונה געהאַט ערגיץ אויף דער וועלט, נאָר אסתר האָט פאָרט נישט געגלויבט, דאָס הייסט, זי האָט זיך געוואָלט אַליין איינרעדען, אַז ס׳איז איין אויסגעטראַכטע מעשה, אַ פּליאַטקע פון די מאַזעפּעווקער פּליאַטקעס. עס האָט

זיך איהר נאָך אַלץ גע'חלומ'ט, אַז אַט עפענט זיך די טיר און עס קומט אַריין יוסילע אַליין, דער איינענער וואָס איז געווען פריהער — און דעמאָלט וועט זי זיך שוין ניט שעמען פאַר קיינעם; זי וועט די ערשטע דערצעהלען דער מאַמען, אַז זיי זענען שוין לאַנג חתן־כלה, אַז ס'איז צווישען זיי שוין לאַנג איין אָפּגערעדטע זאַך... און קלערענדיג דאָס דאָזיגע, שטעהט זי גלייך מיט אַלעמען און בעטראַכט די כלה־מתנות, וואָס אַלטער האָט איהר צוגעגרייט, און זלאַטע שטעהט ביי דער זייט, קוקט אויף איהר און קוועלט: „דאַנקען גאָט דערפאַר. עס ווייזט אויס, דאָס קינד איז צופריעדען; געב גאָט נאָר אַ גוט לעבען מיט פיעל נחת מיט תענוג אַ סך"... די גאַנצע צייט געפינט זיך אסתר ביי זיך אויפ'ן קנס־מאָל אַ ווילד־פרעמדע, גלייך ווי ניט זי מיינט מען. נאָר ביי'ם ערשטען קלאַפּ פון די צעבראָכענע טעפּלעך און טעלער דערפיהלט אסתר, גלייך ווי עס וואָלט זיך איהר עפּיס אָפּגעריסען אין האַרצען. די כלה־מתנות פאַלען אַרויס פון איהרע הענד, און זי פערשטעהט דעם פּשט פונ'ם קלאַפּ, און זי פיהלט, אַז פון דער מינוט אָן איז אַ סוף, אַ סוף צו איהר פריי לעבען, אַ סוף צו איהרע יענע גליקליכע, טייערע, זיסע חלומות, און אַ נייע וועלט, אַ נייע לעבען שטעהט איהר פיר אַצינד.

XXVI.

עס ווערד דאָ געבראַכט די מעשה וועגען דער טאָכטער פון יפתח הגלעדי.

געדענקט איהר די מעשה, וואָס ווערד דערצעהלט וועגען יפתח הגלעדי'ס טאָכטער?

„וידר יפתח נדר — האָט יפתח געטהאָן אַ נדר צו גאָט, אַזוי שטעהט דאָרט אין פּסוק געשריבען, ויאמר — און ער האָט אַזוי געזאָגט: ווען דו מיר געבען, ליעבער גאָט, דעם פיינד, די בני־עמון, אין מיינע הענד, זאָג איך דיר צו, ווען איך וועל קומען בשלום אהיים, אַז דער ערשטער, וואָס וועט ארויסגעהן פון שטוב אַקעגען מיר, איז ער דיינער, איך וועל דיר איהם שענקען פאַר אַ קרבן עולה. און עס איז טאַקי אַזוי געוועזען: און יפתח האָט די בני־עמון געשלאָגען און האָט זיי איינגענומען אין דער מלחמה; און אַריינפאָהרענדיג אין שטאָדט אַריין, איז איהם זיין איינאונאיינציגע טאָכטער ארויסגעגאַנגען אַקעגען מיט אַ שמחה און מיט אַ געזאַנג: „דער טאַטע איז געקומען! דער טאַטע!“ און יפתח האָט זי דערזעהען, איז איהם געוואָרען וויסט און ביטער אויפ'ן הארצען; און ער האָט צעריסען אויף זיך די קליידער און האָט געזאָגט: „וועה איז צו מיר, טאָכטער מיינע, פערפינסטערט בין איך געוואָרען! האָסט דאָך מיך אומגליקליך געמאַכט! סטייטש, איך האָב דאָך אַ נדר געטהאָן פאַר גאָט, אַז דער ערשטער, וואָס וועט מיר אַקעגען קומען, איז ער זיינער אַ קרבן, — גוואַלד, טאָכטער, וואָס טהוט מען? !“ — „האָסט דו אַזוי געזאָגט, טאַטע הארציגער, — אַזוי האָט איהם די טאָכטער געענטפערט — בעדאַרפסט דו מקיים זיין דיינע רעד, נאָכדעם, אַז גאָט האָט זיך אַזוי נוקם געוועזען אין דיינע פיינד; איין זאַך בעט איך פון דיר, ליעבער פאָטער, געב מיר צייט נאָר צוויי חדשים, בכדי איך זאָל מיר קאָנען געהן אויף די בערג און דאָרטען וויינען אויף מיינע יונגע יאָהרען, איך מיט מיינע חבר'טעס“. און דער פאָטער האָט זי אָפּגעלאָזט, זי זאָל געהן אויף די בערג וויינען אויף איהרע יונגע יאָהר, זי מיט איהרע חבר'טעס. און אַז עס זענען איבערגעגאַנגען די צוויי חדשים, האָט זי זיך אומגעקעהרט צוריק צו איהר פאָטער, און יפתח האָט געטהאָן מיט איהר, אַזוי ווי זיין נדר איז געוועזען. און פון דעמאָלט אָן איז געוועזען אַ חוק ביי אידען, אַז אַלע יאָהר פלעגען אַרויסגעהן אידישע טעכטער

אויף די בערג צו בעווײנען און בערויערן די אומגליקליכע טאָכטער פון יפתח הגלעדי"...

יענער מנהג איז שוין לאַנג פערגעסען געוואָרען, און אידישע טעכטער האָבען היינט אַנדערע מנהגים. עס שמועסט זיך דאָ וועגען דעם „פאַרשפּיעל" מיט'ן „חתן־מאָל", וואָס מע מאַכט אין מאַזעפּעווקע פאַר איטליכער אידישער חתונה ביי דער כלה נאָר לכבוד דער כלה און לכבוד איהרע חבר'טעס, די מיידלעך, בכדי זי זאָל זיך קאָנען מיט זיי זיך אָפּגעזעגענען און אָפּטאַנצען ד ע ם ל ע צ ט ע ן ט א נ ץ. דאָס „פאַרשפּיעל" ווערד געמאַכט דעם שבת, וואָס פאַר דער חופה, ביי דער כלה אין שטוב. די מיידלעך אליין זינגען־צו און מע טאַנצט אַ שער, אַ קאַדריל, אַ ליאַנסיי אָדער אַ פּאָלקע, מע זינגט, מע טאַנצט, מע קנאַקט ניסלעך און מען איז משמח די כלה דאָס לעצטע מאָל. זי געזעגענט זיך אָפּ מיט איהרע מיידעלשע יאָהרען און מיט איהרע חבר'טעס די מיידלעך, אַזוי ווי זי ווערד דאָך באַלד אַ ווייבעל און קומט אריין צווישען די ווייבער. דאָס אייגענע קומט־פאַר דעם טאָג פון דער חופה, אויך ביי דער כלה אין שטוב: מיידלעך האַלטען דאָס פאַר אַ מצוה צו קומען אָפּטאַנצען מיט דער כלה דעם ל ע צ ט ע ן טאַנץ, און ווייבער שטעהען ביי דער זייט און פּליעסקען־צו מיט די הענד. אַט דעם מנהג היט מען אָפּ אין מאַזעפּעווקע פון תמיד אָן, און אויך ביי אסתר'ען אויף דער חתונה האָט מען, געוועהנליך, אָפּגעהיט אַלע מנהגים, נישט דורכגעלאָזט קיין קלייניגקייט אפילו.

אסתר האָט אָפּגעטאַנצט דעם ל ע צ ט ע ן טאַנץ, און אַלע מאַזעפּעווקער מיידלעך האָבען זיך גאָר זאַט נישט געקאָנט אָנ־קוקען אין איהר שען פּנים, האָטש זי איז געווען שרעקליך בלאַס, טוידט ווי אַלע טוידטע, נאָר עס מאַכט ניט אויס, אַ כלה בעדאַרף זיין בלייכליך: ערשטענס, פּאַסט אַ כלה, און, צווייטענס, האָט טאַקי אַ כלה וואָס צו זאָרגען — ווער ווייסט דאָס נישט? צום לעצטען מאָל האָט איהר די מוהמע ברײנע געמאַכט קוטשערעס,

גרייזעלעך פון איהרע שוואַרצע שענע האָר, דערביי גערעדט מיט איהר פון ענין החתונה, צוגעגרייט זי ביסלעכווייז צום ווייבערשען שטייגער. די דאָזיגע גרייזעלעך געבען־צו איהר שען פּנים אַזאַ מין חן, אַז ברײנע קאָן זיך גאָר ניט איינהאַלטען און גיט איהר אַ קוש אין שטערן, זאָגענדיג בשעת מעשה:

— איין עבירה, כלעבען, אַזאַ ליכטיג פּנים מיט אַזאַ גילדענעם קאָפּ איבערדעקען. נאָר נישקשה, אסתר, דו האָסט נאָך מזל, דו פאָלסט אריין אין זעהר אַ גוט אָרט אריין, וואָרום, צווישען אונז רעדענדיג, דיין מאַמע׳ס שטאַנד אַצינד באַדאַרף איך דיר ניט דערצעהלען — דו ווייסט דאָס בעסער פון מיר. אַ מאַמע וויל אודאי, דאָס קינד זאָל זיין גליקליך, אַ מאַמע שטעהט־אויס גענוג וועהטיגען, די אויגען קריכען איהר גוט אַרויס, ביז זי דער־לעבט צו זעהען איהר קינד אונטער דער חופּה; וועסט זיין, אם־ירצה־השם, אַליין אַ מאַמע, וועסט דו פיהלען דעם טעם... און דיין מאַמע, נישקשה, האָט פאַרדיענט ביי דיר, אַז זי זאָל דורך דיר געהאָלפען ווערען און צעפיהרען זיך די הענט אַ ביסעל. נעבען אַ שווערען וואָגען זאָל מען זיך תמיד רייבען, און פון נגידים, אסתר, קומען אַרויס נגידים׳לעך...

נאָך אַ סך גוטע ווערטער האָט ברײנע געזאָגט צו אסתר׳ען, בשעת זי האָט איהר צורעכט געמאַכט די האָר צום „חתן־מאָל“. נאָכ׳ן חתן־מאָל, אַז אסתר האָט אָפּגעטאַנצט איהר לעצטען טאַנץ, האָט איהר די מוהמע ברײנע אונטערגעטראָגען איהר קרבן־מנחה, אָנווייזענדיג איהר, וואָס זי בעדאַרף דאַווענען און וואָס ניט.

— צו על־חטא, טאָכטער מיינע, — האָט איהר די מוהמע ברײנע געזאָגט — צו על־חטא זאָלסט דו וויינען. אַ כלה, אַז זי וויינט צו על־חטא, בעט זי אויס ביי גאָט אַ גוט לעבען ביי׳ם מאַן און גוטע קינדער. עס איז ביי דיר היינט, טאָכטער מיינע, אַ יום־הדין, ווי, להבדיל, יום־כפּור; מע דאַרף וויינען פאַר גאָט,

ער זאָל זיך דערבאַר׳מען, אָנצייכענען אַ גוטע דאָליע, פאַרגעבען די זינד...

אסתר האָט זיך אוועקגעשטעלט מנחה דאַווענען מיט האַרץ, ווי עס בעדאַרף צו זיין, און האָט דערביי געשמאַק געוויינט; נאָר ניט אויף איהרע זינד, ווי די מוהמע ברײנע האָט איהר געהייסען, דען אסתר האָט אין זיך נישט געפיהלט קיין שום זינד, נישט אַקעגען גאָט און נישט אַקעגען לייטען. נאָר דערפאַר האָט אסתר געוויינט, ווייל דער קוואַל פון טרערען האָט זיך ביי איהר געעפענט; עס האָט זיך געוויינט גאָר אַליין, און אַזוי געשמאַק, אַזוי גרינג! אסתר האָט געהאַט וואָס צו וויינען: וואו זי האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן, איז איהר געווען וויסט, ביטער און פינסטער, און קלאָגען זיך אויף וועמען, עמיצען שולדיג מאַכען האָט זי נישט געקאָנט. וואָס איז שולדיג די מאַמע, וואָס זי האָט אַזוי געוואָלט אַלטערען פאַר איין איידעם? זי איז אַ מאַמע און איהר גאַנצער וואונש איז, איהר טאָכטער זאָל זיין אַ רייכע בעל־הבית׳טע. אָפּנים, זי האָט זיך דען געפּרובט זאָגען דער מאַמען, אַז זי וויל ניט דעם שידוך? און וואָס הייסט, זי וועט דאָס זאָגען דער מאַמען?... אויף דערויף וויינט אסתר, וואָס איהר מזל איז אַזוי גיך אונטערגעגאַנגען, וואָס איהר גליק האָט זיך אַזוי גיך אויס־געלאָזט, וואָס יוסילע האָט זי מיאוס אָפּגענאַרט. ווער וואָלט זיך עס אונטערגענומען זאָגען אסתר׳ען פריהער מיט אַ פּאָר יאָהר, אַז עס וועט זיך אַזוי אויסלאָזען?...

אסתר שלאָגט זיך על־חטא אין האַרצען, בעגיסט דעם קרבן־מנחה מיט הייסע טרערען, קלערענדיג בשעת מעשה ניט וועגען איהרע זינד, נאָר וועגען יוסילען. סטייטש, יוסילע, וואָס זי האָט אין איהם אַזוי פיעל געגלויבט, אַזוי פיעל געשטעלט אויף איהם, און וואָס זיין וואָרט איז ביי איהר געווען אַזוי טייער, אַזוי הייליג, האָט זיך אַזוי מיאוס בעהאַנדעלט אַקעגען איהר: אוועקגעפאָהרען און פערגעסען דעם זיי־געזונד; ער זאָל דאָס חאָטש אַ וואָרט

צושיקען, חאטש פערענטפערען זיך פאר איהר, אדער וואס ס׳ניט איז... אזוי מיאוס בעהאנדלען, ווי ער האט זי בעהאנדעלט! זי האט זיך ערשט היינט ארומגעקוקט, ווי טייער, ווי ליעב, ווי איינגעבאקען יוסילע איז געווען ביי איהר אין הארצען. זי האט זיך געשלאגען על־חטא דערויף, זי האט זיך מודה געווען פאר זיך אליין, אז זי האט איהם באמת ליעב געהאט, זי האט איהם ליעב געהאט די גאנצע צייט, וואס זי האט איהם געקענט, נאך פון קינדוויז אן — און איצט בעדארף זי זיך אפגעזעגענען מיט איהם אויף אייביג, ארויסטרייבען און ארויסרייסען איהם ביי זיך פונ׳ם הארצען, און פערגעסען, פערגעסען!... פון יוסילען ווערען איהרע געדאנקען אריבערגעטראגען צו אלטערען, און עס ווערד איהר פערקיהלט דאס בלוט: אט דער אלטער, וואס עס איז נישטא איין מענש אין דער גאנצער שטאדט, וואס זאל איהם ניט פיינט האבען, פאר גארניט, נאר דערפאר וואס ער איז א ל ט ע ר, — אט דער אלטער בעדארף זיין איהר מאן! מיט איהם בעדארף דאס אסתר פערברענגען איהרע יאהר און טעג, מיט איהם בעדארף זי דאס אפלעבען א וועלט, דאס גאנצע לעבען, פערבינדען זיך אויף תמיד, אויף אייביג! אלטער וועט זי ברענגען אין שטוב אריין, ער וועט איהר באלד איבערגעבען אלע שליסעלעך, און אסתר וועט ווערען אליין א בעל־הבית׳טע פאר זיך. ער וועט איהר ארויסגעבען געלד אין מארק אריין, זי וועט איינקויפען עופות, פערוואראפען זיי אין שטייג אריין, האדעווען, זיי זאלען ווערען „פעט קאפיטאל“, און קאכען א יויך פון זיינעטוועגען. א גאנצע וואך וועט זי זעהן פאר זיך די פיער וועגד, הערען, ווי אידען קומען אן צו איהם לייהען געלד אויף א משכון, אכטונג געבען, ער זאל האבען אלסדינג צו דער צייט, אויפשטעהן גאנץ פריה, לויפען אין מארק אריין, קריגען גוטע פיש מיט פעט פלייש מיט א גוטען צולאג מיט א „פיסנאגע“ אויף שבת, — דערפאר אבער שבת וועט זי זיך אנטהון אין דעם זיידענעם קלייד, זיך אויסשלייערען, נעמען אויף זיך דאס סאמעטענע „מאנטעל אויף

שליאַמעם" און וועט קומען אין שוהל אריין, זיך זעצען אויבענאַן אויף דעם אָרט, וואו פייגעל איז אַמאָל געזעסען... פּלוצים דער־מאַנט זיך אסתר, וואָס זי האָט אַמאָל, נאָך קינדווייז, געהערט, וואָס מע האָט געשמועסט אין שטאָדט, אַז דאָס ערשטע ווייב אַלטער'ס, פייגעל, איז דורך איהם פון דער וועלט געגאַנגען. אסתר דערמאַנט זיך די מעשיות, וואָס זי האָט זיך אָנגעהערט וועגען אַלטער'ס ווייב, וועגען פייגלען נעבאַך, שטעלען זיך איהר די האָר קאַפּויר. מע האָט דערצעהלט דעמאָלט, אַז אַלטער האָט זי אַלץ געטריבען אין דער וועלט אריין, זי זאָל האָבען קינדער, און די מאַמע זיינע, וואָס האָט נאָך דעמאָלט געלעבט, האָט איהר געטהאָן, וואָס מע טהוט קיין אידען ניט: זי האָט זי געהאַלטען גאַנצע טעג אין הייסע ביטלעך, געטריבען פון איהר דעם שוויים, געפּויעט זי מיט האָפּען, געפּיינינגט ביז'ן טוידט אריין... פאַר דער חתונה האָט אסתר אַ פרעג געטהאָן ביי דער מוהמע יענטלען, צי ס'איז אמת, וואָס מע פלעגט דערצעהלען פון פייגלען, האָט זיך איהר יענטעל אָפּגעשוואָרען מיט דער גאַנצער תוכחה, אַז ס'איז שקר וכזב, קיין וואָהר וואָרט ניטאָ אפילו. „דו ווייסט ניט, וואָס מע קאָן אין מאַזעפּעווקע אויסטראַכטען? — האָט צו איהר יענטעל געזאָגט. — למאי זיי האָבען זיך פאַרגונען אויס־טראַכטען אויף מיר, אַז איך טרייב מיין ביינישען אין דער ערד אריין?... דאַכט זיך, איך וויים? דאַכט זיך, אַזאַ לעבען, ווי צווישען מיר און צווישען מיין ביינישען איז, אויף אַלע מיינע ליעבע, רבונו של עולם! וואָס מע קאָן אין מאַזעפּעווקע אויס־טראַכטען, זאָג איך דיר, אַז ס'איז מיר אַ גרויס חידוש, וואָס מע האָט נאָך ניט אויסגעטראַכט אויף דיין חתן, אַז ער האָט זיך געוואָלט שמד'ען, אַ קשיא אָט אויף די הולטאַיעס? בראָש איז דאָס אַ שטאָדט, איינגעזונקען זאָל זי ווערען! טאָג און נאַכט האָט מען צו טהון נאָר מיט יענעם, נאָר באַרעדען יענעם, זוכען חסרונות אויף דער גאַנצער וועלט, חאָטש אַליין איז מען כל־בו, ניטאָ איינער אַ לייטישער, און עס דאַרט דער קאָפּ נאָר פאַר

יענעם. איך זאָג דיר, די שטאָדט איז מיר עפּיס אַזוי נמאס, זי ליגט מיר אין די גרגרת, — פּע, אַ פּאַסקודסטווע אַ שטאָדט! מאָהל דיר, אַז מע קאָן אויסטראַכטען אַזעלכע מעשיות. ווען יענע ליגט שוין לאַנג אין דער ערד... און וואָס איז דאָס גלאַט הפקר אַ וועלט? דו האָסט, דאַנקען גאָט, אַ מאַמע ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר, וואָס קאָן השגחה געבען אויף דיר אַזוי, אַז עס זאָל דיר נישט געמינערט ווערען אפילו אַ האָר! אונזער משפּחה, דאַנקען גאָט, לעבט. הייגט וואָס איז פאַרהאַן וואָס צו רעדען? ביזט נאָך גאָר אַ קינד, אסתר, כלעבען, ביזט אַ ציעגעל, לאָמיך אַזוי זיין געזונט!"...

און דערמאַנט זיך אסתר אין די אַלע רעד, ווערד איהר פערקיהלט דאָס בלוט; און דערמאַנט זיך אסתר אין פייגלען, ווערד איהר נישט גוט אויף צו חלש'ען; זי זעהט פאַר זיך מענשען דרעהען זיך, כלי־זמר שפּיעלען, ווייבער טאַנצען; עס דרעהט זיך איהר דער קאָפּ, זי פאַלט אָקאָרשט ניט מיט'ן פּנים צו דער ערד.

— וואָס איז די כלה אַזוי טוידט? — פרעגט אַ מחותנת'טע. — זי האָט, אפּנים, אַ שווערען תענית?

— נישקשה, — רופט זיך אָפּ די אַנדערע מחותנת'טע — לאָז זי פאַסטען און אויסבעטען ביי'ם רבונו־של־עולם אַ גוט לעבען מיט איהר מאַן...

XXVII.

די כלה האָט נעבאַך זעהר אַ שווערען תענית.

נאָך אַ מנהג איז פאַרהאַן אין מאַזעפּעווקע, וואָס איז שייך צו דער כלה; דעם מנהג היט מען דאָרט אָפּ כמעט ווי אַ דין.

דאָס איז דאָס ליכטבענשען פאַר דער חופּה. נישקשה, לאָז זיך אַ כלה געוועהנען ביסלעכווייז צו מצוות, לאָז זי וויסען, אַז אָט באַלד, אין אַ פּאָר שעה ארום, ווערד זי שוין צו מזל אַ א י ד י נ ע און איז מקבל אויף זיך על־פּי דין די דריי מצוות, וואָס זענען שייך צו דער אידינע, און די מצוה פון ליכטבענשען לאָז זי שוין טאַקי באַלד פערזוכען, לאָז זי וויסען, וואָס פאַר אַ טעם עס האָט.

די מוהמע יענטעל טראָגט איהר אונטער צוויי ליכט, אין זילבערנע לייכטער אריינגעשטעלט, און די מוהמע ברײנע רוקט איהר אונטער פון איהר זייט אַ תחינה, וואָס האָט געמאַכט „האשה הרבנית מרת שרה בת טובים, וואָס האָט פערבאָרגען איהר נאָמען“, זאָגענדיג דערביי צו דער כלה מיט גרויס ליעבשאַפט:

— זאָג, טאָכטער מיינע, פריהער אָט די תחינה, און ערשט נאָכדעם וועסט דו זאָגען די ברכה, מאַכען „שהחינו“. עס שאַדט ניט, טאָכטער, אַז מע וויינט זיך אויס אַ ביסעל צו ליכטבענשען דאָס ערשטע מאָל.

און אסתר הויבט אָן צו זאָגען די תחינה שטילערהייד, נישט פערשטעהענדיג קיין איינציג וואָרט: „דו האר פון דער גאַנצער וועלט און פון אַלע וועלטען מיט די גלגלים פון אויבען און מיט די טיפע אָפּגרונטען פון אונטען זאָלסט טון אַראָפּנייגען פון דיין הארבעריג און לוגען אויף דעם קאָפּ פון דיין דינסט די דאָ שטעהט פאַר דיר מיט דיינע אַלע ליבע קינדער ישראל דאָס מיר זענען שולדיג עהרליך צו האַלטען מיט אַלע זאַכען אַזוי ווי אַ מלך דערהאַלט עהרליך זיין מלכה אָדער ווי אַ חתן זיין כלה דען איך דיין דינסט האָב שוין ליכט געצונדען דאָס ערשטע מאָל צוויי ליכט די דיינע חכמים האָבען געהייסען און בעהיט אונז פון אַלע בעגעגעניש און אויך פון אַלע געשעהעניש און מיינע ליכט די דאָ איך צינד אָן זאָלען העל און ליכטיג ברענען צו פערטרייבען די בייזע רוחות און שדים ומזיקים ב ת מ ח ל ת אַלע די דאָ

קומען פון ל י ל י ת דאָס זיי זאָלען אַוועקפליהען און דיין דינסט די דאָ שטעהט פאַר דיר זאָל זוכה זיין אינ׳ם זכות פון אונזער מוטער ר ח ל וואָס אַז מען האָט די קינדער ישראל געפיהרט אין גלות אַריין האָט מען זיי געטאָן פיהרען ניט ווייט פון דער מוטער רחל׳ס קבר און ווען די קינדער ישראל זענען געקומען אויפ׳ן קבר די דאָרט רחל ליגט און האָבען געטאָן שרייען מוטער מוטער ווי קאָנסט דו דאָס צוזעהען אַז מען זאָל אונז טון פיהרען אין גלות אַריין איז די מוטער רחל אויפגעשטאַנען צו השם יתברך מיט אַ ביטער געשריי און האָט געטאָן אַזוי צו שפּרעכען רבונו של עולם דו ביזט דאָך אַיין אל רחום וחנון דאָס טייטש עטץ ביזט מיט גרויסערע רחמנות פונ׳ם מענשען פון דעסטוועגען האָב איך דאָך רחמנות געהאַט אויף מיין שוועסטער ל א ה וואָס זי האָט געטאָן וויינען טעג און נעכט זי זאָל ניט אַריינפאַלען אין ע ש ו ׳ ס גורל אַריין ביז איהרע אויגען זענען איהר טונקעל געוואָרען פאַר גרויס געוויין הײנט מכל־שכן דו גאָט...“

אסתר דערמאַנט זיך אין יענער טרויעריגער געשיכטע פון ל א ה ׳ ן, וואָס די מאַמע פלעגט איהר שבת ביי־טאָג לייענען פונ׳ם טייטש־חומש, און וויינט ניט אויף לאה׳ס גורל, וואָס האָט מורא געהאַט, זי זאָל ניט אַריינפאַלען צו עשו׳ן, נאָר אויף איהר איי־גען פינסטער מזל, וואָס זי פאַלט אַריין צו אַלטערען אין די הענד אַריין, — אַ מין עשו האָט זיך גענומען אויף איהרע יונגע יאָהר!... און זי וויינט, בעוואַשט זיך מיט טרערען... און וועמען געהט דאָס אָן, וואָס זי וויינט? דערויף איז זי אַ כלה, זי זאָל זיך אויסוויינען אַ ביסעל פאַר דעם „בעדעקענס“. — כלי־זמר שפּיעלען, מיידלעך טאַנצען, אידען און ווייבער דרעהען זיך אַרום, מחותנים לויפען איינס פאַר׳ן אַנדערען. ברײנע מיט יענטלען — די אונטערפיהרערינס — נעמען אסתר׳ען אונטער די הענד, בעזעצען זי אין מיטען שטוב אויף אַ בענקעלע און מע הויבט אָן, ווי דער מנהג איז, צו צעפלעכטען איהר די האָר. די כלה זיצט צווישען אַלע ווייבער, ווי אַ פּרינצעסין, מיט אַ ווייס זיידען קלייד, די

צעפּ צעפּלאָכטען. ווייבער קלויבען זיך צונויף אַרום־און־אַרום. מע נעמט די האָר, אסתר'ס גילדענע האָר, מע האַלט זיי אין די הענד, די כּלי־זמר הויבען אָן צו שפּיעלען אַ וויינענדיגס צום „בּעזעצען" די כּלה, און עס ווערד אַ יאָמערליך געוויין צווישען די ווייבער. מע קוקט אויף דער כּלה'ס צעפּלאָכטענע האָר און מע שנייצט די נעזער אין די פאַרטיכער, מע קוועטשט די אויגען און מע וויינט. זלאַטע ווערד שיער ניט צעגאַסען פאַר געוויין; דאָס האַרץ רייסט איהר אויף איהר קינד נעבאָך: גאָט ווייסט, אין וואָסערע הענד זי פאַלט אַריין, אַזאַ קינד, אַזאַ טייער קינד, וועה־וועה געשריגען! און יענטעל וויינט אויך: ווי אַזוי זאָל זי ניט וויינען, אַז קיין קינדער האַלטען זיך בּיי איהר ניט, ניט דאָ נעדאַכט, שוין געווען וויפיעל מאָל בּיי'ם רבּי'ן — עס העלפט ניט! און בּריינע וויינט, וואָס אַלע האָבען חתונה, נאָר איהרע טעכטער זיצען און קוקען אַרוים אויף חתנים, פינף דערוואַכסענע טעכטער, וועה איז מיר!... יונגע ווייבּלעך קוקען אויף דער כּלה, בּעוויינען זי און זיך זעלבּסט: זיי ווייסען גאַנץ גוט, וואָס הייסט „מע בּעדעקט אַ כּלה", מע פערבּינדט אַ אידישע טאָכטער, מע מאַכט זי חתונה — זי געהט אַרוים פון איין רשות צום אַנדערען, פון'ם טאַטענ'ס רשות אינ'ם מאַנ'ס רשות... די, וואָס קענען גוט דעם חתן און געדענקען זיין ערשט ווייב, פייגעל נעבאַך, בּעוויינען אסתר'ען אַצינד: זיי ווייסען, אַז אסתר וועט בּיי איהם קיין האָניג ניט לעקען... און אַנדערע וויינען דערפאַר, ווייל זיי דער־מאַנען זיך, אַז דער טאַטע אָדער די מאַמע איז געשטאָרבּען, אָדער אַ קינד ליגט אין דערהיים טוידט־קראַנק און ס'איז ניטאָ מיט וואָס צו ראַטעווען. און אַנדערע וויינען גלאַט אַזוי, ווייל די כּלי־זמר שפּיעלען אַ וויינענדיגס — וויינט זיך. הכּלל, אַלע וויינען, און בּפרט אסתר — זינט זי לעבּט האָט זי נאָך אַזוי פיעל נישט געוויינט, ווי אַצינד. זי בּעהאַלט איהר ליכטיג שען פּנים אין ווייסען טיכעלע אַריין, בּכדי מע זאָל ניט זעהען איהרע טרערען. פונ'ם תענית, פונ'ם טרויעריג שפּיעלען, פונ'ם געוויין,

וואָס אַרום־און־אַרום, און פון פערשיעדענע פינסטערע מחשבות ווערד ביי איהר אין קאָפּ אויסגעמישט. זי פיהלט, אַז עס לאָזען זיך איהר אויס די כחות, עס געהט איהר אויס דאָס חיות. פּלוצים ווערד איהר פינסטער אין די אויגען; גרויסע און קליינע, שוואַרצע, געלע, רויטע און גרינע רעדעלעך דרעהען זיך פאַרביי איהר, און נאָכדעם, וואָס ווייטער־ווייטער, ווערד אַלץ ליכטיגער און לויטערער, צום סוף ווערד איהר שטאַרק ליכטיג, גרינג און גוט, זעהר גוט! עס שטעלט זיך איהר פאָר דער מוטער רחל'ס קבר, ווי ער עפענט זיך און עס געהט אַרויס פון דאָרטען אַ מת אין ווייסע תכריכים און מאַכט צו איהר מיט דער האַנד און רופט זי צו זיך, צו זיך... אסתר וויל אַ געשריי טהון „שמע ישראל" — און קאָן ניט: עס ווייזט זיך איהר אויס, אַז זי איז געשטאָרבען; זי ליגט אויף דער ערד, מיט אַ שוואַרצער דעק איבערגעצויגען. די מאַמע שטעהט איבער איהר, און ברעכענדיג זיך די הענד און שלאָגענדיג זיך קאָפּ אין וואַנד, בעוויינט זי איהר בת־יחידה נעבאַך. נאָכדעם פיהלט זי, ווי מע הויבט זי אויף און מע טראָגט זי איבער דער שטאָדט פאַרביי די קלייטען, שרייענדיג אויף אַ קול און קלינגענדיג מיט דער פּושקע, מיט דער געוויסער פּושקע: „צדקה תציל ממות!" און אַזוי ברענגט מען זי אויפ'ן הייליגען אָרט. דאָרט שטעלט מען איבער איהר מטה אַ שוואַרצע חופּה, ווי דער מנהג איז ביי אידען, אַז עס שטאַרבט אַ כלה, און מע לעגט זי אַריין אין דער ערד, אין קבר, און עס לאָזט זיך הערען עפּיס זעהר אַ בעקאַנט קול. זי הערט זיך איין אינ'ם קול, און עס דאַכט זיך איהר אויס, אַז יוסילע סאָלאָוויי זינגט: דאָס זאָגט יוסילע נאָך איהר קדיש, און דער גאַנצער עולם ענטפערט אָמן. אסתר הערט זיך איין אין יעדען וואָרט, ווי יוסילע זאָגט איבער איהר קדיש און דער עולם ענטפערט אָמן... פּלוצים הערט זי, ווי עמיצער טהוט אַ פאַל אויף איהר קבר און עטליכע מענשען הויבען אָן שרייען: „נעמט איהם צו, נעמט צו דעם טאַטען, דעם טאַטען נעמט צו פון דאַנען!"... אסתר כאַפּט זיך אויף און דער־

זעהט, ווי זי זיצט אויף יענעם בענקעל, וואו מע האָט זי בעזעצט צום בעדעקענס, און אַרום איהר שטעהען ווייבער און אויך מאַנס־בילען, מע שרייט, מע ליאַרעמט, מע שפּריצט איהר וואַסער אין פּנים אַריין און מע רייבט זי ביי דער נאָז און ביי די אויהערען; מע צעשפּיליעט זי, מע צעגאַרסעוועט זי, און זלאָטע שרייט: „אסתר! טאָכטער מיינע! גאָט איז מיט דיר! די כּלה חלש'ט! לאָז מען אָנהויבען פיהרען צו דער חופּה! לאָז מען פּטר'ען דאָס באַדעקענס, אין גאָטעס ווילען!“

— שאַט, מחותנת'טע, שרייט ניט! — רופט זיך אָפּ אַ איי־דינע. — שרייט נישט, אָן געהען די מחותנים, אָן געהט דער חתן, שרייט נישט, שאַ!

אַלטער פּעסי'ס געהט־צו איין אויסגעפּוצטער, איין אויסגע־צוואָגענער, אַ יום־טוב'דיגער, אַ געזונדער, מיט אַ געגאָלטען קאַרק און מיט אַ היבש בייכעל, דאָס בלוט שפּריצט איהם אָקאָרשט ניט פון די באַקען אַרויס, און דאָס פּיסקעלע האַלט ער צונויפגענומען. פון ביידע זייטען ביידע מחותנים, בייניש און משה־אברהם זאַ־ליאַזניק, אונטערפיהרערס מיט זיידענע קנאַקענדיגע נאַקידקעס אויף די פּלייצעס, מיט געפלאָכטענע הבדלות אין די הענד. דער חתן האַלט אין די הענד אַ פּרוכת, ער געהט־צו צו אסתר'ען און טהוט איהר אַ וואַרף דעם פּרוכת אויפ'ן קאָפּ, און אַלע ווייבער בעשיטען איהם מיט האָפּען, מיט האָבער, שרייענדיג: „מזל־טוב! מזל־טוב!“ נאָך דער חופּה האָפּען די כּלי־זמר אָפּ אַ פריילּיכס, אַלע ווייבער הויבען אָן צו פּליעסקען, און זלאָטע האָפּט אַ טענצעל. זי איז גאָר גליקליך: גאָט האָט אויף איהר רחמנות געהאַט, זי האָט דערלעבט אסתר'ען חתונה מאַכען. זלאָטע טאַנצט אַ פריילּיכס, העפּעט און דרעהט זיך, די הענד פּאַדבאָקאָם און דאָס פּנים שיינט איהר, ווי, געוועהנליך, אַ מחותנת'טע, בּשעת זי מאַכט חתונה דאָס ערשטע קינד. אויף איהר קוקענדיג, האָפּען זיך יענטעל מיט בריי־נען פאַר די הענד (ביז אַהער האָבען די צוויי שוועסטער נישט

גערעדט צווישען זיך א יאָהר דריי, זיך געוועזן שונאים, איינס מיט דאָס אַנדערע אויף מעסער־שטעכען) און זענען ביידע אוועק אַ האָצקעלע אָקעגען זלאטען; דערביי האָט יענטעל צוגעזונגען:

האָפּטשיק, בריינע,
איך האָב צו דיר אַ טענה:
דו ביזט ניט מיינע,
איך בין ניט דיינע!

די כלי־זמר שפּיעלען. זלאטע, יענטעל און בריינע טאַנצען, נעמען זיך ארום אַלע מינוט, קושען זיך און שמאָצקען זיך. אַלע ווייבער פּליעסקען, העצקען זיך אונטער אויף איין אָרט און שרייען: „שטאַרקער! שטאַרקער!" פּלוצים וואכסט־אויס רב קלמן שדכן מיט פערקאַטשעטע אַרבעל ביז די עלענבויגענס; ער צעלאָזט די פּאָלעס און שטעלט פיס, מאכט פולקעס און שפּרינגט ביז דער סטעלי. אויף איהם קוקענדיג, האַפּט ביינעש זיין שוואָגער משה־אברהם דעם זאליאזניק, און ביידע צעלאָזען זיי זיך אויפ'ן אידישען שטייגער, לעגען אַרויף איינער דעם אַנדערען די הענד אויף די אַכסלען, ווארפען מיט'ן קאָפּ, מיט צוגעמאַכטע אויגען, אַרויף און אַראָפּ, און טופּען מיט די פיס, דרעהענדיג זיך אויף איין אָרט. מנשה מיט אפרים'ען, זלאטע'ס צוויי יונגלעך, ווייסע־חברה'ניקעס, קאָנען זיך אויך ניט איינהאַלטען; זיי שפּרינגען אריין אין קאָהן אריין און ווארפען מיט פיסלעך, בריקעווען ווי די קעלבלעך — העץ־העץ־העץ! וואָס ווייטער ווערען מעהר טענצער, ביז מע נעמט זיך אַלע פאַר די הענד און מע געהט גאָר אַ קאָראָהאָד, שרייענדיג צו די כלי־זמר: „לעבעדיגער! שטאַרקער!" אַלע העפּען, טאַנצען, פּליעסקען און העצקען זיך. עס ווערד אַ מיש־מאַש, אַ דרעהעניש, אַ טומעל, אַ געפּילדער, ווי געוועהנליך אַ אידישע חתונה.

XXVIII.

א יאמפעלער בעל־עגלה גיט־איבער לייזערען א משונה־מאדנע פארשוינדעל.

זינט לייזער דער בעל־עגלה פיהרט פארשוינען פון מאזעפעווקע קיין קאשפערעוו און פון קאשפערעוו קיין מאזעפעווקע, האט זיך איהם נאך ניט געטראפען אזא גילדען פארשוינדעל, ווי גאט האט איהם צוגעשיקט איינמאל ארום חצי־אלול דורך א יאמפעלער בעל־עגלה, ספאסיבא איהם. שמירענדיג דעם וואגען, האט איהם לייזער צוגעזאגט ברענגען קיין מאזעפעווקע פארפריה, נאך איידער די זון וועט זיך זעצען; ער מעג זיך פערלאזען אויף זיינע פערד־לעך, פאנקעווען זיי וועט ער אויך נים, ווארום וויבאלד מע בעדארף פאהרען גיך, איז דאך קיין תירוץ נים.

— דאליבוג, פאניטשו, טא פראוודא יעסט! — האט איהם פאטאקעוועט דער יאמפעלער בעל־עגלה, אויסשמועסענדיג זיך מיט'ן פארשוינדעל אויף פויליש, און האט טאקי באלד א מאך גע־טהאן צו לייזערען שוין אויף אידיש:

— וואס טויג מיר מעשיות, רב לייזער, איך האב אייך גאר דער'הרג'עט מיט א קניש — א גוט העכטעל! איהר וועט פון איהם, נישקשה, הנאה האבען. ביי די לייט איז דאס קערבעל א ממזר. וואו דערטאפ איך אזא סטים אויך צוריקוועגס, רב לייזער?

— יהודי בלא! צו וואס טויג דאס דבר'ען! — האט איהם לייזער אפגעענטפערט אויף לשון־קודש.

— וואס איז דען, רב לייזער?

— וואס איז דען? דו זעהסט דאך, ווי דער אדון שמייכעלט, ווי א פגר אומגעוואשען; טאמער איז ער מבין כל דבור?

— ווי לאנג שמייסט מען איהם! ער פארשטעהט מעהר פון א טוידטען. אז איהר וועט איבערלאזען די שוואצע מיהל, רב לייזער, מעגט איהר אייך הייסען געבען א הוספה, נישקשה, ער איז נישט קראנק. שוין אלול־צייט, דער וועג איז, מחילה, געדריפעט. איך האב מורא, אז איהר וועט האבען איין איבערשלאג, רב לייזער, ווארום איך זעה, אייערער, יענער וואס אויפ'ן דראנזשיק, מאכט מיר עפים לעמעל. נו, פאהרט־זשע געזונטערהייד, רב לייזער, און פאר־פיהרט מיר נישט מיין מאהאריטש, ווארום גאט איז גאט און בראנ־פען איז בראנפען, פארשטעהט איהר מיך... בוואיטע זדראוועו, פא־ניטשו! — האט דער יאמפעלער בעל־עגלה א מאך געטהאן צום פארשווינדעל, ארונטערהויבענדיג דאס היטעל.

ארויספאהרענדיג פון קאשפערעוו און נעמענדיג זיך אויפ'ן מאַ־זעפעווקער שליאך, האט לייזער בעל־עגלה א פרעג געטהאן ביי זיין פארשווינדעל, צי איז ער ניט פון דער סעמענאריע? מחמת פאר־איאהרען אין דער צייט האט ער אויך געפיהרט צוויי פארשווינדלעך, פאניטשלעך פון דער סעמענאריע, זעהר וואוילע מענשען. פלוצים הערט לייזער פון דער קעלני, ווי עמיצער מאכט צו איהם אויף אידיש:

— איהר האט מיך גאר נישט דערקענט, רב לייזער?

לייזער בעל־עגלה איז שיער פון דער קעלני אראפגעפאלען פאר שרעק: ער האט זיך גענומען ארומקוקען אויף אלע זייטען, גע־חאפט א קוק אונטער'ן וואגען, פעררוקען דעם קאפ ארויף, און האט גארנישט געקאנט פערשטעהן, פון וואנען געהט עס דאס קול?

— רב לייזער! חא־חא־חא! איהר האט מיך גאר נישט דער־קענט? קוקט זיך נאר גוט איין! — מאכט צו איהם נאך א מאל דאס פארשווינדעל און צעלאכט זיך אויף א קול. לייזער בעל־עגלה איז געווארען אויסער זיך; ער האט אפגעשטעלט די פערדלעך און האט זיך גענומען בעטראכטען דאס פארשווינדעל זיינס, אויסשטע־לענדיג אויף איהם א פאר אויגען.

— חאַטש נעמט שינדט מיר די פעל, הרג'עט מיך דאָ אויפ'ן אָרט, — זאָגט לייזער — געדענק איך ניט! עפּיס זענט איהר מיר יאָ קענטליך און ניט קענטליך. זענט איהר טשאַסאַם מנשה דעם זייגערמאַכער'ס שוואָגעריק?

— וואָסער זייגערמאַכער? וואָסער שוואָגעריק? איך בין שמואליק דעם חזנ'ס זוהנדעל, יוסילע בין איך, יוסילע סאָלאָוויי.

— אַ־אַ־אַ?... וואָס־זשע מאַכסט דו גוטס? נאָ דיר אָפּ שלום! און איך, בהמה, שטעה, ווי אַ טעלעצע, און קוק און קוק — אַט אַ קאָפּ! וואָס־זשע מאַכסט דו עפּיס? וויאָ, וויאָ, אַדלערס מיינע! הויבט פיסלעך, פגירות מיינע! אַ גאַסט, אַ גאַסט! סטייטש, אַ גאַסט! ביזט דו דאָס שמואליק'ס זוהנדעל? מע זאָל מיר אַראָפּ־נעמען די פעל, וואָלט איך נישט געזאָגט, אַז דו ביזט אַ אידיש קינד. טראָגסט לאַנגע האָר, האָב איך געמיינט, אַז דו ביזט פון דער סעמענאַריע. ביזט דו דאָס יוסילע סאָלאָוויי, הייסט דאָס? נו־נו! מעהר מע לעבט, מעהר עסט מען! איך געדענק נאָך דאָס דאַוונען דיינס אין דער קאַלטער שוהל. איי, יוסילע! און איך, בהמה בצורת פערד, שטעה און קוק, חאַטש מאָהל מיך אויס! איך ווייס זעהר? ער זאָגט אַ פּאַניטשעל, לאָז זיין אַ פּאַניטשעל. גערה ריכט זיך אויף אַ שלאַק! איי, יוסילע! וויאָ, מיינע ציטעריגע! וויאָ־וויאָ, פגירות איינע!

לייזער בעל־עגלה און יוסילע סאָלאָוויי האָבען זיךביידע דער־פריידט, מחיה געוועז איינס מיט'ן אַנדערען. יוסילע איז אַרויף צו לייזערען אויף דער קעלני און האָט ביי איהם אויסגעפרעגט אַלס־דינג, וואָס אין דער היים טהוט זיך, נישט דורכגעלאָזט קיינעם. לייזער האָט אויף אַלסדינג געענטפערט אַליץ וואָס ער ווייסט, נישט פערלייקענט קיין זאַך; אפילו פון די פריהעריגע פערדלעך זיינע, וואָס ער האָט אויסגעביטען אין קאַשפּערעוו אויפ'ן יריד און האָט זיך דוקא אָפּגענאַרט, מחמת די פערדמעקלערס דאָרט זענען גרויסע מאַשעניקעס...

— אזעלכע ממזרים, זאָג איך דיר, וואָס מע קריגט זיי גאָר נים, מע זאָל אויספּאָהרען די גאַנצע וועלט: זיי קאָנען דיר פאַרדרעהען דעם גרעסטען סוחר, זיי פאַרשאַלאָמאָנען דעם קאָפּ אַזוי, אַז דו וועסט בלייבען פריטשמעליעט, פאַרצאַמט — נישט רעכטס, נישט לינקס! ערגער פון די ציגיינער, איך זאָל אַזוי גליקליך זיין, אַז זיי זענען ערגער טויזענד מאָל פון די ציגיינער!... וויאַ, אַ פּגירה זאָל אויף איך קומען, חלירעס מיינע! האָבער ווילט זיך אייך? מיינע צרות וועל איך אייך געבען מיט'ן דלות אַ צוגאָב, ברענען זאָל די פעל אייערע!

— וואָס זשע מאַכט דאָרטען אונזער שכנה, זלאַטע די צעלני־קערין? — פרעגט יוסילע, און דאָס הארץ קלאַפּט איהם.

— וואָס זאָל זי מאַכען? — ענטפערט לייזער. — זי מאַכט חתונה.

— וואָס הייסט זי מאַכט חתונה? ווּעמען מאַכט זי חתונה?

— די טאָכטער מאַכט זי חתונה.

— די טאָכטער? — פרעגט יוסילע און טהוט זיך אַ וואָרף צו לייזערן. — וואו? וואָס? ווען?

— זי מאַכט חתונה די טאָכטער איהרע, — ענטפערט לייזער — ווי אַזוי הייסט זי דאָרטען? איך האָב שוין פאַרגעסען, ווי אַזוי זי הייסט: דער קאַשפּערעווער יריד מיט די מעקלערס האָבען מיר אַזוי דעם קאָפּ דערשלאָגען, אַז פון דאַנען אַהין פאַרגעס איך... שרפה'נען זאָלען די ביינער אייערע, פּגירות מיינע, וויאַ!

— אסתר הייסט זי. נו? האָט זי חתונה? וואו? ווען? פאַר וועמען?

— פאַר... ווי אַזוי רופט מען איהם, אַט דעם המן דעם פּראָ־צענטניק, ווייסט דער רוח די נשמה זיינע?

— יענקעל מאיר־פּיני'ס? בערעל משה־ליפּע'ס? איצעל אברהמ'ס? שמחה־דן? געצעל־מנשה?

— ניין! — זאָגט לייזער, קראַצענדיג זיך מיט דער בייטש ביי דער פּאָטילעצע. — אַך, ווי אַזוי הייסט ער, צו־נ־אַלדי רוחות?

בראָש ליגט ער מיר אויף דער צונג! ער איז רייך, צו־נ־אַלדי שוואַרצע יאָהר, אַנגעשטאָפּט מיט געלט. אַ גראָבער איז ער, אַ בעז־דיטניק, זיין שטוב איז די דריטע פון׳ם נייעם בית־המדרש, אויב דו ווייסט.

— אפשר אַלטער פּעסי׳ם?

— אַלטער, אַלטער, אַ מיתה מחומה זאָל אויף איך קומען! אַלטער, אַלטער!

— נו, האָט זי חתונה פאַר דעם אַלטערען, רב לייזער? וואו? ווען? ווי ארום?

— איך ווייס ווי ארום? צי דאָ ארומער, צי דאָרט ארום? איך האָב געהערט, אַז ער נעמט זי. למאי איך האָב געהערט, אַז דו האָסט חתונה געהאַט און ביזט גאָר גליקליך? איז דאָס אמת, יוסילע־סערדצע? וויאָ, פּגירות, האָב איך אַכציג שוואַרצע יאָהר! ווי מיינסט דו, מיר וועלען היינט האָבען אַ ליכטיגע נאַכט? ס׳איז אפילו חצי אלול, האַ? גאָט זאָל געבען, מיר זאָלען האָטש קאָנען איינפאָהרען ביז טאָג צו דער געמויערטער קרעטשמע.

— וואָס הייסט ביז טאָג, רב לייזער? איהר האָט דאָך מיר צוגעזאָגט ברענגען מיך אויף ביינאַכט קיין מאַזעפּעווקע. — וואָס הייסט דאָס, רב לייזער?

— איך האָב צוגעזאָגט? דאַכט זיך, דו זעהסט אַליין, מע שטעהט ניט; מע פאָהרט, דאַכט זיך, בסדר?

— טרייבט זשע טאַקי אונטער, רב לייזער, די פערדלעך, לאָזען זיי געהן אַ ביסעל גיכער, איך בעט אייך.

— אַ ביסעל גיכער? איהר קומט, אפּנים, פון׳ם גיכען לאַנד, יונגערמאַן? עס איז גרינג צו זאָגען יענעם, ער זאָל לויפען אַ ביסעל גיכער! איך וואָלט אַ בעלן געווען, דו זאָלסט זיין אַ פערדעל, און זעהען, ווי אַזוי וואָלסט דו געפלויגען ארויף אַ באַרג.

— וואָסער ארויף אַ באַרג? מע זעהט נאָך גאָר קיין באַרג ניט! איהר האָט ביי מיר, רב לייזער, נאָך אַ דרייערעל, אַ פינפּע־

רעל האָט איהר, אַבי פאָהרט גיכער: איך דאַרף, פאַרשטעהט איהר מיך, וואָס גיכער.

— מהסתם ווילסט דו ספּיעשען וואָס גיכער? האָסט דאָס ביי מיר אויך גע'פּועל'ט... וויאָ, מיינע אָדלערס! נאָך אַ פינפּערעל, איינגעזונקען זאָלט איהר ווערען! פּאַשאָל! פּאַשאָל! ס'וועט זיין ר־ע־ע־כט!

לייזער שמייסט די פערדלעך, קאַראַדאַשעט זיי די פּעל, טיילט זיי איין שטעקענס געגוג און קאָראָניעט בשעת מעשה דעם קאַשפּע־רעווער יריד מיט די דאָרטיגע פערדמעקלערס, און יוסילע ליגט אין ביידעל מיט ביידע הענד אונטער'ן קאָפּ, שטאַרק פערטיעפט אין זיינע מחשבות, און הערט גאָר נישט לייזער'ס קללות, מיט לייזער'ס פּייפען, מיט לייזער'ס טרייבען די פערדלעך געשמאַק, מיט לייזער'ס צוזינגען אויף זיין בויך־שטימע עפּיס אַ טרויעריג ליעדעל, אָהן איין אָנהויב און אָהן אַ סוף.

מחשבות, געדאַנקען, חלומות, — דאָס האָט יוסילע סאָלאָוויי געהאַט, ווי מיר ווייסען שוין, נאָך פון קינדווייז אָן. ער האָט תמיד ליעב געהאַט צו פליהען אין הימעל אַריין, פאַנטאַזיערען, פאָרשטע־לען זיך גילדענע בערג. אַרויסרייסענדיג זיך קוים מיט צרות פון באַרדיטשעוו אויף עטליכע טעג און פאָהרענדיג אַהיים, האָט ער זיך פאָרגעשטעלט, ווי אזוי ער וועט אַריינפאָהרען אין שטאָדט און קיי־נער וועט איהם נישט דערקענען. ער וועט זיך הייסען צופיהרען צו שמואליק דעם חזנ'ס שטיבעל. שמואליק וועט איהם אָנקוקען פערוואונדערט: „וועמען דאַרפט איהר האָבען?“ — וועט ער איהם פרעגען. — „האָסט מיך ניט דערקענט, טאַטע? דאָס בין איך!“ — וועט ער איהם ענטפערען, פאַלענדיג דעם טאַטען אויפ'ן האַלז. נאָכדעם וועט ווערען אַ ליאַרעם: „יוסילע איז געקומען!“ זיין שטיפמאַמע, די חזנ'טע, וועט געוויס וועלען פערדיענען אַ מצוה, וועט זי לויפען אָנזאָגען זלאַטען מיט אסתר'ען אַ בשורה: „איהר ווייסט, וואָס פאַר אַ גאַסט מיר האָבען? אונזער יוסילע איז געקו־מען!“ נאָר יוסילע וועט זי ניט לאָזען לויפען. ער וויל בעסער אַליין

זיך דורכגעהן אהין און מאכען מיט זיי איין אויסרעד, ווי א ווילד־
פרעמדער. ער וועט זיך שוין געפינען איין אויסרעד דארטען. ער
וועט מאכען מיט זיי א שמועס וועגען יוסילע סאלאוויי און דער־
ווייל קוקען אסתר'ען אין פנים אריין, וואס וועט זי זאגען. נאכדעם
וועט ער זיך מיט א מאל אנטפלעקען פאר זיי, ווי יוסף פאר זיינע
ברידער אין מצרים, און וועט זאגען: „דאס בין איך, יוסף!" אסתר
וועט ווערען אנגעצונדען, און עס וועלען זיך שטעלען טרערען ביי
איהר אין די אויגען. נאכדעם, אז ער וועט בלייבען מיט איהר אליין,
וועט ער איהר אויג אויף אויג אויסדערצעהלען אלסדינג, וואס ביי
איהם אויפ'ן הארצען טהוט זיך, אלץ וואס מיט איהם האט זיך
אפגעטהאן ביז אהער. ער וועט פון איהר נישט לייקענען גאר־
נישט. ער וועט איהר אלץ אויפדעקען, און אסתר וועט איהם
מוחל זיין. ער וועט איהר דערצעהלען, ווי אזוי ער האט זיך די
גאנצע צייט געריסען אהיים, נאר גדליה באס, ימח שמו, האט
איהם נישט דערלאזט, געשלעפט איהם פון איין שטאדט אין דער
אנדערער, אלץ אפלעגענדיג אויף שפעטער, אויף שפעטער! נאכ־
דעם, ווי אזוי ער איז שוין גרייט געווען צו פאהרען אהיים, האט
זיך אונטערגעחאפט דאס אומגליק, פערעלע די דאמע, און ער איז
אריינגעפאלען אין דער נעץ, אין דער שאול תחתיה אריין, ארומ־
קוקענדיג זיך שוין אביסעל צו שפעט... ער ווייסט, ווי נאריש ער
האט געטהאן, ווי מיאוס ער האט זיך בעגאנגען אקעגען אלעמען,
נישט אנפרעגענדיג זיך ביי קיין עלטערע. אפטהון אזא מעשה
אהן א טאטען, אהן א שום טאלק! ער ווייסט דאס גאנץ גוט —
נאר וואס קומט ארויס, אז דער שכל קומט תמיד נאך די יאהרען?
ער וועט נישט לייקענען פאר אסתר'ען, אז א ביסעל פערעלע מיט
איהר שפיעלען און א ביסעל מיט איהר געלד האבען איהם גאר
דעם קאפ פערדרעהט, און ער פערשטעהט דאס גאר נים, ווי אזוי
האט ער גאר געקאנט פערגעסען אין זיינע ליעבע און טייערע? ווי
אזוי האט ער גאר געקאנט פערבייטען אסתר'ען אויף פערעלען?
און צוליעב וואס? שוין־זשע צוליעב געלד? צו וואס טויג איהם

דאס געלד איהרם? יוסילע וועט איהר דערצעהלען, ווי אזוי ער האט געליטען, וואס ער האט איבערגעטראגען אין דעם חודש; ווי אזוי עס איז איהם אנגעקומען שווער זיך ארויסצורייסען אהיים; ווי אזוי פערעלע האט נאר געוואלט פאהרען מיט איהר אינאיינעם, ניט אנדערש; ווי אזוי ער האט זי קוים איינגעבעטען, געוויינט פאר איהר, זי זאל איהם לאזען אליין; ווי אזוי עס איז איהם נמאס דאס לעבען, ענג, דושנע, פוסט און פינסטער די גאנצע וועלט; ווי אזוי דאס הארץ ציהט איהם אהיים, צו איהר, צו אסתר'ען, און צוליעב איהר איז ער גרייט אויף אלסדינג, אפילו שטארבען! און לאז זי וויסען אלץ און לאז זי זאגען, וואס צו טהון, וועט ער טהון. ער וועט זי פאלגען אלץ, וואס זי וועט איהם הייסען. צוליעב איהר איז ער גרייט אין פייער און אין וואסער, אנטלויפען מיט איהר אין עק וועלט אריין אפילו!...

און יוסילע הויבט־אן צו פאנטאזיערען, ווי אזוי ער אנטלויפט מיט אסתר'ען אין עק וועלט אריין... ער ווערד אנשלאפען ביי'ם יאמפעלער בעל־עגלה אויפ'ן וואגען און חאפט זיך אויף ערשט דער־מאלט, ווען מע פאהרט אריין קיין קאשפערעוו, און ביידע בעלי־עגלות בעגעגענען זיך. פון לייזערען דערהערט יוסילע א פינסטערע, ביטערע בשורה, און זיין פאנטאזיע הויבט־אן צו ארבייטען שוין גאר אין איין אנדער זייט אריין.

XXIX.

לייזער טרייבט די פערדלעך און ברענגט יוסילען אהיים שוין שפעט אין דער נאכט.

אנדערע מחשבות, אנדערע געדאנקען האבען זיך געפלאנטעט ביי יוסילען אין קאפ, נאכדעם ווי ער האט דערהערט פון לייזערען

די גוטע בשורה, אז אסתר האָט חתונה פאַר איין אַנדערען, פאַר אַלטערען גאָר! אַלע זיינע פריהעריגע חלומות זענען מיט אַ מאָל אַוועק, פערשוואונדען געוואָרען. ער איז געוואָרען אַנגעצונדען אויף אַלטערען, אויף זלאַטען און אויך אויף אסתר'ען; אַלע זענען אויס־געקומען ביי איהם משונה־ווילד, שולדיג ארום־און־ארום, חוץ ער אַליין. עס איז איהם גאָר אויף די געדאַנקען נישט געקומען, ער זאָל זיך אַ פרעג טהון: אפשר איז ער דאָ דער גאַנצער חייב? ער האָט שוין ארויסגעקוקט די מינוט, די רגע, ער זאָל שוין דערלעבען קומען אהיים. יעדע רגע איז איהם געווען אַ יאָהר.

— ס'איז נאָך וויט? — האָט ער אַ פרעג געטהאָן ביי לייזערען, ארויסשטעקענדיג אויף אַ מינוט דעם קאָפּ פון בויד און אַנריהרענ־דיג איהם ביי דער האַנד.

לייזער האָט עפּיס אַ מורקע געטהאָן אונטער דער נאָז און האָט אויסגעשפּיגען. עס האָט אויסגעוויזען, אז לייזער איז געווען ניט אזוי צופריעדען, וואָס מע האָט איהם איבערגעשלאָגען סאַמע אין בעסטען שלאָף. אויך די פערדלעך האָבען געהאַלטען אין מיטען דרימלען, געליאַמעוועט מיט די פּיסלעך, ז י ך ג ע מ א כ ט ג ל י י ך ו ו י ז י י ל ו י פ ע ן. אין דרויסען שמעקט שוין מיט אלול־צייט. די זון האַלט ביי זעצען זיך. איין עק הימעל האָט זיך בעפאַרבט מיט אַ ברייטען רויטען פּאַס, ווי מיט בלוט צעגאָסען זיך איבער'ן גאַנצען מערב־זייט. אַ קיהל ווינטעלע פער'גנב'עט זיך צו יוסילען אין בויד אריין, ריהרט איהם אָן ביי זיינע לאַנגע, געקרייזעלטע האָר, טהוט איהם אַ גלעט, אַ שמיר איבער'ן פּנים. ער שפּאַרט זיך אָן אין בידעל און הויבט־אָן צו דרימלען. דאָס ווינטעלע בלאָזט, די בויד טרייסעלט זיך, די גלעק־עלעך קלינגען, די פערדלעך שמייסען מיט די ווידלען, און לייזער געהניצט, ציהט אַלע דאָס אייגענע טרויעריגע ליעדעל, וואָס האָט ניט קיין אָנהויב און ניט קיין סוף, — און דאָס אַלע וואַרפט־אָן אויף יוסילען נאָך אַ גרעסערע מרה־שחורה, און ער ווערד אנשלאָפען.

יוסילע ווערד אַנשלאָפֿען, און עס ווייזט זיך איהם אויס, אַז ער איז נאָך אַ קינד. ער געפינט זיך אין מאַזעפּעווקע ביי יענעם הויכען באַרג, וואָס פלעגט איהם קינדווייז אויסווייזען מורא'דיג הויך, כמעט ביז דער חמארע. דאָרטען אויפ'ן שפּיץ באַרג — אַזוי פלעגט מען דערצעהלען אין חדר — וואַכסען טייערע שמעקענדיגע בשמים מיט אַלערליי געווירצען, און עס ליגט דאָרט בעהאַלטען, פערגראָבען אין אַ ווינקעלע, יענער אוצר, וואָס מ א ז ע פּ אַ האָט איהם דאָרטען בעגראָבען, נישט אויסזאָגענדיג קיינעם דעם אָרט פון איהם. אויך איז דאָרט פאַרהאַן אַ קריסטאַלענער פּאַלאַץ, — אַזוי האָט ער געהערט אין חדר — און דאָרט אין פּאַלאַץ זיצט אַ פערזזינדיגטע בת־מלכה איינע אַליין; אַלע נאַכט, ווען די לבנה געהט־אויף, הערט מען, ווי זי וויינט און רופט צו זיך מיט אַ טרויע־ריג קול פון אַ פּוהאַטש. און דעמאָלט איז אַ סכנה צו געהן איינער אַליין אָהן אַ שומר... עס ווייזט זיך איהם אויס, אַז ער קריכט אויפ'ן באַרג, ער קלעטערט, ער דראַפּעט זיך העכער און העכער, און צום שפּיץ באַרג איז נאָך ווייט. ער הויבט־אָן צו קריכען אויף אַלע פיער גיך־גיך, טאַקי נאָר ווי אַ שרעטעלע, ער פליהט אַלץ העכער און העכער, און צום שפּיץ באַרג איז נאָך אַלץ ווייט. ער חאַפּט אַ קוק אַראָפּ און ווערד פערציטערט פאַר שרעק, דערזעהענדיג, וואָס פאַר אַ מהלך רב ער איז שוין אָפּגעגאַנגען — און צום שפּיץ באַרג איז נאָך אַלץ ווייט. עס בעשלאָגט איהם אַ קאַלטער שוויים, ער זעהט, ווי ווייט ער איז פערקראָכען. ער זעהט פאַר זיך קיין לעבעדיגען מענשען, קיין הייזער, קיין ערד אפילו, נאָר באַרג און הימעל, הימעל און באַרג. ער פיהלט, ווי עס געהען איהם אויס די כוחות, עס ווערד איהם נישט גוט טאַקי נאָר אויף חלש'ען...

ער חאַפּט זיך אויף און ווערד תיכף ווידער אַנשלאָפֿען, און עס דאַכט זיך איהם, ער איז אין אַ געדיכטען שאָטענדיגען וואַלד. ער ליגט אויסגעצויגען אויפ'ן גרינעם גראָז, אין איין האַנד האַלט ער אַ טעלערעל מיט שלח־מנות, מיט דער אַנדערער גלעט ער אסתר'ען איבער'ן קאָפּ, און אסתר זינגט איהם שטיל אַ ליעדעל פון

דער „י ו נ ג ע ר נ ש מ ה", איינס פון „גאָלדענפאָדעמ'ס" ליעדלעך, וואָס זיי פלעגען ביידע קינדווייז אָפט זינגען:

„געשלאָפען איז אַלעס, האַלבע נאַכט איז געוועז,
עס האָט זיך קיין בריאה געריהרט.
די זילבערנע לבנה האָט זיך אַליין
צווישען די שטערען שפּאַציערט"...

פּלוצים דערזעהט ער פון דערווייטענס, ווי אַ גרויסע ווייסע קאַץ גנב'עט זיך צו איהם. מיט איהרע גלאַטע פיס שטעלט זי שטילע טריט און רוקט זיך צו צו איהם וואָס ווייטער אַלץ נעהענטער און נעהענטער. זי געהט־צו צו איהם גאַנץ נאָהענט און שטעקט איהם אריין איהרע נעגעל אין האַלז אריין און הויבט איהם אָן צו דושען און צו ווארגען. ער פיהלט, ווי עס חאַרכעלט איהם אינוועניג אין גאַרגעל. ער וויל שרייען און קאָן ניט. ער קוקט דער קאַץ אין די אויגען אריין, און עס דאַכט זיך איהם, אַז זי שמייכעלט. ער קוקט זיך איין נאָך בעסער, און דערקענט אין איהר פערעלען... ער וויל שרייען, און קאָן ניט... אַ מורא'דיגער, אַ שווארצער קודלאַטער הונד שטעהט איבער איהם און סיפּעט איהם און בייסט איהם. ער קוקט זיך גוט איין און דערקענט אין איהם גדליה'ן... ער טהוט זיך אַ ריס מיט אַלע כוחות און טהוט אַ געשריי ניט מיט זיין קול: „אוי, טאַטע!"

— אוי, טאַטע! — שרייעט־אוים יוסילע אויף אַ קול און חאַפּט זיך אויף פונ'ם שלאָף ווי אַ צעדולטער. — טפו־טפו־טפו! וואו זענען מיר, רב לייזער?

— וואו מיר זענען, פרעגסט דו? — ענטפערט איהם לייזער מיט אַ ברוגז'דיג קול, געהענדיג שוין צו־פוס גלייך מיט די פערד־לעך, שעלטענדיג זיי מיט טויטע קללות. — אָה, מיר זענען שוין גאַנץ ווייט, אַ פגירה זאָל אויף אייך קומען, חלירעס! שוין לאַנג אריבערגעפאָהרען כמעט העכער אַ האַלבען בארג, אַ מיתה־פּאָהיבעל

אויף אייך, ווי איך האָב מיך דאָ א ביסעל אָנגעמאָרדעוועט! אפשר וואָלט געווען א סברה, זאָלסט זיך מטריח זיין א קאפעלע אראפּקרי־כען און מוחל זיין אונטערגעהן אָט דאָ ביי דער זייט, טאָמער וועט זיין פּאַרט א ביסעל גרינגער פאַר די פערדלעך, שרפה'נען זאָל די פעל אייערע!

— אָבער ס'איז באַלד די שטאָדט, רב לייזער? — פרעגט יוסילע מיט א וויינענדיג קול.

— באַלד, באַלד, פאַרשטעהט זיך, באַלד. אָט דאָ נאָכ'ן באַרג בלייבט איבער א שטיקעל זאַמדיג אָרט, נאָכדעם א וועלדעל, נאָכ־דעם ווייעדער זאַמד, און נאָכדעם געהט שוין א גלייכער וועג מיט'ן פאַטשטאָווע טראַקט גלייך אין שטאָדט אריין.

וואָס קאָן מען טהון? יוסילע נעמט זיך אָן מיט האַרץ און געהט־נאָך נאָך דער בויד. דער קאָפּ איז איהם שווער, די פיס ברע־כען איהם און אין האַלז פּיהלט ער איין ענגשאַפט. די פערדלעך נעבאַך שלעפּען דעם וואָגען אַרויף א באַרג גאָר אָהן חשק. זיי וואָל־טען זיך בפירוש אָפּגעשטעלט אָט־אָ־דאָ, גאָר נישט קוקענדיג אויף לייזער'ס קללות, וואָס ער שיט אויף זיי; ער גיט זיי אָבער אָנצור־הערעניש מיט דער בייטש, אַז מע דאַרף געהן ווייטער. די לבנה, וואָס האָט זיך אויסגעשניטען פונ'ם עק הימעל, שוועבט אַלץ העכ־ער און העכער. דאָס ווינטעלע ווערד נאָך קיהלער, און יוסילע געהט ביי'ם וואָגען גאַנץ געשמאַק, ווי א מענש, וואָס האָט אויף זיך מקבל געווען דעם גלות...

— אַצינד קריך אריין, זיי מוחל, צוריק אין וואָגען אריין. — זאָגט צו איהם לייזער, אָפּשטעלענדיג זיך אויף א מינוט. — עס וועט ניט געדויערען אַפילו וואָס א טרונק וואַסער באַטרעפט, וועלען מיר שוין זיין אין דערהיים.

א נייע נשמה האָט לייזער אריינגעזעצט אין יוסילען מיט די דאָזיגע עטליכע ווערטער. ער זאָל זיך ניט שעמען פאַר זיך אַליין, וואָלט ער איהם אַרומגעהאַפּט קושען, און חאָטש עס האָט גע־

דויערט אַ סך מעהר „וואָס אַ טרונק וואַסער בעטרעפט”. פון דעסט־וועגען איז מען פאָרט אַמאָל געקומען קיין מאַזעפּעווקע.

קיינמאָל האָט נאָך יוסילע אַזוי ניט אָנגעקוועלט פון דער שטאָדט מאַזעפּעווקע מיט איהר שמעקעדיגער בלאָטע און מיט איהרע קליינע, פינסטערע, פערשלאָפענע שטיבלעך, ווי אַצינד. ער האָט זיך געפּיהלט, ווי אַ שררה, וואָס פאָהרט אַריין צו זיך אין זיין גוטס, קלויבענדיג נחת פון איטליכם ברעקעלע. ער האָט שוין נישט געקאָנט איינזיצען אויפ'ן אָרט און האָט אַרויסגעשטעקט די נאָז פון בויד אַרויס, נאָר ער האָט זי געמוזט פערשטעלען מיט דער האַנד... ווי אַ קליין קינד, איז ער אונטערגעשפּרונגען פאַר פרייד, רעדענדיג צו זיך אַליין: „אָט איז זלמן־אלי־דעם־שוחט'ס שטוב! אָט איז צמח־דעם־נגיד'ס שטוב! אָט איז אַרקע־דעם־שוסטער'ס שטוב, און אָט זענען די קלייטען... שאַ! אָן איז די אַלטע קלויז און אָן איז זלאַטע'ס שטוב, וואו דער טאַטע זיצט... וואָס לייכט זיך עס דאָרטען, אוי? רב לייזער, טהוט נאָר אַ קוק, זייט מוחל, ווי עס איז ליכטיג דאָרט ביי אונז! אוי, וועה איז מיר! מיר דאַכט, עס נעצט?!

— ווער נעצט? וואָס נעצט? — האָט איהם לייזער געענט־פערט, טרייבענדיג די פערדלעך, ווי אַ רוצח. — עס הויבט אפילו ניט אָן צו נעצען! וואָס נאָך ווערסט דו אויסטראַכטען?

— וואָס־זשע דען איז דאָרט אַזוי ליכטיג? שאַ, מיר דאַכט, אַז כלי־זמר שפּיעלען? עס לאָזט זיך הערען דער פּויק מיט די טאַ־צען! וואָס איז דאָס? אַ חתונה, צי וואָס? רב לייזער, איהר הערט אַ חתונה?

נאָר לייזער ענטפערט שוין מעהר ניט קיין וואָרט. ער שניידט און בראָקט די בידנע פערדלעך, וועלכע זענען שוין אַליין אויך צו־פריעדען, וואָס זיי האָבען זוכה געווען צו קומען אַהיים זיך שוין אָפּרוהען אַ קאַפּ: גענוג אָנגעלאָפען זיך! זיי פּערררייסען די וויידלען און צעלאָזען זיך מיט די לעצטע כוחות, צושאָקלענדיג ביי יע־

דען שמיץ מיט די קעפּ, ווי איינער רעדט: „אַלטער נאַר! וואָס שמייסט דו אונז? מיר פערשטעהען אַליין ווען מע בעדאַרף לויפען און ווען ניט"... מיט אַ הוק און מיט אַ טראַסק שטעלט זיך אַפּ לייזער'ס בויד נעבען שמואליק דעם חזנ'ס פענסטער, שיער נישט אַריינפאַהרענדיג אַהין מיט'ן דישעל. יוסילע שפּרינגט־אַראַפּ און לויפט־צו צו דער שטוב. אין דער האַלב, וואָס שמואליק זיצט, איז שטאַק־פינסטער, און אויף דער טיר הענגט אַ שלאָס — אַ סימן, אַז מען איז ניטאָ אין דערהיים. דערפאַר איז אין דער אַנדרער האַלב, דאָרט וואו זלאַטע די צעלניקערין וואָהנט, שטאַרק ליכטיג און פרעהליך. כלי־זמר שפּיעלען, און עס הערט זיך, ווי מע טאַנצט, מע טופּעט און מען שרייט: „שטאַרקער! שטאַרקער!" ביי דער טיר איז איין ענגשאַפט פון דעם צונויפגעלאָפענעם פּשוט'ען עולם, וואָס שטעהען, קנאַקען סעמיטשקעס און לאַכען. ער געהט־צו און טהוט אַ פרעג ביי דער צונויפגעלאָפענער חברה: וואָס איז דאָ אַזעלכעס?

— צע זשידיוווסקע וויסיליע! — ענטפערען זיי איהם מיט אַ געלעכטער און ווייזען איהם אָן מיט די פינגער אַהין, אין שטוב אַריין. יוסילע שפּאַרט זיך דורך מיטביידע עלענבויגענס, קומט־אַריין אין שטוב אַריין און דערזעהט פאַר זיך אַ בילד, פון וועלכען עס ווערד איהם פינסטער אין די אויגען.

XXX.

בעל־כרחם זענען זיך אידען משמח, און יוסילע קומט־אָן אין דער רעכטער שמחה.

„על־כרחך, זאָגען אונזערע חכמים, אתה חי — מיט גוואַלד לעבסט דו!" מיט גוואַלד קומט־אויס דער איד דאָס שטיקעל וועלט,

מיט גוואַלד מאַכט ער חתונה קינדער, מיט גוואַלד פּרעהט ער זיך. אַ איד, אַז ער וויל זיך פּרעהען, דאָס הייסט, אַרויסבעווייזען זיין שמחה, בעדאַרף ער זיך נעמען מיט גוואַלד אָנטהון זיך אַ כח. „איי־דען, — שרייט ער דעמאָלט — אידען, לאָמיר פריילֿיך זיין!“ און מע נעמט זיך אַלע צונויף און מע מאַכט אַ כוסה, מיט גוואַלד, וואָרום ניט אין דער טבע פונ׳ם אידען איז אַ כוסה צו מאַכען. און ווער עס קאָן ניט טרינקען, גיסט מען איהם אַריין מיט גוואַלד אין האַלז אַריין, דאָס הייסט אויף לשון־השכורים: „מע האַקט אַריין אַ גאָלקע“, און ער מוז פריילֿיך ווערען, האָטש עס ווילט זיך איהם ניט. ער מוז טאַנצען, האָטש עס טאַנצט זיך איהם ניט. אַ מחיה אָנצו־קוקען, ווי אידען קלויבען זיך צונויף אויף אַ שמחה און תיכף נאָך די ערשטע צוויי „גאָלקעס“ הויבט מען אָן צו פּליעסקען און צו זינ־גען:

לאָמיר טרינקען, חברה, וויין,
שניידען גאָלקעס אין האַלז אַריין;
דער רבי האָט געהייסען פריילֿיך זיין
ביז׳ן ווייסען טאָג אַריין!

און טאַקי באַלד ווערד די קאַפּאָטע אַזוי שווער, אַז מע מוז זי אַראָפּוואַרפען און בלייבען אין די הוילע תחתונים, מחילה, מיט׳ן טלית־קטן, להבדיל, פון אויבען; עפּיס טאַנצט זיך גאָר דעמאָלט אַנדערש, און אַלע אינאיינעם געהען זיי אַ קאַראַהאָד, צוהאַלטענדיג איינער דעם אַנדערען מיט דער האַנד. די כלי־זמר שפּיעלען שוין דעמאָלט אָהן נאָטען, מע רייבט גלאָט אַזוי אין דער וועלט אַריין. אידען טופּען און שפּרינגען, פּערוואַרפענדיג דעם קאָפּ אַרונטער, מיט פערגלאַנצטע אויגען צו דער סטעליע, פּונקט ווי מע וואָלט גאָר גע־האַלטען אין דאַוונען, ניט אין טאַנצען. און ווער עס שפּאַרט זיך איין און וויל נישט געהן טאַנצען, שלעפּט מען איהם מיט גוואַלד אין קאָהן אַריין און ער מוז טאַנצען, דאָס הייסט, דרעהען זיך און מאַכען מיט די פיס. אָט אַזאַ מין טאַנץ איז געגאַנגען שמואליק דער

חזן ביי אסתר'ען אויף דער חתונה. ווער עס האָט איהם נישט געזעהען דעמאָלט, דער האָט גאָר קיין טרויעריגע סצענע אויף זיין לעבען נישט געזעהען. אוי, איז דאָס געווען אַ ביטערער טאַנץ! שמואליקען האָט זיך נאָר געגלוסט וויינען פונ'ם ביסעל בראָנפען, וואָס מען האָט אין איהם אריינגעגאָסען. ער איז געוואָרען נאָך ערגער מרה־שחורה'דיג ווי פריהער. זלאַטען האָט דאָס פון דעסטוועגען זעהר הנאה געטהאָן, וואָס שמואליק טאַנצט אויך אין קאָהן גלייך מיט איטליכען. דערזעהענדיג, ווי ער מאַכט אויך מיט די פיס, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט דאָ, צווישען אַלע מאַנסבילען, וואָס זענען געווען, מחילה, אין הוילע תחתונים; נאָר נישקשה, אויף אַ שמחה מאַכט נישט אוים, אָהן איין אומגליק. זלאַטע האָט זיך אָפּגעשטעלט צופליעסקען און צוזינגען שוין מיט אַ הייזעריג קול, ווי געוועהנליך אַ מחותנת'טע:

קוגעל הייסט דו,
אין אויוועז שטעהסט דו,
און אין מויל צעגעהסט דו.
קוגעל הייסט דו,
אין אויוועז שטעהסט דו,
און אין מויל צעגעהסט דו...

עס איז שווער צו וויסען, צי פונ'ם טרינקען, צי פון די עטליכע „גאַלקעס", וואָס מע האָט איהם אריינגעגאָסען מיט גוואַלד, צי גלאַט אַזוי פון זיך אַליין, — נאָר עס איז שמואליק דעם חזן מיט אַ מאָל אָנגעקומען אַזאַ קוראַזש אויף צו פריילויך זיין, אַז ער האָט זיך אוועקגעזעצט מיט די מחותנים, מיט רב קלמן שדכן אינמיטען, טרינקען משקה, אָבער גאָר אויף הפקר, פערבייסענדיג בשעת מעשה מיט זויערע אוגערקעס — זעהר אַ טייערע סגולה פון שכרות. מע האָט אַזוי לאַנג געטרונקען משקה און פערביסען מיט זויערע אוגערקעס, ביז שמואליק האָט אַ קוק געטהאָן אויף רב קלמנ'ען און האָט דערזעהען צוויי רב קלמנס מיט אַ מאָל; רב קלמן פון זיין זייט האָט אויך געזעהען צוויי שמואליקס, און פון יעדער איינציגער זאַך

איז ביי זיי געוואָרען צוויי זאַכען. דאָס האָט צוגעגעבען שמואליקען נאָך מעהר קוראַזש, און עס האָט זיך איהם געגלוסט נאָר לאַכען און גענוג. עס איז איהם אַלסדינג מיט אַ מאָל געוואָרען זעהר לעבער־ליך. ער האָט אַ קוק געטהאָן אויף זלאַטען, ווי זי זינגט „קוגעל הייסט דו, אין אויווען שטעהסט דו“, און האָט זיך אַזוי צעלאַכט, אַז זלאַטע האָט אויפגעהערט צו טאַנצען און צו זינגען. זי האָט עפּיס אַ מורקע געטהאָן זיך אונטער דער נאָז, און איז אָפּגעטראָטען אויף אַ זייט, און שמואליק האָט זיך אָנגעהאַפּט מיט ביידע הענד ביי׳ם בויך און האָט זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער. אויף איהם קוקענדיג, האָבען רב קלמן מיט די מחותנים אויך געלאַכט, און עס איז באמת געוואָרען איטליכען אַזוי פרייליך אויפ׳ן הארצען, אַז מע האָט זיך געביטען מיט די היטלען און מיט די יאַרמעלקעס. זלמן־בער דער שוחט האָט ערגיץ געקריגען אַ קאַפּעליש, דערצו האָט ער אונטערגעבונדען די קאַפּאָטע מיט אַ פּאַסעקעל ביז׳ן גאַרטעל, און די באָרד (זלמן־בער האָט די גרעסטע באָרד אין מאַזעפּעווקע) האָט ער פערבונדען מיט אַ פאַטשיילע, און איז געגאַנגען „אַ דייטש“, צווינגענדיג דערביי:

זענען מיר דייטשען,
טרינקען מיר שנאַפּסען!

און שמואליק מיט רב קלמנ׳ען מיט די מחותנים ווערען צע־גאַנגען פאַר געלעכטער. ביז עס נעמט־אָן אלחנן דעם שמש אויך אַ חשק צו בעווייזען זיינע שטיק, פערקאַטשעט ער די פּאות אַרונ־טער די אויהערען, בלאָזט אָן די באַקען און, גלאַנצענדיג מיט די אויגען, געהט ער „אַ פּאַני“, צווינגענדיג אַ רוסיש ליעדעל מיט׳ן נוסח פון „היום תאמצנו“. און אויך שמשון־יענקעל דער טאַבאַטש־ניק קעהרט־איבער די וויעס פון די אויגען אַרויף, זעצט זיך אוועק אויף דער ערד, און דרעהענדיג אַ ציצה פונ׳ם טלית־קטן, זינגט ער אַ בעטלער:

„אָי, ביוו סאָבי סוויאַטעיי לאַזאַר“...

און רב קלמן שדכן קאָן זיך אויך ניט איינהאַלטען און בעווייזט זיינע קאָמעדיאַנטסקע שטיק: ער טהוט אָן אַ קליידעל און פער־שטעלט זיך פאַר אַ קימפּעטאָרין און בעווייזט זיינע אָנשטעלען... הכלל, מען איז זיך משמח ביי זלאַטע׳ס טאָכטער אויף דער חתונה, און שמואליק הערט גאָר נישט אויף צו לאַכען, גיסענדיג איין גאַלקע נאָך דער אַנדערער. פּלוצים ווערד זלמן־בער דער שוחט פון אַ דייטש גאָר אַ חזן, און שמואליק מיט׳ן איבעריגען עולם ווערען ביי איהם משוררים; זלמן־בער טהוט אָן אַ ווייסע שאַל פאַר אַ טלית און שטעלט זיך אַוועק ביי דער וואַנד זינגען מיט׳ן טרויעריגען ניגון פון נעילה אויף אַ קול:

דו אַלטער,
דו קאַלטער,
אַז דו ווייסט ניט,
און קאָנסט ניט,
און טויגסט ניט, —
היינט וואָס־זשע נעמסט דו זיך אונטער?

און שמואליק, שמשון־יענקעל, רב קלמן און אלחנן דער שמש האַלטען איהם אונטער, ווי די משוררים, מאַכענדיג מיטביידע הענד, און שרייען מיט מורא׳דיגע קולות און מיט׳ן נוסח פון נעילה:

אוי, אוי, אוי, אוי, אוי!
אַי — אַי!

און דער גאַנצער עולם קוועלט, ווערד צעשמאָלצען פאַר געלעכ־טער.

יוסילע סאָלאָוויי שטעהט און בעטראַכט די דאָזיגע סצענע, זוכענדיג עמיצען מיט די אויגען. די, וואָס יוסילע האָט געוואָלט זעהען, זענען שוין נישט געווען... דער עולם איז געווען אַזוי פער־קלאָפּט, אַז קיינער האָט נישט בעמערקט יוסילען, ווי ער שטעהט

זיך אזוי אין א ווינקעלע, אנגעשפארט בײ דער וואנד, בעטראכ־טענדיג יעדען בעזונדער. יוסילע האט דערפיהלט, ווי עס קלאפען איהם די שלייפען אין קאפ, עס ברענט איהם דאס פנים; די גאנצע שטוב דרעהט זיך איהם, ווי א ראד; אין די אויגען שעמערירט און פינקעלט איהם, ווי א רעגען פון קליינע גילדענע טראפען, און ער פיהלט, ווי שארפע קאצענע נעגעל שטעכען זיך איהם אריין טיעף אין גארגעל און דושען איהם, און ווארגען איהם. יוסילע חאפט זיך אן בײ׳ם האלז און לויפט ארויס אין דרויסען. . . . . .

. . . .

די נאכט האט אנגעהויבען וואס ווייטער פינסטערער צו ווערען. קליינע שווארצע וואלקענס האבען אנגעהויבען זיך אנצורוקען אויפ׳ן הימעל, אריינשלינגענדיג אין זיך די לבנה און ווידער ארויסשפייענ־דיג זי. א קיהל אלול-ווינטעל האט אונטערגעבלאזען. א טרויעריג הודזיען, א וויינענדיג פייפען האט זיך געלאזט הערען, ווי אין רעב־טען אסיען, און עס איז שוין געווען גאנץ קיהל. נאר יוסילען איז געווען ווארעם, אזוי ווארעם, אז ער האט זיך געווישט מיט די פאָ־לעס דעם שווייס פונ׳ם פנים און ער האט געפיהלט, אז עס ברענט אויף איהם דאס לייב. אין איין אטעם איז ער געלאפען פון דער חתונה, ער זאל ניט הערען דאס שפיעלען פון די כלי-זמר, דאס טאנ־צען מיט׳ן זינגען, וואס האט אריינגעגאסען גיפט אין זיין הארצען אריין, און געברענט און געבראטען, ווי מיט א העליש פייער. יוסילע איז געלאפען, און איהם האט נאכגעיאגט דער וויינענדיגער ניגון פון נעילה, מיט די פריילינע ווערטער, וואס האבען זיך געלאזט הערען פון דארטען. יוסילע האט זיך פערשטעלט די אויהערען, ער זאל נישט הערען דאס זינגען, און איז געלאפען פון דארטען, ווי א משוגענער, גאר אליין נישט ווּיסענדיג וואוהין ער לויפט.

XXXI.

שמואליק זאגט שבע־ברכות מיט זעהר א וויינענדיגער שטימע.

אויסגעשלייערט, ווי געוועהנליך א מחותנת'טע, איז זלאטע געווען אויף מארגען צום שלייערוואָרמעס. אָרום איהר האָבען זיך ארומגעדרעהט איהרע שוועסטער, ברײנע און יענטעל, און נאָך ווייבער מחותנת'טעס, אויך אויסגעשלייערט און אָנגעטהאָן יום־טובדיג. פון די מאנסבילען איז נאָך נישט געווען קיינער: די מחותנים זענען אוועקגעגאנגען אין שוהל אריין דאווענען מיט'ן אנדערען מנין, און די פרעמדע, די גערופענע, הייסט דאָס, האָבען זיך נישט געחאפּט צו קומען אויפ'ן שלייערוואָרמעס, ארויסגעהענדיג דערווייל אין מארק אריין, טאָמער וועט מען עפּיס חאפּען, טאָמער וועט גאָט צושיקען עפּיס א פערדיענסטעל. דער שמש מיט דער שמש'טע, נישקשה, מעגען קומען נאָך א מאָל רופען. נאָר די היימישע ווייבער זענען געקומען העלפען גרייטען צום טיש, אָנשניידען לעקאך און גלאט אזוי משמח זיין די כלה. און מחמת עס איז דאָך דאָ דער היימישער עולם אליין, בעדאָרף מען נעמען צו שטיקלעך לעקאך און טרינקען צו דער מחותנת'טע לחיים. די סארווערינס נעמען לעקאך און ווינשעווען זלאטען מיט'ן גאנצען הארצען:

— לאָז גאָט געבען, זלאטעניו, איהר זאָלט האָבען גרויס נחת אין אייער טאָכטער, קיינמאָל פון קיין צער נישט וויסען, זי זאָל זיך מיט איהם עלטערען אין עושר און אין כבוד, און אם־ירצה־השם, איבער־א־יאָהר, אויפ'ן ברית, זאָלט איהר אונז ניט פארגעסען, זלאטעניו, מיר זענען, נישקשה, גוט אויפ'ן פּאָטשאָטאָק: דאָרט, וואו מיר זענען אויף א חתונה, איז תמיד אויף איבער־א־יאָהר א ברית; ס'איז אזא האָנט ביי אונז, א געבענטשטע האָנט...

— אמן, הלואי! — האָט זיי זלאַטע געענטפערט מיט אַ פּרו־מער מינע.

ברײנע האָט אַ קוק געטהאָן אויף יענטלען, יענטעל אויף ברײ־נען, און זלאַטע אויף זיי בײדע. די דרײ שוועסטער האָבען צוויי־שען זיך גערעדט מיט'ן קוק מעהר ווי אַנדערע מיט'ן מויל. מע האָט זיך, נישקשה, גוט פערשטאַנען איינס דאָס אַנדערע...

שפּעטער האָבען זיך אָנגעהויבען צונויפקלויבען די בעלי־בתים און זעצען זיך ארום טיש, נעמען צו ביסלעך בראָנפען און טרינקען לחיים מיט'ן חתן, מיט זלאַטען און מיט די איבעריגע מחותנים און מחותנת'טעס. אַלטער'ס פּנים האָט געלויכטען און ארויסגעשיינט פון אונטער דעם נייעם סאַמעטענעם קאַרטוזעל. ער האָט אויסגע־זעהען ווי יונגער מיט עטליכע יאָהר, גאָר בחור'דיג... נישט אַזוי איז אָבער געווען די כלה. אויסגעשלייערט און אָנגעטהאָן, ווי אַ שענע פּאַננע, האָט אסתר אויסגעזעהען עפּיס נישט אַזוי פריילין. איהר פּנים איז געווען שוין צו ווייס, אַ ביסעל געלבליך, און קיין איינציגען טראָפּען בלוט האָט מען אין איהר נישט ארויסגעזעהן. איהרע שווארצע אויגען אונטער די לאַנגע ברעמען זענען אַצינד גע־ווען אָהן אַ שום פייער, אָהן אַ שום גלאַנץ, און זיי זענען ביי איהר גרעסער געוואָרען. די באַקען זענען איהר אַ ביסעל איינגעפאַלען. דער נייער שלייער אויף'ן קאָפּ איז ביי איהר געווען פערפּוצט מיט פּערעל און דימענטען און האָט אויסגעזעהען אויף איהר ווי אַ קרוין, און אין איהר טייער זיידען קלייד, מיט סאַמעט און מיט שמוק ארומגעפּוצט און בעהאַנגען מיט ציערונג פון אויבען ביז אראָפּ, — האָט אסתר אויסגעזעהען אין דער מינוט ווי אַ פּרינצעסין, אַ בת־מלכה. די לעבעדיגע, די פריילינבע אסתר איז מיט אַ מאָל געוואָרען אַזוי סטאַטעטשנע, אַזוי געלאַסען, אַזוי שטיל און ערנסט. „טאַקי נאָר ווי אַ כלה" — האָבען זיך געטראַכט די ווייבער, שפּיגלענדיג זיך אין איהר שען, ליכטיג פּנים.

— וואָס פאַר אַ שענע פּאַננע דאָס איז, קיין בייז אויג זאָל איהר נישט שאַדטען! — האָבען די ווייבער צווישען זיך געשמועסט.

אנווייזענדיג אויף דער כלה. — זי איז קלאָר, ווי געפּאַלענער שניי. אַ ציערונג אַזעלכס אין שטוב צו האָבען. זאָגט שוין איהר אַליין, פרומע־שרה'ניו, זאָלט איהר מיר געזונט זיין!

פרומע־שרה'ניו איז בפירוש מסכים, אַז ס'איז טאַקי נאָר אַ ציערונג אַזעלכס אין שטוב צו האָבען. וואָס שמועסט מען דאָ? און דער עולם דערווייל הויבט זיך אָן צו וואַשען, איבערגעבענדיג איינס דעם אַנדערען די גרויסע קופּערנע קוואָרט מיט אויהערען און איבער־נעמענדיג איינס ביי דעם אַנדערען דעם נאַסען שוואַרצען האַנד־טוך. פּלוצים קומט אריין שמואליק דער חזן אין שטוב אריין.

— ברוך־הבא, רב שמואליק! — זאָגט זלאַטע גאַנץ פריינד־ליך. — וואָס עפּיס אַזוי שפּעט? געהט וואַשט זיך, זייט מוחל, און זעצט זיך צום טיש. איהר האָט זיך גאָר פאַרגעסען, אַפּנים, אַז מע באַדאַרף אייך האָבען צו שבע ברכות? וואו איז די חזנ'טע אייערע, רב שמואליק? עפּיס זענט איהר מיר היינט זעהר צעפלאַכטען. וואָס איז די מעשה?

— איך האָב אַ גאַסט, — מאַכט שמואליק מיט אַ זויערער מינע, — אַ גאַסט האָב איך, מיין זוהן איז געקומען צו פאָהרען.

— יוסילע?? — האָבען אַלע מיט אַ מאָל אויסגעשריגען. — יוסילע איז דאָ? גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט! וואו־זשע איז ער?

— וואָס איז שייך וואו? אין דערהיים איז ער. — ענטפערט שמואליק, שטעהענדיג אויף איין אָרט. — ער האָט עפּיס קיין כח ניט. געקומען צו פאָהרען איז ער נאָך נעכטען ביינאַכט, נאָר אַהיים איז ער געקומען ערשט פאַרטאָג, דאָס הייסט, מיט'ן טאָג גלייך שוין. ער האָט, אַפּנים, געכאַפּט אַ פאַרקיהלונג, מחמת ער קלאָגט זיך אַלץ, אַז דער קאָפּ טהוט איהם וועה. אַצינד ליגט ער אין איין העליש פייער, פּאַכט מיט דער נשמה. מיר האָבען איהם שוין געלעגט קאַלט וואַסער, געריבען די שלייפען — עס העלפט ניט.

— שוויצען! — האָבען זיך אָפּגערופען עטליכע מיט אַ מאָל. — די בעסטע רפואה איז אָפּשוויצען. זיצט, רב שמואליק, וואָס זענט איהר אַזוי צעטראָגען? עס מאַכט זיך, אַ מענטש האַפּט אַ ווינטעל. ער וועט, אם־ירצה־השם, זיין געזונט.

שמואליק שטעלט זיך אַוועק מיט זלאַטען און דערצעהלט איהר עפּיס. זלאַטע קוקט אויף אסתר׳ען און שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ. און אסתר האָט זיך בעדאַרפט אָננעמען מיט אַלע כוחות, זי זאָל נישט אַרונטערפאַלען אונטער׳ן טיש, דערהערענדיג, אַז יוסילע איז דאָ. זי איז געוועזען שטאַרקער פון אייזען, אַז זי האָט זיך געקאָנט איינהאַלטען און ניט אַרויסלויפען פונ׳ם טיש מיט אַ גוואַלד: „סטייטש, יוסילע? !" זי האָט נאָר אַ פרעג געטהאָן ביי שמואליקען, און בשעת מעשה האָבען זיך איהרע אויגען אָנגעצונדען מיט זייער שטענדיג פייערעל:

— אַליין איז ער געקומען?

— אַליין, — האָט שמואליק געענטפערט, אַלץ שטעהענדיג, ווי אַ דער׳הרג׳עטער, געבען זלאַטען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון.

ווי איין אָפּגעבריהטע פון אַ דונער, האָט זיך אסתר אויפגעהאַפּט פונ׳ם אָרט און האָט זיך אָבער באַלד צוריק אַנידערגעזעצט. עס האָט זי אַ טראָג געטהאָן אין דער לופטען און באַלד צוריק אָפּגעלאָזט, און זי איז געבליבען זיצען אויף איהר אָרט אויבענאָן טוידט ווי די לעהם, גלייך ווי עס וואָלטען איהר אין דער צייט אָפּגעשטאַרבען אַלע חושים. אסתר האָט אין דער איינער מינוט איבערגעלעבט אַ סך מעהר, ווי מע לעבט איבער אַ מאָל אין אַ גאַנץ יאָהר. אַ שלעכטע מחשבה איז איהר דורכגעלאָפען אין קאָפּ אויף אַ רגע; זי איז גרייט געוועזען זיך אויפהאַפּען, איבערלאָזען דאָ דעם עולם, מיט דער חתונה, מיט אַלסדינג אַרום־און־אַרום, און אַריינלויפען צום חזן אין שטוב אַריין אַ קוק טהון אויף יוסילען. עס האָט זי געצויגען אַהין, ווי מיט צוואַנגען, געשלעפּט, געריסען, אַהין, אַהין!... די דאָזיגע מחשבה האָט אָבער געדויערט נאָר אַ רגע, נישט מעהר.

זי האָט זיך באַלד צוריק בעטראַכט: זי איז דאָך אַ כלה, אַ ווייבעל, איין אשת־איש!... די מלחמה, וואָס אסתר איז אויסגעשטאַנען אין דער מינוט, איז געווען איבער אַלע מאָסען; עס האָבען זיך אין איהר געשלאָגען צוויי דעות, צוויי כחות: פון איין זייט דער שטן־מקטרג שטעהט און רעדט איהר איין: „נאַרישע אסתר! וואָס הערסט דו זיי? יוסילע איז געקומען צו פאָהרען, ליגט קראַנק. ער קוקט אודאי אַרוים אויף דיר, און דו זיצסט דאָ, — צוליעב וועמען? אָט פאָלג מיך, אסתר! ביזט יונג, ביזט שען, דאַרפסט לעבען, לעבען דאַרפסט דו, לעבען!!"... און פון דער אַנדערער זייט הערט זי אַנדערע ווערטער: „אַ אידישע טאָכטער? רב אברהמעל סלאָוויטער'ס איין אייניקעל? ליעבע? אַ כלה? הרי את מקודשת, פערבונדען, פערקניפּט, איין אשת־איש!!"... און יענער, דער שטן־מקטרג, טהוט זיך זיינס: „ווער איז שולדיג? מע האָט דיך פערבונדען, געבונדען, געפּענטעט. נאַרישקייטען! ביזט אַ מענש, דאַרפסט לעבען! פאָלג מיך, אסתר!"...

און אסתר זיצט ביי'ם טיש סטאַטעשנע, ווי געוועהנליך אַ כלה צום שלייער־וואַרמעס; נאָר בלייך איז זי מורא'דיג, טוידט ווי די וואַנד, אָהן אַ טראָפּען בלוט, און שיינט־אַרוים פונ'ם שלייער, און די ציערונג אויף איהר ליכט און פינקעלט און גיט איהר צו פיעל חן. און די ווייבער שפּיעגלען זיך אין איהר, קוועלען־אָן, קלויבען תענוג פון דער שענער, ליכטיגער, חנ'עוודיגער כלה.

טרויעריג, וויינענדיג איז געווען דאָס קול פון שמואליק דעם חזנ'ס „שבע־ברכות", און עס האָט זיך אסתר'ען געדאַכט, אַז דאָס קול זיינס געהט פון אונטער דער ערד, פון יענער וועלט. דאָס זענען געווען ביטערע שבע־ברכות. האַלטענדיג דעם כוס אין איין האַנד, מיט דער אַנדערער האַנד האַלטענדיג זיך ביים גאָרגעל, ווי דער שטייגער איז ביי די אַלטמאָדישע חזנים, און פערוואָרפענדיג דעם קאָפּ אַרויף, מיט צוגעמאַכטע אויגען, האָט זיך שמואליק געציקעלט, פערגאַנגען אויף זיין אַלטער אָנגעשפּאָלטענער שטימע, מיט אַ וויי־

נענדיג קול, אויסלאַזענדיג דעם „משמח חתן עם הכלה“ אַזוי טרויע־ריג, אַז עס האָט צענומען דעם עולם. אימליכער איז געבליבען זי־צען פון דער שמחה פערזאָרגט, פערוואָגעלט און בעטריבט, אַליין נישט וויסענדיג די סיבה פאַר וואָס... אַזוי ווערען אידען פערזאָרגט אויפ'ן אָרט פון פריילוך זיין, משמח זיין דעם חתן מיט דער כלה,— רבונו של עולם! וואָס ליגט דאָס אַזעלכס אינ'ם אידישען זינגען מיט'ן אידישען שפּיעלען, וואָס תמיד רופט דאָס אַרויס נאָר טרויע־ריגע מחשבות!?... און די ווייבער, שטעהענדיג ביי דער זייט און ענטפערענדיג „ברוך הוא וברוך שמו, אָמן“, האָבען געלאָזט אַ טרער, קוקענדיג אויף זלאַטען, ווי זי וויינט און קלאָגט. עס איז קיינעם קיין חדוש ניט, וואָס זלאַטע וויינט: אַלע ווייסען, נישקשה, דעם טעם פון חתונה מאַכען אַ קינד...

— פון דעסטוועגען, — זאָגען די ווייבער און רעדען זיך אַליין אויס דאָס האַרץ — לאָז גאָט געבען, מע זאָל חתונה מאַכען קינדער און דערלעבען געהן איינס צום אַנדערן אויף שמחות!

— אָמן, הלואי! אָמן, הלואי!

די ווייבער שטעהען־אויף, געזעגענען זיך אָפּ מיט דער מחותנת'־טע, קושען זיך מיט דער כלה, צוווינשעווענדיג איהר, זי זאָל דערלעבען ביי איהרע קינדער אויף שמחות, און אסתר קוקט אויף זיי ווי פערוואונדערט; איהר קאָפּ און איהר האַרץ זענען ווייט פון דאַנען; זי וואָלט געהרען דערלעבען, אַלע זאָלען זיך צעגעהן, זי זאָל בלייבען אַליין און קאָנען זיך רעכט אויסוויינען חאָטש, און דאָ די ווייבער קריכען קושען זיך און ווינשעווען איהר צו אַלדאָס גוטס.

גאָט האָט געהאָלפען, דער פערמעדער עולם איז זיך שוין אַ ביי־סעל צעגאַנגען, און אסתר האָט געקאָנט אריינגעהן צו זיך אין אַל־קער אַריין און זיך אָפּרוהען פונ'ם טומעל, וואָס זי האָט איבערגע־לעבט אין דעם דאָזיגען טאָג. ביי זלאַטען אין שטוב זענען געבלי־

בען נאָר די היימישע לייט, די מחותנים און אויך רב קלמן שדכן.
ווי געוועהנליך, נאָך אַ חתונה, איז אין שטוב געווען אַ שטיקעל מיש־
מאַש מיט אַ גערודער: אויפ׳ן לאַנגען טיש זענען געשטאַנען לעדיגע
פלעשלעך, איבערגעקעהרטע גלעזלעך, שטיקלעך קוילעטש, אָפּגע־
לעקטע ביינדלעך, און עטליכע בענק זענען געלעגען מיט די פיסלעך
אַרויף. אַ צוויי־דריי אָרעמע לייט, וואָס האָבען פערשפּעטיגט צום
שלייער־וואַרמעס, האָבען געהאַלטען ביי׳ם אויסלעקען די טעלער,
רוקענדיג אין בוזעם אַריין די איבערגעבליבענע שטיקלעך קוילעטש,
און די שמשים, וואָס האָבען שוין צום סוף געחאַפּט אַיין איבעריגע
כוסה, זענען געשטאַנען און האָבען זיך געטיילט מיט זייער רח״ש,
וואָס איז זיי געפאַלען אין זייערע בידנע טעלערלעך פון די חתונה־
לייט, נישט קוקענדיג דערויף, וואָס זלאַטע, ברײנע און יענטעל האָ־
בען זיי אונטערגעטריבען, זיי זאָלען שוין געהן געזונדערהייד, שוין
צייט אויפראַמען, מאַכען אַ שטיקעל לאַד. מעהר פון אַלע איז גע־
ווען פערטאַרעראַמט זלאַטע, ווי געוועהנליך אַ מחותנת׳טע; דאָס
זיידענע טיכעל איז איהר געווען פערבונדען מיט ביידע עקען אַרונ־
טער, דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט און דאָס קול איז איהר געוואָ־
רען אַזוי הייזעריג, אַז מע האָט קוים געהערט פון איהר אַ וואָרט.
פון דעסטוועגען האָט זי ניט גערוהט, אַלץ אַרומגעפּאַדקעוועט אַרום
איטליכען בעזונדער, געפּאַראַדקעוועט, געזעגענט זיך מיט איט־
ליכען מיט די אויגען, ניט מיט׳ן מויל, מחמת קיין ווערטער
האָט מען פון איהר ניט געקאָנט הערען. בעטראַכטענדיג דעמאָלט
זלאַטען, האָט מען געקאָנט מיינען, אַז זי האָט איבערגעקעהרט בערג
און אָפּגעטהאָן מי יודע וואָס פאַר אַ גליקליכען עסק. גאָט ווייסט,
אויב זלאַטע האָט זיך אַליין אָפּגעגעבען דין־וחשבון, וואָס זי האָט
דאָ אויפגעטהאָן מיט איהר טאָכטער, מיט איהר איינציגער, טייערער
און געטרייער טאָכטער, פאַר ווען זי האָט זי אַוועקגעגעבען, פער־
בונדען, פערקויפט אויף אייביג! וואו האָט דען זלאַטע צייט גע־
האַט צו בעקלערען אַקוראַט, אַז אָט האָט מען געשמועסט מכח אַ
שידוך, אָט איז געווען דער קנס־מאָל און אָט די חתונה — אַ קליי־

ניגקייט עפּים אַ חתונה פּראַוועןּ?! זלאַטע בתיה דער האַרטאָווני־צע'ס וועט נישט מאַכען קיין חתונה ווי עפּים אַבי ווער; מע קומט ניט אַרויס, ברוך־השם, ניט פון קיין שניידערס און ניט פון קיין שוסטערס. און אַז גאָט האָט זי געשטראָפט און זי איז געבליבען איין אַלמנה, און איין אָרעמע דערצו, איז זי דאָך פּאָרט עפּים רב אברהמעל סלאַוויטער'ס אַ שנור, היינט ווי געשיקט זיך עס, אַז איהר בת־יחידה זאָל געהן צו דער חופּה נישט מיט קיין זיידען קלייד, און ביי אסתר'ען אויף דער חתונה זאָל ניט זיין קיין עולם מענשען אַרום טיש, אַזוי אַז די גאַנצע שטאָדט זאָל טאַקי נאָכדעם רעדען פון דער חתונה? — „רבונו של עולם! — קלערט זיך זלאַטע. — איך זאָל דערלעבען ביי מיינע קלאָנערע קינדער נישט קיין ערגערע חתונה"...

און דאָרט, צווישען די מחותנים, איז אַ שטאַרקער שמועס, עפּים אַ לאָדעניש, אַ פּערלאָזעניש: רב קלמן שדכן האָט טענות צום חתן, צו אַלטערען; רב קלמן רעדט מיט אַלע כלים, צו־האַלטענדיג מיט איין האַנד משה־אברהם דעם זאַליאַזניק ביי דער באָרד און מיט דער אַנדערער פערשטעלענדיג אַלטערען דאָס מויל, ער זאָל ניט רעדען. אַלטער שוויצט, וויל עפּים זאָגען, און רב קלמן לאָזט איהם ניט. „לאָזט זיך דיענען, לאָזט זיך!" — שרייט ער. — „אָט קאָנטשע איך אָט, און נאָכדעם וועט איהר אייך רעדען וועט איהר!" משה־אברהם און ביניש (ביידע שוואָגערס) און אויך אַ פּאָר מחותנים פון חתנ'ס צד לעגען זיך אריין, ווילען געפינען אַ מיטעל אויף אויסצוגלייכען ביידע צדדים, נאָר ס'איז אַרויסגעוואָרפען: אַלטער איז האַרט ווי שטאָל, לאָזט זיך ניט בויגען אויף קיין פאַל, חאָטש שנייד איהם, חאָטש בראָק איהם! „נו, זאָגט שוין איהר אַליין, רב שמואליק, איז דאָס אַ יושר איז דאָס, אַז מע זאָל אַזוי אָביזשאַיען אַ שדכן זאָל מען, האַ?" שמואליק דער חזן, וואָס זיצט ביי דער זייט בעטריבט, טרויעריג, וויל אודאי מיט אַלע מעגליכקייטען צוהעלפען רב קלמנ'ען, מהיכא־תיתי, אַ טובה טהון אַ אידען; נאָר רב קלמן אַליין פּאַלט איהם

אריין אין די רעד און לאָזט איהם מעהר נישט אַרויסרעדען ווי דאָס געוועהנליכע ווארט זיינס „וואָס איז שייך?" און שלאָגט איהם איבער אינמיטען: „אָט דאָס איז דאָך טאַקי אינגאַנצען דער פאַרדראָס אָט דאָס, — טענה'ט נעבאָך רב קלמן, — איהר פאַרשטעהט איין עסק פאַרשטעהט איהר? מע שמועסט־אָפּ בפירוש שמועסט מען לכתחילה, ווי זאָגט ער, ס'זאָל זיין ווי געוואונשען, צום סוף נאָ דיר אַ האַרצוועהטיג נאָ דיר, מע זאָל גאָר דאַרפען רעדען מכח רח"ש זאָל מען, ובפרט — ע, רב אַלטער, לאָזט זשע זיך דיענען, רב אַלטער!"...

— שוין צייט מנחה דאַוונען! — זאָגט משה־אַברהם, אַ קוק טהוענדיג אין דרויסען אַרויס, וואו די זון האַלט ביי זעצען זיך, און געבענדיג אַ שמיר מיט'ן האַנד איבער'ן פענסטער. דער גאַנצער עולם שטעהט־אויף, מע גאַרטעלט זיך אַרום די קאַפּאָטעס מיט פאַטשיילעס און מע צעהלט, צי ס'איז דאָ אַ מנין אויף צו מאַכען אַ קדושה. דער חתן, שמואליק דער חזן, ביידע שוואָגערס משה־אַברהם און ביניש, די דריי מחותנים פון חתנ'ס צד, אַלטער'ס קרובים, רב קלמן שדכן און ביידע שמשים — אַקוראַט אַ מנין! מע וואַשט די הענד, מע זאָגט־אָפּ קטורת, אשרי, און שמואליק שטעלט זיך אַוועק מיט'ן פּנים צו דער וואַנד און הויבט־אָן אויף זיין פערדומפּענער צעבראָכענער שטימע די שמונה־עשרה, און די ווייבער, זלאַטע, ברײנע און יענטעל, הערען דערוויל אַ קדושה, גלייך ווי געפּונען... אויך אסתר, דערהערענדיג פון איהר חדר שמואליק'ס טרויעריג קול, געהט־צו צו דער טיר, שטעקט אַרויס דעם קאָפּ און דערזעהט, ווי די אידען און די ווייבער שפּרינגען „קדוש, קדוש, קדוש" — בלייבט זי שטעהן, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון: עפּיס איז זי שוין, דאַכט זיך, אויך אַ אידינע גלייך מיט אַלע. אויף איהר איז דאָך שוין אויך חל... ברײנע ווינקט צו איהר פון דערוויטענס, בעוויזענדיג איהר מיט די פינגער אויפ'ן שטערן. אסתר פערשטעהט נישט, וואָס יענע וויל, און ווערד רויט. נאָך דער קדושה געהט צו איהר צו די

מוהמע ברײנע און װײַזט איהר אָן אויף די האָר — עס זעהט זיך ארוים בײַ איהר אַ האָר פון אונטער'ן טיכעל... אסתר האָט אראָפּגעװאָרפען דעם שלײער מיט דער גאַנצער ציערונג, אָנגעטהאָן אַ זײַדען טיכעל אויפ'ן קאָפּ און אײַן אַנדער קלײדעל אויף זיך — און אסתר דאָס מײדעל איז געװאָרען אסתר דאָס װײַבעל... זי איז נאָר עפּיס װי קלענער געװאָרען און זיך איבערגעביטען גאָר אינגאַנצען. אויף איהר שען ליכטיג פּנים האָט זיך מיט אַ מאָל אָנגערוקט אַ חמאָרע, און זי האָט אויסגעזעהען פון אונטער'ן טיכעל עלטער מיט עטליכע יאָהר; נאָר איהרע גלאַנצענדיגע אויגען האָבען ארויסגעלויכטען פון דער פינסטער, װי צװײ ליכטיגע שטערען אויפ'ן הימעל, און זי האָט אין דער מינוט אויסגעזעהען נאָך חנ'עװדיגער װי פריהער.

— אויב דו װילסט, — האָט צו איהר זלאַטע אַ זאָג געטהאָן אויף איהר הײזעריגער שטימע, — אויב דו האָסט צײַט, קום אַרײַן צו דער חזנ'טע מבקר־חולה זײַן יוסילען.

פון אַ הארמאַט װען מע זאָל אויסשיסען, װאָלט זיך אסתר נישט בעדאַרפט אַזױ איבערשרעקען, װי זי האָט זיך דערשראָקען פון די דאָזיגע עטליכע װערטער. ערשט מיט אײַן מינוט פריהער האָט זי װעגען דעם גענוג געטראַכט, װי אַזױ געפינט מען זיך אײַן אויסרעד אויף אַרײַנצוקומען צו דער חזנ'טע, אַ קוק טהון אויף יוסילען? און דאָ קומט פּלוצים די מאַמע מיט אַזאַ גדולה! נאָר אסתר'ס פּנים האָט נישט ארויסבעװיזען, װי דאָס הארץ קלאַפּט און צאַפּעלט בײַ איהר אין דער ברוסט, טאַקי נאָר אויף ארויסצושפּרינגען. זי האָט געענטפערט דער מאַמען גאַנץ רוהיג און שטיל: „נו, קום, אויב דו װילסט"... און אין הארצען האָט זי געװאָלט ארויספאַלען דער מאַמען אויפ'ן האַלז און אויסקושען איהר אַלע גליעדער. „מאַמעניו, הארצעניו, טײַערע, טײַערע מאַמע!!" — אַזױ האָט זיך געטראַכט אסתר און איז פאַװאָלינקע דורכגעגאַנגען מיט אַלע װײַבער איבער דער „זאַל", װאו די

מאנסבילען זענען געשטאנען מיט'ן פּנים צו דער וואנד שמונה־עשרה און געשאָקעלט זיך אויף אַלערליי אופנים. „מאַמעניו, ליובעניו!“ — האָט זיך אסתר געטראַכט אין הארצען און איז געגאַנגען פאַמעליך, פיהלענדיג, ווי עס טראָגט זי אין דער לופטען.

ביי שמואליק דעם חזן אין שטוב איז געווען שוין שטאָק־פינסטער, צווישען טאָג און נאַכט. קיין ליכט האָט מען נאָך ניט אָנגעצונדען. אין א ווינקעל, אויף א בעטעל, אונטערגעבעט און איבערגעדעקט מיט א סך קישענס, איז געלעגען יוסילע סאָלאָוויי, און נעבען איהם אויף א בענקעל איז געזעסען די חזנ'טע.

— שששא, ער שלאָפט! — האָט די חזנ'טע געזאָגט, בשעת די ווייבער זענען מיט א גערעדעריי אריינגעקומען צו איהר אין שטוב אריין.

— ניין, איך שלאָף ניט! — האָט געזאָגט יוסילע און האָט זיך אויפגעזעצט אויפ'ן בעטעל, גלייך ווי דאָס הארץ האָט איהם געזאָגט, אז דאָ ניט ווייט שטעהט אסתר.

— וואָס מאַכסט דו גוטס? — האָבען צו איהם אַלע דריי ווייבער מיט א מאָל געזאָגט מיט א ניגון, בעטראַכטענדיג איהם פון דער ווייטענס.

— מיר איז ניט באַשערט, אפּנים, — האָט זיך אָנגערופען די חזנ'טע צו זלאַטען, — זיין ביי אייער אסתר'ען אויפ'ן שלייער־וואַרמעס. געה רעכט זיך אויף אזא שלאָק, נאַ דיר גאָר אַזעלכס, טאַמער איז קאַרג! קומט אזא גאַסט, ווערד ער דיר גאָר פאַר־שלאָפט אינמיטען דרינען! זיצט, זלאַטעניו! בריינע־סערדצע, יענטעל־קרוין, זיצט, זעצט זיך, זיצט! זיץ, אסתר'על, וואָס שטעהסט דו?

די ווייבער האָבען פריהער א ביסעל בעטראַכט יוסילען פון דערווייטענס, צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ, געגעבען אימליכע

בעזונדער איין אנדער מין רפואה, וואס איז באמת א טייערע סגולה צו קאפוועהטיג, צו ברעכעניש, צו שטעכעניש און צו אלדאס בייז, און נאכדעם האט מען זיך אוועקגעזעצט ביי׳ם פענסטער אויף דער באנק, און ס׳איז גיך פערבונדען געווארען צווישען די ווייבער א ווארעמער שמועס, געוועהנליך, וועגען דער חתונה, וועגען דער חופה־וועטשערע, וועגען דעם שלייער־ווארמעס, וועגען דעם דרשה־געשאנק, וואס איז געפאלען פון חתנ׳ס צד און פון כלה׳ס צד. און חאטש זלאטע איז געווען הייזעריג, ווי די וואנד, נאר גערעדט האט זי מיט פייער, דאס איבעריגע דערמאכט מיט די הענד, געבראכען זיך די פינגער אויף דעם, וואס פרומע־שרה — מאהלט אייך פרומע־שרה! איהר קענט פרומע־שרה׳ן? — איז פרומע־שרה א בעלנ׳טע געווען צו זאגען, אז ביי איהר קלענערער טאכטער אויף דער חתונה איז געווען צוויי מאל אזוי פיעל עולם, און דרשה־געשאנק, זאגט זי, איז געפאלען גאר תרפ״ט אלפים! נו, פרעג איך אייך, ווי אזוי האלט מען דאס אויס?

— וואס טויג אייך, זלאטעניו, פרומע־שרה׳ס רעד? איך וועל אייך בעסער דערצעהלען, וואס ציפה־רייזעל דערצעהלט פון איהר מיזינקע היינט; רבונו־של־עולם, וואו איך האב ערגיץ א שונא, טאטעניו!...

וואס ווייטער ווערד דער שמועס צווישען די פיער ווייבער אלץ מעהר אינטערעסאנט און אלץ הייסער, אזוי לאנג, ביז מע פערגעסט כמעט אנ׳ם חולה, אן יוסילען. יוסילע זיצט אויפ׳ן בעטעל, מיט א האנדטוך דעם קאפ פערבונדען, אהן א היטעל; פון אונטער׳ן האנדטוך הענגען אראפ זיינע לאנגע געקרייזעלטע האר; דאס פנים איז ביי איהם טוידט, א ביסעל געלבליך, נאר די אויגען ברענען מיט זייער שטענדיגען גלאנץ. דערזעהענדיג אסתר׳ען אריינגעהן, איז ער גרייט געווען ארויפצושפרינגען פונ׳ם בעט, נאר ער איז עפים ווי צוגעקאוועט געווארען צום ארט, פערגליווערט געווארען, נישט צו קאנען ארויסלאזען א ווארט פונ׳ם

מויל. אסתר פון איהר זייט איז געבליבען שטעהן, בעטראכט איהם אַ היבשע ווײלע פון דערווייטענס, און ערשט נאָכדעם, אַז די ווייבער האָבען זיך שטארק פעררעדט אין זייערע ענינים, איז אסתר צוגעגאַנגען נאָהענט צום בעט און האָט צום ערשטען איהם אַ פרעג געטהאָן:

— וואָס מאַכסט דו עפּים?

די דאָזיגע עטליכע ווערטער זענען געזאָגט געוואָרען אַזוי ווייך, אַזוי אמת געטריי, מיט אַזוי פיעל ליעבשאַפט, ווי טאַקי נאָר אַ שוועסטער קאָן זאָגען צו איין אייגענעם ברודער. יוסילע האָט איהר דערויף נישט געענטפערט גאָרנישט, נאָר זיין קוק, זיין ביטער שמייכעלע, האָבען איהר געזאָגט גענוג. זי איז צו־געגאַנגען צו איהם נאָך נעהענטער און, גלייך ווי עס וואָלט צווישען זיי שוין געוועזען אָפּגערעדט פון פריהער, האָט זי זיך אַנידערגעזעצט נעבען איהם אויפ׳ן בענקעל, וואו פריהער איז געזעסען די חזנ׳טע.

אסתר׳ען האָט זיך אויסגעוויזען, אַז יוסילע׳ס אויגען זענען גרעסער געוואָרען און קוקען אויף איהר עפּים ווילד, נישט אַזוי פריינדליך, ווי אַמאָל.

— וואָס־זשע מאַכסט דו? — האָט זי איהם אַ פרעג געטהאָן נאָך אַ מאָל.

— אוי, אסתר! — האָט ער איהר געענטפערט, אַננעמענדיג זיך מיט דער האַנד בײ׳ם קאָפּ.

אין די צוויי ווערטער האָט זיך געלאָזט הערען אַ קלאָג פון אַ מענשען, וועלכען עס האָט געטראָפען אַ גרויס אומגליק, אַזאַ אומגליק, וואָס ניט מיט קיין ווערטער קאָן מען עס אַרויסגעבען. אסתר האָט געפיהלט, אַז עס איז איהם שלעכט, נאָר אין וואָס די שלעכטיגקייט בעשטעהט — האָט זי ניט געוואוסט. ווען און

ווי אַזוי דאָס האָט זיך געטראָפֿען — געדענקט אסתר ניט, נאָר איהר האַנד האָט זיך געפֿונען אין זיין האַנד. עס האָט זי געבריהט, ווי מיט פייער, און עס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז דאָס גאַנצע לייב ברענט אויף איהר. עס האָט זי ווי צוגעצויגען צו איהם, צוגעשלעפּט ווי אַ מאַגנעט, און ווידער אַ שלעכטע מחשבה איז איהר דורכגעפֿלויגען אין קאָפּ; עס האָבען זיך ווידער געראַנגעלט אין איהר יענע צוויי כחות: פֿון איין זייט דער שטן-מקטרג האָט איהר איינגערוימט אַ סוד אין אויהער, אַז איצט איז נאָך דאָ צייט, זי קאָן נאָך גליקליך זיין, זי איז יונג און געזונד און פֿריש, זי טאָר זיך ניט בעגראָבען, זי דאַרף לעבען, לעבען, לעבען! און פֿון דער אַנדערער זייט הערט זי איין אַנדער קול: „אַ ווייבעל, אַ כלה, ערשט פֿון דער חופּה, זלאַטע'ס טאָכטער, אשת-איש, אַנטלויף!!" — און איהר האַנד איז אַלץ אין זיין האַנד, און עס בריהט זי, עס בריהט זי, ווי מיט פייער... ביי יוסילען האָט זיך מיט אַ מאָל אויפגעבונדען די צונג, און ער האָט זיך צערעדט; ער האָט גערעדט, ווי מע זאָגט, פֿאַר פייער און פֿאַר וואַסער; און אַלץ עפּיס אַזוי אויסגעמישט, פֿערהאַפּט איינס פֿאַר דאָס אַנדערע, עס האָט זיך כמעט נישט געקלעפּט אַ וואָרט צו אַ וואָרט, און אַלע מינוט האָט ער זיך גע־האַפּט מיט דער האַנד ביי'ם קאָפּ. פּלוצים האָט זיך איהם דאָס פּנים ווי אָנגעצונדען, די אויגען צעברענט, דעם האַנדטוך פֿונ'ם קאָפּ האָט ער אַראָפּגעוואָרפֿען, זיך צוגערוקט צו אסתר'ען נאָך נעהענטער און האָט צו איהר געזאָגט מיט היץ, נאָר גאַנץ שטיל, אַזוי אַז מע זאָל ניט דערהערען:

— ס'איז בלאָטע, אסתר, דו ביזט געבונדען, צי איך בין געבונדען! נאַרישקייטען, אסתר, כלעבען, נאַרישקייטען! זיי זאָגען, זיי זאָגען, איך בין קראַנק? ווער קראַנק; זאָג מיר נאָר איין וואָרט, אַז דו ביזט מרוצה, אַזוי שטעה איך אויף און ווער געזונט און פֿאָהר־אַוועק מיט דיר פֿון דאַנען, פֿון דעם ווּיסטען מאַזעפּעווקע! דו פֿאָלג מיך, לאָמיר פֿאָהרען, כל זמן ס'איז נאָך

דאָ צייט. מע וועט אונז נאָכפאָהרען? ווער הערט זיי? אוי, לאָמיר נאָר ארויספאָהרען פון דאַנען, זענען מיר פריי, און נאָכדעם וועט שוין זיין רעכט! איך וועל דיך אוועקפיהרען ווייט-ווייט פון דאַנען, און דו וועסט זיין מיינע, אויף אייביג מיינע, מיינע! אסתר! אוי, אסתר, אסתר!

אסתר האָט קיין צייט ניט געהאַט אפילו אויף צו בעקלערען די דאָזיגע לעצטע ווערטער אקוראַט. עס האָט זי עפּיס ווי צו־געצויגען צו איהם א שרעקליכער כח, און זי איז גרייט געווען אין דער מינוט זיך א וואַרף טהון צו איהם אין די הענד אריין און אנטלויפען מיט איהם אין עק וועלט אריין. יענער פיינער יונג, דער שטן, האָט זיך ווידער פערשטעלט פאַר איהר אין א געשטאַלט פון א גוטען מלאך, א מליץ־יושר, און האָט איהר ווידער געגומען איינרוימען א סוד אויפ'ן אויהער: „נאַרישע, נאַרישע אסתר! אָט האָסט דו דיר דיין גליק פאַר דיינע אויגען, דיין מזל איז ביי דיר אצינד אין די הענד! נעם קלויב דיר אויס איינס פון דיביידע: אָדער א לעבען ווי אין גן־עדן, א זיס לעבען, א גוט לעבען, אין דער גרויסער פרייער וועלט, מיט א ליעבען, א גוטען פריינד, מיט איהם, מיט יוסילען, אויף תמיד, אויף אייביג... אָדער א וויסט פינסטער לעבען אָט דאָ, אין דער בלאָטע, מיט אָט דעם גראָבען, אָט דעם פּאַסקודניאַק, מיט אלטערען, — נאַרישע, נאַרישע אסתר!“... דער גוטער נפש, דער שטן, מיט זיינע זיסע רעדעלעך, פון איין זייט, און יוסילע מיט זיינע פייערינע אויגען, מיט זיינע ברענענדיגע ווערטער, פון דער אנדערער זייט, האָבען כמעט איבערגערעדט אסתר'ען, כמעט גע'פּועל'ט. נאָך קיינמאָל האָט זיך איהר אַזוי ניט געוואָלט לעבען און גליקליך זיין, ווי אין די דאָזיגע עטליכע מינוט. נאָך קיינמאָל האָט די וועלט ביי איהר ניט געהאַט אזא חן, ווי אצינד. אסתר האָט געציטערט מיט אלע אברים. זי איז גרייט געווען צו לויפען אין דער וועלט אריין, צו פליהען אין הימעל אריין, צו פאַלען אין דער שאול תחתיה אריין, פערלאָזען, פערגעסען אלעמען און

אַלץ אויף דער וועלט — אַבי מיט איהם, מיט יוסילען!... און יוסילע האָט נישט אויפגעהערט צו רעדען איבער איהר וואָס ווייטער מיט מעהר היץ. זיינע אויגען האָבען זי געבּרענט, דורכ־געשטאָכען דורך און דורך. „אוי, אסתר, אסתר!“ — האָט ער אויסגעשריגען, אָבער אַזוי שטיל, כמעט געשעפּטשעט. — „אוי, אסתר! אסתר!“ און האָט זיך אָנגעבּויגען צו איהר, אויס־געצויגען בּיידע הענד און זי געוואָלט אַרומנעמען. אסתר האָט איהם דערפיהלט אַזוי נאָהענט נעבּען זיך, אַז זי האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן צוריק, אויפגעחאַפּט זיך פון'ם בּענקעל און נישט ווילענדיג זיך אַ חאַפּ געטהאָן מיט דער האַנד בּיי'ם קאָפּ, בּיי'ם צוגעדעקטען קאָפּ... ווי אַ חלום, ווי אַ בּליץ, איז אַנטלאָפען פון איהר יענע שלעכטע מחשבה, און אסתר דאָס ווייבּעל, אסתר די אידישע טאָכטער איז איהר ווידער אויסגעוואַכסען פאַר די אויגען, און זי האָט דערזעהען נעבּען זיך די מאַמע...

— געהען מיר? — האָט צו איהר געזאָגט זלאַטע. — מיר האָבען זיך דאָס אַ בּיסעל פאַררעדט אָט דאָ! נים אומזיסט זאָגט מען אויף אונז, אַז מיר האָבען אין זיך נייען מאָס רעד.

פאַר'ן אַוועקגאַנג האָט זלאַטע געגעבּען דער חזנ'טע נאָך עטליכע רפואות פונ'ם חולה'ס וועגען, און בּריינע פון איהר זייט האָט געזאָגט, אַז מע זאָל קאָנען אויספיהרען, אַז שכנא דער שוחט זאָל נאָך היינט קאָנען אָפּשפּרעכען איין עין־הרע, וואָלט געווען גאָר איין אַנטיק אין דער וועלט.

שטעהענדיג שוין בּיי דער טיר, האָט אסתר אויסגעדרעהט נאָך אַ מאָל דעם קאָפּ אַהין, וואו יוסילע איז געזעסען אויפ'ן בּעט, און עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען פון דערווייטענס, אַז זי זעהט דאָס פייערעל פון זיינע אויגען, וואָס קוקען אויף איהר ווי מיט גרויס רחמנות. עס האָט זיך אין איהר אַ ריהר געטהאָן דאָס האַרץ, עס האָט זיך אין איהר דערוועקט אַ נייער מין געפיהל, אַ געפיהל פון אַ מענשען, וואָס האָט געזעהען אַ גע־

פאַלענעם און האָט איהם ניט געוואָלט אויסציהען די האַנד אויפ־צוהויבען איהם. עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ער זיצט אַליין אין דער אייגענער פּאָזע וואָס פריהער, מיט אויסגעשטרעקטע הענד צו איהר, און זיינע טרויעריגע רעד קלינגען נאָך אין איהרע אויהערען: „אוי, אסתר, אסתר!“... זי בלייבט שטעהן אויף אַ רגע ביי דער טיר. יענע שלעכטע מחשבה פליהט שוין ווייעדער דורך ביי איהר אין קאָפּ; יענער גוטער פאַרשוין וואַכסט שוין ווייעדער אויס פאַר איהרע אויגען מיט זיינע זיסע רעדעלעך: „צוריק, אסתר, צוריק, אָט אויף דער מינוט שטעהט די וועלט! איין וואָרט, קינד איינס, איין וואָרט, געה־צו און זאָג איהם דאָס איינע וואָרט, — זענט איהר ביידע גליקליך!“... — — — „מיט'ן קאָפּ אין דר'ערד, דו אַשמדאי!“ — ענטפערט אין איהר איין אינוועניגסטער קול. — געה, ווייטער, האָסט נישט געטראָפען דעם אָרט! אַ אידישע טאָכטער טהוט דאָס נישט! אַ אידישע טאָכטער ועט גיכער אַ כפּרה זיין, אַ קרבן פאַר פרעמדע זינד, איידער אָפּטהון אַזאַ מעשה, מיט אַ... און נאָך איין אשת־איש דערצו! אַנטלויף, אסתר, אַנטלויף!!“... אסתר טהוט זיך אָן אַ כח, מיט גוואַלד רייסט זי זיך אויס פונ'ם „ניטגוטענ'ס“ הענד און געהט נאָך דער מאַמען צו זיך אַהיים.

דורכגעהענדיג דורך דער „זאַל“, האָט זי געטראָפען דעם גאַנצען פריהעריגען עולם זיצען ביי'ם טיש און טענה'ן איבער אַלטערען.

— טהו אַ קוק, — האָט זיך אָנגערופען איינער פון חתנ'ס צד, אָנווייזענדיג אויף אסתר'ען מיט די אויגען. — טהו אַ קוק, אַלטער, איבער וואָסער אַ סחורה דו דינגסט זיך נאָך אויף אַזעלכע פופציג ווערימיגע שמאַרדאָווענצעס!

ווי אויף הייסע קויהלען איז אסתר איבערגעלאָפען דורך דער „זאַל“, האָט זיך אַריינגעחאַפּט צו זיך אין אַלקערעל אַריין, און

דאָרט, אויף איהר בעט, גאַנץ טיעף מיט'ן פּנים אין קישען, אויף אַ קלאָר־ווייס ציכעל, האָט זיך דורך הייסע־הייסע טרערען אויס־געגאָסען אַ ריין, לויטער הארץ פון אַ ריינער, איין עהרליכער, נאָר איין אומגליקליכער, זעהר איין אומגליקליכער, אידישער טאָכטער.

. . . .

. . . .

XXXII.

יוסילע סאָלאָוויי נעפינט זיך אין אַ שענעם אופן, און לייזער בעל־עגלה שמועסט זיך אויס ווי אַ פילאָזאָף.

דריי וואָכען, שווערע, מורא'דיגע, האָט יוסילע סאָלאָוויי איבערגעלעבט, ליגענדיג אויפ'ן קראַנקען בעט. מע האָט זיך שוין גאָר ניט גערעכט, אַז ער זאָל בּלייבען לעבען. שמואליק האָט דאָס גאָר נישט געקאָנט פערשטעהן, וואו נעמט זיך עס ביי אַ מענשען אַזאַ כח אַזוי פיעל וועהטיגען איבערצוטראָגען און אַזוי פיעל אויסשרייען, וויפיעל יוסילע האָט אויסגעשריגען. „נעמט זי צו פון מיר, די קאַץ! — האָט ער געגוואַלדעוועט. — איהר זעהט זי דען ניט? זי קריכט צו מיר און וויל מיך אָננעמען ביי'ם גאָרגעל און דערשטיקען, דערוואָרגען מיך!“ איין אַנדערם מאָל הויבט ער גאָר אָן צו שריען: „גיט מיר אָפּ מיין אסתר'ען, זי איז מיינע!“ שמואליק פלעגט איהם ענטפערען דערויף: „וואָס שרייסט דו, נאַרעלע? אָט איז זי דאָך, אסתר. זי שטעהט

אָט דאָ מיט אונז, נאַרעלע!" און ער אויף אַ קול: „אסתר'ען! גיט מיר אָפּ מיין אסתר'ען! וואָס לאָזט איהר זי אָפּ אַליין אין וואַלד? דאָרט איז דאָ אַ הונט!"... און איין אַנדערס מאָל פלעגט ער זיך צעזינגען אויף אַ קול, מאַכען חזנ'ישע שטיק, פערררייסען דעם קאָפּ צו דער סטעלי און זאָגען: „איהר הערט, איהר הערט, ווי מע שפּיעלט אין קאָסטיאָל? אין קאָסטיאָל שפּיעלט מען גוט, מחיה נפשות, אַי־אַי־אַי!" און דערביי זיך וואַרפען און צאַפּלען, גאָר נישט צום אויסצושטעהן. טאַקי נאָר אַ טאַטע איז אימשטאַנד איבערצוטראָגען די צרות, וואָס שמואליק האָט איבערגעטראָגען פון זיין זוהן אין די דאָזיגע דריי וואָכען. ער איז ניט געשלאָפען קיין נעכט, כסדר געזעסען נעבען איהם, געלעגט איהם אַייז צום קאָפּ. דער רופא, יודעל דאָקטאָר, אַ גרויסער מומחה אין מזַ זעפּעווקע, האָט געזאָגט, אַז ס'איז אַ מין פּייער ביי איהם אין קאָפּ, „וואָספּאַליעניע מאָזגאַ" רופט זיך דאָס אָן בלשון הדאָקטאָריע, און ס'איז, זאָגט ער, אַ מסוכן חולאת. וואָס האָט שמואליק נישט געטהאָן? געפאַסט, געגאַנגען אויפ'ן הייליגען אָרט צו זעלדען אויפ'ן קבר, עטליכע מאָל בעשטעלט אין שוהל אַ מנין, מע זאָל זאָגען תהלים, ביז גאָט האָט איהם געהאָלפען, די שלאַפקייט האָט זיך איבערגענומען, און יודעל דאָקטאָר האָט געזאָגט, אַז וויבאַלד ער איז דאָס איבערגעקומען, איז ער שוין אַ מענש, העכער האַלב אויף ד ע ר וועלט. פאַר שמחה האָט זיך שמואליק צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, און אויף איהם קוקענדיג — אַלע אין שטוב; עס איז געוואָרען אַ יללה, ווי ביי איין אומגליק חלילה. אסתר, וואָס פלעגט קומען עטליכע מאָל אין טאָג געוואָהר ווערען צו דעם חולה, דערזעהענדיג יוסילען זיצען אין בעט, האָט זי זיך אויך נישט געקאָנט איינהאַלטען, און עס האָבען זיך איהר אַ גאָס געטהאָן די טרערען מיט אַ מאָל, חאָטש דאָס פּנים האָט ביי איהר געלאַכט... אסתר פלעגט זיך אַרויסחאַפּען אַלע מאָל צו דער מאַמע, געוואָהר ווערען צו די קינדער, איהרע ברידערלעך כלומרשט, און זיך אַריינ'גנב'ענ'ען צו

שמואליק דעם חזן אין שטוב אריין, זיצען עטליכע מינוט, ביז אלטער פלעגט שיקען נאך איהר זי רופען אהיים. מיט וואס פאר א הארץ אסתר איז געגאנגען אהיים — ווייסט נאר איין גאט דעם אמת. „אסתר׳על, פאר וואס טרינקסט דו נישט? — האט זיך אלטער צו איהר צוגעשמייכעלט. — למאי עסט דו נישט, אסתר׳על?“ טאג אז זי פלעגט דערלעבען, איז זי געווען גליקליך, שוין גיכער לויפען אהין, קומען און ווידער א מאל לויפען אהין. „ביזט מיר עפים זעהר איין אפטער גאסט ביי דער מאמע, הארצעלע!“ — פלעגט איהר אלטער זאגען מיט א ליעבליך שמייכעלע, וואס האט זי געשניטען, ווי מיט א מעסער. — „איין אפטער גאסט, נשמה׳לע, ווערד נמאס, חע־חע! א בעל־הבית־טעלע באדארף זיצען אינדערהיים, אכטונג געבען, אכטונג געבען!“ נאר אסתר׳ען האבען די ווערטער אפילו נישט אנגעהויבען צו ריהרען. איהר קאפ איז די גאנצע צייט געווען פערנומען נאר מיט איין מחשבה — יוסילע; נאר איין זאך האט אסתר געוואלט פון גאט — יוסילע זאל זיין געזונד! זיצענדיג שבת אין שוהל איבער דעם קרבן־מנחה, האט אסתר בפירוש אין זינען געהאט אויסבעטען ביי גאט, מע זאל איהם שענקען יאהרען. ביינאכט, ליגענדיג ביי זיך אויפ׳ן בעט, האט אסתר נים איין מאל געוויינט, געבעטען גאט פאר יוסילען: „געב איהם, גאטעניו, כח! יאהרען שענק איהם, רבונו־של־עולם, יאהרען!“... און גאט האט צו־געהערט דאס געבעט פון אסתר׳ען, און יוסילע איז איבערגעקומען, די שלאפקיים האט זיך איבערגענומען, און צו גאט א האפנונג, ער וועט, אם־ירצה־השם, זיין געזונד. אסתר האט נישט געהאט קיין ווערטער, ווי אזוי אפצודאנקען דעם רבונו־של־עולם פאר זיין גרויס גענאד, וואס ער האט דא געטהאן. קומענדיג אהיים, האט זי אלטער דערזעהן, ווי זי שיינט און דאס פנים לייכט איהר, — האט ער זיך ממש מחיה געווען.

— אט אזוי האב איך ליעב, — האט איהר אלטער געזאגט, פערקוקענדיג איהר אין פנים אריין מיט א ליעבליך שמייכעלע, —

אַט אַזוי באַדאַרף זיין אַ ווייבעלע דריי וואָכען נאָך דער חתונה. פיינטשיק, אַט אַזוי, אַט אַזוי!

אסתר האָט אָפּגעחאַפּט דעם ווארמעס, געזעסען די גאַנצע צייט ווי אויף שפּילקעס, זיך וואַרגענדיג מיט יעדען ביסען, און האָט קוים דערלעבט די מינוט, די רגע, וואָס זי האָט זיך געקאָנט אַרויסחאַפּען פון דערהיים. זינט יוסילע האָט אויפגעלעבט, זיך אויפגעזעצט אויפ׳ן בעטעל, איז מען שוין פון איהם נישט אָפּגעטראָטען אויף קיין מינוט. גוטע פריינד האָבען זיך צונויפגעקליבען אַרום זיין בעט און מע האָט איהם אויסגעפרעגט, ווי אַזוי פיהלט ער זיך אַצינד אין זיינע קרעפטען? וואָס האָט ער אַזוי געדערט, געפּלאָפּעלט די גאַנצע צייט? וואָס האָט זיך איהם אויסגעוויזען אַזעלכעס, וואָס ער האָט אַלץ געשמועסט פון פייגעלעך, פון קאַסטיאַלען, פון קאַרעטעס, פון הינד און פון קעץ וכדומה? וואָס איז ד׳י מעשה?... יוסילע האָט אָבער נישט געענטפערט קיינעם אַ וואָרט; עפּיס איז ער געוועזען שטאַרק מרה־שחורה׳דיג, און די אויגען זיינע האָבען עפּיס געקוקט מיט אַ משונה טומפּיגען קוק...

— לאָזט איהם צורוה! — האָט זיך יודעל דאָקטאָר צעבייזערט און צעטריבען דעם עולם. לאָזט איהם צורוה! ער באַדאַרף האָבען „ספּאָקאָיסטוועע“, און איהר דולט איהם דעם ספּאָדעק.

— וואָס־זשע טהוט מען איהם דאָ אַזעלכס? מע פרעגט איהם אַ צוויי ווערטער, איז איין אומגליק אַ גרויסער?

— עס איז דיר אָבער איין אנטיק מיט אַ אידען! — זאָגט יודעל דאָקטאָר שוין אין כעס. — האָסט דו געהערט איין אַקציע? מע זאָגט אייך, אַז ער באַדאַרף איצטער האָבען ספּאָקאָיסטוועע, ווי אַ קימפּעטאָרין נעפּריטשקאָס. רעדען וועט איהר מיט איהם שפּעטער. איהר גיט איהם בעסער עפּיס אין מויל אַריין, אַ גלעזעל טיי, אַ ביסעל יויך, אַ קאָפּ מילך, צי וואָס.

„דער חולה בעט עסען!" — דאָס איז געווען פאַר איטליכען אַזאַ בשורה, אַז אַלע מיט אַ מאָל האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן: „וואָס גיט מען איהם אין מויל אַריין?" די חזנ'טע איז אַוועקגעגאַנגען צו די שכנים, טאָמער וועט זי קאָנען לייהען ערגיץ אַ פערטעל עוף. שמואליק פון זיין זייט האָט גענומען אַרומלויפען איבער דער שטוב, זוכען עפּיס אַזעלכעס, וואָס מע זאָל קאָנען געבען דעם חולה אין מויל אַריין. און אסתר איז אַריינגעלאָפען צו זלאַטען און האָט אַליין מיט איהרע הענד צעלעגט אַ פייערעל און צוגעשטעלט קאָכען אַ יאַיכעל. שטעהענדיג אַזוי ביי'ם פּריפּעטשיק מיט צונויפגעלעגטע הענד אויפ'ן האַרצען און קוקענדיג אויפ'ן פייער, ווי עס ברענט, און צוהאָרכענדיג זיך צום טעפּעל, ווי עס זידט, האָט זיך אסתר פערטראַכט און זי האָט זיך דערמאָנט, אַז ערשט פריהער מיט אַ יאָהר צוויי־דריטהאַלבען איז זי אויך געשטאַנען דאָ ביי דעם פּריפּעטשיק, און דאָ ביי דער זייט איז געשטאַנען יוסילע — וואָס פאַר אַ חילוק עס איז פון דעמאָלט ביז היינט! וויפיעל נייעס האָט זיך איבערגעטהאָן, וויפיעל וואַסערען זענען איבערגעלאָפען, וויפיעל יסורים, וויפיעל צרות, וויפיעל וועהטיגען איז זי אויסגעשטאַנען אין די דריט־האַלבען יאָהר! זי וואָלט זיך גערעכנט, אשטייגער, דעמאָלט, ווען יוסילע האָט איבער איהר גערעדט, — אַז זי וועט אצינד זיין איין אשת־איש, אַלטער'ס אַ ווייב? זי דערמאָנט זיך, ווי אַזוי יוסילע האָט זי דעמאָלט אָנגענומען ביי דער האַנד, זי לאַנג־לאַנג גע־האַלטען און געקוועטשט, און די אויגען האָבען איהם געגלאַנצט, געבלישטשעט דורך טרערען, און ער האָט איהר געשוואָרען, ער וועט אייביג־אייביג זיין דער אייגענער יוסילע וואָס תמיד!...

„דער אייגענער וואָס תמיד? — קלערט זיך אצינד אסתר. — גאָט ווייסט, גאָט ווייסט!" אין דער גאַנצער צייט, זינט יוסילע איז געקומען צו פאָהרען און איז געלעגען שלאַף, האָט זיך אסתר אָט דאָ דאָס ערשטע מאָל גענומען בעטראַכטען יוסילע'ס חפציות מיט זיינע אַלע געגנג ביז אהער. זי האָט גאָר קיין צייט נישט

נעהאט אַ קלער צו טהון וועגען עפּיס אַנדערש, אַ חוץ דעם, וואָס יוסילע איז קראַנק. איהר קאָפּ איז געווען פערנומען דערמיט נאָר: וואָס טהוט יוסילע? ווי אַזוי געהט די שלאַפקייט? וואָס זאָגט עפּיס יודעל דאָקטאָר? וויפיעל גראַד היץ האָט ער? וויפיעל טעג בעדאַרף נאָך געדויערען, ביז ער וועט אָנהויבען צו שוויצען? וכדומה אַזעלכע ענינים. מע קאָן זאָגען, אַז אסתר איז אין יענער צייט איבערגעגעבען געווען אינגאַנצען צו איין מחשבה: „יוסילע איז שלאַף“ — און דאָס איז שוין געווען גענוג, עס זאָל ארויסשטויסען פון איהר קאָפּ אַלע אַנדערע געדאַנקען, ובפרט אַז די מאַמע, די מוהמע בריינע, די מוהמע יענטעל און פיעל אַנדערע גענימע האָבען געשמועסט, אַז ער איז זעהר מסוכן, אַז באַם חלילה עס וועט ניט איבערברעכען צו דער צייט און ער וועט, חס ושלום, ניט אָפּשוויצען, איז ער אַ פערפאַלענער... דערהערט אַזעלכע דבורים, האָט אסתר געפיהלט, ווי עס ווערד איהר קאַלט אין אַלע אברים, אין הארצען ווערד איהר משונה ענג און שווער און פינסטער אין די אויגען... און ווי גליקליך איז זי געווען, אַז זי האָט דערהערט, אַז דער חולה שוויצט שוין, דאַנקען גאָט! „נאָך אַ מין שוויצען! — זאָגט יודעל דאָקטאָר. — אַ מין שוויצען! וואַרט־צו, איהר וועט ערשט זעהען, וואָס שוויצען הייסט! ביי מיר אַ חולה, אַז ער געהט נישט אָפּ מיט דריי עמער שוויים, הייסט דאָס נישט געשוויצט, פאַרשטעהט איהר מיך!“ גאָט ווייסט, אויב יודעל דאָקטאָר האָט אַמאָל געהאַט אַזאַ אמת'ען גוטען פריינד, ווי אסתר איז איהם געווען אין יענער מינוט פאַר זיינע טייערע, זיסע ווערטער! און ווער שמועסט אַצינד, אַז יוסילע האָט זיך אויפגעזעצט און בעט שוין עסען! — „אַ דאַנק דיר, אַ דאַנק דיר, גאָטעניו! — אַ דאַנק דיר, ליעבער, האַרציגער, געטרייער פאָטער!“... פּלוצים עפּענט זיך די טיר צו זלאַטען אין שטוב אַריין און עס שטעקט זיך אַריין אַ קאָפּ פון אַ נקבה, פערפּוצט מיט אַ מאָדנע היטעלע און מיט אַ וואָאַל איבערגעצויגען, און מאַכט אַזוי:.

— דאָ זיצט שמואליק דער חזן?

— דאָ, אין דער אַנדערער האַלב. קומט, איך גײ אויך אַהין. — ענטפערט אסתר, און נעמט דאָס טעפּעלע יויך אין בײדע הענט און גײט מיט איר צו שמואליקן.

— וואָס מאַכט ער, שמואליק דער חזן? — פרעגט יענע, גײענדיק מיט אסתר'ן.

— וואָס זאָל ער מאַכן? — ענטפערט איר אסתר. — געזונט, דאַנקען גאָט, מע לעבט, נאָר קײן צרות איז מע ניט זשעדנע.

— געזונט? — מאַכט יענע, חידוש'ט זיך, בעטראַכט דערבײ אסתר'ן און קלערט בשעת מעשה: „וואָס פאַר אַ שײן װײבעלע דאָס איז!" — יוסילע האָט דאָך מיר פאַר'ן אָװעקפאָרען געזאָגט, אַז שמואליק איז שטאַרק שלאַף, גאָר מסוכן.

— האַ? — זאָגט אסתר, אַנקוקענדיק יענע פאַרװוּנדערט, און עס פליהט דורך בײ איהר אין קאָפּ אַ מחשבה: „װער קאָן דאָס זײן אָט דאָס װײבעל?" — נײן, איהר האָט אַ טעות: דאָס איז יוסילע געװען מסוכן, ניט שמואליק.

— יוסילע!? — טהוט יענע מורא'דיג אַ געשרײ. אסתר בעט זי, זי זאָל זײן שטיל, מחמת אָט איז די טיר און אָט איז ער, דער חולה אַלײן.

אסתר גײט אַרײן מיט'ן טעפּעל אין די הענד, און יענע נקבה לויפט פאַר איהר, אויסגעשטרעקט בײדע הענד אויף צופריהער; נאָר זײ בלײבען בײדע שטעהן אין מיטען שטוב, װי די העלצער, נישט װיסענדיג װאָס מיט זײ טהוט זיך. אויסגעדרעהט מיט'ן פּנים צו דער װאַנד, זיצט יוסילע סאָלאָװײ אויף'ן בעט און זינגט, מאַכט חזנ'ישע העװיות, אונטערהאַלטענדיג זיך מיט'ן גראָבען

פינגער אונטער'ן גארגעל. אויפ'ן אַלטען חזנ'ישען שטייגער, און דער גאַצנער עולם אַרום־און־אַרום שטעהט פערגאַפט, פערציטערט, פערשטוינט און צעמישט, נישט וויסענדיג וואָס דאָס בעטייט... דאָס זינגען יוסילע'ס איז משונה ווילד, מורא'דיג זיס און שרעקליך טרויעריג; עס לאָזט זיך הערען ווי מיט אַ זיפץ פונ'ם הארצען, עס צעגעהט זיך אין אַלע גליעדער און ריהרט אָן ביז דעם מאַרך פון די ביינער; עס האָט נישט קיין געשטאַלט, קיין סדר פון קיין זינגען, נאָר עס גיסען זיך גלאַט זעלטענע קולות, ניט קיין געוועהנליכע, גאָר נישט קיין מענשליכע, נאָר צוקערזיסע, גלאַטע און ווייכע, נאָר ווילדע, משוגע'נע קולות. פּלוצים לאָזט ער אויס מיט אַ מין שרעקליכען קרעה: „קו־קאַ־רי־קו!!!“ און צעלאַכט זיך מיט אַזאַ ווילדען, הילכיגען „חאַ־חאַ־חאַ!“, אַז עס שטעלען זיך בײַ איטליכען די האָר קאַפּויר, און מע שטעהט, ווי געלעהמטע, קוקענדיג איינס אויפ'ם אַנדערע.

— אַ? זי איז דאָ, די קאַץ! די קאַץ!! — שרייט אויס יוסילע, אַנווייזענדיג מיט דער האַנד אויף יענער נקבה (עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז געווען פערעלע זיין ווייב). — איהר זעהט? זי איז שוין ווידער דאָ! זי איז שוין ווידער דאָ!! חאַפּט זי! טרייבט זי! יאָגט זי!! זי וויל מיך דערוואָרגען, דערשטיקען!! וואָס שווייגט איהר? האַוו־האַוו־האַוו!!!

און יוסילע שפּרינגט אַראָפּ אַ האַלבנאַקעטער פון בעט און וויל זיך לאָזען לויפען צו פערעלען, וואָס שטעהט הינטער אסתר'ען און האַלט זיך אָן מיט ביידע הענד אין יענער'ס פּלייצעס, און זיי ציטערען ביידע, ווי די לעמעלעך. יודעל דאָקטאָר לויפט־צו צו איהם, נעמט איהם אָן פאַר ביידע הענד און וויל איהם צוריק אַנידערזעצען אויפ'ן בעט. נאָר יוסילע לאָזט זיך נישט. ער ראַנגעלט זיך מיט איהם און רייסט זיך אויס פון זיינע הענד. ער לויפט־צו צו אסתר'ען, חאַפּט־אויס בײַ איהר פון די הענד דאָס טעפּעל זודיגע יויך און גיסט־אויס אויף יודעל דאָקטאָר.

— ער איז גערירהרט! — שרייט אויס יודעל דאָקטאָר. — וואָס שטעהט איהר, ווי לעהמענע גולמס? נעמט בינדט איהם, קרעמפּעוועט איהם! איהר זעהט דאָך, אַז ער איז פון׳ם זינען!!!

. . . .

. . . .

אין עטליכע טעג אַרום האָט שמואליק דער חזן נעבאָך אַליין געמוזט בינדען זיין זוהן, איהם „קרעמפּעווען“, ווי יודעל דאָקטאָר האָט געהייסען, און אָפּפיהרען איהם קיין מאַקאַרעווקע צום רבי׳ן. ווער עס האָט ניט אָנגעקוקט דעמאָלט שמואליקען אינ׳ם ציצען האַלאַטעל מיט דער גרינער שאַל אויפ׳ן האַלז, צוהאַלטענדיג יוסילען מיט ביידע הענד, ער זאָל זיך פון בויך נישט אַרויס־וואַרפען, — ווער עס האָט דאָס אַלץ נישט געזעהען, דער בעדאַרף לעבען מעהר מיט צעהן יאָהר. „אַ מענטש באַדאַרף זיך טאַקי איבערנעמען!“ — האָבען געשמועסט די, וואָס האָבען בעגלייט די דאָזיגע אומגליקליכע פאַרשווינדלער.

לייזער בעל־עגלה האָט זיך ניט גערעכט, אַז אין דער אייגענער בויד, וואָס ער האָט מיט אַ חודש פריהער געבראַכט יוסילען אַ פרישען, אַ געזונדען, וועט ער איהם דאַרפען פיהרען צוריק אין אַזאַ אופן. ער האָט זיין גאַנץ ביטער האַרץ אויסגעלאָזט צו די פערדלעך נעבאָך, און געהענדיג מיט שמואליקען צו־פוס אַרויף אַ באַרג ביי דער זייט פון וואָגען, האָט לייזער געהאַלטען אַ גאַנץ לאַנגע דרשה, אויסלאָזענדיג מיט די דאָזיגע ווערטער:

— הערט איהר, רב שמואליק? ס׳איז דאָך נאַריש; אונזער בעל־עגלה׳שע פּרנסה ווייסט איהר דאָך מסתמא; ווי זאָגט ער, מע זעהט זיך איבער אַ וועלט מיט מענטשען אַלערליי; מע פאָהרט, מע לויפט, דער אהער, דער אהין, ס׳איז אַ יריד! איך שווער אייך, מעגט איהר מיר גלויבען, איך בין שוין אַ איד פון

איינציקלעך, זאָלען געזונט זיין, ווי זאָגט ער, אַ זיידע; אַז מע וויל זיך נאָר רעכט באַטראַכטען, ווי עס געהער צו זיין, זעהט מען ערשט אַרויס, אַז ס'איז אַ פּאַסקודנע וועלט; פּע, כלעבען!

עפּילאָג.

— איך ווייס גאָר נישט, וואָס מיין אסתר איז אַזוי ניט מיט אַלעמען! — זאָגט זלאַטע, זיצענדיג אין מאַרק מיט אַ גאַנץ רעדעל ווייבער קרעמערקעס, און איהר שוועסטער יענטעל אויך אין מיטען. — פון נאָך איהר חתונה זעה איך פון איהר נישט קיין פריילינע מינע. זי געהט אַלץ צוריק און צוריק. איך ווייס? אַזאַ לעבען, ווי זי האָט ביי איהר מאַן — קיין עין־הרע ניט! ווייס איך, וואָס דאָס איז?

— אַ נייעס אַ ביסעל! — רופט זיך אָפּ איינע פון'ם רעמעל. — אַלע ווייבלעך זענען אַזוי: כל זמן אַ מיידעל, איז דאָס אַ גאַנצער קאָזאַק; קוים האָט עס חתונה, ווערט עס אָן דעם גלאַנץ מיט'ן קאָליר, עס ווערד אַ שמאַטע, נאַט אייך אַ גראָשען פאַר אינגאַנצען!

— און איך זאָג אייך, — מאַכט די אַנדערע — אַז ס'איז נאָר פּאָסטעוועקעס און גענוג! מיין יונגערע שנור, איהר געדענקט איהרע באַקען? זי איז נאָר פאַרגאַנגען אין טראָגען, איז זי געוואָרען, וואו איך האָב ערגיץ אַ שונא! ס'איז פּאָסטעוועקעס, זאָג איך אייך.

— נעפּריטשקאָם! — רופט זיך אָפּ די מוהמע יענטעל. — פון אייער מויל אין גאָט'ס אויהערען; שענע פּאָסטעוועקעס! אַז איך וועל זעהען, וועל איך איהם זאָגען!

— וואָס־זשע גלויבסטו דו זיך דאָ ניט אַזוי? — שלאָגט איהר איבער איין עלטערע אידינע. — מיר האָבען שוין אַזעלכע זאַכען געזעהען. אַ ווייבעל זיצט אָפּ יאָהרען אָהן קינדער און, אַז גאָט העלפט, הויבט זי אָן קינדלען, שיט און שיט, ווי אַ קוואָטשקע. גאָט קאָן נאָך העלפען, זלאַטע, איבער אַ יאָהר אויף אַ ברית.

— אָמן! — ענטפערט יענטעל. — אַ קאַץ וואַשט זיך, אַ גוטער פריינט בענטשט...

קיינער ווייסט ניט, וואָס אסתר'ען איז אַזעלכעס. מע זעהט נאָר, אַז וואָס אַ טאָג דאַרט זי, טריקענט און צאַנקט ווי אַ ליכט. אַלטער קאַרגט ניט קיין האַלב־קערבעל: ער שיקט רופען דעם רופא. יודעל דאָקטאָר בעטראַכט זי און זאָגט: „זי איז פּראָסט ניט געזונט; עס טהוט איהר וועה „די בלאַט" פונ'ם האַרצען און סע שפּאַרט איהר אונטער'ן לעפעלע". ער גיט איהר טרינקען טראָהן, „שאַלווי", „ליפּאָווע צוויט" און אַנדערע קרייטער, און הייסט איהר נישט קיהלען דעם הוסט. „אַ הוסט, זאָגט יודעל, אַז מע קיהלט איהם צו, איז זעהר ניט גוט!" ער הייסט איהר טרינקען אַ סך מילך, עסען פּוטער אַ סך און האָבען שטענדיג ביי דער האַנד גוטע „נאַסטאָיקע", הכלל — זיך אָנטהון וואוילטאָג. אסתר אָבער טריקענט אַלץ, צאַנקט ווי אַ ליכט, און קיינער ווייסט ניט, וואָס איהר איז...

שמואליק דער חזן ליגט שוין לאַנג אויפ'ן נייעם בית־עולם. עס איז צוגעקומען אין מאַזעפּעווקע נאָך עטליכע הונגעריגע נפשות, אַ וויסטע אַלמנה מיט עטליכע פּיצלעך קינדער. געוועהנליך, לאָזט מען זיי ניט פאַלען: זלאַטע'ס עלטערע שוועסטער ברײנע האָט גענומען אַ פּאַטשיילע און איז נאָך מיט אַ אידינע אַ גבאי'טע אַרויסגעגאַנגען אויף דער שטאָדט מאַכען אַ נדבה פאַר דער אָרעמער חזנ'טע מיט איהרע קינדערלעך.

פּערעלע די דאַמע איז געבליבען איין אַלמנה חיה. נאָר מע זאָגט, אַז זי לעבט דוקא גאָר ניט שלעכט; געלד האָט זי און

פאַהרט אַלע יאָהר קיין פראַנצענסבאַד... איהר פאָטער, מאיר זייטשיק, איידער ער רייסט אַרוים ביי איהר אַ הונדערטער, קומט איהם אָן שווערליך: „ווי ביי אַ הונט פון די צייהן" — זאָגט מלכה זיין ווייב.

לאה'צי די פּאָקאָיאָווע האָט אויך נישט גוט אָפּגעשניטען פון איהר ליעבע. איהר חתן לוי־מאָטעל מיט די לאַנגע הויזען, מיט די שטיוועל און „גאַליאָשען", האָט מיאוס אויסגענאַרט ביי איהר די עטליכע גראָשענס און זיך געקריגען איין אַנדער כלה, ניט קיין געשטופּעלטע ווי זי, און לאה'צי נעבאַך האָט אָפּגעדיענט נאָך אַ יאָהר דריי און האָט חתונה געהאַט פאַר אַ שוסטער. יענע העכסט־אינטערעסאַנטע „ראָמאַנסען" האָט זי שוין לאַנג פערגעסען. זי לעבט אַצינד גאַנץ נישקשה'דיג, איז זיך אַליין אַ בעל־הבית'טע. עס פעהלט איהר נאָר אַ קוה. זי האָט אפילו געפּרובט אוועקשרייבען צו דער „מאַדאַם" אַ גאַנץ גרויסען בריעף און בעטען, זי זאָל איהר בעהילפיג זיין, נאָר זי האָט נישט קיין תשובה פון דאָרטען עד היום נאָך.

— פּרוב, געה זיך דורך נאָך אַ מאָל צו הענזעל דעם שרייבער, — זאָגט צו איהר העניך, דער מאַן איהרער, — לאָז ער דיר אָנשרייבען איין אַנדער בריוועל. אפשר איז דאָרט ווינציג געוועזען אָנגעשריבען?

רב קלמן שדכן לעבט נאָך. ער איז שוין זעהר אַלט און טויב ווי די וואַנד, נאָר עס פּלאָנטען זיך איהם נאָך אין קאָפּ שידוכים פערשיעדענע. עס חלומ'ען זיך איהם נאָך בחורים פערזעסענע מיט מיידלעך דערוואַכסענע, מיט אַלמנות און גרושות אָהן אַ שיעור.

גדליה באַס פאָהרט דאָרט ערגיץ אַרום מיט די שעדליצער חזנים. ער קוקט־אַרויס, טאָמער וועט איהם גאָט צושיקען עפּיס אַ מין אַנטיקעל, ווי יוסילע סאָלאָוויי. עס האָבען זיך שוין אָבער אויסגעלאָזט די גליקען, און אַזעלכע אַנטיקען, ווי יוסילע, איז היינטיגע יאָהרען שוין ניט צו בעקומען.

די שטאָדט סטרישטש שטעהט אויף איהר אָרט, און בערעל־איייזיק איז דאָרט היינט אַ איד אַ בעל־הבית פון איין אייגענער שטוב מיט אַ גאַנץ פיין קלייטעל. ווינטער טראָגט ער אַ שענעם פעלץ מיט פיקסען, און אין קלויז האָט ער אַ שטאָדט אין מזרח. ער איז דאָרט גאָר אַ גאַנצער יש: „סטייטש, בערעל־אייזיק!"...

* * *

אין דער אידישער שטאָדט מאַקאַרעווקע האָט מען אַ צייט מיט יאָהרען געקאָנט בעגעגענען אין שוהל און אין גאַס אַ הויכען, אַ דאַרען יונגענמאַן, מיט לאַנגע שיטערע האָר, מיט אַ גרויסען געלען טלית־קטן אויפ'ן צעחראַסטעטען האַרצען און מיט אַ מאָדנעם קאַפעליש אויפ'ן קאָפּ; דער האַלז תמיד פערבונדען מיט אַ וואַרעמער פאַטשיילע, אויף די אויגען אַ פּאָר בלויע ברילען און אויף די פיס איין שוך און איין שטיוועל. זיין עובדא איז געווען אַריינקומען אין אַ שטוב אַריין, נישט רעדען קיין וואָרט, זיך שטילערהייד וואַשען, זאָגען „שאו ידיכם", זיך זעצען צום טיש און וואַרטען, ביז מע וועט איהם דערלאַנגען עפּיס עסען. נאָכדעם אָפּבענשען, אויפשטעהן און אַוועקגעהן אָהן ווערטער. זעלטען האָט זיך געמאַכט, ער זאָל אויסרעדען מיט עמיצען אַ וואָרט. נאָך מעהר זעלטען פלעגט זיך טרעפען, אַז ער פלעגט זיך אַוועקשטעלען מיט'ן פנים צו דער וואַנד און פלוצים זיך צעזינגען, אָבער אַזוי זיס, אַזוי געשמאַק, מיט אַזוי פיעל האַרץ און אַזוי בריה'ש, אַז ניט איין מאָל פלעגען מענשען, פאַרביי־געהענדיג, אַוועקוואַרפען אַלע געשעפטען, זיך אָפּשטעלען און האָרכען, ווי דער משוגע'נער פראַוועט חזנות, שטעלט אויס אַ „ועל־המדינות־בו־יאָמר", אַז ס'איז אַ מחיה נפשות, זאָגט „יעלות", אַז עס צעגעהט זיך פשוט אין אַלע אברים. נאָר עס האָט זיך זעהר זעלטען געטראָפען, אַז ער זאָל אָפּזינגען ביז'ן סוף, ווי אַ מענש; סאַמע אינמיטען זינגען, פערקאַטשענדיג זיך אויפ'ן האַלז און צעשיטענדיג זיך אין דריבנע טרעלען, — פלעגט ער זיך

פלוצים צעלאכען, אנהויבען מיאאוקען ווי א קאץ, האווקען ווי א הונד, אדער א פאטש טהון מיט ביידע הענד, ווי א האהן מיט די פליגעל, און אויסשרייען אויף א משונה־נאריש קול: „קוקא־ריקו!!!“ אזוי, אז אלע פלעגען בלייבען טוידט פאר שרעק. ווייבער האבען געקוקט אויף איהם, געשאקעלט מיט'ן קאפ, אויס־געווישט זיך די פערוויינטע אויגען און געקרעכצט אויף א תחינה־קול: „משטיינס געזאגט געווארען, אויך מיר א גאט'ס באשע־פעניש, א זינדיגער מענטש, דערבארעמיגער פאטער! נעמט אייך אראפ א מוסר, אידישע קינדער! אזא כלי — און עס ליגט אין איהר א דבוק, ניט דא געדאכט, ניט פאר קיין אידען געדאכט! אך און וועה איז דער מאמע אדער דעם טאטען דארטען! זאלסט מיך שטראפען ליבערסט מיט'ן טוידט, איידער מיט אזא שטראף, ליעבער גאט!“... אידען האבען אויף איהם שטארק רחמנות געהאט, פלעגען איהם תמיד געבען עסען און טרינקען, אמאל איין אלט העמד, איין אפגעניצעוועט מלבוש, אמאל א גראשען. נאר פון יונגלעך, קונדסים, פלעגט דער משוגע'נער ליידען נעבאך, האבען צרות אויפ'ן פוד. ווייסע־חברה'ניקעס פלעגען איהם נאכ־לויפען טיטשקעסווייז, איהם דעקוטשען, שטורכען און קנייפען, צופען און שנעלען אין נאז אריין און שרייען אויף א קול: „סאלאוויי! וואס ביזט דו — א סאלאוויי, צי א האהן, צי גאר א טשערנאהאז? זינג אונז עפיס, טשערנאהאז!“ ער האט דאס אבער אלסדינג איבערגעטראגען קאלטבלוטיג, אפילו זיך קיין קנייטש ניט געטהאן, קיינעם נישט געענטפערט דאס צווייטע ווארט, און אליין געגאנגען דעם קאפ פעררויסען ארויף, קוקענדיג אויף אלעמען דורך די בלויע ברילען מיט גרויס גדלות, גלייך ווי די גאנצע וועלט איז זיינע...

עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז געווען יוסילע סאלאוויי.